

**GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE AKSARAY
KENTİ VE MİMARLIĞI**

Elif TEKTAŞ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

OCAK 2018

Elif TEKTAŞ tarafından hazırlanan “GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE AKSARAY KENTİ VE MİMARLIĞI” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Önder AYDIN

Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum. ....

Başkan : Prof. Dr. Sare SAHİL

Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum. ....

Üye : Prof. Dr. Zuhul ÖZCAN

Mimarlık Anabilim Dalı, Çankaya Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum. ....

Tez Savunma Tarihi: 09/01/2018

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Hadi GÖKÇEN

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
  - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
  - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
  - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
  - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
- bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Elif TEKTAŞ

09.01.2018

GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE AKSARAY KENTİ VE MİMARLIĞI

(Yüksek Lisans Tezi)

Elif TEKTAŞ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Ocak 2018

ÖZET

Yüzyıllar boyunca coğrafi konumundan dolayı çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan Anadolu toprakları, en eski çağlardan bu yana birçok kentin oluşumuna ve değişimine tanıklık etmiştir. Selçuklu kenti olarak bilinen Aksaray, köklü bir geçmişe sahip olmasının yanı sıra tarihin her döneminde nitelikli bir ticaret, ulaştırma ve askeri merkez olmuştur. Osmanlı Döneminde iskân ve fetih politikasının daha çok batıya doğru gelişmesi, Aksaray'ın gerilemesine sebep olmuştur. Aksaray 1920 yılında vilayet kimliği kazanmış ancak 1933 yılında tekrar ilçeliğe döndürülmüştür. Bu dönemde modernite çalışmaları arasında yer alan, yeni sistemin parçası olarak kurum yapılarını da içine alan fiziksel mekânı yaratma çabaları tüm ülke de olduğu gibi Aksaray'da bir dönüşümün başlangıcıdır. Tez çalışması Geç Osmanlı - Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Aksaray'ın kale sur izleri ile tanımlı tarihi çekirdeği ve yakın çevresinin geçirdiği ekonomik, demografik ve sosyo-kültürel gelişmelerin mimarlık disiplinine ve kent merkezine yansımaları sonucu izlenen üslûpsal ve fonksiyonel gelişmeler ve değişimler değerlendirilerek umumi nitelikleriyle özetlenmesini ele almaya çalışmıştır. Bu kapsamda bahsi geçen dönem içinde kentte inşa edilen anıtsal yapıların kataloğu oluşturulmuştur. Ayrıca kent ile ilgili yazılı ve sözlü kaynaklardaki bilgiler derlenmiş, haritalar ve planlar incelenmiş, tarihi dokuya ve çalışma dönemine referans olan yapıların eski fotoğrafları toplanmıştır. Çalışma alanının mevcut durumunun değerlendirilmesi için alan çalışmaları ve ilgili kurum ve kişilerle görüşülmüş, yapıların güncel tespitleri yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda yapılan değerlendirmede Cumhuriyet'in modern kent, modern toplum yaratma ideallerine dair girişimler tüm ülke de olduğu gibi Aksaray'da da yapıldığı ve bu girişimlerin kentte ilk yıllarda oldukça etkin olduğu, inşa edilen yapılar ile kendini gösterdiği tespit edilmiştir. Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyetin ilk yıllarda egemen olan, içinde Selçuklu ve Osmanlı mimarlığına ait biçimsel öğelerin, Batılı Klasik ve Barok etkilerin yer aldığı I. Ulusal Mimarlık üslubu, Aksaray'da inşa edilen yapılarda özgün bir yorumla uygulanmıştır. Aksaray'daki kent merkezinin Geç Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde aynı yerleşim çekirdeği içerisinde olduğu, bu merkez ve yakın çevresinde inşa edilen yapıların benzer nitelikler taşıdığı görülmektedir. Kentin kale sur izleri ile tanımlı tarihi çekirdeği ve yakın çevresi, kent merkezi olma özelliğini her dönemde olduğu gibi Erken Cumhuriyet döneminde de kaybetmemiştir.

Bilim Kodu : 80109

Anahtar Kelimeler : Geç Osmanlı Dönemi, Erken Cumhuriyet Dönemi, Mimarlık, Mimarlık Tarihi, Kent, Aksaray

Sayfa Adedi : 272

Danışman : Doç. Dr. Önder AYDIN

ARCHITECTURE AND CITY OF AKSARAY DURING LATE OTTOMAN AND THE EARLY REPUBLICAN PERIODS

(M. Sc. Thesis)

Elif TEKTAŞ

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

January 2018

ABSTRACT

The Anatolian lands, which have hosted various civilizations for centuries due to their geographical location, have witnessed the formation and change of many cities since the earliest times. Aksaray, known as the Selçuk city, has a long history and has become a qualified trade, transportation and military center in every period of history. The development of the settlement and conquest policies towards the west in the Ottoman period led to the decline of Aksaray. In 1920, Aksaray gained identity as a provincial governor, but in 1933 it was reunited. In this period, as a part of the modernity studies, the whole country is trying to create a physical space that includes institutional structures as a part of the new system. This was the beginning of a transformation in Aksaray. The thesis is to summarize the economic, demographic and socio-cultural developments in the late Ottoman-Early Republic period, defined by the castle fortifications of Aksaray and the surrounding area, by evaluating stylistic and functional developments and changes that are reflected in the architectural discipline and urban center. In this context, a catalog of monumental buildings built in the city during the preceding period was created. In addition, the information about the city in written and oral sources has been compiled, maps and plans have been examined, and old photographs of buildings which are historical reference and reference to the working period have been collected. In order to evaluate the current situation of the study area, field works and discussions were held with the relevant institutions and persons, and current determinations were made. As a result of the study, it has been determined that the Republic is a modern city, the initiatives about the ideals of creating a modern society are in the whole country as well as in Aksaray, and these initiatives are proved to be very effective in the first years in the city. In the last periods of the Ottoman Empire and the first years of the Republic, the style of the Selçuk and Ottoman architectural elements, Western Classical and Baroque influences took place in I. National Architecture style and a unique interpretation was applied to the buildings built in Aksaray. It is seen that the city center in Aksaray is in the same settlement core during the Late Ottoman and Republican Periods and that the structures built in this center and its vicinity have similar qualities. The historical core and the surrounding area defined by the fortress fortifications of the city have not lost its feature of being a city center in every period as well as in the Early Republican period.

Science Code : 80109

Key Words : Late Ottoman Period, Early Republican Period, Architecture, Architecture History, Urban, Aksaray

Page Number : 272

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Önder AYDIN

TEŞEKKÜR

Akademik çalışmalar her ne kadar bilimsel bir bakış açısı ile ele alınsa da tercih edilen alanların çoğu zaman altında şahsi sebepler bulunmaktadır. Kimi zaman bir merak duygusu, kimi zaman geçmişin derinliklerinde yatan sorulara cevap bulma arayışıdır bu belki de. Mimar kimliği ile geçmiş dönemlerin insanını hissedebilme arzusu içerisinde mimarlık tarihine yöneldiğimde, bu arzu gelecekteki yaşamın kurgulanması için gerekli olan öngörü, geçmişte keşfedebilme yetisiyle beni buluşturmuştu. İnsanlığa göre şekil alan mimarlık kavramı için eskinin tespit edilmesinin, yeniyi daha iyi oluşturabilme imkânı sağlayacağı algısından faydalanarak geçmişi değerlendirme niteliğindeki bu çalışmayı ortaya çıkardık.

Uzun bir süreç alan bu çalışmada yardım ve desteklerini benden esirgemeyen tüm kişi ve kurumlara gönülden teşekkür ediyorum. Yorumlarımı ve fikirlerimi hoşgörüle karşılayan, sabır ve anlayışıyla destek olan, akademik danışmanlığıyla kendimi güvende hissettiren Önder AYDIN'a teşekkürüm elbette herkesten fazladır.

Tez sürecince çalışmalarımda emeği geçen, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Mihraç KÜPELİ, Esra ÖZKAN AKSU, Esra NARTKAYA, Asena Özge ALACACI ve Senem EVSEN'e canı gönülden teşekkür ederim. Çalışmalarım boyunca rehberliği ile araştırmalarımın katkı sağlayan Mustafa Fırat Gül'e teşekkürlerimi sunarım.

Öğrencilik hayatım boyunca, sevgi, ilgi ve desteğini bana her daim gösteren babam Kamuran TEKTAŞ, annem Nazire TEKTAŞ, kardeşlerim M.Veyssel TEKTAŞ, S.Zeynep TEKTAŞ'a ve kendime dahi katlanamadığım zamanlarda her koşulda yanımda olan Arzu ÖZEN YAVUZ, Özlem SAĞIROĞLU, üzerimde emeği olan hocalarım ve yakın arkadaşlarıma ise teşekkür borcum bir ömür devam edecektir.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xvi
RESİMLERİN LİSTESİ.....	xix
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xxvii
SİMGELER VE KISALTMALAR	xxvii
1. GİRİŞ.....	1
2. AKSARAY KENTİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	7
2.1. Genel Tanımı, Ülke ve Bölge İçindeki Konumu	7
2.2. Kentteki Doğal Çevre ve Kaynaklar	7
2.3. Kentin İdari Sosyo – Ekonomik ve Demografik Yapısı.....	10
2.3.1. Kentin idari yapısı	10
2.3.2. Kentin nüfus gelişimi	11
2.3.3. Kentin eğitim durumu	12
2.3.4. Kentin ulaşım durumu.....	12
2.3.5. Kentin ekonomik durumu	13
2.3.6. Kentin sağlık – turizm durumu	13

3. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE AKSARAY KENTİ.....	15
3.1. Aksaray Kentinin Oluşumu.....	15
3.2. Neolitik, Kalkolitik, Tunç Çağı.....	16
3.3. Asurlular Dönemi.....	18
3.4. Hititler - Geç Hititler Dönemleri	19
3.5. Frigler – Kimmerler – Lidyalılar – Medler - Persler Dönemleri	21
3.6. Kapadokya Krallığı Dönemi - Büyük İskender Dönemi	23
3.7. Roma - Bizans Dönemi	26
3.8. Emeviler - Abbasiler Dönemi	29
3.9. Selçuklu Devleti - Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi	30
3.10. Moğol - Ertena Dönemi	33
3.11. Kadı Bürhaneddin Dönemi	35
3.12. Beylikler (Karamanoğulları) Dönemi	35
3.13. Osmanlı Dönemi	36
4. GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE AKSARAY	37
4.1. Geç Osmanlı Döneminde Aksaray	37
4.1.1. Aksaray’da idari yapı (mülki teşkilat).....	48
4.1.2. Aksaray’da askeri teşkilat	41
4.1.3. Aksaray’da demografik yapı	41
4.1.4. Aksaray’da ekonomi – sanayi – eğitim	42

	Sayfa
4.2. Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray	43
4.2.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray'ın genel durumu.....	45
4.2.2. Aksaray'da idari yapı (mülki teşkilat).....	45
4.2.3. Aksaray'da askeri teşkilat	47
4.2.4. Aksaray'da demografik yapı	47
4.2.5. Aksaray'da ekonomi – sanayi – eğitim.....	48
5. GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE AKSARAY ESKİ KENT MERKEZİ - YAKIN ÇEVRESİ VE MİMARİSİ	53
5.1. Dönemin Mimarisi ve Anadolu Kentleri.....	53
5.2. Aksaray Eski Kent Merkezi – Yakın Çevresi ve Merkezi Oluşturan Bileşenler	57
5.2.1. Aksaray kalesi, kale kalıntıları ve kalenin çevresi.....	58
5.2.2. Mahalleler – meydanlar – yollar	62
5.3. Eski Kent Merkezinde Yer Alan Farklı Dönemlerde İnşa Edilmiş Referans Noktaları.....	62
5.3.1. Ulu Cami	63
5.3.2. Zinciriye Medresesi	65
5.3.3. Aksaray Arasta	67
5.3.4. II. Kılıç Arslan Hanı	69
5.4. Geç Osmanlı Döneminde Eski Kent Merkezi ve Yakın Çevresi	70
5.5. Erken Cumhuriyet Döneminde Eski Kent Merkezi ve Yakın Çevresi	75
5.6. Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray Kenti İle İlgili Yapılan İmar Çalışmaları	81

6. GEÇ OSMANLI - ERKEN CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE AKSARAY KENTİNDE İNŞA EDİLEN ERKEN DÖNEM MİMARİ MİRAS ÖGELERİ (KATALOG)	87
6.1. Eski Belediye Binası	87
6.2. Türk Ocağı Binası	91
6.3. Tekel (İnhisar) Binası.....	94
6.4. Askerlik Şubesi Binası	96
6.5. Yollar İdaresi Binası	98
6.6. Hastane Binası.....	103
6.7. Mimarlar Odası Binası (Tarihi İbrahim Kaya Konağı).....	106
6.8. Zafer Mektebi.....	112
6.9. Cumhuriyet Mektebi	115
6.10. Aksaray Orta Mektep	119
6.11. Azm-i Milli Un Fabrikası.....	126
6.12. Aksaray Halk Kütüphanesi	135
6.13. Hapishane.....	141
6.14. Hükümet Konağı	144
6.15. Adliye ve Jandarma İdaresi Binası.....	157
6.16. Defterdarlık (Maliye) Binası	166
6.17. Vali Konağı.....	172
6.18. Gazi Mektebi.....	177
6.19. Halk Evi	183
6.20. Gazhane (Tiyatro) Binası	185

Sayfa

7. DEĞERLENDİRME	189
7.1. Aksaray Eski Kent Merkezi ve Yakın Çevresinin Geç Osmanlı – Erken Cumhuriyet Dönemleri Bağlamında Değerlendirilmesi	189
7.2. Çalışma Dönemleri İçerisinde İnşa Edilmiş Yapıların Mimari Özellikleri Bağlamında Değerlendirilmesi.....	200
7.2.1. Yapıların plan - mekân özellikleri bağlamında değerlendirilmesi.....	203
7.2.2. Yapıların cephe düzeni - plastik etkiler - strüktürel bağlamda değerlendirilmesi.....	217
7.2.3. Yapılarda malzeme kullanımının değerlendirilmesi	242
8.SONUÇ	249
KAYNAKLAR	253
EKLER.....	261
EK-1. Türkiye Deprem Haritası Aksaray Belediyesi	262
EK-2. Aksaray Deprem Haritası – Aksaray Belediyesi.....	263
EK-3. Aksaray İli Bitki Örtüsü – Aksaray Belediyesi.....	264
EK-4. Aksaray İl İdari Bölünüş – Aksaray Belediyesi	265
EK-5. Aksaray İlçe İdari Bölünüş – Aksaray Belediyesi	266
EK-6. Aksaray Nüfusun Gelişimi (1927-2010) – Aksaray Belediyesi.....	267
EK-7. Aksaray Bazı Kent Merkezlerine Olan Uzaklığı – Aksaray Belediyesi	268
EK-8. Aşıklı Höyük yerleşmesinin konut alanı (10,000-323 BCE)	269
EK-9. Ankara İller Bankası – Aksaray Plan Listesi	270
EK-10. Aksaray Kent Planı – Ankara İller Bankası Arşivi	271
ÖZGEÇMİŞ	272

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Aksaray Kent Nüfusu 1927 - 1960	11
Çizelge 4.1. 1882 - 1896 yıllarında Aksaray'daki nahiyeler	39
Çizelge 4.2. Bazı yıllara göre Aksaray kazasının köy sayısı	39
Çizelge 4.3. Aksaray'daki bazı kurumlar.....	39
Çizelge 4.4. Aksaray'daki kurumlar	40
Çizelge 4.5. Aksaray Kazası genel nüfusu.....	42
Çizelge 4.6. Aksaray'da yer alan sıbyan mektebindeki kız ve erkek öğrenci sayıları....	43
Çizelge 4.7. Çeşitli yıllarda Aksaray vilayetinin idari yapısı	46
Çizelge 4.8. 1925- 1928 yıllarında Aksaray nüfusu	47
Çizelge 4.9. 1931 yılına ait Aksaray vilayetinin nüfusu	47
Çizelge 4.10. Aksaray'daki mektepler	50
Çizelge 4.11. 1924 - 1940 yılları arasında Aksaray'da açılan okullar	51
Çizelge 5.1. Cumhuriyet Dönemi 1926/1927 yılına ait Aksaray vilayeti merkez kazasında bulunan birimlerler	79
Çizelge 6.1. Aksaray Eski Belediye Binası	87
Çizelge 6.2. Türk Ocağı Binası.....	91
Çizelge 6.3. Tekel (İnhisar) Binası.....	94
Çizelge 6.4. Askerlik Şubesi Binası	96
Çizelge 6.5. Yollar İdaresi Binası.....	98
Çizelge 6.6. Hastane Binası	103
Çizelge 6.7. Mimarlar Odası Binası (Tarihi İbrahim Kaya Konağı).....	106
Çizelge 6.8. Zafer Mektebi	112
Çizelge 6.9. Cumhuriyet Mektebi.....	115
Çizelge 6.10. Aksaray Orta Mektep	119

Çizelge	Sayfa
Çizelge 6.11. Azm-i Milli Un Fabrikası.....	126
Çizelge 6.12. Aksaray Halk Kütüphanesi	135
Çizelge 6.13. Hapishane.....	141
Çizelge 6.14. Hükümet Konağı	144
Çizelge 6.15. Adliye ve Jandarma İdaresi Binası.....	157
Çizelge 6.16. Defterdarlık (Maliye) Binası.....	166
Çizelge 6.17. Vali Konağı.....	172
Çizelge 6.18. Gazi Mektebi.....	177
Çizelge 6.19. Halk Evi	183
Çizelge 6.20. Gazhane (Tiyatro) Binası.....	185
Çizelge 7.1. Aksaray kentinin dönüm noktaları.....	189
Çizelge 7.2. Çalışma dönemleri yapılarının gruplandırılması I.....	202
Çizelge 7.3. Çalışma dönemleri yapılarının gruplandırılması II	203
Çizelge 7.4. Geç Osmanlı Dönemi yapılarının kat sayıları açısından değerlendirilmesi.....	204
Çizelge 7.5. Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarının kat sayıları açısından değerlendirilmesi.....	204
Çizelge 7.6. Geç Osmanlı Dönemi Yapılarının plan özellikleri açısından değerlendirilmesi	214
Çizelge 7.7. Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarının plan özellikleri açısından değerlendirilmesi	215
Çizelge 7.8. Çalışma dönemlerindeki yapıların cephe düzenleri.....	224
Çizelge 7.9. Geç Osmanlı Dönemi yapılarında plastik etkiler	232
Çizelge 7.10. Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarında plastik etkiler	233
Çizelge 7.11. Geç Osmanlı Dönemi yapılarında üst örtü	241

Çizelge	Sayfa
Çizelge 7.12. Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarında üst örtü	241
Çizelge 7.13. Çalışma dönemlerinde yapıların genel değerlendirilmesi.....	247

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. Aksaray Steli Çizim.....	19
Şekil 5.1. Aksaray tahmini kale surları – kale kapıları	58
Şekil 5.2. Aksaray Kale sınırları	61
Şekil 5.3. Ulu Cami Plan	64
Şekil 5.4. 1967 tarihli pafta Zinciriye Medresesi.....	65
Şekil 5.5. Zinciriye Medresesi Planı	65
Şekil 5.6. Arasta kuzey ve güney doğrultuda uzanan dörtgen plan	68
Şekil 5.7. Aksaray Umumi Vaziyet Planı - Muhittin Binan	83
Şekil 5.8. Aksaray Umumi vaziyet planı - Necati Arsan	84
Şekil 5.9. Aksaray Umumi vaziyet planı - Rıza Aşkan	85
Şekil 6.1. Yollar İdaresi Binası Alt Kat Planı.....	100
Şekil 6.2. Yollar İdaresi Binası Üst Kat Planı	100
Şekil 6.3. İbrahim Kaya Konağı vaziyet planı	108
Şekil 6.4. İbrahim Kaya Konağı kat planı.....	108
Şekil 6.5. İbrahim Kaya Konağı aa kesiti	109
Şekil 6.6. İbrahim Kaya Konağı ön cephesi	109
Şekil 6.7. 1967 Tarihli Pafta Aksaray Orta Mektep (Lise)	121
Şekil 6.8. Aksaray Orta Mektep (lise) zemin kat planı	122
Şekil 6.9. Aksaray Orta Mektep (lise) kuzey görünüş	122
Şekil 6.10. Aksaray Orta Mektep (lise) aa kesiti	122
Şekil 6.11. Aksaray Orta Mektep (lise) batı görünüşü.....	123
Şekil 6.12. 1967 Tarihli Pafta Azm-i Milli Un Fabrikası	129
Şekil 6.13. Azm-i Milli Un Fabrikası birinci kat plan şeması	129

Şekil	Sayfa
Şekil 6.14. Azm-i Milli Un Fabrikası ikinci kat plan şeması.....	130
Şekil 6.15. Azm-i Milli Un Fabrikası üçüncü kat plan şeması	130
Şekil 6.16. Azm-i Milli Un Fabrikası dördüncü kat plan şeması.....	131
Şekil 6.17. 1967 Tarihli Pafta Halk Kütüphanesi	137
Şekil 6.18. Aksaray Kütüphane planı	138
Şekil 6.19. Aksaray Kütüphane görünüşü.....	138
Şekil 6.20. Aksaray Kütüphane kesiti.....	139
Şekil 6.21. Hükümet Konağı vaziyet planı	149
Şekil 6.22. Hükümet Konağı rölöve çizimleri - bodrum kat planı.....	150
Şekil 6.23. Hükümet Konağı rölöve çizimleri - zemin kat planı	150
Şekil 6.24. Hükümet Konağı rölöve çizimleri - birinci kat planı.....	151
Şekil 6.25. Hükümet Konağı rölöve çizimleri, ikinci kat planı	151
Şekil 6.26. 1967 Tarihli Pafta Adliye ve Jandarma İdare Binası.....	161
Şekil 6.27. Adliye ve Jandarma İdare Binası bodrum kat rölöve planı	161
Şekil 6.28. Adliye ve Jandarma İdare Binası zemin kat rölöve planı	162
Şekil 6.29. Adliye ve Jandarma İdare Binası birinci kat rölöve planı	162
Şekil 6.30. Maliye Binası zemin kat rölöve planı	169
Şekil 6.31. Vali Konağı alt kat planı.....	174
Şekil 6.32. Vali Konağı üst kat planı	174
Şekil 6.33. Gazi Mektebi alt kat plan şeması.....	179
Şekil 6.34. Gazi Mektebi üst kat plan şeması	179
Şekil 7.1. Aksaray Kale kenti ile Diyarbakır Kale kentinin kıyaslanması.....	191
Şekil 7.2. Metin Sözen - Diyarbakır Kalesi Ulu Cami ve çevresi	193
Şekil 7.3. Aksaray Kalesi Ulu Cami ve çevresi	193

Şekil	Sayfa
Şekil 7.4. Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde eski kent merkezi ve yakın çevresinde inşa edilen yapılar	199
Şekil 7.5. Kent gelişme yönleri.....	200
Şekil 7.6. Yollar İdaresi Binasının değerlendirilmesi	206
Şekil 7.7. İkiyüzlü sofalı Türk evi planı	207
Şekil 7.8. Hükümet Konağı orta mekan.....	207
Şekil 7.9. Çekovitsa'da Köprübaşındaki Ev ve Aksaray Hükümet Konağı plan özellikleri bakımından değerlendirilmesi	207
Şekil 7.10. Önder Aydın arşivinden Ergani Hükümet Konağı planı	209
Şekil 7.11. Adliye ve Jandarma İdare Binası birinci kat planı.....	209
Şekil 7.12. Metin Sözen'den Ankara Vakıf Evleri planı	211
Şekil 7.13. Aksaray Vali Konağı plan şeması.....	210
Şekil 7.14. Atıf Efendi Kütüphanesi – Aksaray Halk Kütüphanesi.....	217
Şekil.7.15. Önder Aydın arşivinden Bergama Rüştüye Binası planı.....	212
Şekil 7.16. Aksaray Orta Mektep (Lise) kat planları	213
Şekil 7.17. Kadınhanı İlköğretim Okulu planı.....	213
Şekil 7.18. Aksaray Gazi Mektebi plan şeması	214
Şekil 7.19. Çalışma dönemlerindeki yapıların dönem özellikleri bağlamında sofa - orta mekan kullanımı	216
Şekil 7.20. Geleneksel Türk Evi cephe çıkmaları	218
Şekil 7.21. Osmanlı'da kullanılan kemer tipleri	225
Şekil 7.22. İzmir Tuzakoğlu Fabrikası - Aksaray Azm-i Milli Un Fabrikası.....	240

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Aksaray Siyak'ta bulunan Hitit Kitabesi	20
Resim 3.2. Burunkaya (Siyek) Yazıtı.....	20
Resim 3.3. Aksaray Bedriye Medresesi	32
Resim 5.1. Ulucami abdesthane önüne atılmış kitabe.....	59
Resim 5.2. Aksaray Kale / Sur kalıntısı	59
Resim 5.3. Aksaray Kalesi mevcut sur kalıntısı 2003.....	60
Resim 5.4. Mevcut sur kalıntısı 2017	60
Resim 5.5. 1920'lerde Kütüphane, Ulu Cami Ve Önünde Yıkılan Eski Minare.....	63
Resim 5.6. Ulu Cami	64
Resim 5.7. Ulu Cami Taç Kapı.....	64
Resim 5.8. Zinciriye Medresesi - Hapishane Olarak Kullanıldığı Dönemler 1940.....	66
Resim 5.9. Zinciriye Medresesi İç Mekan 2017	66
Resim 5.10. Aksaray Arasta.....	67
Resim 5.11. Arastanın İç Mekanı	68
Resim 5.12. Arastanın İnşaa Kitabesi	68
Resim 5.13. II.Kılıç Arslan Hanı cephesi	69
Resim 5.14. II. Kılıç Arslan Hanı, iç mekan avlu.....	69
Resim 5.15. II. Kılıç Arslan Hanı, dükkanların görünüşü	69
Resim 5.16. Önde Aksaray pazar yeri arka tarafta Çorakçılar Hanı 1890'lı yıllar	71
Resim 5.17. F.Sarre'nin çekiminden Baş köprü ve çevresi /Aksaray 1895.....	73
Resim 5.18. 1907 Aksaray Ulu cami - Şadırvan	74
Resim 5.19. Aksaray eski kent merkezi.....	78

Resim	Sayfa
Resim 5.20. Aksaray Vehbi Bey Caddesi	79
Resim 5.21. Aksaray Vehbi Bey Caddesi 2017	79
Resim 5.22. Orhan Aksoy'un çekiminden 1960 Aksaray hava fotoğrafı	81
Resim 6.1. Aksaray Belediye Binası 1938.....	90
Resim 6.2. Aksaray Belediye Binasına sonradan yapılan ek bina.....	90
Resim 6.3. Aksaray Belediye Binası ve yakın çevresi.....	91
Resim 6.4. Aksaray Türk Ocağı Chp ve Türk Muallimler Derneği Binası	93
Resim 6.5. Türk Ocağı Binası.....	93
Resim 6.6. Türk Ocağı Üst Örtü	93
Resim 6.7. Aksaray Tekel (İnhisar) Binası	95
Resim 6.8. Aksaray Tekel (İnhisar) Binası 1933	95
Resim 6.9. Aksaray Askerlik Şubesi Binası Sağ Arka Tarafta Aksaray Orta Mektep ...	97
Resim 6.10. Aksaray Askerlik Şubesi Binası	98
Resim 6.11. Yollar İdaresi Binası ön cephe.....	101
Resim 6.12. Yollar İdaresi Binası Günümüz	101
Resim 6.13. Yollar İdaresi Binası arka cephe 2017.....	102
Resim 6.14. Yollar İdaresi Binası 2017	102
Resim 6.15. Aksaray Hastane Binası 1938	104
Resim 6.16. Aksaray Eski Devlet Hastanesi.....	105
Resim 6.17. Aksaray Eski Devlet Hastanesi ek bina	105
Resim 6.18. Yapının mevcut durumu 2017	106
Resim 6.19. İbrahim Kaya Konağı	110
Resim 6.20. İbrahim Kaya Konağı, Baş Köprü ve çevresi	110

Resim	Sayfa
Resim 6.21. Aksaray Mimarlar Odası (İbrahim Kaya Konağı) 2017	111
Resim 6.22. Aksaray Mimarlar Odası (İbrahim Kaya Konağı) doğu ve güney cepheleri 2017	111
Resim 6.23. Aksaray Mimarlar Odası batı ve kuzey cepheleri 2017.....	112
Resim 6.24. Zafer Mektebi 1930	114
Resim 6.25. Aksaray Zafer Mektebi ve sonradan yapılan ek bina	114
Resim 6.26. Zafer İlkokulu yeniden yapılan bina 2017.....	115
Resim 6.27. Cumhuriyet Mektebi diploma töreni	117
Resim 6.28. Cumhuriyet Mektebi 1925.....	117
Resim 6.29. Aksaray Ulurmak kenarında solda Cumhuriyet Mektebi.....	118
Resim 6.30. Cumhuriyet Mektebi yerinde yer alan Aksaray Orta Okulu 2017.....	118
Resim 6.31. Aksaray Orta Mektep (lise) doğudan görünüş.....	123
Resim 6.32. Aksaray Orta Mektep (lise)	123
Resim 6.33. Aksaray Orta Mektep (lise) ön cephe görünüşü 1953	123
Resim 6.34. Aksaray Orta Mektep (lise) günümüz.....	125
Resim 6.35. Aksaray Orta Mektep (lise) iç mekan 2017.....	125
Resim 6.36. Aksaray Orta Mektep (lisesi) 2017	126
Resim 6.37. Azm-i Milli Un Fabrikası 1926	131
Resim 6.38. Azm-i Milli Un Fabrikası 1932	132
Resim 6.39. Azm-i Milli Un Fabrikası	132
Resim 6.40. Azm-i Milli Un Fabrikası cephe görünüşleri I 2017	133
Resim 6.41. Azm-i Milli Un Fabrikası cephe görünüşleri II 2017	133
Resim 6.42. Azm-i Milli Un Fabrikası birinci (diffüzör) katı 2017	133
Resim 6.43. Azm-i Milli Un Fabrikası ikinci (vals) katı 2017	134

Resim	Sayfa
Resim 6.44. Azm-i Milli Un Fabrikası üçüncü (sasör) katı 2017	134
Resim 6.45. Azm-i Milli Un Fabrikası dördüncü katı (elek) katı 2017	134
Resim 6.46. Aksaray Halk Kütüphanesi ön görünüş	139
Resim 6.47. Aksaray Halk Kütüphanesi 1940 sonları	140
Resim 6.48. Aksaray Halk Kütüphanesi 2017	140
Resim 6.49. Aksaray Halk Kütüphanesi ön cephe 2017	141
Resim 6.50. Kütüphane iç mekan 2017	141
Resim 6.51. Hapishane 2017	143
Resim 6.52. Hapishane havadan fotoğrafı	143
Resim 6.53. Hapishane maket resmi 2017	144
Resim 6.54. Hükümet Konağı ve Adliye Jandarma Binası	152
Resim 6.55. Hükümet Konağı ön cephe ve arka cephe	152
Resim 6.56. Hükümet Konağı ön cephesi	153
Resim 6.57. Hükümet Konağı batı cephesi	153
Resim 6.58. Hükümet Konağı kuzey cephesi 2013	154
Resim 6.59. Hükümet Konağı güney cephesi 2013	154
Resim 6.60. Hükümet Konağı I	154
Resim 6.61. Hükümet Konağı II	155
Resim 6.62. Hükümet Konağı III	155
Resim 6.63. Hükümet Konağı portiko	155
Resim 6.64. Giriş çıkmasında yer alan alınlık	156
Resim 6.65. Ön cephede yer alan pencerelerin geometrisi ve süslemeleri	156
Resim 6.66. Portikoda yer alan sütunlar	157

Resim	Sayfa
Resim 6.67. Adliye ve Jandarma Binası 1941	163
Resim 6.68. Adliye ve Jandarma Binası ön cephe.....	163
Resim 6.69. Adliye ve Jandarma İdare Binası 2017	164
Resim 6.70. Yapının girişindeki portiko.....	164
Resim 6.71. Yapının girişi çıkmasının köşelerinde yer alan payeler.....	165
Resim 6.72. Adliye ve Jandarma İdare Binası iç mekan	165
Resim 6.73. Adliye ve Jandarma İdare Binası birinci katındaki orta mekan ıslak hacim.....	166
Resim 6.74. Adliye ve Jandarma Binası - Hükümet Konağı - Defterdarlık Binası	170
Resim 6.75. Aksaray Defterdarlık Binası	170
Resim 6.76. Hükümet Konağı - Defterdarlık Binası	170
Resim 6.77. Defterdarlık (Maliye Binası) ön cephe 2017	171
Resim 6.78. Defterdarlık (Maliye) Binası 2017.....	171
Resim 6.79. Defterdarlık Binası iç mekan 2017	171
Resim 6.80. Vali (Vilayet) Konağı	175
Resim 6.81. Vali Konağı 2017.....	175
Resim 6.82. Vali Konağı II 2017	176
Resim 6.83. Vali Konağı III 2017.....	176
Resim 6.84. Vali Konağı IV 2017	177
Resim 6.85. Gazi Mektebi	180
Resim 6.86. Aksaray Vilayet Gazetesi Gazi Mektebi.....	180
Resim 6.87. Gazi İlkokulu mevcut durumu 2017	181
Resim 6.88. Gazi İlkokulu yan cephesi 2017	181
Resim 6.89. Gazi İlkokulu ön cephesi 2017	182

Resim	Sayfa
Resim 6.90. Gazi İlkokulu iç mekan 2017	182
Resim 6.91. Halk Evi	184
Resim 6.92. Halk Evi 1940	184
Resim 6.93. Gazhane (Tiyatro) Binası.....	186
Resim 6.94. Tiyatro Binası kitabenin olduğu cephe	186
Resim 6.95. Tiyatro (Gazhane) Binası iç mekan	187
Resim 6.96. Tiyatro olarak kullanılması için yapılan tadilat	187
Resim 6.97. Tiyatro Binası ön giriş cephe 2017	188
Resim 6.98. Tiyatro Binası sağ yan cephesi 2017	188
Resim 6.99. Tiyatro Binası kitabesi - süslemeler 2017	188
Resim 7.1. Ulu Cami – Kütüphane Binası ile tanımlı meydan.....	194
Resim 7.2. Hükümet Konakları ile tanımlı meydan	195
Resim 7.3. Aksaray Lisesi ,Askerlik Ocağı Binası, Cumhuriyet Mektebi	196
Resim 7.4. Aksaray Vali Konağı, Hamam,Vehhibey Caddesi	196
Resim 7.5. Sebze Pazarı ve arkada idari yapılar	197
Resim 7.6. Buğday Pazarı.....	198
Resim 7.7. Yollar İdaresi Binası gönyeli çıkma	219
Resim 7.8. Tekel Binası.....	220
Resim 7.9. Zafer Mektebi girişi	220
Resim 7.10. Askerlik Şubesi Binası girişi	220
Resim 7.11. Aksaray Vali Konağı	222
Resim 7.12. Vakıf Evleri Mimar Kemalettin.....	222
Resim 7.13. Halk Evi girişi.....	223

Resim	Sayfa
Resim 7.14. İstanbul Üniversitesi Botanik ve Zooloji Enstitüsü, 1936.....	223
Resim 7.15. Cumhuriyet Mektebi kemer, sütun uygulamaları	226
Resim 7.16. Türk Ocağı Binası kemer, sütun, taş konsol uygulamaları.....	226
Resim 7.17. Hükümet Konağı portiko, korkuluk, sütun.....	226
Resim 7.18. Hükümet Konağı portikosunda yer alan kolonların başlıkları.....	226
Resim 7.19. Aksaray Mimarlar Odası giriş kemer, sütun, sütun başlığı, taş konsol	227
Resim 7.20. Yollar İdaresi Binası ahşap kat silmesi,taş konsol (furuş).....	228
Resim 7.21. İbrahim Kaya Konağı (Mimarlar Odası Binası) taş konsollar, taş kat silmesi	228
Resim 7.22. Aksaray Ulu Cami taç kapı, mukarnas	229
Resim 7.23. Aksaray Orta Mektep (Lisesi) taç kapı.....	229
Resim 7.24. Zinciriye Medresesi süslemeleri I.....	230
Resim 7.25. Zinciriye Medresesi süslemeleri II	231
Resim 7.26. Kütüphane Süsleme	231
Resim 7.27. Adliye ve Jandarma Binası, Hükümet Konağı, Defterdarlık Binası ön cepheleri.....	233
Resim 7.28. Antik Yunan Mimari taş örgü örneği	234
Resim 7.29. Kütüphane duvar.....	234
Resim 7.30. Aksaray Orta Mektep (Lisesi) duvar örgü, silme, söve 2017	234
Resim 7.31. Kütüphane duvar örgü,silme,söve 2017	235
Resim 7.32. Kütüphane silme,söve, pencere düzeni.....	235
Resim 7.33. Aksaray Vali Konağı giriş merdiveni, korkuluk, basamak detayı 2017.....	235
Resim 7.34. Aksaray Vali Konağı detay 2017.....	235
Resim 7.35. Yeni Cami çinili ocağı	236

Resim	Sayfa
Resim 7.36. Vali Konağı çinli ocak 2017	236
Resim 7.37. Vali Konağında kullanılan vitraylı camlar 2017	237
Resim 7.38. Vali Konağında cephe ve balkondaki çini uygulamaları 2017	237
Resim 7.39. Gazhane Binası süsleme motifi örnekleri 2017	238
Resim 7.40. Aksaray Lisesi Kitabe örneği.....	238
Resim 7.41. Kütüphane Binası Ön Cephe kitabe örneği	238
Resim 7.42. Kütüphane Binası kitabe ön cephe örneği 2017	239
Resim 7.43. Hükümet konağı giriş çıkmasında yer alan alınlık, aynalı tonoz çatı	242
Resim 7.44. Adliye ve Jandarma Binası çatı	242
Resim 7.45. Üst Örtü Karşılaştırma	242
Resim 7.46. Adliye ve Jandarma Binası zmin katı dış duvarında yapılan raspa sonucu ortaya çıkan harman tuğla.....	243
Resim 7.47. Hükümet Konağı çatı da ahşap uygulamalar	244
Resim 7.48. Adliye Jandarma Binası temel tahkik çukuru kazısında moloz taş uygulaması	244
Resim 7.49. Vali Konağı kalan tek özgün ahşap zemin kaplama 2017.....	246
Resim 7.50. Kütüphane duvar kaplama 2017	246
Resim 7.51. Azm-i Milli Un Fabrikası	246

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 3.1. Orta Anadolu platosunun Neolitik alanları	17
Harita 3.2. Kapadokia ve Aksaray Bölgesi	24
Harita 3.3. Kapadokya	25
Harita 3.4. Ortaçağ'da Aksaray	33
Harita 4.1. 1342 Tarihli Türkiye Haritası	38
Harita 4.2. 1936 Türkiye Haritası	44
Harita 5.1. 1869 Aksaray ve civarı	70
Harita 5.2. Cumhuriyetin ilk yıllarında Aksaray Haritası	76

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler

Açıklamalar

m²

Metrekare

Kısaltmalar Açıklamalar

KVS

Konya Vilayeti Salnâmesi

T.B.M.M.

Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCDS

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi

TÜİK

Türk İstatistik Kurumu

V.G.M.A.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinde kent oluşumları ve kenti oluşturan mimari nitelikler, kültürel, sosyal, ekonomik, teknolojik, politik, yöresel, dini gibi yaşamın temelini oluşturan alanlar ile şekillenmiştir. Örgütlenmiş yaşama biçimini, sosyal hayatı, yerleşmeyi ancak kentlerde görmek mümkün olabildiğinden medeniyetin kentle ortaya çıktığını söylemek yersiz olmayacaktır. Kent her ne kadar eski bir kavramsa medeniyette onunla birlikte yol alan bir tarihtir. Dolayısıyla bu birlikteliği ve eskiliği geçmişin perspektifine oturttuğumuzda ilk medeniyetleri kent medeniyetleri olarak görmek mümkündür. Kentler geliştikçe kent devlet anlayışının ülke devlet anlayışına dönüşmesi, kentlerde yerleşim merkezlerine yeni işlevler kazandırmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte kent kavramı tüm ihtiyaçlarıyla organize edilmiş, toplumun kabul ettiği yahut tercih ettiği bir özgürlük kazanmıştır. 1900'lü yılların ardından kentin, sanayileşme, ekonomik büyüme, yapısal değişim ve birçok benzer gelişmelerle iç içe düşünülecek ve değerlendirilecek bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir.

Bir kentin bir dönemine ait değişimleri ifade ederken nüfus, eğitim, ulaşım, ekonomi, kültürel ve etnik yapı, üretim ve tüketim tarzlarını dikkate alarak incelemek önemlidir. Kentlerde, geçmişin izlerini takip ederek farklı dönemlerde meydana gelen gelişmeleri kıyaslamak, değişimleri izlemek adına daha net bir değerlendirme imkanı sağlayacaktır. Bu değerlendirmeler hem geçmişteki dönemlerde kentin içinde bulunduğu durumun tespiti için hem de kentte gelecekte yapılması planlanan girişimlere destek olması için önemli çalışmalarlardır. Tez çalışmasına konu olan Aksaray kentinin eski kent merkezi ve yakın çevresi, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemleri içerisinde değerlendirmeye alınmıştır.

Tarihi süreç içerisinde Asur, Hitit, Kapadokya Krallığı ve Roma İmparatorluğunun egemenlikleri altında kalmış olan Aksaray, sonraları İslam orduları tarafından fethedilmiş, Bizans ve İslam ülkelerinin hâkimiyeti altında yerleşim merkezi olarak varlığını sürdürmüştür. Selçuklular döneminde oldukça gelişen kentte, özellikle II. Kılıç Arslan zamanında han, medrese, kervansaray gibi birçok yapı türü inşa edilmiş, imar çalışmaları yapılmıştır. Selçukluların ardından Ertena, Kadı Burhanettin ve Karamanoğulları arasında el değiştiren kent XIV. Yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girse de Ankara Savaşı'ndan bir süre sonra tekrar Karamanoğullarının eline geçmiştir. 1470 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilerek Osmanlı himayesine giren Aksaray Karaman Eyaletine bağlı bir

sancak olmuş, bir süre sonra Selçuklu Dönemindeki önemini yitirmiştir. 19. yüzyıla kadar Karaman eyaletinin sancağı olan Aksaray daha sonra Nevşehir sancağına bağlanmış, ardından Konya Vilayetine bağlı Niğde sancağının bir kazası durumuna gelmiştir [3, 8, 9, 29].

“Osmanlı İmparatorluğunda doğrudan önemli bir sanayileşme olmamasına karşın dünyadaki sanayileşme, dolaylı yollardan sağladığı değişikliklerle Osmanlı Toplumunun yapısını da önemli ölçüde etkilemiştir [56].” Osmanlının son dönemlerinde modernleşme hareketleri birçok disiplinde kendini göstermiştir. Osmanlı 19. Yüzyılda yaşadığı teknolojik ve bürokratik değişimlerle kentlerde yeni yapıların inşa edilmesini gerekli görmüş ve bu doğrultuda hükümet konakları, kışlalar, saat kuleleri gibi yapılar inşa edilmiştir. Kentlerde meydana gelen yeni heterojen düzende, eski kent merkezleri cuma camisi ile simgelenirken, inşa edilen hükümet konakları kentlere yeni simgeler kazandırmıştır. Geniş ve düz caddelerin yapımı, kentlere demiryollarının gelmesi, ızgara planlı yeni mahallelerin oluşumu Osmanlının otoritesini yeniden güçlendirme çalışmaları için kenti ön planda tuttuğunun göstergesidir. Kentsel ve mimari alanda yapılan reformların başında kent içindeki parsellerde küçülmeler, daha önceleri bahçeler içinde bahçe duvarlarıyla bağlanan konutların yerini bitişik bir konumda sıra evleri almaya başlamıştır. Konutlarda sofalar yerini koridorlara bırakmaya başlamış geleneksel Türk evinin plan tipleri dönemin gereklilikleri doğrultusunda uyarlanarak benzer şekilde kullanılmıştır. Konut alanlarındaki değişimin resmi kurumlardaki uygulamaların mukabili olarak devletin teşebbüsleri gösterilmektedir. Daha önceleri hastane, adliye, okul, gar, hükümet konakları gibi kamu yapıları yeni konut şekilleriyle değişen kent algısında bir strüktür meydan getirmiş ve kentlerin anıtsal simgeleri olmuştur. Dönem içinde Ulusal üslubun oluşumu ve inşa edilen yapılarda yansımalarını görülmüştür. Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte modernleşmeyi gelenekseller üzerinde uygulamaya başlamıştır. Yaşama alanları olan konutları, iş yerlerinden, resmi kurumlardan, alışveriş alanlarından farklılaştırılmıştır. Bu alanları ayırmakta bulvar, cadde, meydan ve kavşaklar önemli bir rol oynamaktadır. Konutlar, caddeler, şehir kulüpleri, kütüphaneler, halk evleri, gar binaları, fabrikalar modernleşen kent planlarında önemli yer teşkil etmektedir. Ülke genelinde modern kent yaratma çabasıyla birçok imar planları hazırlanmıştır [35, 93, 103, 104].

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Kurtuluş Savaşı'nın ve reform hareketlerinin geliştiği yıllarda Aksaray'da birçok değişiklikler yaşanmıştır. Bu yıllarda Aksaray'da meydana gelen gelişmelerde Aksaray'ın zengin ve köklü isimlerinden biri olan Vehbi Çorakçı'nın büyük bir payı vardır. Kurtuluş Savaşı'nın olduğu zor zamanlarındaki yardımları ve ulusal direniş cephesinde yer almış olmasından dolayı Vehbi Çorakçı Atatürk ve İsmet İnönü'nün övgüsünü almıştır. TBMM'nin birinci dönemine Niğde'den Milletvekili seçilerek 28 Nisan 1920'de Meclise katılmıştır. Vehbi Çorakçı'nın mecliste büyük bir itibar kazanmış olması ve sözü geçenler arasında yer alması sonraki zamanlarda Aksaray için yapılacak olan girişimlere kapı açmıştır. O dönemler savaş sırasında askeri nakil işlerinde kullanılmak üzere deve kullanılmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında ihtiyaç duyulan develeri karşılamak amacıyla Mustafa Kemal Atatürk Vehbi Bey'in adamlarının develeri satmak istemediğini duymuştur. Bunun üzerine Başkumandan Mustafa Kemal Paşa 26 Şubat 1922 tarihinde B.M.M. Riyaseti Kalemî Müdürlüğünden 2/23 sayılı bir mektup göndermiştir. Mektupta durum şöyle ifade edilmiştir [9, 23, 110].

Garb Cephesi'nin müstacel harekât-ı askeriyesi için deve mübayaa edilmektedir. Mübayaasinatevessül edilen bazı develerin zat-ı âlinize aidiyeti cihetiyle furuhtundan (satışından) içtinab edildiği anlaşıldı. Bu mümanaata zat-ı alilerince muvafakat edilmeyeceği ve hatta bu develeri ianeten orduya vereceklerinde şüphem yoktur. Binaenaleyh ordudan mübayaa için vukubulan talebe mümanaat eden adamlarınıza ihtaratta bulunmanızı ve neticenin bildirilmesini rica ederim [110].

Vehbi Çorakçı'nın bu gelişme üzerine istenilen develeri orduya bağışlaması siyasi ilişkileri daha da güçlendirmiştir. Vehbi Bey'in Aksaray Kazasının vilayet haline getirilmesine dair kanun teklifi ile buğday resmi hakkında iki kanun teklifi bulunmaktadır. Bunlardan Aksaray'ın vilayet haline gelmesi kanunlaşmış ve Aksaray 1920 yılında vilayet olmuştur. Aksaray siyasi, iktisadi ve daha birçok alandaki faaliyetleri ve atılımları Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşamıştır. Vehbi Çorakçı 1923'te Aksaray'dan ikinci dönem milletvekili seçilerek yasama görevini dönem sonuna kadar sürdürmüştür. 1927 yılında yapılan seçimde meclis dışında kalmıştır. Siyasi ilişkilerin gittikçe zayıflamasıyla birlikte kentin 1933 yılında Niğde'ye ilçe olarak bağlanması ardından bu ilerleme hız kaybetmiştir [110, 119,120].

Bu dönemde ülkede her alanda yapılan yeniliklerin ardından dünyaya yönelik bir ekonomik hayat benimsenmiş ulaşımdan, gündelik yaşantıya birçok farklılıklar kendini göstermiştir. Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde tüm ülke de olduğu gibi Aksaray'da da

meydana gelen bu değişimlerin kentsel ve mimari bağlamda değerlendirilmesi tez çalışmasında ele alınmıştır.

Bu amaçla tez çalışmasında Aksaray'da Cumhuriyetin etkileri ile oluşan gelişmelerin eski kent merkezi ve yakın çevresine nasıl yansıdığı, değişimin yeni inşa edilen anıtsal yapılar üzerinde nasıl görüldüğü, kurumlara hizmet etmek üzere kiralanana yahut satın alınan yapıların durumu, Geç Osmanlı - Erken Cumhuriyet Dönemlerini kapsayan süreç içerisinde değerlendirilmiştir. Çalışmanın kapsadığı yılların mimari düşünce biçimini anlamaya çalışmak, kentteki değişimleri tespit etmek için öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Çağın fikir akımlarının mimarideki yansımalarını tespit etmek için, kentin ve kentteki referans yapıların yapım ve sonraki süreçleri hakkında yazılı ve sözlü kaynaklara başvurulmuş, eski çizim, resim, gravür, fotoğraf vs. gibi görsel verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Eski kent merkezi ile yakın çevresini kapsayan alan ve bu alanda çalışma dönemleri içerisinde inşa edilmiş yahut kullanılmış yapılar hakkında verilere ulaşmak için ilgili kişi, kurum ve kuruluşlarla görüşmeler yapılmıştır. Kent merkezinin ve çalışma kapsamındaki yapıların günümüzdeki mevcut durumlarının tespiti ve belgelenmesi için yerinde çalışmalar yapılmış, fotoğrafları çekilmiştir.

Tez çalışması şu şekilde organize edilmiştir: Birinci bölüm olan giriş bölümünde tez çalışmasında ele alınan konunun genel hatları, çalışmanın amacı, kapsamı ve yönteminden bahsedilmektedir. İkinci bölümde, çalışma alanı olarak seçilen Aksaray kenti hakkında genel bilgiler verilmiştir. Kentin ülke ve bölge içindeki yerinde sahip olduğu doğal çevre ve kaynakları ile idari, sosyal ve ekonomik, demografik yapısı hakkındaki güncel veriler derlenmiştir.

Üçüncü bölümde, literatür taraması sonucunda ulaşılabilen yazılı ve sözlü kaynaklardaki veriler, Aksaray'ın oluşumundan başlayıp Geç Osmanlı Dönemi'ni de içeren süreç dahilinde, kentin mevcut genel yapısı ve mimari yapıları hakkında bilgi verecek şekilde özetlenmiştir. Bu bölüme, çalışmanın temelini oluşturan Geç Osmanlı – Erken Cumhuriyet Dönemlerinde eski kent merkezi ve yakın çevresinde oluşan değişimleri tespit etmek için ihtiyaç duyulmuştur. Kentteki çalışma dönemlerinde meydana gelen gelişmelerin ortaya çıkarılması, kentin önceki dönemlerdeki durumunun bilinmesi ile ilişkilidir.

Tez çalışmasında idari yapı, askeri teşkilat, demografik yapı, ekonomi, sanayi ve eğitim alanları ile oluşan, Geç Osmanlı - Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Aksaray'ın genel durumunu içeren alt başlıklar, dördüncü bölümde yer almaktadır.

Takip eden beşinci bölümde ise çalışma dönemlerinde mimarlıkta meydana gelen gelişmelere, çalışma dönemleri içinden inşa edilen yapılarda görülen mimari üsluplara, Anadolu kentlerine ve kent çalışmalarının genel durumuna değinilmiştir. Aksaray eski kent merkezi ve yakın çevresi ile sınırlı çalışma alanını oluşturan bileşenler tanıtılmıştır. Bu alanın Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerindeki durumu ve yaşadığı değişimler ifade edilmiştir. Çalışma dönemi içerisinde yer almayan fakat kente referans olan önemli mimari yapılar üzerinde durulmuştur. Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray kenti ile ilgili yapılan imar çalışmaları ile ilgili elde edilen özgün bilgilere yer verilmiştir.

Katalogu oluşturan altıncı bölümde ise çalışma dönemlerinde inşa edilmiş 20 adet yapı yer almaktadır. Yapıların plan-mekân kurgusu, cephe düzeni, süsleme elemanları, strüktür ve malzeme özellikleri hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar ve çalışmalar sonucunda bu yapıların ilk inşa edildiği zamanlara ait tarihi fotoğrafları, çizimleri, mevcut olanların güncel fotoğrafları derlenmiş, bu görseller tez çalışmasında yerini almıştır.

Yedinci bölümde değerlendirme iki başlık altında ele alınmıştır. Birinci başlıkta Aksaray eski kent merkezi ve yakın çevresi Geç Osmanlı – Erken Cumhuriyet Dönemleri bağlamında değerlendirilmiştir. İkinci başlıkta çalışma dönemleri içerisinde inşa edilmiş yapıların mimari özellikleri ele alınmıştır. Çalışma alanındaki yapılar ile yine aynı dönemler içinde farklı bölgelerde inşa edilen yapılar arasında plan – mekân kurgusunda, cephesel, strüktürel ve malzeme bağlamında yer alan benzer etkiler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Eski kent merkezinin her dönemde aktif olduğu görülen Aksaray'da Geç Osmanlı – Erken Cumhuriyet Dönemlerinde inşa edilen ve günümüze kadar ulaşan/ulaşamayan yapıların tam olarak belirlenemeyen inşa tarihlerinin ve tarihsel gelişim süreçlerinin aydınlatılması çalışma sonunda ulaşılmaması istenen hedeflerden biri olsa da çalışmada inşa tarihleri tespit edilemeyen ve çizimlerine ulaşılamayan yapılar olmuştur. İnşa tarihlerine ulaşılamayan yapıların, sözlü görüşmeler, gazetelerden elde edilen veriler ile yapısal/üslupsal özellikler doğrultusunda mimari çağları saptanmaya çalışılmıştır. Ülke genelinde oldukça önemli ve büyük değişimlerin yaşandığı batılılaşma sürecinden, Cumhuriyetin ilanına Aksaray

kentinin ne derece etkilendiğinin tespiti, kurumlara hizmet etmek üzere inşa edilen yahut kiralanana/satın alınan yapılar üzerinden yapılmaya gerçekleştirilmiştir.

Sonuç bölümünde Aksaray'ın eski kent merkezi ve yakın çevresi ile tanımlı çalışma alanında meydana gelen mekânsal kurgu ve bu kurguya etki eden etmenler üzerinde durulmuştur. Bu tez alışması Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Aksaray Mimarlığının eski kent merkezi ve yakın çevresi ile sınırlandırılmış çalışma alanında inşa edilen yapılarda, batı etkisini, yerel mimari özelliklerle harmanlayarak özgün bir tutum ortaya koyduğu hipotezini savunmaktadır ve bu durum tezin sonuç bölümünde tartışılmıştır.

2. AKSARAY KENTİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1. Genel Tanımı, Ülke ve Bölge İçindeki Konumu

Aksaray kentinin batısında Konya, güneydoğusunda Niğde, kuzeyinde Ankara ve Kırşehir, doğusunda ise Nevşehir kentleri yer almaktadır. Yerleşik bölgenin doğu ve kuzey tarafları dağlık bölge olmakla birlikte, Melendiz ve Hasan dağları ile kentin güneydoğusu, Konya Ovası, Obruk Platosu ve Tuz Gölü ile kentin batı ve güneybatısı çevrilidir. Kentin orta alanları, güneyinin ve kuzeyinin büyük bir çoğunluğunu ovalıklar kaplamaktadır. Bu bölgelerde Obruk Platosunun devamı ve Aksaray Ovası yer almaktadır. Yer yer ovalar üzerinde küçük yükseltiler halinde engebeler bulunmaktadır. Akarsu bakımından zengin olmayan Aksaray'ın en önemli kaynağı Karasu ile Melendiz Çayı'nın kesişmesinden meydana gelen Ulırmaktır. Melendiz dağlarından başlayarak devam eden ve denizle bağlantısı olmayan Ulu Irmak, kent merkezinden geçmektedir. Kent çevresinde Tuz gölü ile Güzelyurt yakınlarında bulunan Nar gölü, Mamasın Barajı ve Helvadere, Balcı ve Sarıyahşi yapay gölleri yer almaktadır. Konya Ovasının büyük bir çoğunluğu yüzölçümü 7802 km²'lik Aksaray Kentinin sınırları içerisinde kalmaktadır. Anadolu'nun orta bölgesinde yer alan kent, 36° 23' kuzey enlemleriyle, 34° 41' doğu boylamları arasındadır. Denizden yüksekliği ortalama 965 metre olan Aksaray, uluslararası yol özelliklerine sahip E-90 karayolu güzergâhı üzerinde yer almaktadır.

Kentte halkın temel geçim kaynağı ticaret ve sanayi olmakla birlikte kent merkezi etrafında tarımda kendini önemli bir geçim kaynağı olmaktadır. Kentin merkez ilçe sınırları içerisinde 21 belde belediyesi ve 70 köy bulunmaktadır.

2.2. Kentteki Doğal Çevre ve Kaynaklar

Yüzey şekilleri itibari düz bir arazi yapısına sahip Aksaray kentinin orta kesimleri, güneyi ve kuzeyi ovalık alanlarla çevrilidir. Türkiye'nin diğer bölgelerinden birçok özelliğinden dolayı farklılık gösteren Aksaray'ın bölge yüksekliği ortalama 950-1100m olan bir yüksek platodur.

Dağlar - yaylalar - ovalar

Melendiz Dağları dizisi içerisinde yer alan Hasan Dağı, kent sınırları içerisinde dağ oluşumlarından en önemli sönmüş volkanik dağ niteliğinde olup 3268 m yüksekliğindedir. Bölgedeki diğer dağlardan olan 3069 m yüksekliğindeki Küçük Hasan Dağı ve 2137 m yüksekliğindeki Ekecik Dağı önemli bir konumda yer teşkil etmektedir. Kentin içinde bulunduğu İç Anadolu Bölgesinde Obruk, Yenyayla, Çarşak, Haydar, Ali Ağa Obası, Kemerseki yayları yer almaktadır. Yaylaların çevrelerinde bulunan yerleşim merkezlerine yakın kısımlarda çeşitli mezralar kurulmuştur. Kentin yerleşim alanının güney batısında bulunan Obruk yaylasının sınırları içerisinde Hamidiye yerleşkesinin belli bir kısmı bulunmaktadır. Altunhisar İlçesi'ne bağlı Hasan Dağı Ulukışla yaylası yöre halkının geleneksel yaylacılık faaliyetlerini devam ettirdiği yaylalardan biridir. Geniş düzlüklere ve otlakları bol su kaynaklarına sahip olan bu yayla Küçük Hasan Dağı ile Keçiboğduran Dağı arasındaki dağ geçidi üzerinde yer almaktadır. Planlı alanların büyük bir kısmını kapsayan Aksaray Ovası Obruk Yaylasının kuzeyinde yer almaktadır [1].

Akarsular – göller – barajlar – su kaynakları

Tuz Gölü kapalı havzası içerisinde yer alan Aksaray'ın en önemli akarsuyu Melendiz Çayı (Ulurmak) 'dır. Karasu, Esmekaya Çayı, Pınarbaşı, (Hıdırcıköy yakınlarındaki), Kırk Delik Suyu (Sultanhanı yakınlarındaki) diğer önemli akarsularını oluşturmaktadır. Geniş bir plato meydana getiren Ulurmak, Melendiz dağlarından başlayarak Tuz Gölü'ne dökülmektedir. Aksaray'ın yerleşim merkezi bu ırmağın çevresindeki düzlükler ve yamaçlar üzerine kurulmuştur. Sulama suyu ihtiyacını giderme amacıyla kullanılan Ulurmak, Aksaray merkezinden geçerek Aratol Mahallesi'nin güneydoğu tarafında yer alan Karasu kanalı ile birleşmektedir. DSI tarafından yapılan Mamasın Barajı Aksaray'ın içme ve sulama ihtiyacını karşılamaktadır. Bölgede ki Ekecik ve Peceneközü dereleri güneydoğuda, Helvadere kaynakları güneyde, Eşmekaya pınarı batıda, Oteyüz ve İnatlı dereleri doğuda yer almaktadır. Konya ve Ankara ile ortak sınırlar içerisinde yer alan Aksaray'ın sahip olduğu en önemli göl niteliğinde ki Tuz Gölü ve belediye sınırları içindeki Mamasın Barajı ve Helvadere kasabasındaki Helvadere Göleti kente yakın önemli su kaynaklarını oluşturmaktadır.

Kentin Ulurmak üzerinde inşa edilmiş olan Mamasın Barajı batıdaki Gücünkaya ve doğudaki Çatalı Köyleri arasında yer almaktadır. Ortaköy – Balcı Göleti, Helvadere Göleti, Ortaköy Çiftevi Göleti, Güzelyurt Göleti, Kültepe ve Bozkır baraj gölleri yakınlarında D.S.I tarafından sulama amaçlı yapılmıştır. %85'i Konya kapalı havzasında % 15'i Kızılırmak havzasında bulunan Aksaray kenti 7.965 km²'lik yüzölçümüne sahiptir. Toplamda 432 hm³/yıl yer üstü su potansiyelinin 456 hm³/yıl Konya kapalı havzasından, 128,1 hm³/yıl su potansiyelini Kızılırmak havzasından karşılamaktadır. 208,6 hm³'ü akarsu niteliğinde olan su kaynağının yıllık ortalama değeri 432 hm³/yıl'dır. Halk arasında tuzlu olarak adlandırılan termal kaynak Hamamüstü Tepe çevresinde yer almaktadır.

Jeolojik yapı, afet durumu ve depremsellik

Kent, İç Anadolu Bölgesinin güney doğusu tarafında, Orta Kızılırmak platosunun devamı niteliğinde ve tersiyerde meydana gelmiş kalkerli volkan tüflerinin oluşturduğu arazi ile Tuz Gölü havzasının devamındaki ova üzerinde yer almaktadır. Orta Kızılırmak platosunun Tuz gölü havzasından ayrıldığı fay basamağının güney tarafında kentin yerleşim alanları bulunmaktadır. Aksaray kenti için Deprem Dairesi Başkanlığının hazırladığı deprem haritası, Aksaray Belediyesi'nin planlı alanları 4. Ve 5. Derece deprem bölgeleri içerisinde yer aldığını ifade etmektedir (Ek1,2).

İklim ve bitki örtüsü

“Aksaray iklimi tipik karasal iklimdir. Yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlıdır. Kışlar nispeten kısadır. Yazları kurak olup en fazla yağmuru sonbahar ve bilhassa ilkbaharda almaktadır [2].” İklim tipine bağlı olarak sık bir yeşil dokuya sahip olmayan Aksaray'da, Hasandağı ve Ekecik dağlarının olduğu bölgede meşe korulukları görülmektedir. İl sınırları üzerinde kentinde güneyinde, kuzeyinde ve batısında Aksaray Ovasında, orta Anadolu bozkırı, batıdaki bölgelerde ve Aratolun (Aksaray Merkez ilçe) güneyindeki kısımlarda Tuzcul Ova Bozkırları kendini göstermektedir (Ek 3). Kentin geniş verimli ovaya sahip yapısı tarıma elverişli olması açısından verimli bir konuma sahiptir. Yaklaşık 9521 hektar bağ- bahçe alanına sahip olan Aksaray yöre halkının geçimini tarıma olanaklı kılmaktadır.

Aksaray'daki toplam ormanlık alan 12528,5 ha toplam ormansız alan ise 412561,5 ha olarak belirlenmiştir. Kent sınırları içerisinde birçok bitki ve hayvan türü yaşamakta yalnız İhlara Vadisi'nin 43 adet endemik bitki türü yer almaktadır. Aksaray İli maden verilerine göre şehir yerleşim alanları yakınında seramik hammaddesi olarak kullanılan jips mineraline ve tuğla-kiremit yapımında kullanılan minerallerde mevcut olarak bulunmaktadır [1].

Bulutluluk – sıcaklık – buhar basıncı – nem – yağış – rüzgar

En fazla açık gün sayısı Temmuz ve Ağustos aylarında, en fazla bulutlu gün sayısı Nisan Mayıs aylarında yaşanmaktadır. Kentteki sıcaklık değeri yükselti ile ters orantılıdır. Kentin en düşük sıcaklık değeri 29, en yüksek sıcaklık değeri ise 40 derece olduğu belirtilmektedir. Ağustos ve temmuz aylarında en yüksek buhar basıncı değeri ölçülürken yıllık ortalama buhar basıncı 6,5 hpa olduğu tespit edilmiştir. Aralık ve ocak aylarından en yüksek nem oranı , temmuz ve ağustos aylarında ise en düşük seviyede yer almaktadır. Ülke de en düşük değerde yağış olan bölgesinde bulunan Aksaray'da doğu tarafına doğru gidildikçe artış göstermektedir. Yaz mevsiminde oldukça az yağış alan kentte, ilkbahar ve sonbahar aylarında yağışlar artış göstermektedir. Bölgede kuzey ve kuzeydoğu yönlü rüzgarlar ağırlıklı olarak görülmekte, rüzgarın hakim olduğu yön kuzeydoğu olarak ifade edilmektedir. Güney ve güney batı yönlerinde daha çok rüzgarın fırtına gibi olduğu belirtilmektedir. Kent merkezinde ise doğu- kuzeydoğu tarafından esen rüzgarlar kendini göstermektedir.

2.3. Kentin İdari Sosyo - Ekonomik ve Demografik Yapısı

2.3.1. Kentin idari yapısı

Ülke içerisinde il olarak yer alan yerleşmenin idari yapısı Aksaray'ın il olduğu 1989 yılında değişmiştir. (Ek 4) Kuruluşa dair bu kanunla Gülağaç, Güzelyurt, Ortaköy, Ağaören, Sarıyahşi ve Eski yerleşmeleri Aksaray'ın ilçeleri haline gelmiştir. Hamidiye Kırımlı, Hamidiye Bahcesaray, Aratol Bahçeli, Aratol İstiklal ve Sağlık mahalleleri yerleşmeye en son katılan mahalleler olmuştur.

Aksaray Belediyesinin, Belediye sınırları yaklaşık 19.923 hektardır. Belediye sınırları içerisinde:

- Kuzeyde, Topakkaya Belediyesi,

- Doğuda, Sevinçli ve Doğantarla Belediyesi,
- Batıda Kutlu Belediyesi,
- Güneyde; Sağlık, Taşpınar ve Armutlu Belediyeleri ile belediye sınırı bulunmaktadır. Bu belediyelerden, Topakkaya ve Sağlık Belediyesinin imar planları ile Aksaray kentinin imar planları birleşmiş durumdadır.

2.3.2. Kentin nüfus gelişimi

Kayıtlara göre Osmanlı Döneminde yapılan 1501 tarihli yazımda kentin 5000-5500 dolaylarında nüfusa sahip olduğu belirtilmiştir. Kentin nüfusu 1584' te 9500'e çıktığı ifade edilmektedir.

17. ve 18. Yüzyıllarda mevcut durumunu koruyan kent 19. yy da büyük ölçüde kayıplar vermiştir. Aksaray Cumhuriyet öncesi vilayet iken Cumhuriyet'ten sonra Niğde'ye bağlı bir ilçe haline getirilmiştir. 1927 yılında yapılan nüfus sayımlarına 7339 kişi olan kent nüfusu 2011 yılında 184.965 gibi bir sayıya ulaşarak 25,2 kat artış göstermiştir.

Ülke çapında ise bu değer nüfusun 13.648.270 kişiden 74.724.269 kişiye ulaşarak 5,5 kat arttığı ifade edilmiştir. 1965 yılı ve sonraki yıllar için kentteki nüfus artış hızı 1990 - 2000'li yıllara göre normal sayılabilen artıştan daha fazla olduğu belirtilmiştir.

Çizelge 2.1. Aksaray kent nüfusu 1927-1960 / TÜİK

YIL	1927	1935	1940	1945	1950	1955	1960
Aksaray Kent Merkezi Nüfusu	7.339	8.344	9.144	9.558	10.966	14.345	19.979

Aksaray'ın bulunduğu konum nedeniyle gelişmiş şehirlerin ulaşım ağlarında bağlantı noktasında olması, kentin nüfus artışında ve gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Aksaray'ın son yıllarındaki durumu incelendiğinde nüfusta artış görülmektedir (Ek 6). Aksaray merkez ile ilçeler arasındaki nüfus karşılaştırmaları yapıldığında merkez de artış gözlenirken ilçelerde azalma olduğu ifade edilmektedir.

Aksaray kent nüfusunun ilçelere, ilçe merkezlerine, belde ve köylerine göre dağılımı incelendiğinde 2012 yılında Aksaray ili için en büyük payı %71,21 ile merkez ilçe nüfusu

almaktadır. Erkek- Kadın oranı ise birbirine oldukça yakın bir değerdir. Toplam Nüfus' a göre ilçe ve belde olarak incelendiğinde en büyük payı merkez ilçe almaktadır. Nüfus büyüklüğü ve yoğunluğunda ilçeler ise sırasıyla Ortaköy, Eskil, Gülağaç, Güzelyurt, Ağaören ve Sarıyahşi merkez ilçeyi takip etmiştir.

2.3.3. Kentin eğitim durumu

1934 yılında yayınlanan maarif istatistiğine göre 1927-1928 eğitim yılından başlamak üzere 1932-1933 eğitim yılı dahil olmak üzere toplamda 16.319 öğrenciye ilköğretim eğitimi verilmiştir. Erken Cumhuriyet Döneminde kentte 3 iptidai (ilkokul), 1 rüştiye (orta okul) ve numune mektebi aktif olarak varlığını sürdürmüştür. Uzun süren savaşlardan dolayı sosyo-ekonomik zorluklar türemiş ve o dönemler okur-yazar oranı oldukça düşmüştür. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile yeniden yapılanma ile medreseler kapatılmış, buralarda eğitim görenler ilkokullara yahut sınavla ortaokullara alınmıştır. 1927 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre kentin okur – yazar oranı %2.67 iken, 1935 yılındaki sayımda %14.5' e yükselmiştir.

Günümüzde Aksaray okuma yazma oranı yüksek bir il niteliği taşımaktadır. Kent merkezinde eğitim ve öğretim veren ilköğretim ve lise dengi okullarının yanı sıra bir de Üniversite eğitimi veren Aksaray Üniversitesi yer almaktadır. Aksaray Üniversitesi Bakanlar Kurulu tarafından 2006 yılında kurulması kabul edilen bir devlet üniversitesi vasfını taşımaktadır. Adana yolu üzerinde yer alan üniversite 8 fakülte, 5 yüksekokul, 6 meslek yüksekokulunda ön lisans, lisans ve yüksek lisans düzeylerinde eğitim vermektedir.

2.3.4. Kentin ulaşım durumu

Kuzey ve Batı Anadolu'yla Güney ve Orta Anadolu'yu birbirine bağlayan kent İç Anadolu Bölgesi'nde ulaşım ağı bakımından bir düğüm noktası oluşturmaktadır. Konya üzerinden İzmir ve Antalya, Adana yolu üzerinden Güneydoğu Anadolu, Ankara güzergahından İstanbul ve Avrupa ve Nevşehir güzergahından Kayseri ve Doğu Anadolu ile karayolu bağlantıları olan Aksaray, Karayolları Genel Müdürlüğü III. Bölge Müdürlüğü'nün (Konya), hizmet ve faaliyet alanı içerisinde yer almaktadır (Ek 6).

Kent bölgesel ulaşım ve trafik yönünden ele alındığında; ulaşım olanakları bakımından kırılganlık, kalite, hacim, başlangıç-bitiş noktaları gibi önemli bir konuma sahip olduğu ifade

edilebilir. Kentte demir yolu bulunmamaktadır. Kente havayolları ile ulaşım yoktur. Aksaray'a en yakın havaalanı 70 km uzaklıkta olan Nevşehir'de bulunmaktadır.

2.3.5. Kentin ekonomik durumu

Türkiye de bölgesel olarak yerleşime göre Aksaray, Orta Anadolu Bölgesinde yer almaktadır. Kent, Kayseri ve Konya alt bölgeleriyle Ankara merkez bölgesinin etkileri altında kalmaktadır. Büyük bir çoğunluğu ova olan Aksaray'ın dağlık kesimlerinde hayvancılık ve tarım yapıldığı görülmektedir.

Cumhuriyet dönemi ile sanayi de birçok ilerleme kaydetmiş olan Aksaray'ın ilk sanayi kuruluşu 1924 yılında un fabrikası olarak açılan Azmi Milli Türk Anonim Şirketi olmuştur. Kent ihtiyacı olan elektrik enerjisini kendi hidroelektrik santrali ile karşılamıştır.

1976' da Sek'e bağlı Aksaray Sür ürünleri Fabrikası ve 1986 yılında Mercedes Benz Türk Anonim Şirketi kamyon fabrikası açılmıştır. Sanayinin gelişimi 1989 yılında Aksaray'ın tekrar il olmasıyla başlamıştır. Aksaray Organize Sanayi Bölgesi'nin faaliyete geçmesi 1997 den sonra hızlanmıştır. Aksaray da sanayide meydana gelen gelişmeler kentin merkez ilçesine doğru oluşan göçlerin artmasında rol oynamaktadır.

2.3.6. Kentin sağlık – turizm durumu

Aksaray merkez de Diş Hekimliği Hastanesi, Diyaliz Ünitesi, Devlet Hastanesi, Kadın Doğum ve Çocuk Bakımevi Hastanesi, Göğüs Hastalıkları Hastanesi olmak üzere hizmet vermektedir. Devlet hastanesi, Diş Hekimliği Binası, göğüs hastalıkları, kadın doğum ve çocuk bakımevi hastanesi çarşı merkezine 3 km mesafe de bulunmaktadır. Şehir merkezinde 2 adet Özel çocuk hastalıkları merkezi, 2 adet özel hastane ve 1 adet göz merkezi de yer almaktadır.

Tarihsel niteliği ve geçmişi turistik açıdan önem taşıyan Kapadokya Bölgesi, Turizm Gelişim Bölgesi olarak tariflenmiştir. Ihlara Vadisi ve Güzelyurt, Aksaray il sınırları içinde kalmakta ve gününbirlik turizme hitap etmektedir. Aksaray-Ziga bölgedeki diğer önemli termal merkezlerdir.

3. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE AKSARAY KENTİ

Büyük ve Küçük volkanik Hasan dağı dizileri tarafından çevrelenen kent üzerine yapılan çeşitli çalışmalarda, günümüzdeki kent merkezinin farklı dönemlerdeki yönetimlerin kent merkezlerinin de bir devamı olduğu görüşü benimsenmektedir. Hasandağının püskürtmeleriyle oluşan bazalt, tüf, andezit gibi kayalar yöreye doğallık kazandırmış, tarihsel süreç içinde çeşitli kültürlerin yaşamlarında önemli bir yapı taşı olmuştur. Kale surları içerisinde kalan kent merkezi, tarih boyunca birçok idari, sosyal, askeri ve dini yapılara da ev sahipliği yapmıştır.

Aksaray'ın bulunduğu bölgede yaklaşık yüz bin yıl öncesinden başlayarak insan yaşamından söz edilebilmektedir. Güzelyurt etrafında bulunan "Mousterien" ve "Aurignacien" yontma taştan obsidyen aletler, yaşamsal faaliyetlerin varlığını göstermektedir [3]. Bölgedeki doğal kaya oyukları buzul çağının ağır iklim koşullarında yaşayan bu insanlar tarafından barınak olarak kullanılmış olabilir. Bu çağın bitimine doğru Aksaray ve çevresinin büyük bir kısmı pulivia 1 (yağmur) gölle kaplandığı, iklim değişiklikleri iç Anadolu bölgesindeki yağmur göllerinin yok olmasına neden olduğu bilinmektedir. Aksaray ovasının oluşması bu dönemle birlikte meydana gelmiştir.

3.1. Aksaray Kentinin Oluşumu

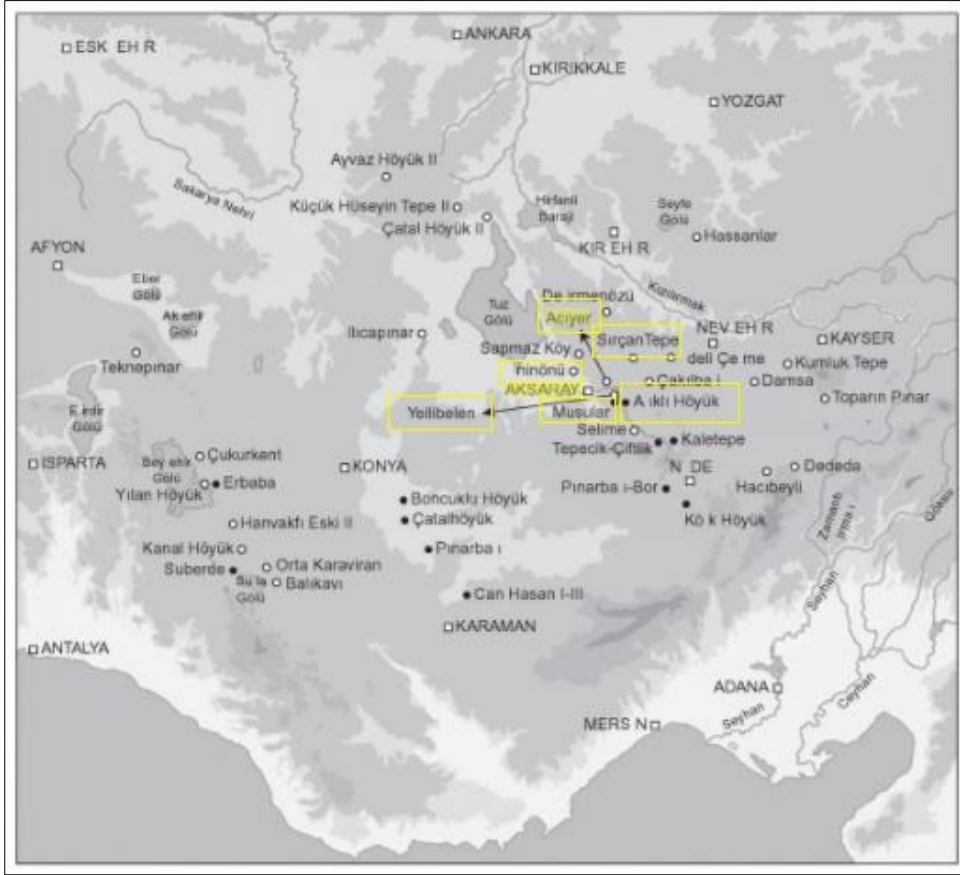
Aksaray kentinin oluşumu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yaklaşık 10.000 bin yıl önce (M.Ö. 7000-6000 yıllarında) Neolitik devirde Anadolu Medeniyetinin önemli merkezlerinden biri olan Konya yakınlarındaki Çatal Höyük'te yapılan kazılarda Hasandağı'na dolayısıyla Aksaray'a ait vesikalar bulunmuştur. Bu kısımda Hasandağı'nın lav püskürttüğünü tasvir eden bir duvara boyanmış duvar resmi tespit edilmiştir [7]. Kentteki izler, ilk yerleşimin M.Ö. 7000-6000 yıllarında Neolitik dönemde başladığını göstermektedir.

M.Ö. 1700 yıllarında eski Hitit Devletine ait Aksaray'da kalıntılar bulunmuştur. Hitit krallarından Telepuniş'in fermanında mağlup memleketler arasında Nenossos (Aksaray) adı geçmektedir. Kent eski Hitit metinlerinde geçen bu isimle ilk kez anıldığı sanılmaktadır.

Asur metinlerinde Şinakhatum olarak geçen kentin günümüzdeki Aksaray yakınlarında olduğu düşünülmektedir. Geç Hitit döneminde Şinukhtu kenti olarak adının geçmesini Aksaray merkezde bulunan Hitit hiyeroglifli stel desteklemektedir. Persler döneminde Güzel atlar ülkesi anlamına gelen Cappadocia adını almış, daha sonraları Garsaura olarak bilinen Aksaray Kapadokya Kralı Archelaos tarafından Colonea – Archelais adını almıştır. Bizans döneminde Taxara olarak anılmış, Evliya Çelebi seyahatnamelerinde ise bu kentin adını Pige Helena olarak ifade etmiştir. Selçuklularda Aksera-Aksara adını taşıyan kent, sultan II. Kılıç Arslan'ın ak mermerle kaplı inşa ettirdiği saray, kentin Türkçe karşılığı olan Aksaray ismini almasını sağlamıştır. Kent o dönemlerde Zafer yurdu anlamına gelen Darüzzafer ve Salihlerin yurdu anlamına gelen Darüssüleha isimleri ile de anılmıştır. [1,2,4,6,9,11,14,16,40,41]

3.2. Neolitik, Kalkolitik, Tunç Çağı

Kent çevresindeki höyüklerde yapılan çalışmalarda buluntular ve kazılara göre kentin geçmişinin Neolitik Döneme kadar indiği görülmektedir. Bu dönemde Aşıklı Höyük'te (Kızılkaya Köyü) insanlar tarafından ilk yerleşim alanları kurulmuştur. Ufuk Esin'in çalışmalarına göre bu höyükte yer alan mahallelerin sıklığı, yapıların çokluğu Akeramik Neolitik evre için bilindiğinden daha çok bir nüfus kitlesinin varlığına işaret etmektedir [7,14]. Acıyer, Nenezi Musular, Yelibelen Mevkii, Sırçan Tepe, Çakılbaşı gibi bu yerlerde çanak çömleksiz dönemin neolitik kültürleri kentte temsil etmektedir. “Aşıklı Höyük Avcı Toplayıcı gelenekli ve fakat yerleşik ve tarımcı bir topluluğun yaşadığı bir yerleşim alanıdır. Aşıklı Höyük M.Ö. 8500'lerden 7000'lere kadar ki yaşam biçiminin, dolayısıyla Orta Anadolu'nun çanak çömleksiz Neolitik Çağı'nın kültürel gelişiminin ayrıntılarıyla izlendiği bir yerdir [10].”

Harita 3.1. Orta Anadolu platosunun neolitik alanları [8]

Aksaray da İhlara Vadisinin bir uzantısı olan Aşıklı Höyük'te yapılan arkeolojik çalışmalar Kapadokya Bölgesinin kerpiçten yapılmış ilk mahallelerin varlığını ortaya çıkarmıştır (Ek 7). Akramik ve Neolitik çağı takip eden tarih öncesi kültür dönemlerinden ilki olan Kalkolitik çağda, çoğunlukla bakır madenin silah, alet, araç gereç yapımında kullanılmış olması ve bu dönemde sabanın kullanılması ile tarım faaliyetlerinin arttığı ifade edilmiştir. Nüfusun artışı köylerin gitgide büyüyerek kasabaların oluşmasına neden olmuştur. Aksaray'daki kazı ve yüzey araştırmaları Kalkolitik çağda yaşamın devam ettiği belirtmektedir [7].

Aksaray Müzesi ve İstanbul Üniversitesinin işbirliği ile Güvercin Kayası höyüğündeki (Apsarı/Çatalsu Köyündeki) yapılan kazı çalışmalarında kalkolitik dönemi yansıtan mimari buluntuların varlığı yerleşim birimlerinin devamlılığı göstermektedir.

Aksaray ili Yeşilova kasabasında yer alan ve 1962 yılından bu yana arkeolojik kazıları yapılan Acemhöyük Ören bölgesinden çıkarılan Eski Tunç Çağı buluntuları günümüzde Niğde Müzesinde halka sergilenmektedir. Dikdörtgen ve yamuk planlı kerpiç yapıları Eski Tunç Çağı yerleşim birimlerini oluşturmaktadır. Tunç Çağından önceki dönemlerde evin içine gömülen ölümler bu dönemde yerleşim yeri dışında yer alan toprak ve küp mezarlara gömülmüştür. Aksaray ilinde yapılan yüzey araştırmaları doğrultusunda il çevresinde bulunan höyüklerden elde edilen çok sayıdaki buluntular, Eski Tunç Çağında yoğun ve kesintisiz olarak yaşam belirtilerinin olduğu görülmektedir [7].

3.3. Asurlular Dönemi

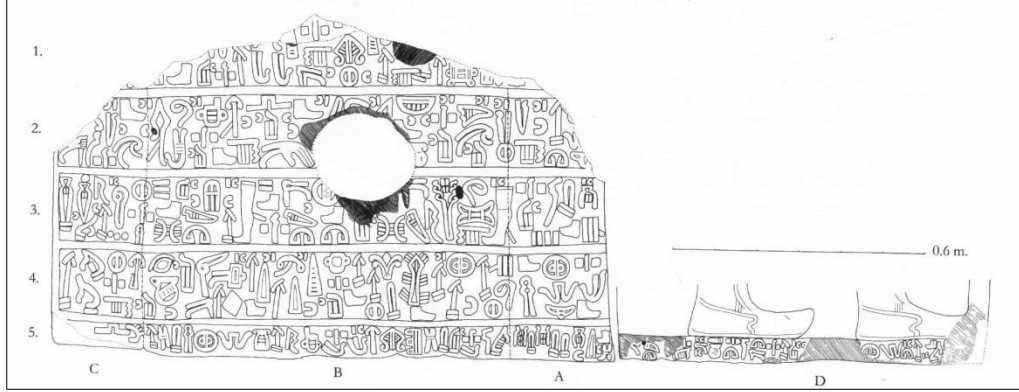
Asur Kralı 3. TİGLATPİLİSAR devrinde (M.Ö. 734-732) gücünü arttırmış ve Fırat boylarıyla kuzey Suriye'deki Hitit krallarından başka Anadolu'daki Tuvana – Tyana (Kemerhisar) bölgelerine kadar bütün Hititler Asur hakimiyetini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Sonraki dönemlerde Archelaos'un kurmuş olduğu yahut yeniden inşa ettiği kent ve yakın çevresinde Tyana-Tuvana'ya bağlanmıştır dolayısıyla bu bölgelerde Asurluların hakimiyeti altına geçmiştir [9]. “Kuzey Mezopotamya'da M.Ö. 2000-1750 yılları arasında yaşayan Assurlu tacirler Anadolu'da ticari koloniler kurarak ilk ticaret örgütünü meydana getirmişlerdir [7].” Bu tacirler tarafından Krallara bağlı, tepeler üzerinde ve kaleler içinde kurulan şehirlerin eteğinde serbest pazar niteliğinde Karum veya Wabartumlar (istasyon,misafir evi) kurulmuştur [3].

Ankara, Niğde, Aksaray müzelerinde sergilenmekte olan Acemhöyük kazı alanında çıkarılan iki yanmış sarayda bulunan önemli arkeolojik buluntular yer almaktadır. Buradan çıkarılan mühür baskılarındaki (Bulla) yazılar Aksaray'a ait yazılı tarih ile ilgili bilgi veren ilk belge niteliğindedir [7].

Aksaray Steli

Bir yüzünde Fırtına Tanrısı kabartması diğer yüzünde ise Luvice hiyeroglifi ile yazılmış bir metnin son 5 satırı yer alan Stelin sadece alt yüzü bulunmaktadır. 1976 yılında bir inşaat kazısı sırasında bulunan Stel Aksaray Müzesi'nin bahçesinde sergilenmektedir. Stel metine göre Kiyakiya isimli bir hükümdar tarafından Fırtına Tanrısına adandığı ifade edilmektedir. Asur kaynaklarında Kiakki olarak geçen ve Asur kralı II.Sargon tarafından M.Ö. 718'DE

devredilen hükümdarla aynı kişi olduğu tahmin edilmektedir. Bu yüzden M.Ö.8 yüzyılın ikinci yarısına tarih verilmiştir.

Şekil 3.1. Aksaray Steli Çizim [121]

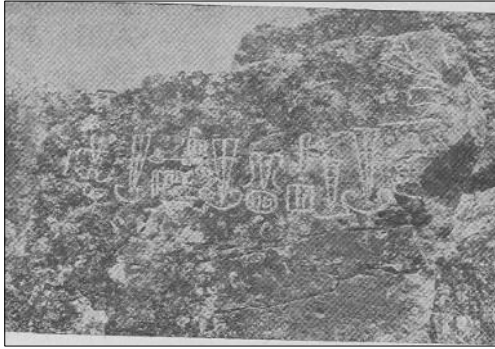
3.4. Hititler - Geç Hititler Dönemleri

Aksaray'ın (Archelais) yer aldığı ve bugünkü Aksaray'ın kent sınırlarının dahil olduğu bölge uzun yıllar Hititler'in¹ hakimiyeti altında varlığını sürdürmüştür. Konya, Niğde ve Aksaray illerinin idari sınırları içerisinde kalan topraklarda birçok Hitit kitabeleri, abideleri, kalelerin ve şehirlerin kalıntıları yer almaktadır. M.Ö. 1000-2000 yıllarına yakın doğudaki kentler ve yolları gösteren Hitit haritalarında Konya Ereğlisi'nin altında Hubişha yer almaktadır. Anadolu'da etkin bir devlet kuran Hititler hakkında başta kuzey-batı Kapadokya'da yer alan ve sayısı 15 bini aşan tablet olmak üzere birçok kaynak bulunmaktadır. M.Ö. 14. ve 13. yüzyıllarda bu kavmin başkenti olan Hattusas'da (Boğazköy) yaşayan ve Kapadokya'nın tamamı ile Suriye'nin büyük bir bölümünü, merkezi Anadolu'nun çok büyük ve çok mühim parçasını kendi hükümlerliği altında toplayan krallar için yazılmıştır. Frıçya'ya bağlı Tuvana-Tyana ile Kapadokya sınırında yer alan Koçhisar, Konya, Beyşehir, Fasıllar, Beyşehir'in yakınlarındaki Eflatun Pınarı, Archelais'in, Salime'nin, Acem Höyüğü'nün günümüzde var olamayan Osmanoğulları döneminin Siyak Köyü, Konya Ereğlisi gibi yerler Hititlerin egemenliği altında yer almıştır.

¹ M.Ö.II. (M.Ö.1750-1200) binin başlarında Avrupa'dan Kafkaslar üzerinden gelerek Kapadokya Bölgesine yerleşen Hititler, daha sonra yerli halkla kaynaşarak imparatorluk kurmuşlardır. Dilleri Hind-Avrupa dil grubundandır. Başkentleri Hattuşaş (Boğazköy) olan Hititlerin önemli şehirleri Alacahöyük ve Alişar'dır. Kapadokya Bölgesinde bulunan bütün höyüklerde Hititlere ait kalıntılara rastlamak mümkündür [1].

Hititlerin bu bölgelerde hakimiyetlerini gösteren diğer kaynaklardan biride yer üstünde bulunan yahut kazılarda ortaya çıkarılan resim yazılarının bulunduğu yazılı kitabelerdir [9]. Aksaray kentinin günümüz sınırları içerisinde birçok Hitit kentleri, kasabaları, kaleleri ve meskun yerlerinin açık olarak adları bilinmemekle birlikte varlıkları bilinmektedir. Archelais - Garsaura'nın (Aksaray) bu bölgenin temel noktasından birini oluşturmaktadır. Tarihte ilk teşkilatlı devlet kurucularından biri olarak gösterilen Hititler, kendilerinden önce Anadolu'da yaşayan Proto-Hititler, Luwiler, Hurriler ve Pala'ların kültürlerinden etkilenmişlerdir. M.Ö. 1800 yıllarında hükümranlık süren Hititler, Orta Anadolu'ya hakim olduklarında Aksaray ve çevresinde de etkilerini göstermiştir [2].

Hititliler döneminde Aksaray kenti önemli bir geçiş noktasıdır. İmparatorluğun son dönemlerine ait Gücünkaya köyü yakınlarında kral Hartapuş'a ait Siyek² yazılı kayası ve etrafında yer alan höyüklerden toplanan arkeoloji buluntular, müze tarafından satın alınan Hititlilere ait mühürler ve tarihten bu yana ilk baraj örneklerinden olan Böget yakınlarındaki Eşmekaya barajı Aksaray'da yerleşik hayatın varlığını kanıtlamaktadır [7].

Resim 3.1. Aksaray Siyak'ta bulunan Hitit Kitabesi [9]

Resim 3.2. Burunkaya (Siyek) Yazıtı [105]

² İbrahim Hakkı Konyalı tarafından bilim alemine tanıtılan Siyek Burun kaya yazıtı, Aksaray'ın 15 km doğusunda Mamasun (Gökçe) köyünün güneyinde Siyek Ağılları mevkiindedir. Anakayadan kopup düşmüş bir kayanın üzerindeki yazıt bugün ters durumdadır. Bu nedenle kitabe günümüze eksik ulaşmıştır. Yazıt Sedat Alp tarafından okunmuştur. Burunkaya Yazıtı, Aksaray ilinin doğusunda yer alan Gücünkaya köyünün yakınlarında yer almaktadır. Luvi hiyeroglifi ile yazılmış kaya yazıtını 1971 yılında Oğuz Demir bulmuştur.

Friglerin Orta Anadolu'nun önemli kentlerini çoğunu yıkarak Hitit İmparatorluğu'nu yok etmesinin ardından Orta ve Güneydoğu Anadolu'da Geç Hitit Krallıkları ortaya çıkmıştır. (M.Ö. 1200-700) Tabal Krallığı, Kayseri, Nevşehir, Aksaray ve Niğde kentlerini içine alan Kapadokya Bölgesi'ndeki Geç Hitit Krallığı olarak tanımlanmaktadır. Bazalttan yapılmış, Aksaray'ın merkezinde yer alan Hitit Hiyeroglifli yazılı stel bölgede geç hitit döneminde yaşam olduğunu ve Aksaray bölgesinin Şinuhtu krallığı sınırları içerisinde olduğu gösteren önemli yazılı belgelerdendir [7].

3.5. Frigler - Kimmerler - Lidyalılar - Medler - Persler Dönemi

Frig

M.Ö.8. yüzyılın ikinci yarısında Frig devletinin güçlü olduğu dönemde Aksaray ve çevresi bu devletin etkisi altına girmiştir. Şinuhtu kenti (Aksaray) kralı ile Tabal Kralı'nın Asur'a karşı faaliyetlerinde Frigler tarafından desteklenmiştir. Göllü Dağındaki bazı tarihi kalıntılarda Frig tarzının görülmesi ve Friglere ait dil ile yazılmış belgelerin bulunması kenti Friglerin etkilediğini göstermektedir. Belısırma, Yaprahisar ve Ihlara da yer alan eski mağaralarda Friglere ait Ana tanrıça adına oyuntular bulunmuştur [9].

Yumuşak kayalar üzerine delikler açarak inler meydana getirmek, yaptıkları bu barınakların üzerini Mahrutı (konik şekilde) damlarla örtmeleri Aksaray'da görülen Frig etkileridir. Belısırma, Ihlara, Selime , Yaprahisar alanlarında bulunan mağaralarda Frig tanrıçası Kybele (Kibele-sibel) için yapıldığı düşünülen mabetler yer almaktadır [2,12].

Kimmer – Lidyalılar

M.Ö. 7. yy da Aksaray'ın içinde yer aldığı Orta Anadolu da varlığını göstermiştir. Tabal'ın Kimmerler tarafından ortadan kaldırılması için yapılan istilalar sırasında Frigler de bu istilalarda yıkılmıştır [3].

Friglerin egemenliği altında yaşayan Lidyalılar Kimmer istilası sırasında Frig Devletinin yıkılmasıyla devlet kurarak Aksaray'ın da içinde bulunduğu Orta Anadolu'ya egemen olmuşlardır [13]. Truva savaşından çok önceleri Anadolu'ya göç eden Lidyalı'lar Aksaray'ın da dahil olduğu Kapadokya'yı hakimiyeti altına girmiş, yüksek bir medeniyet kurmuşlardır.

Aksaray'ın bulunduğu topraklarda Frig ve Lidya kùltürü ortak bir şekilde yer edinmiştir. Özellikle müzik, görkemli Kybele ayinleri ve Kybele mabetleri Aksaray'ın bulunduğu yerlere ve Hasan Dağı çevresine yayılmıştır. Aksaray'ın oyulmaya müsait yumuşak taşı Friglerin ve Lidyalıların mekanları için uygun yer olmuştur. Aksaray ve Hasan Dağı çevresindeki mağara mabetlerde ve medfenlerde Kybele'nin etkileri çok olmuştur. Birbirine yakın kùltür ve aynı inançlarından dolayı bölgedeki Lidya ve Frig mabetlerini birbirinden ayırt etmek zor olmuştur. Çevredeki Kybele mabetlerin çoğunluğu yıkılmış yahut yakılmıştır [9].

Medler – Persler

Lidyalılar ile Kapadokya Krallığı tarafından desteklenen Persler arasında meydana gelen savaşların sonunda M.Ö. 547'de Lidyalıların başkenti Sardes Pers Kralı Kyros tarafından ele geçirilmiştir. Sardes'in ele geçirilmesiyle Lidyalıların varlığı son bulmuş ve Aksaray'ın da içinde olduğu bölge Perslerin hakimiyeti altına girmiştir. Bu dönemde Orta Anadolu'nun büyük bir çoğunluğundaki araziler satraplıklara (vilayetlere) ayrılmış, Aksaray ise Kappadokia satraplığı içersinde yer almıştır. Bir bölümü Archelais (Aksaray) topraklarından geçen Sard ile Sus'a dayanan ve I. Darius (Pers Kralı) zamanında başlayan ünlü 'Kral Yolu' Persler döneminde gelişmiş ve önemli bir ticaret yolu olmuştur [3].

İran'da Kermańřah'la Hamedan arasındaki yol civarında Bisütun (Behistan) Dağı'nın kayalık bölgelerinde tespit edilen M.Ö. VII. Yüzyılda 1. Dareios tarafından yaptırılan yazıtta Kappadokia sözcüğu tarihte ilk defa görülmüştür. Pers Kralı 1. Dareios bu yazıtta hakimiyeti altına aldığı kavim ve ölkelerin kanıtı olarak Elamca, Akadca ve Persçe üç farklı dilde çizili yazısı ile belgeletmiştir [14].

3.6. Kapadokya Krallığı Dönemi - Büyük İskender Dönemi

Eski çağlarda Küçük Asya coğrafyasında geniş bir bölgeyi kapsayan Kappadokia (Kapadokya) ismi Herodotos'a göre İranlılar tarafından verilmiştir. İran İmparatorluğunun göç dönem kralları tarafından bu bölge iki idare bölgesine (satraplığa) ayrılmıştır. Merkez ve iç kısmı kapsayan bölgeye Yunanlılar Kappadokia adını vermeye devam ettiler. Diğer bölgeye ise Kappadokia Kata Ponton veya Seccade Pontus adı verilmiştir. İran devletinin gücünü kaybetmesinin ardından iki bölge de yine ayrı kaldı ve Büyük Kappadokia olarak da anılan bu bölge varlığını sürdürmeye devam etmiştir [9].

Strabon'a göre Kappadokia krallığı (Doç: M.Ö. 54) on bölgeye ayrılmıştır. Garsauritis, Lykaonia'ya bitişik batı yahut güneybatı olarak yer edilen 5. Bölgede Archelais (Aksaray) yer almıştır.

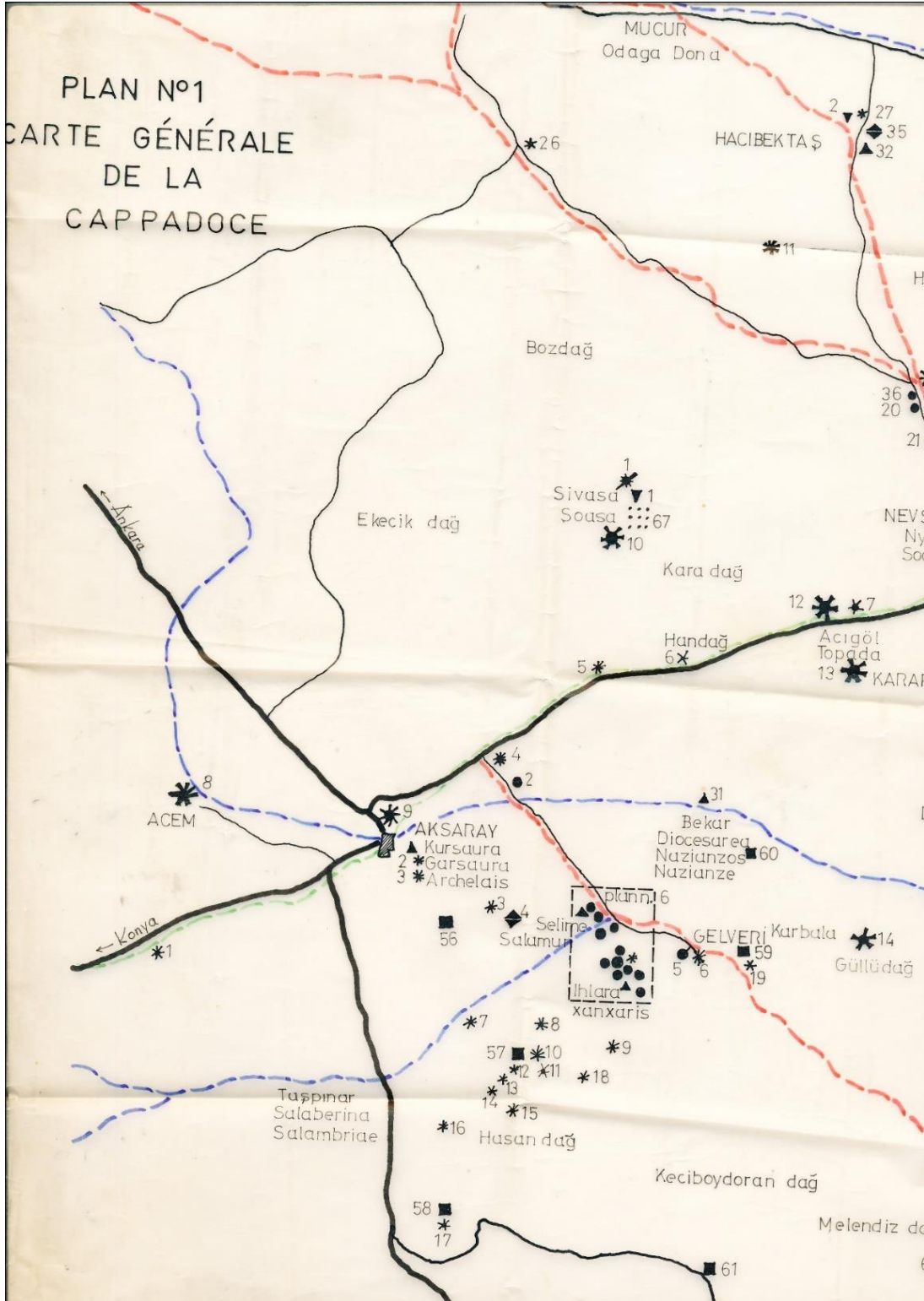
Hız. İsa'nın döneminden sonra birinci asırda Garsaura (Aksaray) Archelais olmuştur. Bu bölgeye İmparator Claudius tarafından Roma kolonicileri yerleştirilmiştir ve Colonia Archelais adını almıştır. Hristiyanlığın başlarında, 4. ve 6. Yy arasında bütün Hasan Dağı bölgesinde birçok önemli kiliselerin inşa edildiği bilinmektedir [9].

Harita 3.2. Kapadokia ve Aksaray Bölgesi [9]

İskender Pers İmparatorluğunu yıktıktan sonra Kapadokya'da büyük bir dirence karşı mücadele etmiştir. Bölgeyi denetim altına almak için görevlendirilen İskender komutanlarından Sabiktas'a halk karşı çıkmıştır. Halkı dindirmek için eski Pers soylularından Ariarathes İskender tarafından kral ilan edilmiştir.

Ariarathes tarafından sınırları genişleyen Kapadokya Krallığı İskender'in ölümüne kadar gücünü korumuş, M.S. 17 y na kadar varlığını korumak için Makedonyalılarla, Pontuslularla, Galatlarla ve Romalılarla mücadele etmiştir [7].

Harita 3.3. Kapadokya [122]

Büyük İskender

M.Ö. 336 yılında ölen babası Filip'in yerine yirmili yaşlarda Makedonya tahtına geçen İskender, Asya'nın sınırlarını Akdeniz Sahillerine kadar getiren güçlü İran hükümdarlığına son vermeye ve Asya'nın hazinelerini elde etmeyi hedeflemiştir [9].

Büyük İran Devletinin istila ve geri çekilme şeklindeki askeri faaliyetinin yolu üzerine rastlayan topraklara zerdüştlük (ateş perestlik) yerleşmişti. Çoğu Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Archelais, Salomon (Selime) ve Ziga kaplıcalarının bulunduğu bölgelerde ateşgedeler inşa edilmiştir. Buralara yaşayan eski Archelaisliler ateşe tapmış dolayısıyla birçok ateşgedelerin varlığı tespit edilmiştir [9].

İskender'in İran Hükümdarı Dara'nın ordusunu bozguna uğratmasının ardından bu topraklara hakimiyet kurmuştur. Archelais, Salomon (Selime) ve Hasan Dağı çevresindeki diğer kaleler yaklaşık on sene boyunca İskender'in hakimiyeti altında yaşamlarını sürdürmüşlerdir [9].

3.7. Roma - Bizans Dönemi

Romalılar zamanında Garsaura – Archelais

Romalılar Kapadokya'yı İskender'in elinden almış, Kapadokya kralları, Roma ile dost olmuştur. Mazaka (Kayseri) Başkentleri olmuş, Aksaray ve çevresi Tyana'ya (Niğde-Kemerhisar) bağlanmıştır. I. Archalaus Mark Antuan döneminde Kapadokya'nın son kralı olmuştur. Kapadokya krallığı döneminde Aksaray ve çevresi Garsaura olarak adlandırılmıştır. Kent Archalaus zamanında gelişme göstermiş, imar çalışmaları yapılmış, Roma İmparatoru Tiberius (M.S. 14-37) döneminde ise meclisin çıkardığı kararlarla krallığı vilayet seviyesine getirmiştir. Aksaray Türkler tarafından fethedilinceye kadar Archelais ve Colonia Archealais isimleri ile bilinmektedir [7].

Kapadokya'da İran istilasından önce yani mecusiliğin yayılmasından önce farklı mabudları olmuştur. Bunlardan Yunan'lıların Zeus, Romalıların Jüpiter (tanrıların tanrısı) dedikleri tanrıları örnek gösterilebilir. Jüpiterin Tyana şehrinde görkemli bir mabedi olduğu ifade edilmiştir [9].

Roma yolları ve dereceleri

Konyalı'ya göre Roma yolları Antoninus yolu (Üçüncü Asır), Peuntinger haritası denen vesika (dördüncü asır) ve Kudüs yolu (altıncı asır) olmak üzere üç kaynaktan öğrenilmiştir. Antoninus yolu Ankara'dan Tarsus'a Hasan Dağı üzerinden geçerek giden büyük bir yol olarak nitelendirilmiştir. Hristiyan Hacılar, Tüccarlar ve Roma Orduları bu yolu takip etmişlerdir. Türkler tarafından Parlasan, Eski Yunanlılar tarafından Parnassos olarak adlandırılan Antoninus yolunun dereceleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

Parnassos - Ozzala - Nitalis - Argustana - Colonia Archelais - Momoasson – Anathiango - Chusa - Sasima - Andabalis - Tyana.. Argustana Garsaura bölgesinin ilk istasyonu olarak ifade edilmiştir. Bu yol Tuz Gölü'nün yukarısındaki su basmayan yerlerden geçerek, Melendiz suyu ile bunun bir kolu olan Karasu'yu takip eder ve Nenezi Boğazını geçerek büyük Hasköy çukuruna inmektedir [9].

Bizanslılar zamanında Aksaray

Hristiyanlığın ortaya çıkışıyla Hz. İsa'ya inananlar Romalıların zulmüne maruz kalmış, kendilerini korumak için uzak bölgelere yerleşmişlerdir. Hristiyan inancını benimseyenlerden bir grup Kapadokya bölgesine gelmiş, Ürgüp, Göreme, Ihlara, Gelveri, Selime, Yaprakhisar yöreleri dinin merkezleri haline gelmiştir. Bu bölgelerde inananlar mağaralara sığınmış, barınaklar, mabedler, medfenler inşa etmiştir. Annesi Hristiyan olan (St. Elen) İmparator Konstantin (M.S. 313) tarafından yayınlanan "Milano Fermanı" ile herkesin istediği biçimde ayin yapması ve istediği dini yaşamasını serbest hale getirmiştir. Bu fermanla birlikte mağaralarda saklanan Hristiyanlar özgürlüğüne kavuşmuş, Hasandağı ve çevresinde kiliseler inşa etmiştir.

Dönemin ünlü din adamları arasında St. Basilus, Nazianzaslu Gregorius, Nyssalı Gregorius yer almaktadır [7].

Doğu Roma İmparatorluğunun devamı olarak adlandırılan Bizanslılar ilk olarak Sarayburnu ile çevresinden ibaret olan küçük bir kasabasında yerleşik olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Rivayetlere göre Milattan 688 yıl önce Yunan'ın (Megara) hükümdarı Byzas isminde biri tarafından kurulmuştur. 330 Milad yılında Roma İmparatoru Kostantin

tarafından bu kasaba, şehir haline getirilmiştir. Doğu Roma- Bizans imparatorluğu zamanında Archelais (Aksaray) Batı Roma İmparatorluğunun hakimiyetinden Doğu Roma (Bizans'ın) idaresine geçmiştir. Batı Roma 476 yılına kadar devam etmiştir. Aksaray'ın idari sınırları içerisinde bulunan mağara, kilise, manastır, medfenler, harçlı ve harçsız yapı olarak günümüze gelen eski eserlerin çoğu Doğu Roma İmparatorluğu döneminden kalmıştır [9].

Doğu Roma İmparatorluğu Anadolu'yu birçok bölgelere ayırmıştır. Bu arazi bölüştürmesine tem-them demişlerdir. Yunanca kökenli olan bu kelimenin manası mevki vaziyet anlamına gelmektedir. Büyük Roma İmparatorluğunun Anadolu da yapmış olduğu askeri ve mülki teşkilat İmparator 1. Heraklüs (610-641) döneminde tem, eyaletlere ayrılmıştır [9].

İslam – Arap tehlikesi karşısında Bizanslı koruma adına ülkenin doğu kısımlarına özellikle Toros geçitleri civarında bulunan Tiyana, Kibistra ve bu bölgelerin arka kısımlarında yer alan Hasan Dağında ve çevresinde kaleler ve bu kaleleri korumak ve savaşlara galip gelebilmek için çalışmalar yaptırmıştır. Kaleler, gözetleme ve işaret kuleleri inşa edilmiş ve Doğu bölgesi ordusu (Anatolik) askeri teşkilatı kurulmuştur. Bu ordunun merkezi Archelais devrin en sağlam ve baş kalelerinden biri olmuştur. Hasandağı'nın Belendiz dağına kadar olan dar geçitlerin çoğu bölgelerinde kaleler, kuleler ve mağara tabyalarla doldurulmuştur. 345 H. 956 M. Yılında Bizans İmparatoru Nikafor ile İmparatorluğun güçlenmesi ile Archelais (Aksaray) ve civarındaki kaleler ve kentler 150 yıl kadar sürecek huzur içinde bir dönem geçirmiştir. Archelais'in (Aksaray) şimdiki idari sınırları içinde bulunan kısmen harçlı kiliseler, manastırlar ve birçok freskli kaya bu dönemde yapılmıştır. Bu süreç içerisinde Hristiyanlık gelişmiş, Ihlara, Belisırma, Gelveri'nin Manastır Deresi, Selime, Yaprakhisar, Zincirli, Mamason Freskli Kaya kiliseleri ve manastırlarının birçoğu bu dönemde inşa edilmiştir.

Sasanilerin, Aksaray'ın içinde yer aldığı Anadolu'nun orta ve batı kesimlerindeki hâkimiyeti geçici olmuştur. Bizans her ne kadar Sasanilere karşı olan mücadeleyi sonunda kazansa da bu kez güneyden gelen Arap akınları ile karşı karşıya kalmıştır. Heraklius zamanında hızlı bir şekilde ilerleme kaydeden Arap ordularına karşı Bizans imparatoru, Toros geçitlerinin bulunduğu Tyana, Kibista (Ereğli) ve bu bölgelerin arka kısımlarında yer alan Hasandağı ve çevresindeki kaleleri korumak için mücadele de bulunmuştur. Mervan oğlu Abdülmelik komutasındaki Arap ordusu Ereğli askeri teşkilatına bağlı Aksaray kentine gelmiş ve bu bölgeyi 77/699 tarihinde Bizans İmparatorluğundan almıştır. Bizansların Aksaray'ı tekrar

almasının ardından ikinci kez Mervan oğlu Abdülmelik Ereğli, Aksaray, Karaman, Konya bölgelerini ikinci kez Bizanslıların elinden almıştır [16].

3.8. Emeviler - Abbasiler Dönemi

İslam'ın ortaya çıkışıyla peygamberin dört seçkin yarı zamanında Süğur ve Avasım denilen sınır kentleri ve kaleleri Archelais'e uzak bir konumdaydı. Ruha, Amid, Miyefarikın, Hısn-ı Küfrutusa, Nusaybin, Mardin, Ahlat, Erzen Hz.Ömer zamanında ele geçirilmiş olmasına rağmen Tiyana'ya, Tur-i Hasana (Hasan Dağına), Salime'ye gelinmemiş, bu bölgelere akınlar düzenlenmemiştir [9].

Emevi Devleti 661. Milad yılında Muaviye'nin halifeliği ile başlamış, 750. Miladi yılında Mervan zamanında sona ermiştir. Müslümanlar Hatay ve çevresini fethettikten sonra, toprakları korumak üzere Bizans sınırı yakınındaki bazı kale ve şehirleri güçlendirmiştir. Bu bölgelere kelime anlamı koruyan, saklayan, anlamına gelen avasım denmiştir. Düşmanların sınır bölgeler üzerindeki gediklerin, ağızların, derbendlerin yakınlarında olan şehir ve kalelere (Sügur) denmiştir [9].

132/750 - 656/1258 yılları arasında Abbasi halifeleri zamanında Archelais (Garsaura) Müslümanların hakimiyetini tanımış ve cizye vermiştir. Anlaşmayı bozan Bizanslara karşı orduyla Anadolu üzerine yürüyen Harun El Reşid, Maraş, Adana, Ereğli, Konya, Karaman, Aksaray ve Ankara'yı ele geçirmiştir. Buralara birer serdar koyarak Abbasi toprağına bağlamıştır [16].

Abbasoğulları Orta Asya'dan Horasan'dan birçok Oğuz Türkleri getirerek sügur ve avasım denilen sınır şehirlere ve Serhatlara yerleştirmişlerdir. Abbasi Halifelerinden El-Mehdi özellikle Horosan'dan getirdiği savaşçı Türkleri Uç bölgelerine yerleştirmiştir. Uç bölgelere yerleşen Türkler buralarda ticaret üsleri kurmuş, Bizanslılarla yapılan mücadelelerin çoğunluğunu oluşturmuştur. Tyana(Tuvana) ve Archelais'i ve birçok kaleleri de ele geçirdikleri ifade edilmektedir.

El- Memnun yer altındaki mahzenleri, anbarları, tırhazlı kaleleri, mabedleri, sığınakları ve barınakları ile zengin olan ve Arap kaynaklarında metamir olarak isimlendirilen Archelais-Aksaray ile Niğde arasında yer alan Melendiz, Hasan Dağı eteklerinde ve etrafında bulunan

Selime, Belisırma, Ihlara ve Melendiz Dağı ile Selime arasında garp kaynaklarında Mergül-üsküf denilern papazlar, din büyükleri, çayırlicki otlağı anlamlarına gelen yerleri fethetmiştir. Archelais ve ismi geçen bölgeleri Halife El-Memnun 216 H. 831 M. yıllarında ele geçirmiştir. Bu bölgeleri Abbasi Halifesi cizyeye bağlamıştır. (Dipnot ver cizye ile ilgili) Archelais, Tuvana ve bu bölgelerdeki çok sayıdaki kaleler birçok defa Müslümanların ve Müslümanların Oğuzların girişimlerine maruz kalmıştır [9].

3.9. Selçuklu Devleti - Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi

İslam tarihi açısından önemli bir devleti teşkil eden Selçuk Türklerinin ortaya çıkışı zamanında Abbas oğullarının hilafeti çökmüştü. Arap, Endülüs, Afrika, Mezopotamya, İran gibi bölgelerde ortaya çıkan karışıklıklar halifelere olan saygınlığı azaltmış bölünmeler türemiştir. Şehir hayatı ile bozulmamış, canlı, kuvvetli Türk aşiretleri, İslamiyeti büyük bir istekle kabul etmiş, can çekişme halinde olan İslam memleketlerini kurtarmaya koyulmuşlardır. Selçuklu Türkleri büyük kitleler halinde geçtikleri yerlerde bulunan küçük büyük bütün devletlere galip gelmiş, İran, Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'ya kadar gelmişlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesini ve Müslüman olmasını sağlayan Anadolu Selçukluları olmuştur. Küçük Asya'yı Türkleştirecek ve Müslüman yapacak kapıyı Büyük Selçuklular, Horosan Selçukluları'ndan Azıd-ün-din Ebuşuca unvan ve künyesi ile tarihe adını yazdıran Alparslan Muhammed, Malazgirt Meydan savaşıyla açmıştır. Bu zafer sonucunda Anadolu da Selçuklu devletinin vatanı belirlenmiştir [7,9].

İznik'in fethedilmesinin ardından Kutalmış oğlu Süleyman Şah Büyük Selçuklu Devleti ile ilişkili Anadolu Selçuklu Devletini kurmuştur. Suriye Selçuklu Meliki Tutuş ile Süleyman Şah'ın Antakya yüzünden birbirine girmesi ve Süleyman Şah'ın ölümü üzerine Anadolu Selçuklu Devletinin bir süre Sultan Melikşah tarafından merkezden idare edilmesine sebep olmuştur. Süleyman Şah'ın oğlu I. Kılıçarslan'ın Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Berkayaruk ile beraber Anadolu'ya saldıran Haçlı Ordularını Danişmend Beyi Melik Gümüştekin'in desteğiyle mağlup etmiş ve Aksaray Anadolu Selçuklu Devletinin himayesine girmiştir [7].

Kent bu zaman dilimlerinde değişimli olarak Danişmetlilerin ve Anadolu Selçuklularının himayesi altında gidip gelmiştir. Aksaray'ın tarihi eserlerinden biri olan Ulu Cami bu dönemde Kılıçarslan'ın oğlu Rükneddin Mesud tarafından inşa ettirilmiştir.

Aksaray ve dolaylarına yurt edinmiş olan Danişmentlilere ait kent sınırları içinde paralar ortaya çıkarılmıştır. Danişmentlilerle Selçuklu'ların Anadolu topraklarını Türkleştirmek ve müslümanlaştırmak için sürekli bir yarış halinde olması nedeniyle sürekli birbirlerinden toprak almış toprak vermişlerdir. Bedr-ed-din Beramuni tarafından yaptırılan Beramuniyye Medresesi (Şimdiki Aksaray Lisesinin Olduğu Yerde) ve Gelveri'ye (Güzelyurt) bağlı Emir Gazi köyündeki Emir Gazi türbesi Danişmentlilere ait olduğu bilinmektedir [9].

Sultan Mesut'un ardından devletin başına geçen II. Kılıçarslan Aksaray'ı ikinci bir payitaht olarak görmüş, kentte birçok imar çalışmaları yaptırmıştır. Yayvan bir tepe üzerine inşa edilen Aksaray'ın çevresine bir kale yaptırmış, kentin içinden akan çayın üzerine ulaşımı sağlamak amacıyla köprüler inşa ettirmiştir. Günümüze kadar sadece temelleri olan bir şifahane ve kervansaray yaptırmıştır. Kışlalar, zaviyeler, tabhaneler, medreseler, çarşılar, bedestenler, hamamlar kentin imarında yer alan bir diğer önemli çalışmaların ürünleri olmuştur. Roma'luların ve Bizanslı'ların büyük yol güzergahında yer alan ve harap bir şekilde olan petra şehrinin civarında eskil şehrini kurmuştur. Konya-Aksaray-Kayseriye yolunu yaptırmıştır. İlim, sanat ve ticaret adamlarıyla kenti kalkındırmıştır. Azerbaycan'dan ilim adamları, tüccarlar, sanatkarlar, mücahitler getirtmiş, Sultan hanı (Kervansaray) inşası için tüm ihtiyaçları sağlamıştır. Yine Aksaray'da kendi adına yaptırmış olduğu Kılıçarslan Hamamı bu döneme ait günümüze ulaşan yapılar arasında yer almaktadır.

Kılıçarslan tarafından ak taşlarla yaptırılan sarayın kente adını verdiği ileri sürülmektedir. Bu saray kentin tarihi adı olan Archalais'i Aksaray'a çevirmiştir. Sarayın etrafında günümüzde mevcut olmayan birçok medrese, kervansaray, hamam, imarethane, tabhane gibi birçok türlü sosyal yardım ve hayır müesseseleri içeren yapılar yaptırmıştır. Dönemin Aksaray valisi Danişmentlilerden Yağıbasanoğlu Muzaffer-üd-din Mahmut'un vesilesiyle Danişmentliler Aksaray'a birçok yapıt bırakmıştır. Muzafferiyye Medresesi, Darphane, Zahir-üd-din Hangahı, İmadiyye Hangahı, Melikiyye Medresesi, Bedriye Medresesi bu yapıtların arasında yer almaktadır [7,9].

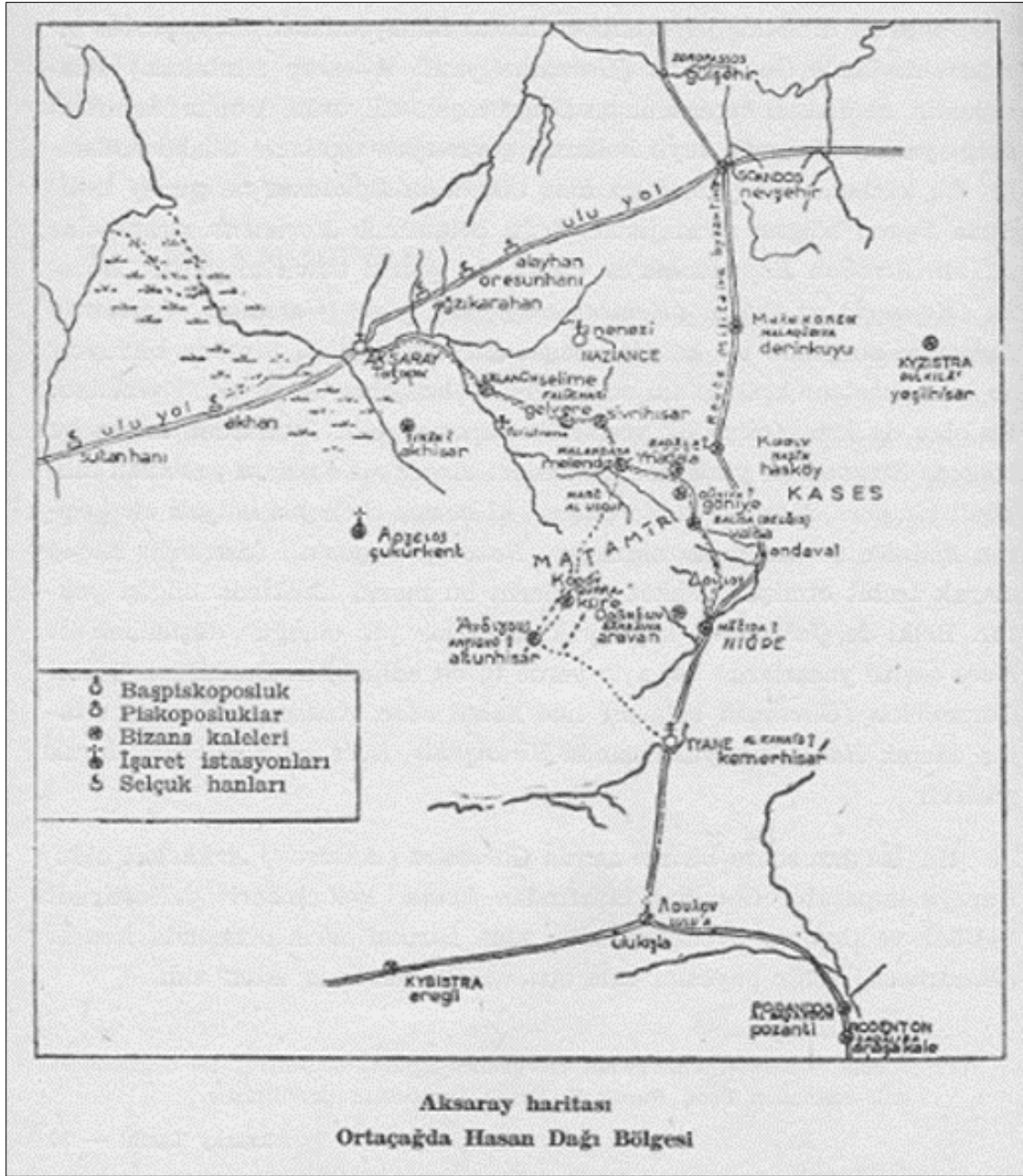

Resim 3.3. Aksaray Bedriye Medresesi [123]

“Tarih-i Al-i Selçuk Der Anadolu” adlı Farsça yazılmış kitapta Aksaray ile ilgili 550 yılında Kılıçarslanın hükümdarlığı sırasında Aksaray’ı yaptırdığı ve birçok kervansaraylar inşa ettirip, pazarlar kurdurduğu belirtilmektedir [3].

Sultan Ala-ed-din Keykubad’ın döneminde Aksaray’da askeri üs güçlendirilmiş, Aksaray Anadolu’nun çok nüfuslu bir ordu karargahı, ilim ve ticaret merkezi olarak yer almıştır. Sahra Derbend’i olarak adlandırılan Eskil ile Sultan Hanı arasındaki, geçit önemli bir konuma sahip olmuştur. Uzak Doğu’nun ve Anadolu’nun yolları buradan geçmiştir. Ağzıkarahan, Ebubekriye Medresesi, Seyfiyye Medresesi dönem içinde inşa edilmiş yapılar arasında yer almaktadır [9].

Selçuklular, Abbasi ve Karahanlılar’dan öğrendikleri medrese türü eğitimi benimsemiştir. Medreseler varlıklı kimseler tarafından vakıflar aracılığı ile inşa edilmiş ve buralarda parasız eğitim verilmiştir [24].

Harita 3.4. Ortaçağ'da Aksaray [9]

3.10. Moğol - Ertena Dönemi

Anadolu Selçukluları ile Moğolların 25 Temmuz 1243'te karşı karşıya geldiği Köseadağ savaşı ile Selçuklular büyük bir hezimete uğramış, Selçukluları Moğol hakimiyetine sokan bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmayla Selçuklu haraç veren tabi bir devlet haline gelmiş, Moğolların devamlı baskı ve zulümlerine maruz kalmıştır. Gıyaseddin zamanında Baba İshak'ın sebep olduğu isyan, Harzemliler'in meselesi, bazı ileri gelen devlet adamları tarafından öldürülen Vezir Saadettin Köpeğ olayı ve Köseadağ savaşındaki mağlubiyetin

doğurduğu kötü sonuçlara rağmen birçok mimari eser inşa edilmiştir.

Aksaray'a 13 km mesafe uzaklıktaki Ağzı Karahan Köyü'ndeki Selçuknameler ve vakfiyelerde "Ribat-ı Hoca Mesud" ve "Kervansaray-ı Hoca Mesud isimleriyle geçen Hoca Mesud Kervansaray'ı bu eserlerden biridir [3].

Moğollar Sultanhanı – Kılıçaslan kervansaray civarında ordugah kurmuş, Aksaray ve çevresinde koruma amaçlı şahımlar tayin etmiştir.

IV. Rükneddin Kılıçaslan döneminde Aksaray, Moğolların siyasi merkezlerinden biri olmuştur. Selçukluların ve Moğolların çekişmeleri yüzünden birçok kez istilaya ve yağmalanmaya maruz kalan Aksaray'da 1299 yılında büyük kıtlık yaşanmış ve halk büyük bir felakete karşı karşıya kalmıştır [3,9].

İzzettin Keykavus döneminde Moğol Komutanlarından Baycu Noyan Aksaray'ı hakimiyeti altına almış, etrafı yakıp yıkmıştır. İzzettin Keykavus'un Moğol Hükümdarı Hülagü Hana vergi vermeyi reddetmesi üzerine İzzettin Keykavusun kardeşini Rükneddin III.Kılıçaslan'ı fermanla devletin başına getirtmiştir. Daha sonraları Şehir Moğol şehzadelerinden Kongurtay tarafından yakılıp, yıkılıp yağmalanmıştır. Kimi zaman Moğolların kimi zaman Selçukluların elinde kalan Aksaray ticaret yolu üzerinde olması varlığını sürdürmesine vesile olmuştur [7].

Ertena

Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra Anadolu'nun büyük bir kısmına İlhanlılar (Moğollar) 'dan Ebu Said Behadır Han hakim olmuştur. Ertenalılar Anadolu'da Moğol hakimiyetine son vermiş ve onlara halef olmuştur. Kayseri ve Sivas'ı başkent yapan Ertenalılar 1343'te Çobaniler'i mağlup etmiş, Moğolların hakimiyeti altında bulunan Aksaray'ı Ertena Beyliği'nin hakimiyeti altına almıştır [9].

Giyaseddin Mehmet'in ardından yerine geçen oğlu Alaeddin Ali döneminde memleketin her yerinde emirler türemiştir. Bu durumdan istifade eden Karamanoğulları Niğde'yi ve Aksaray'ı topraklarına katmışlardır. Ali Bey'in ardından tahta geçen Mehmet Çelebi zamanında imaret naibliği Kılıçaslan'a verilmiştir. Kadı Burhaneddin'in bir gezi sırasında

bizzat kendisi Kılıçarslan'ı öldürmüş ve Ertena Beyliğinin naipliğine sahip olmuştur. Aksaray 46 yıl boyunca Ertenalıların hakimiyeti altında kalmıştır. Ertena egemenliği altında kalan Aksaray'da bu devre ait mimari ve tarihi yapı yok yahut günümüze kadar gelmemiştir. [9,3]

3.11. Kadı Bürhaneddin Dönemi

Ertena Beyliğine hakim olduktan sonra kendi adını yaşatan bir beylik kuran Kadı Bürhaneddin Oğuz'ların Salur boyundan gelmektedir. Kayseriye'ye büyük bir şöret kazandıran Kadı Bürhaneddin'in kadı olduğu dönemlerde Aksaray Ertena Beyliğinin hakimiyeti altındaydı. Kendi adına hutbe okutup, para kestiren Kadı Burhaneddin 19 sene kadar Ertena Beyliğinin hakim olduğu topraklara sahip olmuş, kendi beyliğini sürdürmüştür. Akkoyunlular ile girdiği mücadelenin ardından H.801 M.1398 yılında esir düşmüş ve idam edilmiştir [9].

Aksaray'ın dönem dönem Karamanoğulları ile Kadı Burhannedin arasında el değiştirdiği bilinmektedir. Burhaneddin ve Karamanoğullarından güç olarak üstün olan Aksaray'ı hakimiyeti altına almış ve Aksaray sürekli güç savaşları arasında kalmıştır. Bu süreçte Aksaray çoğu zaman asilerin ve zorbaların elinde kalmış, kent tahrip edilmiştir [3].

3.12. Beylikler (Karamanoğulları) Dönemi

Selçukluların yıkılmasından sonra Aksaray belli aralıklarla Mısırlıların, Ertenaların, Kadı Burhaneddin'in hakimiyetleri altına geçmiş olsa da daha sonraları kentnin idaresi ve siyasi tarihi Karamanoğulların hakimiyetine geçmiştir. Osmanlı Döneminde Yıldırım Beyazıt'ın Konya'yı almasının ardından Aksaray kendi isteğiyle Osmanlı hakimiyetine geçmiş, 1402 M. Yılında Yıldırım Beyazıt'ın Timurlenk'e esir düşmesiyle Aksaray tekrar Karamanoğulları'nın hakimiyeti altına girmiştir. Fatih II. Sultan Mehmet Aksaray'ı 876 H. 1471-72 M. yılında kesin olarak Osmanlı Sınırları içerisine katmıştır [9].

1312 yıllarında beylikler içerisinde merkezlerinin Konya olması dolayısıyla Aksaray ve çevresindeki egemenliğinden ötürü dönemin en önemli rolünü üstlenen Karamanoğulları olmuştur. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi önemli bilim ve kültür merkezi niteliğini taşıyan kent Karamanoğulları döneminde de bu özelliğini sürdürmeye devam etmiştir.

Deprem nedeniyle yıkılan asar gören kale, ulu cami gibi yapılar bu dönemde tadilat görmüş yeniden yapılmıştır. Karamanoğullarının son dönemlerinde başta olan Alaaddin Beyin Osmanlı toprakları üzerine seferler yapması Yıldırım Beyazıt'ın Karamanoğulları üzerine yürütmesine sebep olmuştur. Konya dolaylarına kadar gelen Yıldırım Beyazıt, Alaaddin Bey'in kaçması üzerine daha sonraları anlaşma yoluna gitmiştir. 1396 yılında Yıldırım Beyazıt diğer illerle birlikte Aksaray ilini de Osmanlı topraklarına katmıştır.1402'de Ankara Savaşı'nda Emir Timur'a yenilmesi üzerine Timur'un Osmanlı topraklarını eski beylere dağıtmış, Aksaray tekrar Karamanoğulları beyliğine girmiştir [7].

3.13. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'in veziri İshak Paşa'nın Aksaray'ı ele geçirmesi üzerine Karamanoğlu Beyliğine son verilmiştir. Beyliğin sona ermesi ile Aksaray Osmanlı topraklarına dahil olmuş ve Fatih Sultan Mehmet'in emri ile uygulanmış Konya ve Karaman üzerindeki iskan politikası Aksaray'ı da etkilemiştir. Zaman içerisinde yapılan savaşlar nedeniyle harap olan kent iskan politikasıyla boşalınca gerileme kaydetmiştir. İstanbul'un fethedilmesi ile Aksaray'ın yerli halkı İstanbul'a göç ettirilmiş, bakımsız kalan kentin birçok tarihi eserleri zarar görmüştür [30].

Aksaray, Osmanlı yönetiminde farklı eyaletlerde bazen sancak bazen de kaza görünümünde sıradan bir şehir olarak yer almıştır [27]. 19. yüzyılda Karaman eyaletinde yedi sancak vardır. Aksaray ve Niğde bunlardan ikisi olarak geçmektedir. 1854'teki idari taksimata göre Aksaray Niğde sancağına bağlı kazalardan biri olduğu ifade edilmiştir [106]. 1867 vilayet nizamnamesinde yer alan verilere göre Konya vilayetinin bir sancağı olan Niğde'nin beş kazası olduğu ve bu kazalardan biri de Aksaray olduğu belirtilmiştir [107].

4. GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE AKSARAY

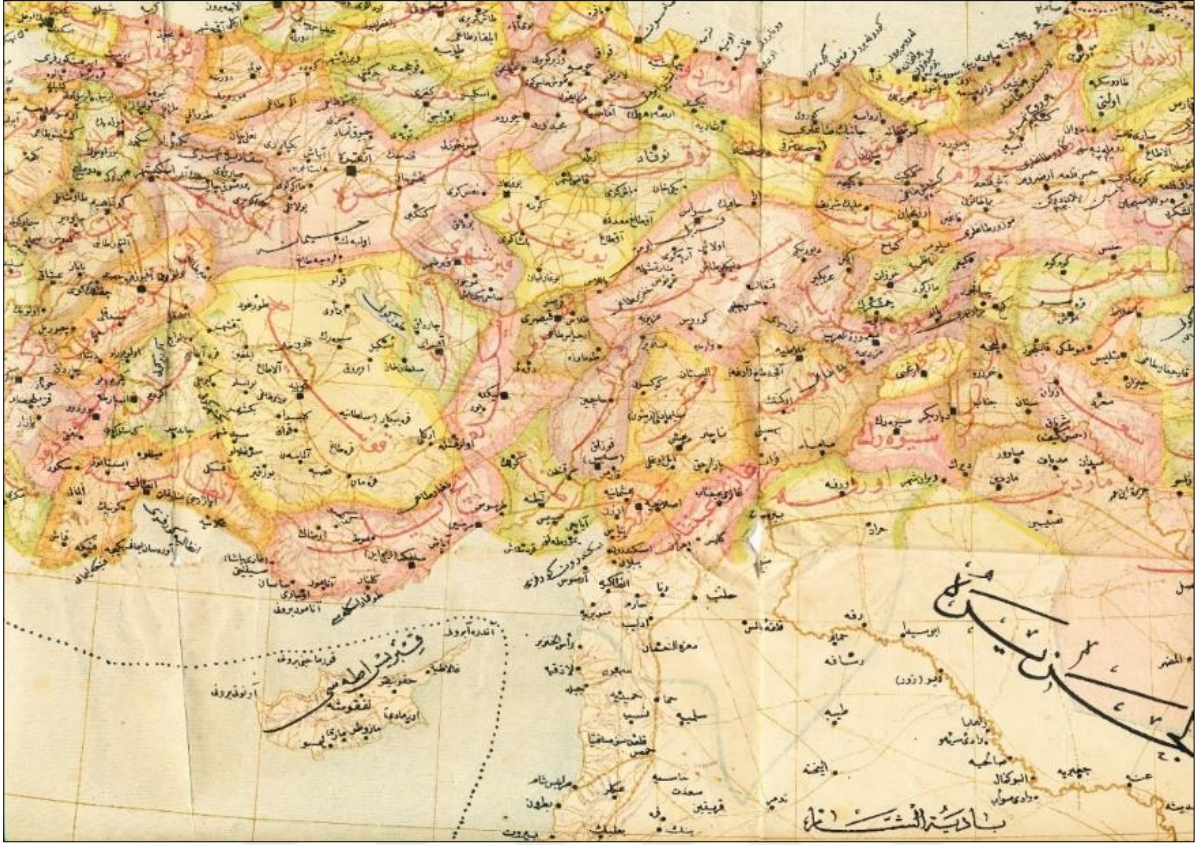
4.1. Geç Osmanlı Döneminde Aksaray

Osmanlı Devleti için 19. yüzyıl önemli etkiler yaratacak değişimlerin meydana geldiği bir dönem olma özelliği taşımaktadır. Tanzimat Fermanının 1839’da ilan edilmesiyle Osmanlı devletinde her disiplinde birçok yenilikler yapılmıştır. Tanzimat dönemi ile getirilen yeni uygulamaların kimi zaman olumsuz sonuçlar doğurması yeni düzenleme, denetleme arayışlarına gidilmesine neden olmuştur. Osmanlı topraklarının idari bölünüşünün yeniden düzenlenmesi amacıyla 1864’te hazırlanan nizamname ile en büyük idari birim vilayet olarak isimlendirilmiş, vilayet sancaklara, sancaklar kazalara, kazalarda köylere ayrılmıştır [17]. “Osmanlı idari sistemi toplumun hem yöneten ve yönetilen (askeri ve reaya) olarak, hem de din temelinde bölünmüş “millet”ler olarak belirgin biçimde ayrıştığı bir yapı öngörür [54].”

Türkiye’nin kapitalist dünya ile eklemlenmeye başlaması ve Osmanlı İmparatorluğunun varlığının sürdürülmesi için yapılan reformlar, Batılılaşmayı ve Batı kültürünün Osmanlı toplumuna girmesini başlatmıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı toplumunda bir Batı ve Doğu kültürü ikilemi ortaya çıkmıştır. Yarışan batı ve doğu kültürlerinin her ikisi de kent kültürüdür [55].

Batıya açılma ve kapitalistleşme Osmanlı Devletinde bir yandan kentsel nüfusun artmasına diğer yandan da kentlerin yapısında dönüşüm meydana gelmesine sebep olmuştur. 19. Yüzyılın ikinci yarısından kent yönetiminden geleneksel yapının yetersizliği sonucu belediyelerin kurulması meydana gelen bu dönüşümlerdendir [55].

Harita 4.1. 1342 tarihli Türkiye Haritası [124]

Osmanlı da meydana gelen bu değişimler tüm Anadolu'da kendini göstermeye başlamış Aksaray'da bu süreçten etkilenmiştir. Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra gerileme yaşayan kentin Osmanlı'nın sonlarına doğru önemi artmaya başlamıştır.

4.1.1. Aksaray'da idari yapı (mülki teşkilat)

Konya Vilayet Salnamelerine göre Aksaray Niğde Livasına bağlı kaymakamlıkla idaresi yürütülen bir kaza olduğu ifade edilmiştir. Kronolojik olarak Aksaray önce Niğde Livasına bağlanmış daha sonra Niğde'nin Nevşehir'e bağlanması ile Aksaray'da Nevşehir'e bağlanmıştır. Niğde'nin tekrar liva olmasıyla Aksaray Niğde'ye devredilmiştir. 1849 Osmanlı Devlet Salnamelerinde Aksaray'ın Niğde Livasına bağlı bir kaza olduğu belirtilmiştir. 1882 Konya Vilayeti Salnamelerine göre Aksaray'da Dağ Üstü, Su Üstü, Ekecik, Hacı Ahmedli, Şerefli, Kurutlu, Salari isimlerinde 7 adet nahiyesi vardır [3].

Çizelge 4.1. 1882-1896 Yıllarında Aksaray'daki Nahiyeler

Yıllar	Nahiye Adları
1300/1882	Dağ – Su Üstü – Ekecik – Hacı Ahmedli – Şerefli – Kurutlu – Salari
1301/1883	Dağ – Su Üstü – Ekecik – Hacı Ahmedli – Şerefli – Kurutlu – Salari
1302/1884	Dağ – Su Üstü – Ekecik – Hacı Ahmedli – Şerefli – Kurutlu – Salari
1312/1894	Dağ – Su Üstü – Ekecik – Hacı Ahmedli – Salari – Çöl - Ovacık
1314/1896	Dağ – Su Üstü – Ekecik – Hacı Ahmedli – Salari – Çöl - Ovacık

1882 yılında Kurutlu ve Şerefli adları ile yer alan nahiyeler 1894 yılında isim değişikliğine uğramış Çöl ve Ovacık olarak adlandırılmıştır. 1888-1909 tarihleri arasında kaza olarak nitelendirilen Aksaray'da bir merkez nahiye ve 160 köy yer almıştır. Merkez nahiyeye bağlı olan köylerin sayısı 1910 yılında 152'ye düşürülmüştür [18].

Konya Vilayet Salnamelerine göre ise köy sayılarında farklılık gözlenmiştir. 1892 tarihli Konya Vilayet Salnamesinde 136 olan köy sayısı 1894 tarihinde 152 olarak ifade edilmiştir.

Çizelge 4.2. Bazı yıllara göre Aksaray kazasının köy sayısı

YILLAR	1868	1874	1878	1892	1894	1904
Köy Sayısı	199	185	185	136	152	165

Aksaray kazasında yer alan bütün kurumların başında kaymakam yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda kazada yer alan kurum adları ifade edilmiştir.

Çizelge 4.3. Aksaray'daki bazı kurumlar

Aksaray Kazası Mülki Teşkilat					Kaymakam					
Bazı Kurumlar										
Meclis-i İdare	Meclis-i Deavi	Meclis-i Belediye	Menafi Komisyonu	Mahkeme-i Bidayet	Ziraat Meclisi	A'sar İdaresi	A'sar ve Ağnam Dairesi	Maa Tahrir Vergi Komisyonu	Mal Kalemi	Evkaf Komisyonu
Kaymakam	Naib	Belediye Reisi	Komisyon Reisi	Naib	Reis	Me'mur	Me'mur	Katip	Mal Müdürü	Evkaf Müdürü

Çizelge 4.4. Aksaray'daki kurumlar

KURUMLARIN ADI	KURULUŞ	KAPANIŞ	KAYNAK
Meclis-i Deavi	BİLİNMIYOR	1880	1285/1868, KVS, S.60; 1298/1880, KVS S.119-120
Meclis-i Belediye	1874	DEVAM EDİYOR	1291/1874 KVS, S.68
A'şar İdaresi	1880	1881	1298/1880 KVS, S.120 1299/1881 KVS, S.112-115
A'şar ve Ağnam İdaresi	1881	1885	1299/1881 KVS, S.114 1303/1885 KVS, S.215-216
Ziraat Meclisi	1881	1883	1299/1881 KVS, S.114 1301/1883 KVS, S.144-145
Maa Tahrir Vergi Komisyonu	1881	1888	1299/1881 KVS, S.114 1306/1888 KVS, S.135-137
Muhacirin Komisyonu	1881	1884	1299/1881 KVS, S.115 1302/1884 KVS, S.101-102
Ziraat Odası	1883	1891	1301/1883 KVS, S.145 1309/1891 KVS, S.125-127
Mal Kalemi	1888	1892	1306/1888 KVS, S.137 1310/1892 KVS, S.211-214
Evkaf Komisyonu	1891	1906	1309/1891 KVS, S.126 1322/1906 KVS, S.225-229
Ziraat Bankası Şubesi	1891	DEVAM EDİYOR	1309/1891 KVS, S.126
Maa Tahrir Vergi Kalemi	1892	1906	1310/1892 KVS, S.213 1322/1906 KVS, S.225-228
Vergi Komisyonu	1892	1899	1310/1892 KVS, S.213 1317/1899 KVS, S.293-298
Maarif Komisyonu	1892	DEVAM EDİYOR	1310/1892 KVS, S.213
Menafi Meclisi	1874	1891	1291/1874 KVS, S.68 1309/1891 KVS, S.225-227
Zabıta İdaresi	1892	1906	1310/1892 KVS, S.214 1322/1906 KVS, S.225-228
Vesait-i Nakliye-i Askeriye Komisyonu	1892	1906	1310/1892 KVS, S.214 1322/1906 KVS, S.225-228
Telgraf ve Posta İdaresi	1894	1906	1312/1894 KVS, S.221 1322/1906 KVS, S.225-228
Tapu Kalemi	1899	1906	1317/1899 KVS, S.294 1322/1906 KVS, S.225-228
Nüfus Kalemi	1899	1906	1317/1899 KVS, S.294 1322/1906 KVS, S.225-228
Tahsilat Komisyonu	1899	1906	1317/1899 KVS, S.295 1322/1906 KVS, S.225-228
Tadil-i Emlak Komisyonu	1899	1906	1317/1899 KVS, S.295 1322/1906 KVS, S.225-228
Nüfus Dairesi	1906	DEVAM EDİYOR	1322/1906 KVS, S.225
Ziraat ve Ticaret Odası	1906	DEVAM EDİYOR	1322/1906 KVS, S.227
İskan Muhacir Komisyonu	1906	DEVAM EDİYOR	1322/1906 KVS, S.227
Mahkeme-i Bidayet	1880	DEVAM EDİYOR	1298/1880 KVS, S.119
Hazine Vekili	1891	1899	1309/1891 KVS, S.127 1317/1899 KVS, S.293-298
Polis Me'muru	1906		1322/1906 KVS, S.226

1-Mülki İdare: Kaymakam beyin emrindeki devlet daireleri.2-Şer'i İdare: Kadının emrinde din işlerini yöneten idare: Vefat vukuunda mal taksimini şeriata göre yönetmek gibi [23].

Yetki olarak kaymakamdan hemen sonra gelen Naib³ Konya Vilayeti Salnamelerine göre kaza içinde kaza memurlarından birine verilen unvan olarak tanımlanmıştır. Meclisi İdare Heyetinde kaymakamdan sonra 2. Sıradaki yetkili kişi olarak görülen naib, Meclis-i Devai ve Mahkeme-i Bidayet olan mahkemelere reislik eden kişi olarak da ifade edilmiştir.

Aksaray Kazasında Mülkü Teşkilatta yer alan kurum ve memurlukların sayısı zaman içinde giderek artmış, bazı kurumların yerini yeni kurumlar aldığı Konya Vilayeti Salnamelerinde ifade edilmiştir. Az da olsa iki vazifeyi birlikte idare eden kurumlar ikiye ayrılmış, tek memurla yürütülen memurluklar daire, kalem haline getirilmiştir. Yeni teşkilatların çoğunluğunun devlet tarafından kurulurken, muhacirlerin yerleştirme ihtiyacını gidermek için kurulan Muhacirin Komisyonu gibi bazı kurumlar yerel ihtiyaçtan ötürü yerel idare tarafından kurulmuştur.

4.1.2. Aksaray'da askeri teşkilat

Konya Vilayet Salnamelerine göre Osmanlı Döneminde Niğde Sancağına bağlı Aksaray Kazasında yer alan askeri birliklerden bahsedilmiştir. Aksaray Kazasında Redif Sınıfı Mukaddem Taburu, Sınıf Tali Taburu, Dördüncü Aksaray Taburu, Dördüncü Mukaddem Aksaray Taburu, Redif Yirmi Dokuzuncu Konya Alayının Üçüncü Aksaray Taburu ve Aksaray Redif Taburu gibi unvanlar adı altında askeri birlikler yer almıştır.

4.1.3. Aksaray'da demografik yapı

Osmanlı dönemi boyunca kazanın etnik yapısına bakıldığında Aksaray'da Türkler, Kürtler, Rumlar ve Ermenilerin yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Osmanlı'nın son döneminde Rumeli ve diğer bölgelerde yapılan savaşların kaybedilmesiyle işgal altında kalan Osmanlı topraklarındaki insanların Anadolu'ya oradan Aksaray'a göç ettiği belirtilmektedir [3].

Konya Vilayeti Salnameleri'nde yer alan "Muhacir Komisyonları" göçle gelen insanların istekleri, ihtiyaçları, korunma ve barınmaları üzerine çalışmalar yapmıştır. (1299/1881 KVS,

³ Naib Osmanlı mülki teşkilatta ilmiye mensuplarından kadılık vazifesini gören zümrenin adı [108].

S115 – 1300/1882 S169 – 1301/1883 S145)

Aksaray da müslim ve gayrimüslim vatandaşlar bir arada yaşamışlardır. Aynı zamanda Osmanlı döneminde Aksaray’da etnik olarak Ermeni ve Rumların da yer aldığı ifade edilmiştir. Salnamelerde Aksaray Kazasının nüfusu bütün olarak kimi yerlerde “İslam ve Gayr-ı Müslim” kimi yerlerde de “Müslüman, Rum, Ermeni, Katolik, Protestan, Kıptı” şeklindeki başlıklar altında verilmiştir. Kişiler Osmanlı döneminde etnik kökenleri dikkate alınmaksızın mensup oldukları din veyahut mezhep özelliklerine göre gruplandırılmıştır [3].

Çizelge 4.5. Aksaray Kazası genel nüfusu 1314/1896 KVS, S.276-367

YIL	NÜFUS	HANE	KÖY
1896	48868	5830	152

4.1.4. Aksaray’da ekonomi - sanayi - eğitim

Geç Osmanlı döneminde Aksaray Kazası arazilerin bolluğu ve verimliliğinden dolayı tarımda zengin bir konumda yer almıştır. Kaza da genel de ziraat kuru tarımla yapılmış, ürünlerin verimi iklim ve hava şartlarıyla ilişkili değişiklik göstermiştir.

Aksaray’ın Osmanlı hakimiyetine geçmesi üzerine ticarete zayıflama gözlenmiştir. Zayıflama nedenlerinden en önemlisi Osmanlı da batı politikasının ağırlık kazanması ve XVI. Asrın sonlarına doğru ticaret yollarının Akdeniz dışına Atlantik’e kayması üzerine Aksaray’dan geçen ticari yollar önemini yitirmiş olmasıdır. Savaş şartları ve Aksaray’daki birçok alim, tüccar ve sanatkarın İstanbul’a göç ettirilmesi üzerine birçok nedenlerden dolayı ticarete gerileme görülmesine rağmen hububat ve canlı hayvan ve bunlardan elde edilen ürünlerin ihraç edilmesinden kazanç sağlanmıştır. Özellikle tereyağın başta Dersaadet (İstanbul) olmak üzere birçok yere satışı ve halı, seccade gibi çeşitli dokuma ürünlerin yanında kök boya ve güherçile ticareti de yapılmıştır [3].

Osmanlı Döneminde Aksaray da dokuma sanayi oldukça gelişmiştir. Halı, kilim ve seccadeleri ile meşhur olan Aksaray özellikle Kürdi kilim olarak ifade edilen Ala Kilim ve seccade miktar olarak sınırlı yapıldığı belirtilmiştir. Güherçile (potasyum nitrat) ocaklarının yer aldığı küçük sanayi işletmeleri o dönemde yer almıştır. Kazada un, yağ ve hayvanların kepek, karayem gibi ihtiyaçların üretildiği değirmen ve bezirhaneler yapılmıştır.

Osmanlı Döneminde Aksaray'daki eğitim kurumları

Aksaray'da cami, mescit ve mahalle köşelerindeki tek odalar sıbyan mektebi⁴ olarak ayrılmıştır. 1300/1882 Tarihli Konya Vilayeti Salnamelerinde (s.170) Aksaray Kazasının bir Mekteb-i Rüşdiyesi olduğu belirtilmiştir. 1883 yılında açılan rüşdiye, 1916 yılında Nümuneye çevrilmiştir.

Çizelge 4.6. Aksaray'da yer alan sıbyan mektebindeki kız ve erkek öğrenci sayıları
1296/1878 KVS, S. 157 - 1317/1899 KVS, S.276-282

YIL	SIBYAN MEKTEBİ	KIZ ÖĞRENCİ	ERKEK ÖĞRENCİ
1296/1878	15 (Köyler Hariç)	146	375
1317/1899	84	591	1596

Aksaray'da yer alan medreselerin varlığı eski tarihlere kadar dayanmaktadır. Salnamelerde Medreselerle ilgili bilgiler yer almaktadır. Osmanlı Klasik Dönem ile Selçuklu Döneminde yer alan medrese eğitimin kalitesi Geç Dönem de düşmüş olsa da Aksaray'da bulunan medreselerin varlığı eğitim seviyesini göstermektedir. 1885 yılından 1899 yılına kadar olan süreçte yer alan Salnamelerde Aksaray'daki medrese sayıları 8 ile 5 arasında değişim göstermiştir.

Aksaray ve çevresinde gayri Müslümler için okullar açılmıştır. Bu okullarda devlete ait genel okullar çerçevesinde açılanlar olduğu gibi özel okul statüsünde olanlarda yer almıştır.

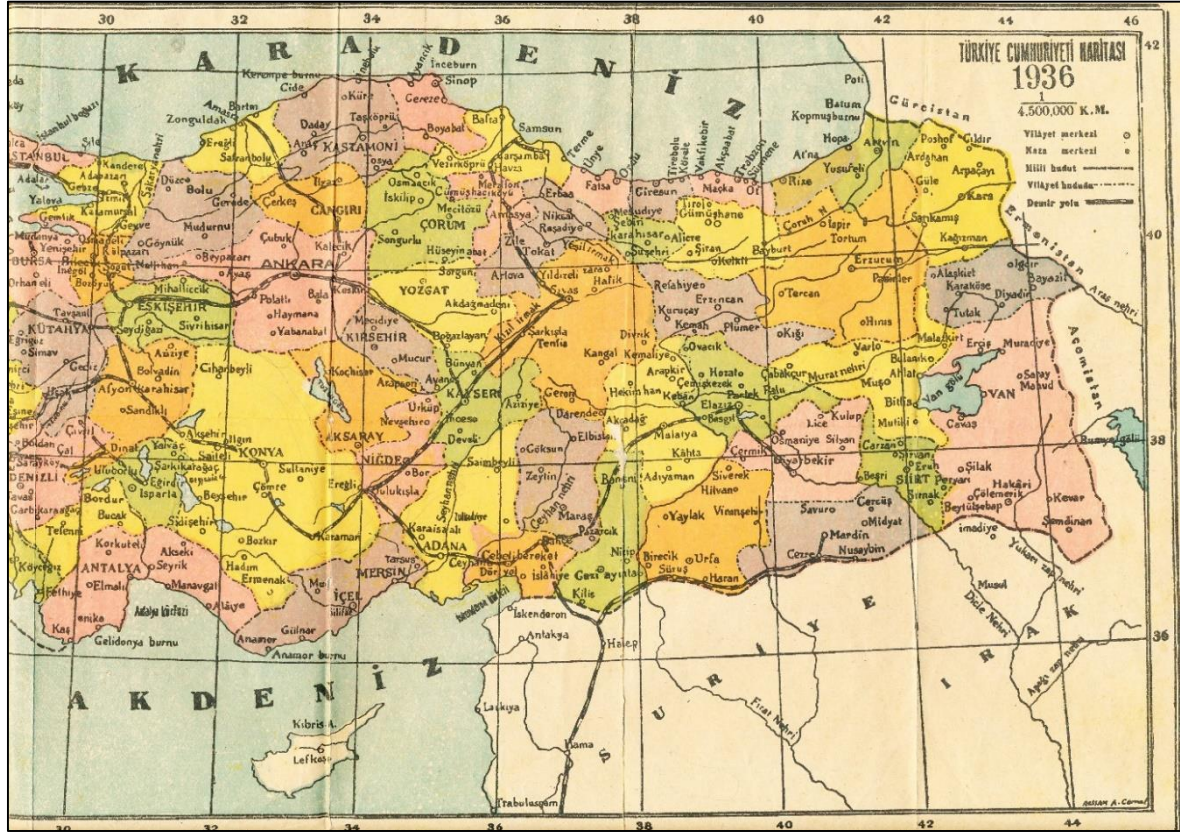
4.2. Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray

Osmanlı son dönemlerde savaşlarda verdiği mücadeleler ile büyük kayıplar vermiş, ülke hem iktisadi hem de siyasi yönden zora düşmüştür. Bu durum devletin sanayi, eğitim, zirai konular başta olmak üzere birçok alanda gerilemesine neden olmuştur.

Büyük bir milli birlik beraberlik ve azimle galip gelinen kurtuluş Savaşı sonrası düşman güçleri ülkeden çıkarılmış, Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. İlan edilen Cumhuriyetin fazileti Türk halkının yeniden ve hızlı bir şekilde toparlanmasını kolaylaştıracak, asri medeniyet seviyesine çıkaracak ilkesi tüm ülkede benimsenmiştir.

⁴ İlkokul düzeyindeki eğitimi vermek üzere tesis olunan okullara sıbyan mektebi adı verilmiştir. Her mahallede bir sıbyan mektebi olduğu için halk arasında bu mekteplere mahalle mektebi de denilmiştir [24].

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte birçok alanda yapılan devrimlerin temel amacı halkın kendi kendini idare edebileceği refah düzeyi yüksek, çağdaş bir ortam yaratmaktır.

Harita 4.2. 1936 Türkiye Haritası [124]

Kentsel ve mimari bağlamda yapılan ilk adımlardan biri Ankara'yı Cumhuriyet yönetiminin başkenti yaparak model kent algısını meydana getirmek olmuştur. Anadolu şehirlerini imar etmek, dönemin ihtiyaçlarını karşılayacak hükümet konakları, okullar, hastaneler, fabrikalar inşa etmek temel amaçlardandı. Ardı ardına yapılan muharebelerin getirdiği kayıplar, mimar kadrosunun yetersizliği, yatırım gücünün sınırlı olması o dönemler çözülmesi zor problemler oluşturmuştur. O devirlerde yapı inşa etmek oldukça meşakkatli ve masraflı olduğundan ötürü, yeni inşa edilen yapılar dışında, eski yapılar satın alınıp ihtiyaç duyulan işleve göre dönüştürülüp kullanılmıştır.

4.2.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray'ın genel durumu

Anadolu toprakları üzerinde tarih boyunca stratejik bir konuma sahip olan Aksaray Kurtuluş Savaşı sırasında düşman güçlerinin çok fazla bulunmadığı kentlerden biri olsa da, savaşın getirdiği tüm olumsuz etkilerden nasibini almıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında kent Azmi Milli Cemiyeti⁵ adı altında kurduğu cemiyet ile Kuva-yı Milliye örgütlerine destek sağlamıştır.

Dönemin Aksaray halkı

Zamanın Aksaray halkı katı dindar olarak tanımlanmaktadır. Müftü ve imamlar kasabanın en otoriter kitlesi olarak görülmüş, Aksaray'da Kalburüstü aileler olarak Kadioğulları, Çorakçılar, Perekler, Şihoğulları, Zeybekler, Balaklar, Ateşler, Kavurmacılar, Hamzakadılar diye sıralanan isimler tarif edilmektedir. Bu ailelerin oldukça söz sahibi olduğu, Yönetimde yer edindikleri, Aksaray'ın ekonomisinde büyük payları olduğu belirtilmiştir. Daha sonraki yıllarda çok partili dönem geçişle Aksaray üzerindeki bu aile hâkimiyeti siyasi parti hâkimiyetine dönüşmüş ve zamanla bu isimler kentteki etkinliğini kaybetmiştir. Hamzakadılar Ailesi Asılları Şam'dan gelmedir. Kemeraltı'nın bulunduğu mahalle aslında Şamlı mahallesidir. Adını da Şam'dan gelen zattan almıştır. Nizamettin hoca bu soyun büyüğüdür. Nizamettin hocanın babası Hamza'dır. Zamanla kadı olmuştur ve sülale Hamzakadı adını ondan almıştır [23]. Uzun Yıllar Aksaray'a kadılık eden kişilerin bu aileden geldiği ifade edilmektedir.

4.2.2. Aksaray'da idari yapı (mülki teşkilat)

14 Teşrin Evvel / 14 Eylül 1920 tarihinde B.M. Meclisi Alisi kararı ile müstakil livaya ifrağ olunup Koçhisar ve Arapsun kazaları raptedildi. 15 Teşrin Evvel / 15 Eylül 1920 de Aksaray'ın ünvanı vilayet olmuştur [19]. Dönemin Aksaray Mutasarrıfı olan Abdullah Sabri Karter 1920 yılında il olan Aksaray'ın ilk valisi olmuştur.

---

⁵ Millettin azmi, manasına gelen Azm-i Millî, o günlerde Kurtuluş Savaşı'na destek veren, Kuva-yı Milliye gönüllülerine, destekçilerine verilen genel bir isimdir [109].

Çizelge 4.7. Çeşitli Yıllarda Aksaray Vilayetinin İdari Yapısı

YILLAR	KAZA İSİMLERİ	KÖY ADEDİ	NAHİYE	TOPLAM KÖY
1925-1926	Aksaray			298
	Koçhisar			
	Arapsun			
1926-1927	Aksaray	179		226
	Koçhisar	103	Panlı	
	Arapsun	44		
1927-1928	Aksaray	150		304
	Koçhisar	110	Panlı	
	Arapsun	44		

1931 yılında Aksaray Vilayetinde merkez kazası ile Şerefli Koçhisar ve Arapsun kazaları yer almıştır. Merkez vilayetin yeni teşkil edilen 14 köyden ibaret olan Gelveri, 31 köyden ibaret olan Ortaköy nahiyeleri ile Merkez Kazasına bağlı köylerle birlikte 150 köy yer almıştır. Koçhisar kazasının 34 köyden oluşan Panlı adında bir nahiyesi 105 köyü ve Arapsun Kazasının yeni teşkil edilen 22 köyden ibaret Alemlı Nahiyesinin 44 köyü bulunmuştur. Vilayetin toplamda 299 köyü olmakla birlikte dört basit teşkilatlı nahiyesi olup tam teşkilatlı nahiyesi yoktur [19].

Abdullah Sabri Karter 1923 yılında görevi Yusuf Ziya Günar'a devretmiş, Günar 1932'de Arif Hikmet Onat'a bırakmıştır. Onat'ın görevi sırasında TBMM tarafından 20.05.1933 gün ve 2197 sayılı "Bazı vilayetlerin ilgası ve bazılarının birleştirilmesi hakkında kanunun üçüncü maddesi gereğince Aksaray Vilayeti lağv olunmuştur. Kaza durumuna gelen Aksaray, Arapsun kazasıyla birlikte Niğde'ye, Şereflikoçhisar kazası da Ankara'ya bağlanmıştır. 1940 yılında Aksaray Kazasının idari taksimatı: Aksaray Kazasının bucakları Merkez, Ortaköy, Gelveri, Hanobası ve Sultanhanı olmakla birlikte kazanın köy sayısı 70 i merkeze bağlı 151 adet sayılmıştır [3].

56 yıl sonra 15.06.1989 gün ve 3758 sayı ile çıkarılan kanun ile Aksaray tekrar il olmuştur [24].

Aksaray Vilayetinin 1925 -1928 yılları arasında idari yapısı kaza, nahiye ve köylerden oluşmuştur. Aksaray merkez kazası, Arapsun (Gülşehri) Kazası, Koçhisar (Şerefli) Kazası olarak adlandırılan kazalar yer almıştır.

4.2.3. Aksaray'da askeri teşkilat

Aksaray askeri teşkilatı hakkında şu şekilde bilgi verilmektedir. Aksaray 1920 yılında müstakil Liva olduğunda askeri bir birliğin varlığı söz konusu olmuştur. Redif Taburu ve garnizon kumandanlığı mevcut olan şehrin düşman işgaline çok uzak hiç bir bölgede olmasından dolayı fazla asker bulundurmamıştır. Örneğin 1930 ve 1932 arasında Aksaray'da ve yakın çevresinde bazı asayiş olayları vuku bulduğunda Kırşehir'den Konya'dan müfrezeler yardımcı olmuştur. Bu da gösteriyor ki Aksaray'da asker sayısı azdır. İkinci Dünya Savaşı başladığında Türkiye her ne kadar savaşa girmediyse de teyakkuz halinde olarak bazı bölgelere askeri birlikler göndermiştir. 228. Piyade Alayı Aksaray'a herhangi bir saldırı olabilir ihtimaline karşı gelmiştir. 1933 yılında vilayetligi elinden alınan şehrin askeri birliği de doğru orantıda azalmıştır.

4.2.4. Aksaray'da demografik yapı

Aksaray'ın nüfus sistemi Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı Dönemindeki nüfus sistemi ile benzer özellikler taşımaktadır. Nüfus ile ilgili en önemli gelişme 1924 yılında Lozan Anlaşması gereği gerçekleştirilen nüfus mübadelesi olmuştur [3].

1927 yılında Aksaray tahriri nüfusu 127224 iken üç sene sonra 143487'ye yükseldiği belirtilmiştir. Merkez kazasının 1814, Arapsun kazası 796, Koçhisar kazası 627 haneden oluşmaktadır. Resmi mebaniler bu sayısal miktara dahil değildir [19].

Çizelge 4.8. 1925- 1928 yıllarında Aksaray nüfusu 1925/1926 KVS, S. 344 1926/1927 KVS, S.528 1927/1928 KVS, S.426

VİLAYET	1925-1926		1926-1927		1927-1928	
	E	K	E	K	E	K
AKSARAY			64680	65887	61866	65358
	124374		130357		127224	

Çizelge 4.9. 1931 Yılına ait Aksaray Vilayetinin Nüfusu [3]

KAZALARIN ADLARI	NÜFUS		KAZALARIN TOPLAM NÜFUSU
	Erkek	Kadın	
Merkez Kaza	40482	40372	80854
Koçhisar	21825	20757	42582
Arapsun	10233	9818	20051
Toplam	72540	70947	143487

4.2.5. Aksaray’da ekonomi – sanayi – eğitim

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte modernleşme adı altında tarım üretiminde verimi arttırmak ve halkı bilinçlendirmek için çalışmalar yapılmıştır. Çiftçi Kardeşler Kooperatifi, Tarım Kredi Kooperatifi ve İl Ziraat Müdürlüğü bir çok atılımlarda bulunmuş ; pulluk, orak makinaları, ıslah edilmiş tohumlar İstanbul, İzmir gibi illerden tedarik edilerek taksitlendirme usulü ile çiftçiye verilmiş, halk bu konular hakkında bilgilendirilmiştir [20].

1924 yılında Aksaray vilayeti mebusu M. Vehbi Çorakçı Bey’in girişimleri ile Aksaray valisi Yusuf Ziya Günar ve belediye reisi Mehmet Sueri’nin birlikte çalışmaları ile Ziraat Bankası Aksaray İl Özel İdare Teşkilatı, Aksaray Belediyesi ve hakkında katkılarıyla 25000 lira sermayeli Azm-i Milli T.A.Ş. kurulmuştur. 1926 tarihinde Aksaray’da 16 km uzaklıktaki Boğaz mevkiinde kurulan hidroelektrik santrali Aksaray’ın elektrik ihtiyacını karşılamıştır [25].

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Aksaray’da sanayi ile ilgili gelişmeler başlamıştır. Eski imalat kollarının yanında modern araçlara dayanan fabrika yapımına geçiş olmuştur. Un değirmenlerinin dışında elektrik ile çalışan Azmi Milli T.A.Ş isimli un ve unlu mamuller fabrikası 1926 yılında aktif olarak çalışmaya başlamıştır. Aynı yıl kurulan hidroelektrik santrali sayesinde şehrin aydınlatma ihtiyacı giderilmiştir [3].

1927/1928 Türkiye Cumhuriyeti Salnamesine göre buğday, arpa, çavdar, burçak, mısır, bakla, patates, üzüm gibi ürünler Aksaray da üretildiği, tarımla hakkında bilgilerin geliştirilmesi, sulamaya önem verilmesi ve modern tarım aletlerinin kullanılması aracılığıyla var olan ürünlerin üretiminin arttığı, yeni üretimlerin çeşitlendiği ifade edilmiştir.

1941 yılında Aksaray da tarımla ilgili atılan önemli adımlardan biri olan Koçaş iletmesi olmuştur. İşletme çevre çiftçilerine üstün vasıflı tohum ve damızlık hayvan dağıtımını yapmakla birlikte tarım ve hayvancılık tekniğinin uygulanmasında da aktif olarak yer almıştır [2].

Cumhuriyet döneminde hayvancılık önemli bir gelir kaynağı olmuştur. 1930’lı yıllarda Aksaray’da hayvancılığın büyük bir kısmını koyunculuk ile sağlandığı vilayetin kuzey güney ve özellikle batı kısımlarındaki köylerde koyun, keçi, yer aldığı belirtilmiştir.

Bunların yanı sıra at, sığır, camız, merkep, sığır ve manda da bulunduğu ifade edilmiştir [3].

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kendini gösteren dokumacılık Cumhuriyet döneminde de Aksaray halkının önemli geçim kaynaklarından olmuştur. Halı, seccade, geri, palaz, çuval, torba, heybe, bez, kilim gibi ürünlerin çoğunu kendileri imal etmiştir. Koçhisar kazasının muhtelif köylerinde asırlarca dayanıklı kürt halısı olarak adlandırılan halılar yapılmıştır [19].

Aksaray da Osmanlı döneminde yer alan değirmenler Cumhuriyet döneminde de aktif olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Su kuvveti ile çalıştırılan bu değirmenlerin çoğu bu dönemde motor gücüyle çalıştırılmaya başlanmıştır. Aksaray’da o dönemde 106 adet taş değirmen vardır. Düzgün yolların yapım çalışmalarına cumhuriyet döneminde başlanmış, günümüzdeki E-90 olarak adlandırılan Aksaray üzerindeki karayolu çift yollarla çevre illere bağlanmıştır. İlk yıllarda Aksaray da ticareti yapılan ürünler tarım ve hayvancılığa dayalı olmuştur. Buğday ve arpa başta olmak üzere birçok tarım ürününün ihracı yapılmış, yılda bir defa düzenlenen panayır aracılığıyla çevre illere de hayvan satışı sağlanmıştır. Tarım ve hayvancılığa dayalı Aksaray ekonomisi Aksaray’ın il olmasının ardından hali hazırda bulunan gücünü sanayi yatırımlarına vererek bu sektörde adımlar atmıştır. Cumhuriyetin ilanıyla Aksaray’da dokuma tezgâhları ve değirmenlerin dışında elektrik fabrikası, marangoz atölyesi ve matbaalar açılmıştır.

Çiftçi Kardeşler Kooperatifi

Köylerde mecburi işlerin yapılması, yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanması, üretim ve kaliteyi artırmak maksadıyla “imece” çalışmaları Aksaray’da 1925 yılında başlatılmıştır. İmece çalışmalarını yürütmek masadıyla “ Aksaray Vilayet Adaletli İş Kardeşliği İtibar Zirai Birliği” adı altında bir kooperatif kurulmuştur. Aksaray’da 1925 yılında başlatılan imece uygulaması,1928 yılında yeniden yapılandırılarak daha kapsamlı bir kooperatife dönüştürülmüştür. “Aksaray Çiftçi Kardeşler Kooperatifi Şirketi” adı verilen bu yeni kooperatifin mukavelenamesi 23 Eylül 1928 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince onaylanarak yürürlüğe girmiştir [110].

Çiftçiler arasında dayanışma ve yardımlaşmayı sağlayan, ayrıca eğitim ve kültür faaliyetlerine verdiği destekle ilin kalkınmasında mühim rol oynayan kooperatif, Aksaray’ın

ilçeye dönüştürülmesinden sonra önemini kaybetmiştir. 1934 yılında kooperatifin çalışamaz duruma gelmesi üzerine kooperatif yönetimi aldığı kararla kendini fesh etmiştir [44].

Eğitim

Cumhuriyet döneminden önce eğitim kurumları, medreseler, ahi mektepleri, sıbyan mektepleri, Enderun mektepleri tekke ve zaviyeler olarak yer almıştır. Cumhuriyetle birlikte yeni okulların yaptırılması ile birlikte Türk Ocağı, Kızılay, Yeşilay, Hümaye-i Etfal, Halkevi, Millet Mektepleri ve Halk Odaları gibi eğitim, kültür merkezleri kurulmuştur [24].

Aksaray'da temel olarak iki tür okul eğitim vermiştir. Bunlardan biri din derslerini içeren mahalle mektepleri diğeri ise modern sistemi baz alan Numune Mektebi ve İnas (kız) mektebidir. Maarif hareketleri doğrultusunda bir süre sonra mahalle mektepleri tümünden kaldırılmış, Aksaray'da ibtidai (ilkokul) mektebine ek olarak idadi (Ortaokul) açılmıştır. Kergi Camiinin yakınlarında 1920'lerde Kur'an eğitimi vermek için Daru'l-huffaz adıyla okul açılmıştır. 5 adet mahalle mektebi, Numune ve İnas mektepleri, Daru'l-Huffaz ve Reşadiye mektepleri yanı sıra kentte devlet ile ilgisi olmayan özel okul gibi ifade edilebilecek Zobalak Mektebi yer almıştır [23].

Çizelge 4.10. Aksaray'daki Mektepler

Mahalle Mektepleri	Kergi Mektebi	Bölcek Mektebi	Zobalak Mektebi	Kemer Altı Mektebi	Mevlüt Hoca Mektebi
--------------------	---------------	----------------	-----------------	--------------------	---------------------

Mutasarrıf Abdullah Sabri Karter zamanında Aksaray'da 1921 yılında açılmış olan idadi mektebinin inşası Cumhuriyetin ilanı ile bitmiştir. Cumhuriyet okulu olarak da bilinen idadi mektebi ülkedeki 72 idadi okulundan biri olarak kayıtlarda yerini almıştır.

1925/1926 yıllarında okul sayısı 47 adet iken 1926/1927 yıllarında bu sayı 65'e çıkmıştır. 1927/1928 yıllarında ise Arap harfleriyle yazılan mevcut alfabelerin değiştirilerek Latin Alfabesine geçilmesi okul sayısını 38'e düşürmüştür.

22 Mart 1926'da yayınlanan 789 numaralı kanunla ülke Maarif Eminlikleri adı altında 13 mntıkaya ayrılmış, her ilde Maarif Meclisleri ve ilçelerde Maarif Encümenlikleri

kurulmuştur. 1931 yılına kadar devam eden bu sistemde Aksaray ise Konya Maarif Eminliğine bağlanmıştır [3].

1883 yılında Aksaray da ilk rüştiye II. Abdülhamit döneminde yaptırılmıştır. Eğitim ve öğretim Aksaray’da 1931 yılında idadi düzeyine yükseltilmiştir. 1931 yılında ise Aksaray da 1 orta mektep 29 adet ilk mektebin olduğu belirtilmektedir. Aksaray valileri Yusuf Ziya Güner ve Arif Hikmet Onat’ın üstün çabaları ve halkın desteği ile 40 ilkokul açılmıştır [24].

Çizelge 4.11. 1924-1940 Yılları Arasında Aksaray’da Açılan Okullar [24]

Okulun Adı	Açılış Tarihi
Merkez Aksaray Lisesi	1921
Merkez Cumhuriyet İlkokulu	1923
Merkez Taşpınar İlkokulu	1927
Merkez Hamidiye İlkokulu	1927
Merkez Zafer İlkokulu	1928
Merkez Sultanhanı Atatürk İlkokulu	1932
Merkez Doğanlar İlkokulu	1936
Merkez Altınkaya İlkokulu	1936
Merkez Helvadere İlkokulu	1936
Merkez Armutlu İlkokulu	1937

5. GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE AKSARAY ESKİ KENT MERKEZİ - YAKIN ÇEVRESİ VE MİMARİSİ

Geçiş dönemi her açıdan büyük bir devrim çağı olmuştur. Milli Mücadele ile bir tarih kapanmış, yeni bir döneme girilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra içinde bulunduğu zor durum, kısıtlı mali imkanlar ve bütçedeki açıklıklara rağmen başta ulaşım olmak üzere, savaş sırasında harabeye dönen yerlerin imarı, bataklıkların kurutulması ve Ankara'nın başkent olması için gerekli inşaatların yapılması için çalışmalar yapmıştır. Bu dönemde tüm ülke de olduğu gibi Aksaray'da da ihtiyaçlar doğrultusunda yeni yapılar inşa edilmiş kent düzenlemeleri için planlamalar yapılmıştır.

5.1. Dönemin Mimarisi ve Anadolu Kentleri

İdeolojik ve kültürel gelişmeler ile birlikte politik, ekonomik, nüfus gibi etmenlerin tesiri altında kalan mimarlığın, bu öğelerin meydana getirdiği ortam içinde değerlendirilmesi, ilgili dönemin mimarlığının irdelenmesi için önemli olan gerekliliklerdendir.

Osmanlı İmparatorluğu 19. Yüzyılda içinde bulunduğu gerilemeden kurtulma amacıyla batılılaşma girişimlerinde bulunmuş, bu süreçte eğitim, ticaret, ordu ve daha birçok alanda olduğu gibi mimarlık ve planlama alanlarında da batılı anlamda yeni yöntem ve biçim arayışlarına girmiştir. Batılı düzeyde bir sanayileşme ve sanayileşmenin getirisi olan değişimlerin etkin olmadığı Osmanlı'da her ne kadar biçimsel bir batılılaşma görülse de bu durum ağır ve uzun süreli olmayan değişimleri oluşturmuştur [34,59,60,67].

G. Cephaneçiğil batılılaşma dönemindeki mimarlığı şu şekilde ifade etmektedir.

1873-1930 dönemi Türkiye'sinde geçmişin mimarlık ürünlerine ilişkin metinleri kaleme alanlar da farklı sosyal gruplara mensup olsalar da geç dönem Osmanlı aydını genel başlığı altında toplanabilirler. Bu kişiler ya Avrupa da eğitim görmüş veya bir müddet bulunmuş üst düzey bürokratlar ve onların çocukları, ya da okulun sunduğu programın da katkısı ile tarih ve güzel sanatlara duydukları ilgiyi geliştirmiş askeri okul mezunlarıdır. Aslında ilgilerinin salt mimarlığa hasredilmiş olduğu da söylenemez. Mimarlık; resim, tarih, müzecilik ve korumanın iç içe geçtiği bir karma ilgi alanının yalnızca bir bölümüdür. Dolayısıyla birindeki ihtiyaçtan yola çıkılarak başka bir alanda metin üretilebilir, veya o metin üretilirken bir başkasının yöntemleri tatbik edilebilir.

Batılılaşma hareketlerinin mimarlık alanında kazandırdığı yapıtlardan biri de Usul-i Mimari-i Osmani isimli eserdir.

1873 Viyana Evrensel Sergisi için İbrahim Edhem Paşa başkanlığında, Marie de Launay, Pietro Montani, Boghos Chachian ve Eugene Maillard⁶’dan oluşan bir ekip tarafından hazırlanan Usul-i Mimari-i Osmani⁶ ise devlet eliyle ve temsil endişesiyle hazırlanmış bir proje kitaptır. Metin, mimari geçmişi ele alsa da esas gayesinin geçmişin mimarlığını anlamak olduğunu söylemek güçtür.

Osmanlı Mimarisinde 19. Yüzyıl öncesine bakıldığında etkin görülen barok ve rokoko biçimleri zamanla azalmış, neo - klasik üslubun (Eskiye dönüş, geçmişin malzemelerinden yararlanma fikrine dayanan bu akım yaygın olarak mimaride kullanılmıştır) mimarideki yeri artmıştır. Daha sonraları yapılarda görülen rönesans ve barok etkilerinin yerini alan 1860’lardan sonraki seçmeci yaklaşım Osmanlı Mimarlığını geleneksel niteliklerden uzaklaştırmaya başlamıştır. O dönemler Mimarlık ortamında gayrimüslim mimarlar daha baskınken yüzyılın sonlarında Avrupa’da gelen mimarlar da yapılan yeni tasarımlarda etkin olmaya başlamıştır. 1860 – 1909 yıllarındaki dönemde kamu kurumları için inşa edilmesi istenen yapılarda doğu ve batı karışımı seçmeci öğeler yabancı mimarların tasarımında yer almıştır. Batı da hakim olan art nouveau akımı İstanbul daki yapılarda ağırlıklı olarak görülmekteyken, İstanbul dışındaki kentlerde devleti temsil eden kamu yapılarında klasik mimari yorumu olan Osmanlı ampiri önemli bir yer teşkil etmiştir. Önemli kamu yapılarının cephelerinde çeşitli dönemlerin izleri bulunmakta, yapıların konstrüksiyonlarında ise az da olsa yeni malzemelerden faydalandığı görülmektedir. [34,84,103,112,115]

Milliyetçilik hareketlerinin 19. yüzyılın sonlarına doğru artması, İkinci Meşrutiyetin ilanıyla bu hareketlerin güç kazanması, mimarlık dahil birçok disiplini etki alanı içine almıştır. Ulusal bilinci yaratma çabası içinde olan milliyetçi mimarlar, mimarlığı batılı kaynaklardan arındırmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda Osmanlı ve Selçuklu mimarisinin klasik özelliklerini cephelerde uygulama arzusu ile şekillenmiş mimari unsurlar Cumhuriyet’in ilk yıllarında da inşa edilen yapılarda uygulanmaya devam edilmiştir [34,35,74,111,112].

⁶ Kitap dört bölümden oluşur. Bunlardan ilkinde Osmanlı mimarlığı için bir tarih özeti yapılır, ikincisinde Osmanlı mimarlığının temel ilkelerinin teorik çerçevesi tespit edilmeye çalışılır, üçüncü bölümde tarihsel gelişim içinde öne çıkan yapılara ilişkin monografilere yer verilirken, dördüncü bölümde Osmanlı mimarlığında uygulanmış bezeme tiplerinin bir özeti sunulur. Metinde “Teknik dokümanlar” bölümü ile önsöz dışındaki kısmın yazarı Marie de Launay’dır. “Teknik dokümanlar” bölümü Pietro Montani, önsöz ise muhtemelen önce Fransızcası yazılmış olan üç dilli metnin Osmanlıcaya ve Almancaya tercümelerini de gerçekleştiren Mehmed Şevki Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Çizimler ise Montani’nin dışında Eugene Maillard ve Bogos Şaşıyan’a aittir. [54]

Birinci Ulusal Mimarlık Akımı 1910'lu yıllarda başlamış ve 1930'lu yıllara kadar bu akımın etkileri inşa edilen yapılarda görülmüştür. “Mimarlıkta bu akımın öncüleri olarak Vedat ve Kemalettin Beyler, II. Meşrutiyetten sonra başlattıkları bu üslubu, Cumhuriyetin ilk yıllarında da sürdürmüşlerdir [111].”

Anadolu kentlerinin durumu

Osmanlı İmparatorluğu döneminde bir türlü ele alınamayan ve düzenli bir sistem aksında ilerleyemeyen konulardan biri Türk şehir ve kasabaların imarı olmuştur. 19. Yüzyılın ilk yıllarından İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar geçen süreçte Türkiye'de kentleşme olgusu oldukça yavaş ilerlemiştir [55,56].

Osmanlı İmparatorluğunda siyasi, ticari, ibadet alanlarının bütününe, tek bir iktidarın egemen olması, kentlerde cuma camisinin referans olduğu tek merkezli bir algı oluşturmuştu. Tanzimat sonrası sistematik olarak Osmanlı Devleti genelinde uygulanmaya çalışılan değişimler kentleri ve bu kentlerdeki tek merkez anlayışını da etkilemiştir. Teknolojik ve siyasal gelişmeler kentlere yeni yapıların inşa edilmesine olanak sağlamıştır. Hükümet konakları, kışlalar, saat kuleleri, tren garları kentteki tek merkez algısını ortadan kaldırmış yeni merkezlerin meydana gelmesini sağlamıştır [33,58,59,60,67,104].

Kent planlaması bu dönemlerde yerli ve yabancı mimarlar tarafından çalışılmıştır. Tasarlanan bu planlar, kentin bütününden ziyade yangın gibi olumsuzluklar sonucu tahrip olan yerlerin yeniden planlanması ve 19. Yüzyılın diğer yarısında gittikçe sınırları daralan Osmanlının kaybettiği topraklardan gelen Müslüman göçmenlerin yerleştirilmesi üzerine oluşturulan göçmen mahalleleri için hazırlanan mevzii planlardan meydana gelmiştir [55,58,60].

Osmanlı İmparatorluğunun modernite çalışmalarına baktığımızda en önemli adımlardan biri yönetim merkezileştirilerek devlet hizmetlerinin konaklarda yapılmasına son verilmesidir. Konakların dışında bürokratik hizmetlerin devlet dairelerinde görülmesi için çalışmalar yapılmış, hizmetlerin devlet tarafından karşılanması baz alınmıştır. Kadı ve vakıflara dayanan kent yönetimi zayıflamış bu doğrultuda belediyelerin kurulması yoluna gidilmiştir.

Bu gelişmeler ile vilayet merkezlerinde kentin dokusunu etkileyecek yeni yapı tarzlarının doğmasını sağlamıştır. Bu süreçle birlikte kentlerin aldığı göçmen nüfusunun yerleştirilmesi için yeni mahallelerin planlanması ve geliştirilmesi bir başka gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu’da genel olarak kentlerin 19. Yüzyıl ve sonrasında yeniden yapılanmasında, kent merkezlerinde modern toplumun gerektirdiği yeni kurumlar ve yapılar, eski merkezden farklılaşmış bir modern odak noktası meydana getirmiştir. Ticaret alanları da değişime uğramıştır. Modernleşme sürecinde kent merkezlerinde oluşan ilk farklılaşma hükümet konaklarının inşa edilmesidir. Bu yapılar Anadolu kentlerinde yeni bir odak noktası oluşturmuştur. Yapıların olduğu alanların bir kısmı etrafı duvarlar ile çevrilirken bir kısmı ise buldukları noktada meydan oluşturmuşlardır. İnşa edilen belediyeler, tiyatro, kütüphane, postane gibi yapılar bu çevrede yer almıştır. Modernleşmenin bir diğer yeni yapıları ise konaklama ihtiyacını karşılamada yetersiz kalan hanlara karşılık otellerin yapılmasıdır. Medreselerin yerini modern eğitim veren mekteplerin alması modern sağlık hizmetleri için hastanelerin açılması görülmektedir [55,60,103,104].

Erken Cumhuriyet Döneminde kent planlamaları ilk yıllar çözümlenmeye çalışan sorunlar arasında yer almıştır. Bu bağlamda yapılan ilk çalışmalar savaş sonrası yanarak çok fazla zarar gören İzmir için tasarlanmak istenen imar planı olmuştur.

“1924’te Fransız Rene Danger’nin hazırladığı kısmi imar planı devletçe uygulanmaya konmuştur [112].” Bir sonraki önemli aşama ise Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni başkenti Ankara’nın imarı için yapılan çalışmalar olmuştur.

1930’lu yıllardan itibaren kent yönetiminde ve planlamasında ait mevzuatların üzerinde yapılan çalışmalar Cumhuriyet döneminde meydana gelen önemli değişimler arasındadır. Bu dönemde kentlerin bütünü için imar planı yapılması zorunlu haline getirilmiştir. Bir diğer gelişme ise planlar artık harita mühendisleri tarafından değil mimarlar tarafından tasarlanmaya başlanmıştır. Mimarlık eğitimi içerisine kent planlama dersleri eklenmiştir. İlk kez telif hakkı verilen kitap Celal Esad Arseven’in “Şehircilik” kitabıdır.

Modern kentlerde her türlü yaşamsal ihtiyaçları karşılayacak mekân kurgularının oluşturulması, kent planlarının şehircilik ilkelerine göre hazırlanması, Türkiye

Cumhuriyet'in modernite projesi adı altındaki önemli hedeflerinden biri olmuştur.

5.2. Aksaray Eski Kent Merkezi - Yakın Çevresi ve Merkezi Oluşturan Bileşenler

“Sanayi öncesinin toplumsal düzeninde, bir devlet toprakları üzerinde mutlak bir denetimi kuramamakta ve servetin toplandığı yer olan kentler saldırıya açık bulunmaktadır. Bu nedenle kentlerin korunması önem kazanmakta ve kentler çoğunlukla kale ile çevrilmektedir [56].”

Jeopolitik olarak önemli bir konumda yer alan Aksaray kenti asırlar boyu farklı yönetimlerin egemenliği altında kalmıştır. Kentin kuruluş alanına bakıldığında Ulurmak gibi güçlü bir su kaynağının tepeler arasından gelerek geniş bir ovaya açılmış olması, bu bölgeyi kent oluşumuna uygun kılmıştır. Ulurmak kenarındaki verimli toprakların varlığı ile az yükseltideki tepe ve bu tepenin farklı bölgelere ulaşımında kavşak noktası olması bu alanda kale inşa edilmesine destekleyici nitelikler olmuştur.

Konyalı Archelaos'un yenilediği eski şehrin kalesinin olup olmadığı durumuna da değinmiştir. Kente adını veren Archelais'in kent etrafında kale yaptırdığını kabul etmiştir. Roma ve Bizans dönemine ait küçük kalenin var olduğunu belirtmiştir. Şimdiki Ulu caminin ve çevresinin bulunduğu yerde Bizans döneminin mozaikli yapılarının bulunduğunu Ulu Cami minare temeli açıldığı sırada gördüğünü ifade etmiştir.

Sultan İkinci Kılıç Arslan döneminde bu eski Bizans şehrinin yeniden yaptırıldığını kent içinde bulunan kalıntılardan anlaşıldığını ifade etmektedir.

Yenen'e göre “Anadolu'da Türkler tarafından kurulmuş olan veya Türkler tarafından ele geçirilerek inkişaf ettirilmiş olan şehir ve kasabalar kuruluş bakımından üç kısma ayrılabilir.

Ticaret için kurulmuş olan ve umumiyetle birçok sebeple terkedilmiş olan liman şehirleri

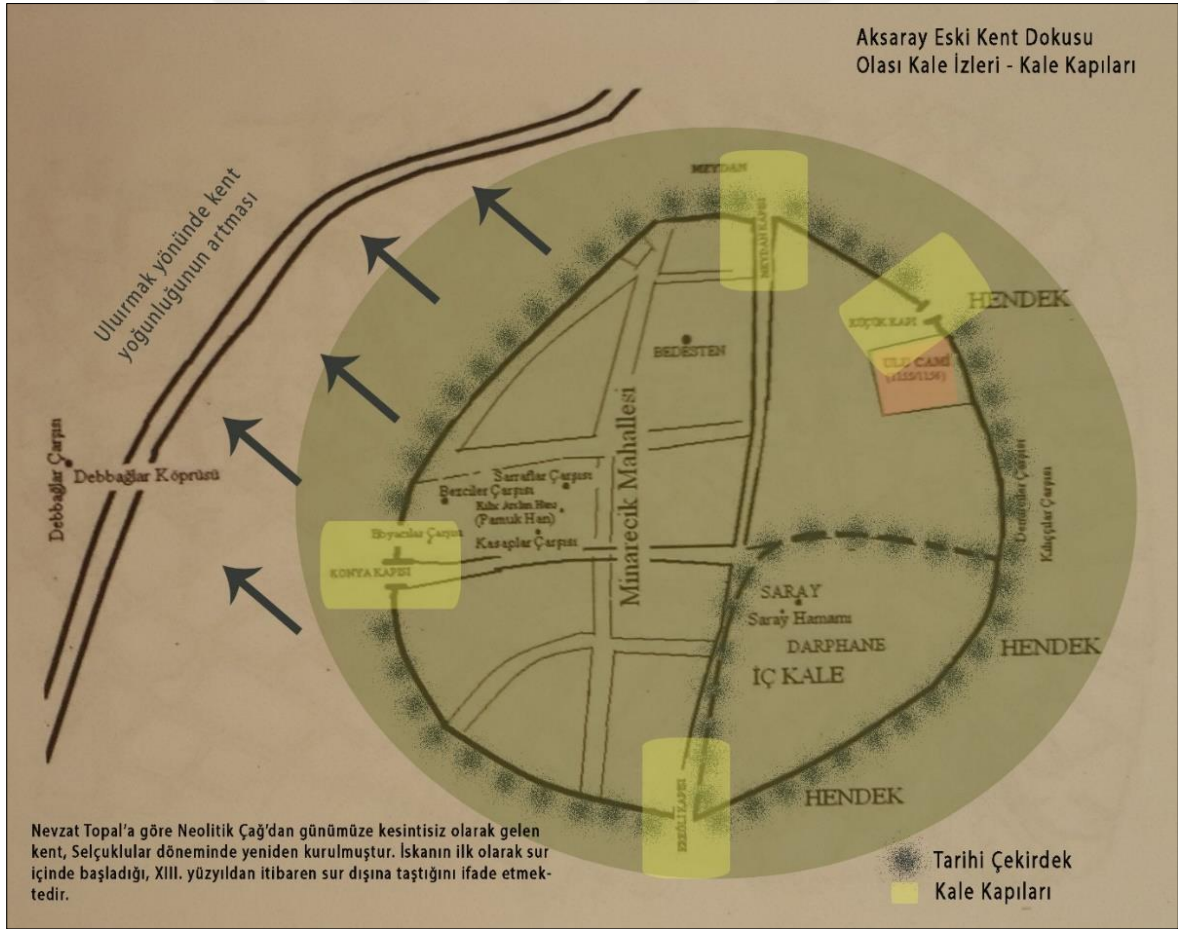
- Büyük kervan yolları üzerinde bulunan stratejik ve nakliyat bakımından kıymet ve ehemmiyet taşıyan kale şehirleri
- Etrafında müsait toprağı bulunan büyüklü ve küçüklü çiftçi kasabaları, bu çeşitli şekillerde kurulmuş olan Anadolu Şehirlerinin zamanla gelişmeleri de ayrı ayrı tarzlara bağlı kalarak olmuş ve git gide bugünkü karakterlerini elde etmişlerdir [65].”

Yukarıdaki kıstaslara göre Aksaray değerlendirildiğinde kent bir kale kenti olarak kimlik kazanmıştır.

5.2.1. Aksaray Kalesi, kale kalıntıları ve kalenin çevresi

Savunma yapıları olarak tanımlanan kaleler kenti kale içi ve dışı diye ikiye ayırmakta ve kent formunun ona göre betimlenilebileceği bir referans çerçevesini meydana getirdiği bilinmektedir.

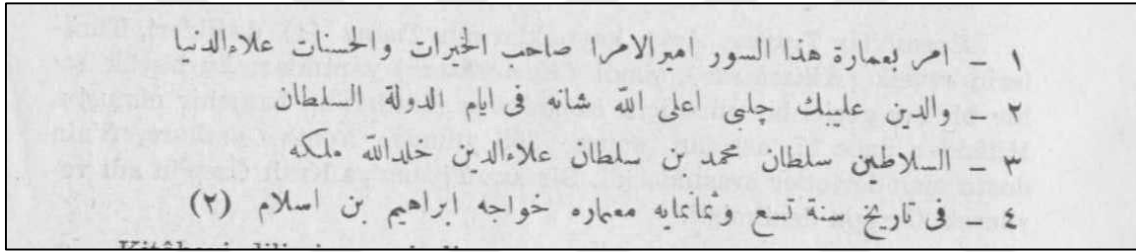
Bir kale kenti olan Aksaray'da Nevzat Topal'a göre Neolitik çağdan günümüze kesintisiz olarak gelmiş Aksaray Selçuklular döneminde yeniden inşa edilmiştir [46].

Şekil 5.1. Aksaray tahmini kale surları - kale kapıları

Aksaray’da da diğer kale kentlerinde görülen özellikler yer almakla birlikte, kentteki düşük prestijli, etnik ve dinsel gruplar kale dışına da yerleşmiş ve mahalleler oluşturduğuna dair izler de görülmektedir. Dabaklık gibi çevresini rahatsız eden üretim faaliyetleri ve sistemle bütünleşemeyen kendi dini inançlarını ortaya koyarak bir yaşam anlayışı benimseyen tekkeler ve cemaatlerde kale dışında yer almıştır. Kale dışında da gelişmeye başlayan kentte zaman içerisinde nitelikli konutlarda kale etrafında yer almaya başlamıştır [9,56].

Kentte kitabesine (Resim 5.2.) göre kalenin mimarı İslam Hoca İbrahim olarak geçmektedir. Hicri 809 (1406 M) yılında Karamanoğlu döneminde Sultan Alaeddin’in oğlu Sultan Mehmet’in Hükümdarlık zamanında hayrat ve hasenat sahibi Emir-ül Ümera Ali Bey Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Kayıtlara göre Ulu caminin yapımından iki yıl önce yapılmıştır.

Resim 5.1. Ulucami abdesthane önüne atılmış kitabe [9]

Resim 5.2. Aksaray Kale / Sur Kalıntısı [125]

Resim 5.3. Aksaray Kalesi Mevcut Sur Kalıntısı 2003 [125]

Resim 5.4. Mevcut Sur Kalıntısı 2017

Ulucami kalenin doğu duvarları üstüne oturmuş gibi görünmektedir. Aksaray'ın eski Belediye Başkanı Ali Gürün'ün tarifine göre surun duvarlarını şu şekilde sınırlandırmaktadır.

Ulu caminin doğusundaki Kalealtı Mahallesi'ni izleyerek Cumhuriyet İlkokulu (Günümüzde mevcut değildir.) yapısının batısına doğru kıvrılmaktadır. Burada Mevlevi Fahr-i Tabib'in mezarı yer almaktadır. Avlu içerisinde Posta Müdürlerinden Ali Şişman'ın yeni inşa edilmiş evinin içinden akan İğnecisu arkının doğu tarafından devam etmiştir. Zincirli Mahallesi'nin kuzeyindeki ev ve bahçelerin altında açıkça sur kalıntıları Zincirli Medresesi'nin önüne kadar gelmektedir. Bu kısımdan güneye doğru yönelir. Buralarda su kalıntıları bulunmaktadır. Tekrar bir kıvrım halinde Adliye Binasının güneyinden ⁷Hamidiye mahallesine doğru ilerler ve mahallenin doğusuna doğru gelerek Ulucami de son bulur.

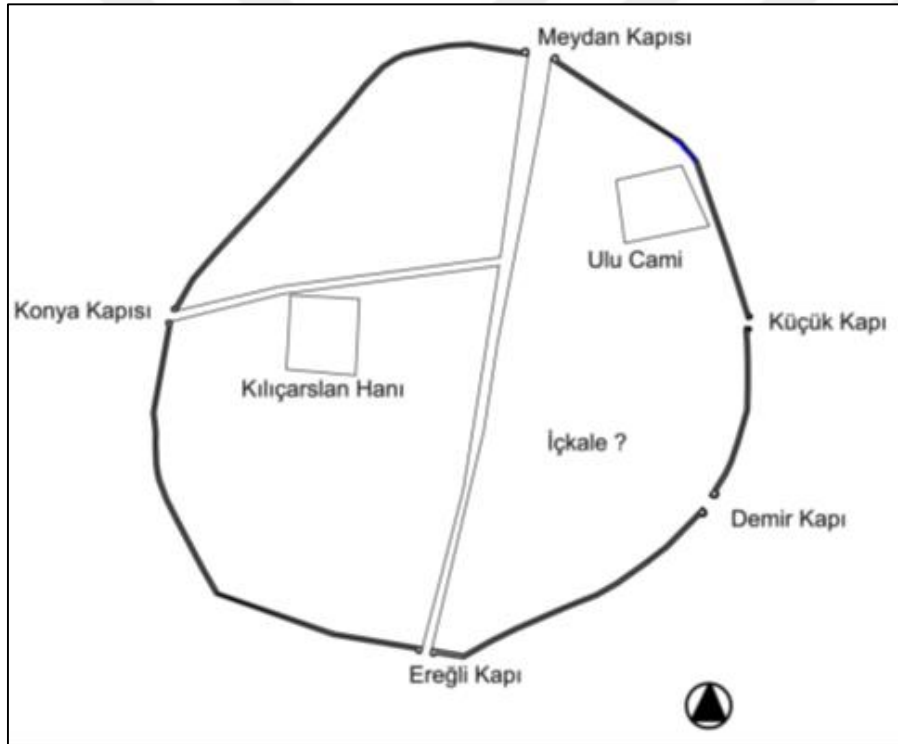
Evliya Çelebi kalenin çok yüksek olmadığını gözlemlerine dayanarak, kalenin birçok burçları olduğu belirtilmektedir. Burçların ve beden denilen kale duvarlarının üst taraflarında (dendân-diş) denilen yerler ve mazgalları ve bunların arkasında askerlerin serbest gezinerek nöbet tutacakları seğırdim yerleri bulunduğu, burçların üstündeki dendanların bazılarının perdeli olduğu ifade edilmiştir. Kalenin bir de ahmedek olarak adlandırılan iç kalesi olduğu verilerde yer almaktadır.

⁷ 1972 yılının son aylarında yeni yapılan Emlak Kredi Bankası'nın kanalisasyonu açılırken şimdiki Hükümet Konağının tam batısında topraktan dört metre aşağısında 6,5 m kalınlığında güney doğuya doğru uzanan kale duvarı kalıntısı çıkmıştır [9].

İnsan sayısı arttıkça halk kale içine sığamaz hale gelince kale dışında evler inşa etmiş ve kent genişlemeye başlamıştır. Tehlike ve savaş anlarında halk kıymetli eşyaları ile kale içine sığınmıştır. Mancınık ve arrâdeler vasıtası ile atılan taş ve ateş parçalarından korunmak için kalelerde yer altı sığınakları yapılmıştır [9,56].

Kale kapıları Evliya Çelebi “Burası Vasi bir fezada olan kalesi Ulırmak kenarında dört köşeli taştan yapılmış kavi bir kaledir. Şehrin tam ortasındadır. Amma burç ve boruları o kadar yüksek değildir. Bütün burçları dendan ve bedenleri ve mazgal dedikleri hendese ile tertiblenmiş ve yapılmış olan kuleleri hep birbirine bakar ki, muhasara sırasında her kulenin cenkçi kahramanları tüfenk ile kaleleri korurlar.” şeklinde ifade etmektedir.

Şekil 5.2. Aksaray Kale sınırları [39]

Aksaray Kalesinin bilinen beş adet kapısı vardır. Bunlar:

- 1- Küçük Kapı
- 2- Demir Kapı.
- 3- Meydan kapı.
- 4- Ereğli Kapısı
- 5- Konya Kapısı [40]

Günümüze kadar sadece kalıntıları gelebilen Aksaray Kalesi'nin ilk olarak ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı bilinmemektedir.

5.2.2. Mahalleler - meydanlar - yollar

İlk kurulduğu dönemden beri kentin ana fiziksel unsurlarının yollar olduğu ifade edilmektedir. Kale kentinin bilinen beş kapısından Kiçi kapısının doğudaki Ervah Mezarlığı ile bağ, bahçelere, güneydeki Ereğli Kapının ise İç Kale'ye açıldığı söylenmektedir.

Bu kapının iç kaleye bağlanmasından dolayı devlet erkânı, askeri ve saray görevlilerine ait olduğu, diğer üç kapı ise şehir içi yolların şehirlerarası yollara açılan konumu itibariyle önem taşıyan kavşak noktaları olduğu belirtilmiştir. Anadolu Selçukluları döneminde kentin merkezinde bir meydanın yer aldığı ve bu meydanın çarpışma alanı olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Bu meydanın Ulu Cami'nin güneyinde, günümüzdeki Aksaray'da Türk Telekom, Ziraat Bankasının buldukları alan olabileceği tahmin edilmektedir [39].

Nevzat Topal Sur içindeki mahallelerin yeri ve sayısı hakkında kaynaklarda bir kayıt olmadığını belirtse de sur içinde en az 2 mahallenin kurulmuş olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan birinin Ulu Camii civarında olan bugün Hamidiye Mahallesi olarak bilinen mahalle diğeri ise Minarecik Mahallesi olarak bilinen mahalle olduğunu tespit etmiştir. Kendiliğinden oluşan açık alan dışında Selçuklular Devrinde Aksaray'da bir meydanın varlığı bilinmemektedir.

Topal, kentte inşa edilen yapıların izlerini sürerek yaptığı tespitte sur dışında özellikle surun kuzey ve batısında yoğunlaşmak üzere mahallelerin kurulduğunu ifade etmektedir. Debbağlar, Boyacı Ali, Darüşşifa, Taşpazarı, Bölücek, Kiçi Kapu, Meydan ve Bab-ı Konya mahallelerinin sur dışında iskân olduğunu tespit etmiştir. Niğdeli Kadı Ahmet, “ Kale dışında ise ayrıca mahalleleri ve varoşları vardı.” şeklinde bilgi vermiştir [39,46].

5.3. Eski Kent Merkezinde Yer Alan Farklı Dönemlerde İnşa Edilmiş Referans Noktaları

Çalışma dönemleri içerisinde inşa edilmeyip çalışmanın kapsadığı alanda yer alan, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde kentte önemli noktaları oluşturan yapılar

bulunmaktadır. Bunlar Ulu Cami, Zinciriye Medresesi, II. Kılıç Arslan Han ve Arasta yapılarıdır. Bu bölümde yapıların tarihçesi ve mimari özellikleri hakkında kısaca bilgiler verilmiştir.

5.3.1.Ulu Cami

Resim 5.5. 1920'lerde Kütüphane, Ulu Cami ve önünde yıkılan eski minare [23]

Milli Kütüphanenin yanında eski kent merkezinde yer alan ve merkezdeki iki büyük meydandan birini oluşturan cami, Aksaray'ın en büyük camisi niteliğindedir. Günümüzde var olmayan Aksaray kalesinin doğu burçları bitişiğinde olduğu ifade edilmektedir. Yapının inşa tarihi arasında farklı görüşler yer alsa da caminin inşaatına Karamanoğlu II. Mehmet zamanında (805-27 /1402-24) başlandığı ve oğlu II. İbrahim Bey zamanında (827-68 / 424-63) tamamlandığı kabul eden yayınlar ağırlıklıdır [39]. Cami kesme taştan yapılmıştır. Kible duvarına vertikal bir şekilde uzanan beş neften oluşmaktadır. Mihrap önünde ve müezzin mahfilinin üzerinde iki küçük kubbe bulunmaktadır [79].

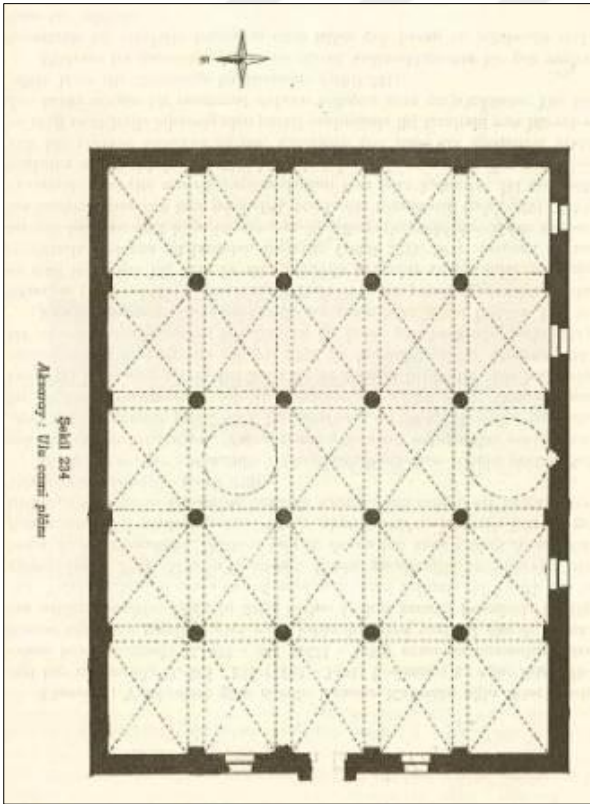
(a)

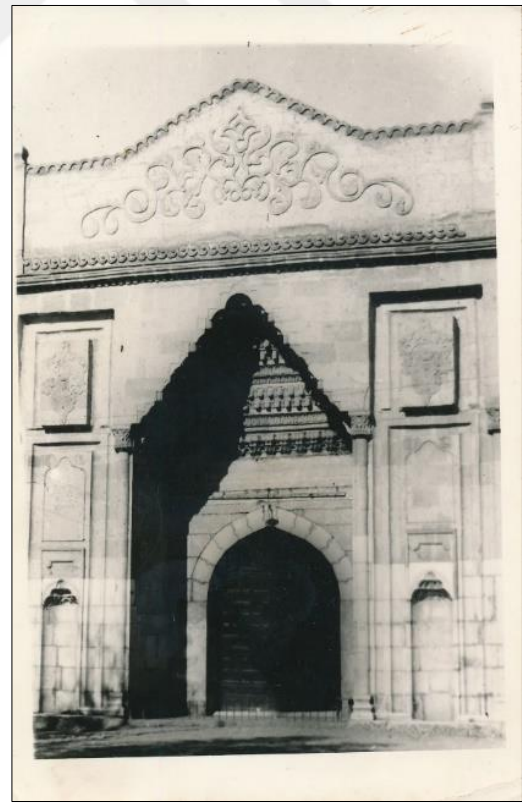
(b)

Resim 5.6. Ulu Cami (a) yan görünüş, (b) arka görünüş [122]

Muallim Sapançalı Cami hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir. “Muhtelif cephelerinde gelişi güzel konulan taşlara göre bu cami Selçuk mabetlerinden birinin enkazıyla yapılmıştır. Yine bazı taşlardaki Hıristiyan şekillerine nazaranda bir kilise harabesinden istifade edildiği anlaşılıyor. Zaten cenup semtinde bu sene yapılan hafriyatta kilise enkazı çıkmıştır [113].”

Şekil 5.3. Ulu Cami Plan [79]

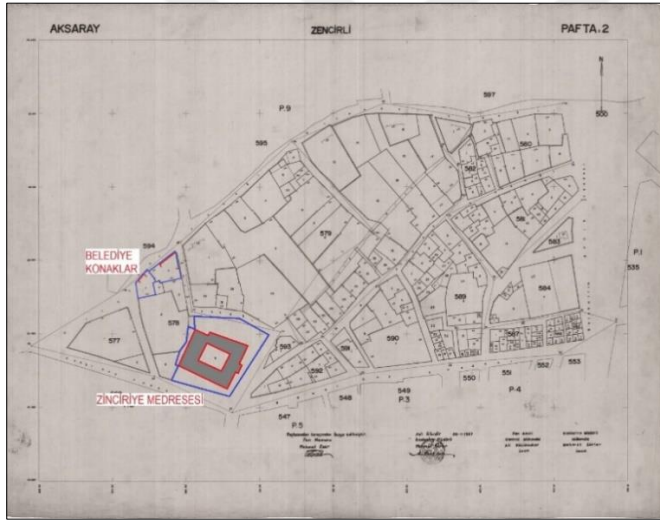

Resim 5.7. Ulu Cami Taç Kapı [122]

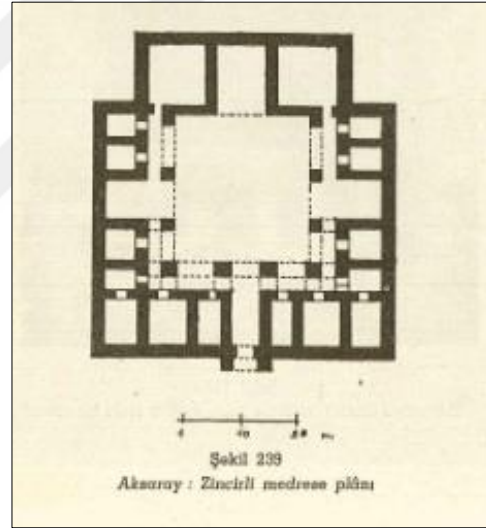
Orijinal minarenin ne şekilde olduğu belli değildir. Ancak Evliya Çelebi, minarenin yapıdan uzak olduğunu zikretmektedir. Caminin inşa edildiği tarihten günümüze kadar birçok onarımdan geçtiğini yapıdaki izlerden anlamak mümkündür. Erken Cumhuriyet döneminde minarenin yıkılıp yeniden inşa edildiği bilinmektedir.

5.3.2. Zinciriye Medresesi

Vehbi Bey Caddesinde Azmi Milli Un Fabrikasının karşısında yer alan Zinciriye Medresesi eski kent merkezinin önemli referans noktalarından biridir. M. Hilmi'ye göre yapı Hicri VII. veya VIII. yy'da inşa edilmiştir. A. Gabriel ise medresenin 1337 yılında Karamanoğulları'ndan Yahşi Bey tarafından yapıldığını ifade etmektedir.

Şekil 5.4. 1967 Zinciriye Medresesi [124]

Şekil 5.5. Medresenin Planı [79]

Tek katlı olarak düzgün kesme taşlarla inşa edilen medresenin planı dörtgen şeklindedir. Açık avlulu, revaklı olan yapıda beşik tonozlu dört eyvan bulunmaktadır. Medreseye kemerli bir kapıdan giriş sağlanmaktadır. Girişi büyük bir avluya bağlanmaktadır. Planlama da simetrik bir düzen oluşturma çabasına girilmiş, üst örtüsünde tuğla kullanılmıştır. Bezemeler dış cephe de taç kapıda, iç mekanda revak yüzlerinde, odaların kapı ve pencere sövelerinde, eyvanlarda görülmektedir.

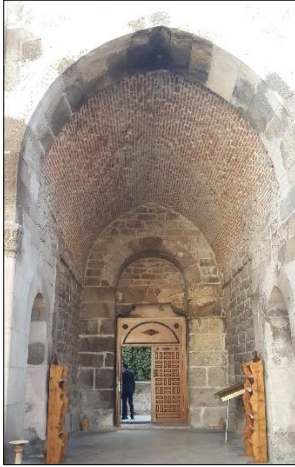
(a)

(b)

Resim 5.8. Zinciriye Medresesi - Hapishane Olarak Kullanıldığı Dönemler 1940
(a) Taç Kapı, (b) İç Mekan [122]

Yapının Erken Cumhuriyet Döneminde Hapishane olarak işlev gördüğü ifade edilmektedir. Bir dönem hapishane olarak kullanılan yapı günümüzde müze olarak işlev görmektedir.

Resim 5.9. Zinciriye Medresesi İç Mekan 2017

5.3.3. Aksaray Arasta

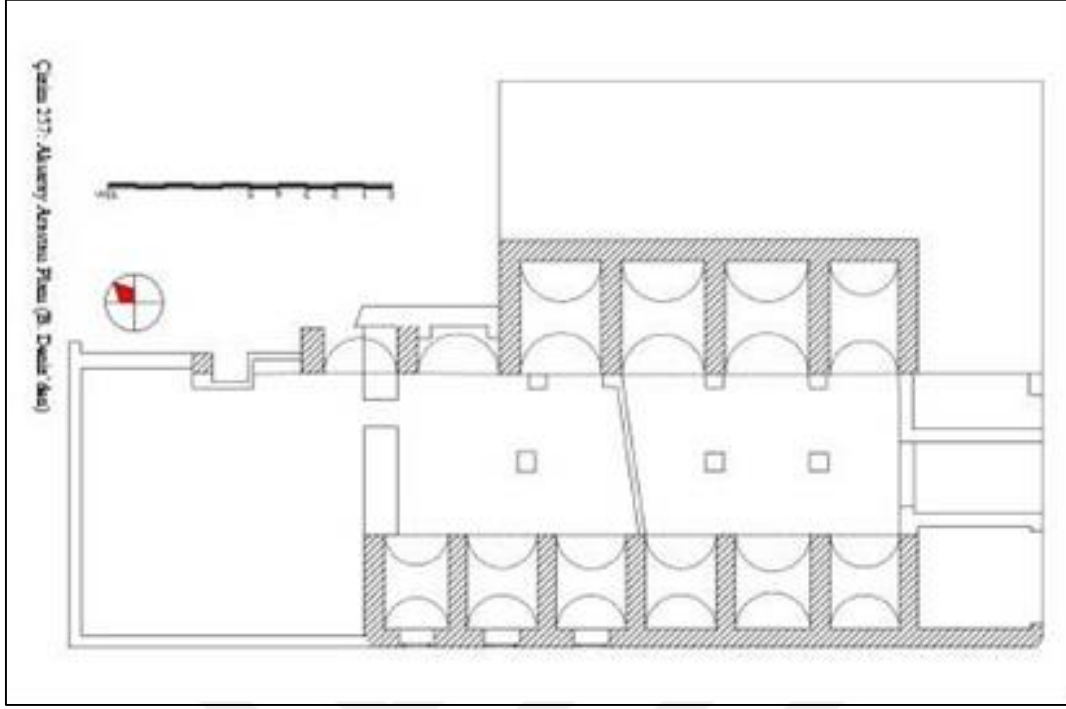
(a)

(b)

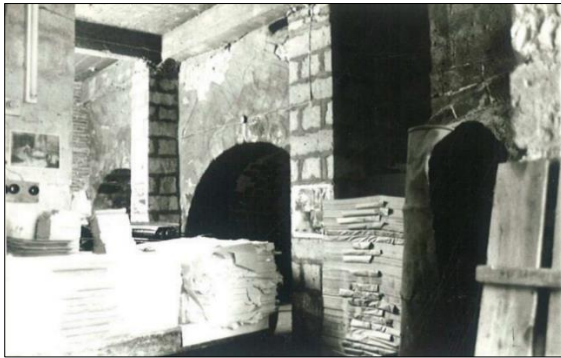
Resim 5.10. Aksaray Arasta (a) genel görünüşü, (b) yangından sonraki durumu [123]

Eski kent merkezinde yanan belediye binasının kuzeyinde olduğu ifade edilmektedir. Kitabeye göre 1555 yılında Kanuni Sultan Süleyman döneminde Gazi Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bedesten, kapalı çarşı isimleri ile de bilindiği söylenmektedir. “1307/1628 tarihli Aksaray şer’iyye sicilinde Uzun Çarşı şeklinde bir kayıt yer almaktadır.” Uzun bir süre gazhane ve ambar olarak kullanılan yapının kemerli yerlerinden bir kısmı dönemin (1950-54) belediye başkanı Ahmet Kadioğlu tarafından şehir kulübüne eklenerek lokanta olarak hizmet vermiştir. Çıkan bir yangın sonucu 25 Aralık 1975 yılında çıkan bir yangın sonucunda yanarak yıkılan bina günümüzde yoktur [39].

Şekil 5.6. Arasta kuzey ve güney doğrultuda uzanan dörtgen plan [39]

Ortada bir giriş eyvanı bulunan yapı, eyvanın her iki yanına dikdörtgen planlı dükkânlar gelecek şekilde inşa edilmiştir. Kuzey ve güney doğrultuda uzanan dikdörtgen planlı orta mekâna bu giriş eyvandan geçilecek şekilde yapılmıştır. Kare kesitli orta mekânın üst örtüsü tonoz olarak inşa edildiği belirtilmektedir. Eyvan şeklindeki altı adet dükkânın orta mekânın batı tarafında doğu batı doğrultusunda devam ettiği ifade edilmiştir. Bu dükkânların üzeri beşik tonoz ile örtülmüştür. Orta mekânın doğu tarafında yedi adet eyvan şeklinde dükkân yer almış ve bu dükkânlarında beşik tonozla örtülmüştür. Günümüze kadar gelmeyen yapının Kitabesi Aksaray Müzesi'nde sergilenmektedir.

Resim 5.11. Arastanın İç Mekânı [123]

Resim 5.12. Arastanın İnşaa Kitabesi [126]

5.3.4. II. Kılıç Arslan Hanı

Resim 5.13. II.Kılıç Arslan Hanı cephesi [123]

Pembe Han, Pamuk Han, Kapalı Han isimleri ile de anılan Kılıç Aslan Hanı eski kent merkezi sınırları içinde yer almıştır. Konyalı, hanın II. Kılıç Arslan tarafından yaptırıldığından bahsetmektedir. Son dönemlerde Belediye Hali olarak kullanılan yapı, 1987 yılında Aksaray Belediyesi tarafından yıkılmıştır.

Resim 5.14. II. Kılıç Arslan Hanı, iç mekan avlu [127]

Resim 5.15. II. Kılıç Arslan Hanı, dükkanların görünüşü [128]

Tuğladan inşa edilmiş sivri kemerli ve tonozlu güney kapısı Selçuklu, diğer bütün kısımlar ise XVII. Osmanlı dönemi için Şehir hanı olarak bilinmektedir. Plan şemasına bakıldığında ortada avlu ve avlunun çevresinde iki kat şeklinde sıralı hücre bölümlerinden meydana geldiği ifade edilmektedir. Konaklama için üst kat hücreleri, dükkan olarak ta alt kattaki hücreler kullanılmıştır [28].

5.4. Geç Osmanlı Döneminde Eski Kent Merkezi ve Yakın Çevresi

Bir sanayi öncesi imparatorluğu olan Osmanlı İmparatorluğunda kentler yaya trafiğine göre örgütlenmişti ve çıkmaz sokaklı organik bir kentsel dokuya sahipti. Bu dokudaki dönüşüm kentlere arabanın ve toplu ulaşım araçlarının girmesiyle başladı. Bu dönüşümün planlanmasının kurumsallaşması ise 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleşti. Bu dönemde çıkarılan ebniye ve tutuk nizamnamelerinde doğrudan ızgara plandan söz edilmese de yollar sisteminin doğrusal ve geometrik bir düzeni ifade edecek biçimde düzenlenmesi öngörülmüştür. Osmanlı yöneticilerinde böyle bir plan fikrinin gelişmesinde genellikle aynı dönemde Avrupa kentlerinde yaşanan gelişmeler esin kaynağı olmuştur [55].

Harita 5.1. 1869 Aksaray ve Civarı - Konya Tarihi Haritasında Aksaray [122]

1882 yılından 1891 yılına kadar yayınlanan Konya Vilayeti Salnamelerine göre Aksaray Kazası Ulurmağın içinden aktığı, manzaraları güzel suyu ve bahçeleri bol bir yer olarak tanımlanmaktadır. Aksaray ve çevresinin söğüt ve kavak ağaçları ile dolu olduğu binaların büyük birçoğunun kerpiçten yapıldığı ifade edilmiştir. Aksaray sokakları dar ve gayr-i muntazam olmakla beraber kale zemini üzerindeki yapılardan başka yapıların gözükmediği belirtilmiştir. (1322/1904 KVS, S. 331)

Resim 5.16. Önde Aksaray Pazar yeri arka tarafta Çorakçılar Hanı 1890'lı yıllar [127]

Belediyeler Kanunu, Yapı Yollar Kanunu, Belediyeler İmar Heyeti, Belediyeler Bankası 1830'lu yıllarda birlikte bir bütün olarak ele alındığında yasalar ve kurumlar doğrultusunda yerel yönetimlere baya geniş görev alanı verildiği ifade edilmiştir. Fakat belediyelerin uygulayabileceği önemli girişimleri mali yönden büyük bir miktarda merkezi yönetimin kontrollüğüne bırakıldığı belirtilmiştir [56].

Aksaray'da Geç Osmanlı Döneminde kent merkezindeki kurumsal düzene baktığımızda çoğu kamu kurumunun tek yapı altında toplandığı görülmektedir. Sadi Ulurmak, Hasandağı gazetesindeki Belediye Binası (4) başlıklı yazısında Aksaray'daki durumu şu şekilde ifade etmiştir:

Vehbi Bey Caddesinde Sarraf hanı diye anılan eski hapishane binasının karşısında ve sebze halinin Vehbi Bey caddesindeki giriş kapısının doğusunda cadde üzerinde kâin, mülkiyeti merhum Avni Ünsal'a ait, halen maili inhidam durumunda olan sıra dükkânlar vardır. Bunlardan kebabçı Halil İbrahim'in kebabçılık yaptığı köşedeki dükkânda 1877 yılında ilk belediye örgütümüz faaliyete geçmiş bulunmaktadır. İlk Belediye Başkanımız merhum Şevki Efendi (1877-1884) burada minder üstünde oturup hemşehrileri ve konukları kabul ederdi. O tarihlerde belediye zabıta memuruna çarşı ağası denilirdi. (Belediye Binası (4) Sadi Ulırmak, Hasandağı Gazetesi – 28 Ocak 1975)

Aksaray'da İlk Belediye teşkilatı kiralanan bir dükkanda yürütülmüştür. 1899 yılında dönemin Belediye Başkanı Terzizade Hasan Efendi ilk belediye binasını yaptırmıştır. Bu bina Kanuni Sultan Süleyman döneminden kalma arastaya bitişik inşa edilmiştir. İnşa edilen bina da belediyeden önce Kaymakamlık, Maliye, Hufus ve Evkaf daireleri ile mahkeme teşkilatlarının çalıştığı belirtilmiştir.

Hasandağı Gazetesinin 28 Ocak 1975 tarihinde yayınlanan sayısında yer alan Belediye Binası(4) yazısına göre çarşı merkezdeki genel parkın kuzeyinde ulu camiye dikey vaziyette yer alan, dönemin belediye başkanı Kâtip Hacı Ahmet Efendi tarafından 1914 'te bir belediye binası daha inşa edildiği anlatılmaktadır.

“Bu binada da mutasarrıflık, defterdarlık, vakıf ve tapu daireleri barınmıştır.” Sadi Ulırmak Binanın 1914-1930 senelerinde belediye teşkilatı tarafından kullanıldığı, 1930 yılında binanın Kaymakam Selahattin Gedik'in reis vekilliği zamanında yandığı ifade edilmektedir. Gazetede bahsedilen 1914 yılında inşa edilip 1930'da yanan Belediye binasına ait henüz herhangi bir kayıtlı görsel bulunamamıştır. Dolayısıyla kentte görsel kayıtlarına ulaşabildiğimiz dönemin Belediye Binası 1899'da inşa edilmiş, Aksaray'ın idari teşkilatlarına hizmet vermiş olan bina bilinmektedir. Bu durumda Geç Osmanlı Döneminde, yeni idari teşkilatların hizmet verebilmeleri için gerekli olan mekânların, tarihi kale izlerinin belirlediği eski kent merkezinde yer aldığı ve o dönemde de eski merkezin odak noktası olduğu görülmektedir.

Kurumsal birimlerin mekân arayışlarında, yeni yapı inşaları için gerekli olan alan kullanımında eski merkezi tercih ettiği ifade edilebilir.

O dönemki yaşantının iş, ibadet ve günlük yaşam ihtiyaçları bu tepenin çevresinde yer almıştır. Dönemin Bölcek yokuşunun başlarında ve tepenin güney eteklerinde iki büyük

kilise olduğu ifade edilmiştir. Hristiyan Mahalleleri de tepenin ırmağın yönünde ve güney yamacında yer almış, Zinciriye Medresesi de çarşı tepesinin ırmağa inen yamacında inşa edilmiştir. Daha sonraki zamanlarda çevreye inen yollar üzerinde mahalleler gelişmiştir. Dönemin evleri bağlı, bahçeli ve ahırlı bölümlerden oluşmuştur [23].

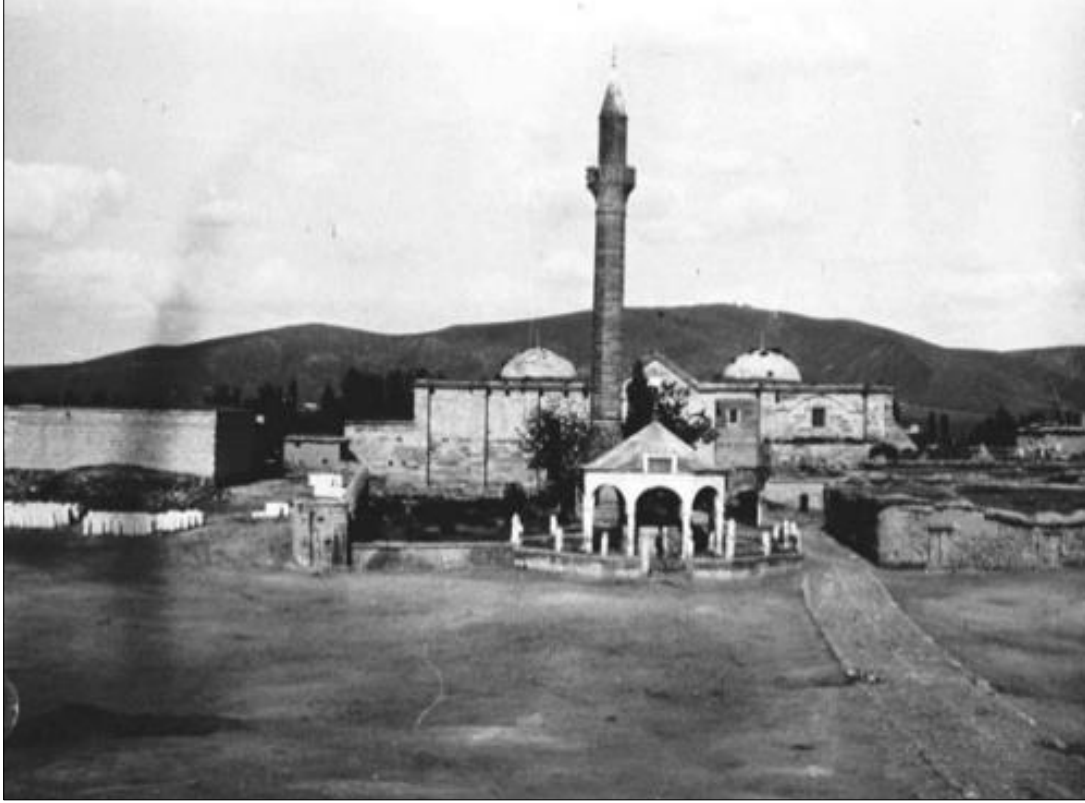
Çarşı eski kent merkezinde aktif bir konumda işlev görmüştür. Çarşı yakınlarındaki Hristiyan mahallelerinde mektepleri ve kiliseleri yer almıştır. Kentteki azınlıklar (Rumlar, Ermeniler) çarşı da dükkan sahipleri iken, Türkler bağ, bahçe ve tarla işleri ile meşgul olmuştur. Kentteki doktor ve eczacı kesimin Rum ve Ermeni olduğu ifade edilmektedir. Sokaklarda at arabaları, öküz kağnıları, yüklü eşekler, hayvan sürüleri ile ulaşım sağlanmıştır. Kadınlar merkezde yer alan çarşıda aktif olarak herhangi bir birimde yer almamıştır.

Resim 5.17. F.Sarre'nin çekiminden Baş köprü ve çevresi /Aksaray 1895

Eski kent merkezinde yer alan buğday pazarı önemli bir konuma sahip olmuş birçok ticari alana referans verecek nitelikte yer almıştır. Aksaray eski kent merkezindeki konut dokusuna bakıldığında evler harem ve selamlık olarak ikiye ayrılmıştır. Kalın kütükler üzerine serili hasırlar, kamışlar üstüne konan toprak tabakası ile evlerin çatıları örtülmüştür. Sonraki dönemde evlerin üstünün kiremit ile kapatılmaya başlaması ve ardından iki katlı evlerin

inşası ile kentteki konut gelişimi devam etmiştir. Aksaray'a taş ustaların gelmesi ile kiremit taş ocakları kurulmuş, taş yapı inşaatına Aksaray'da ağırlık verilmiştir.

Resim 5.18. 1907 Aksaray Ulu cami - Şadırvan (Eski Kent Merkezi)

Aksaray'da kentte Türkler kadar Rumlar da etkin bir yaşam sürmüştür. Zaman zaman çan seslerinin duyulması çarşıda Sarraf Hanının yakınlarında yer alan kilisenin varlığı bu görüşü destekler niteliktedir. Daha sonraki dönemde inşa edilecek Azmi Milli un fabrikasının arkası ile Kergi Camisi arasındaki geniş Rum (veya Ermeni) semtinin ortasında da önemli bir kilise olduğu ifade edilmiştir [23].

Cumhuriyetin ilanından sonra yapılacak olan Vali konağının yerinde o dönemde Hacı Şerif Efendi Medresesi yer almıştır. Bir süre sonra medrese yıkılmış yerine Vali Konağı yapılmıştır. Bitişğinde, orta köprü tarafında Niyazi efendi isimli şahsa ait bir ev olduğu ifade edilmektedir.

Kale izleri ile çevrili tarihi çekirdek içerisinde ticari yaşamın oldukça hareketli olduğu belirtilmektedir. Zinciriye Medresesinin ötesindeki tarihi çekirdeğe bağlanan yokuşun başında, sağ tarafta kasap dükkânlarının yer aldığı Faruk Perek tarafından anlatılmaktadır.

Kasapların karşısında Sarrafyan Hanı ve bunun bir sokak ilerisinde büyük bir kilisenin varlığından bahsedilmektedir. Daha sonraları bu kilise yıkılmıştır. Solda Sarrafyan Hanı, sağda kasap dükkânlarını geçince (fabrikanın yanındaki yokuştan çıkarken) genişçe dört köşe bir meydan dönemin eski kent merkezinin açık mekanları arasındadır. Taşkestik yolunda ise bir Hristiyan mezarlığı (Maşatlık) olduğu belirtilmiştir [23].

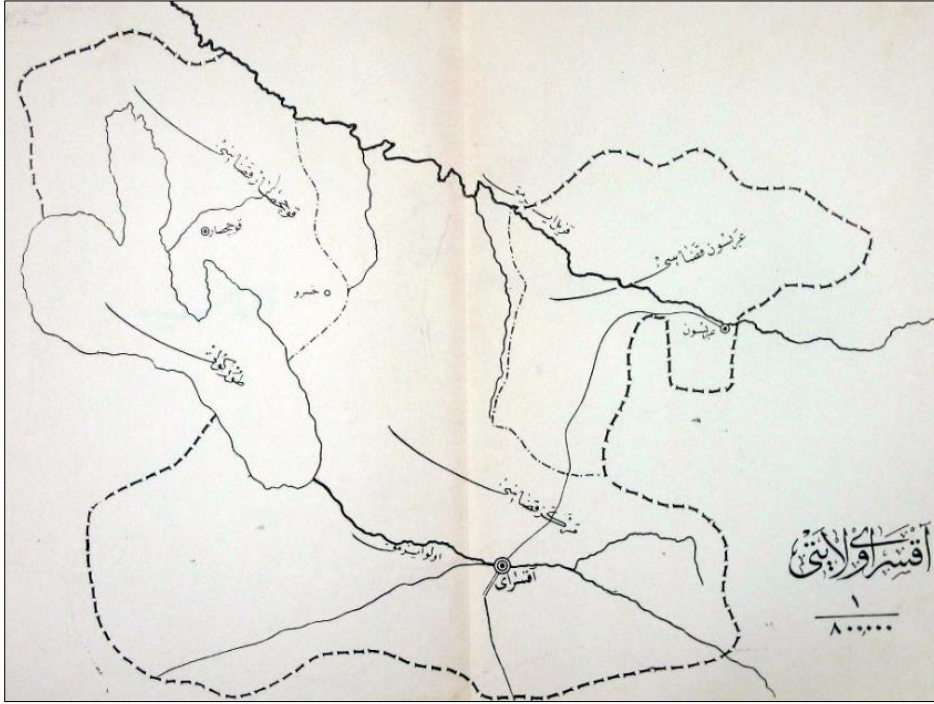
1910'lu yılların hali ile çarşının bulunduğu tepe çevresindeki yokuşlarla düzlüğe bağlanmaktadır. Dönemin eski kent dokusunda mahalle sokakları dar ve sokaklar hepsi çarşı dediğimiz şehir merkezine bağlandığı ifade edilmiştir.

Osmanlının son dönemlerine doğru kenttin birkaç yıl boyunca sokakları genişletilmiş, kaldırımları döşenmiş şehrin genel düzenleme çalışmaları yapılmış ve yapılmaya devam edilmiştir. Aksaray'ı oluşturan yapılar kerpiçten yapılmış üzerleri toprak ve kamışla örtülmüştür. Kente bir buçuk saat mesafede beyaz bir taş madeni keşfedilmiş ve daha sonraları inşa edilen binalar kâgir olarak üzeri toprak yerine kiremit ile kapatılmıştır. Kısmen taş yapılarda görülmüştür. Kentte lağımın olmamasından ötürü abdesthaneler hususi yapılmış çukurlar üzerinde yer almıştır. Belediyedeki çalışma hızlandırılmış çarşı ve pazaryerleri temizlik işlerine özen gösterilmiştir. Evler hanelerin kendi bağ ve bahçelerinin içine inşa edilmiş birçoğunun içinden su geçtiği için yapıların rutubet içerdiği belirtilmiştir. Kentin içme suyu ihtiyacı için toprak künkler ve çeşmeler kullanılmıştır. (1332/1914 KVS, S.183, s. 343)

5.5. Erken Cumhuriyet Döneminde Eski Kent Merkezi ve Yakın Çevresi

19. yüzyılın getirdiği yeni kurumlar daha önceki kurumları tümüyle ortadan kaldırarak bir değişim sonucu meydana gelmemiştir. Bu dönemden sonra oluşturulan yeni kurumlar eskileri ile yan yana yer almıştır. Yeni ekonomik kaynaklar ve bunların ilişkilendirilmesiyle batı kültürüne yönelmenin getirdiği tüketim kalıplarının ve yaşam biçimlerinin getirdiği kuruluşlar kendini göstermiştir. 19. Yüzyılın sonları 20 yüzyılın başlarında Dükkanlar, tiyatrolar, sinemalar, kütüphaneler gibi mekanların sayısı artmıştır. Kentlerde son dönemlerde Tanzimat sonrası doğan bürokrasi ile devlet işlerini askeri sınıf üyeleri, kadıların konaklarında değil konuttan bağımsız kent merkezinde yer alan devlet kurumları dikkat çekmektedir. Bu sayede inşa edilen devlet yapıları kent merkezlerinde çekim noktaları oluşturmuştur [60,103,112].

Cumhuriyetin ilk yıllarında Aksaray'da kent içerisinde geçen büyük yol, tren yolu yoktur. Kentte ulaşımın da önemli odak noktaları olan Ulurmak üzerinde üç taş köprü ve iki de tahta köprü yer almıştır. İletişim telgraf ile sağlanmış gazete haftada bir yada iki gün kent merkezine gelmiştir. Gezici tiyatrolar o dönem sosyal yaşam için ön planda olmuş, gazino denen büyük bir salon yapılmıştır.

Harita 5.2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aksaray Haritası Cumhuriyet Dönemi Salnameleri 1925-1926

Osmanlı döneminde Aksaray'daki ticari yaşamda görülen Rum ve Ermeni hakimiyeti gittikçe azalmaya başlamış yaşamları ev, bahçe ve tarla döngüsü üzerine kurulu olan Türkler de reform hareketleri ile birlikte merkezde çarşıda yer almaya başlamıştır. Ekonomi hayatı hareketlenirken ev, okul ve çarşı günlük yaşamın üç temel ögesi olmuştur. Milli Mücadele döneminin ardından çarşıda, ermeni tüccarlardan boş kalan iş yerlerine Türkler girmiş, böylece ilk kez Türkler merkezde aktif bir rol de yer almışlardır. 1925- 1926 yıllarında Aksaray Valisi Yusuf Ziya bey tarafından Aksaray'da Panayır açılmıştır. Dönemin en büyük yeniliklerinden kente çeşme yapılması ve çeşme suyunun kullanılması olmuştur. Çarşı, cami ve çeşme üçlüsü konut temini sırasında öncelik teşkil eden nitelikler arasına girmiştir. Mahallelerin toplu hayatını mahalle mektepleri, camiler ve bazı büyüklerin hareketli evleri temsil etmiştir [23].

Dönem içerisinde kentte inşa edilen yapılaşmaya bakıldığında 1930 yılında konakların inşa edilmesiyle hükümet daireleri ve Adliye Teşkilatının yeni binalarına taşındığı, belediye teşkilatının 1899'da inşa edilmiş olan binada ancak 1930 yılında hizmet görmeye başladığı ifade edilmektedir. (Belediye Binası (4) Sadi Ulırmak, Hasandağı Gazetesi – 28 Ocak 1975) Verilere göre Aksaray Belediyesi 1899 yılında inşa edilmiş olmasına rağmen belediye ancak 1930 yılında inşa edilen bina da hizmet vermeye başlamıştır.

Aksaray'da kent merkezinde büyük bir yer tutan Buğday Pazarı, o dönemler Ece olarak adlandırılan yığın halindeki buğdayların köylüler tarafından alınıp, satılan geniş bir alan olarak tanımlanmıştır. Geç Osmanlı döneminde aktif olarak kullanılan pazar Cumhuriyet sonrası da aynı işlev de kullanılmaya devam edilmiştir. Pazarın yanında boylu boyunca yer alan binanın üst katlarında (cecler) buğday yığınları depolanmış, sağında ve solunda ise iki büyük bina yer almıştır. Buğday pazarının güney cephesinde yer alan bölge Hamidiye Mahallesi olarak adlandırılan bu bölgeye Sultan Abdulhamit döneminde Çerkezler yerleştirilmiş ve mahalleye Hamidiye adı verilmiştir [23].

Resim 5.19. Aksaray eski kent merkezi [127]

Kasaba içerisinde Konya yolu üzerinde 100 metre uzunluğunda ve 12 metre arızında Gazi Paşa Bulvarı 400 metre uzunluğunda ve 12 metre arızında Azmi milli şirketinin un fabrikasının önünden geçen Vehbi Bey Caddesinden bahsedilmektedir. Bu caddeler İdare-i Hususiyeden ve Dönemin Valisi Vehbi Bey tarafından yaptırılmıştır. 800 m uzunluğunda ve 10 metre arızında Hükümet Konağı önünden geçip Gazi paşa caddesi ile birleşen ve belediye Reisi Hadi Bey zamanında yapılan belediye caddeleri olarak ifade edilmiştir [19].

Aksaray'da Ziraat Bankası şubesi, mahalli bir teşekkül olan Halk İktisat Bankası, Toprak Mahsulleri Ofisi, Azmi Milli Türk Anonim Şirketine ait bir hidroelektrik santral ile bu santralin cereyanı ile çalışan un, buz fabrikaları ve soğuk hava deposu yapılmıştır. Belediye meydanının da 1 su deposu ile 55 umumi çeşme olduğu ifade edilmiştir. Aksaray'ın halihazır haritası ile imar planı yapılmış olduğu gibi kalabalık olan merkez ile çarşıda kanalizasyon da o dönemin yapılan çalışmalar arasında yer almaktadır.

Cumhuriyetin ilk Yıllarında Kasabada bir orta okul, bir meslek okulu, 3 ilkokul ile kütüphane, okuma odası, halk evi, biri belediyeye ait üçü özel kişilere ait olmak üzere 4 otel,

2 gazino (memurlar birliğine ait), 14 kahvehane, 2 lokanta, 7 fırın (birisinin mülkiyeti belediyeye ait) bir sinema, 8 han olduğu belirtilmiştir.(Belediyeler Dergisi – İller Bankası)

Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray’da Ulu caminin arka tarafında ve Gavurlar Mahallesinin girişinde eski kalenin kalıntılarının olduğu ifade edilmişti. Günümüzde bu kalıntılar mevcut değildir. Aksaray’ın en hareketli noktası, Pazar ve çarşıya yakın bulunan Nevşehir yolu buradan başlar. Ulu Cami önündeki meydan buraya açıldığı ifade edilmiştir. Meydanın ortasında saat kulesi, ilerisinde şadırvan (Orta Köylü Hacı Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır) ve şadırvanla cami arasında eski minare yer almıştır. Eski minare yıkılmış, caminin güney tarafındaki boşluğa yeni minare yapılmıştır. Daha sonra caminin kuzey tarafına kütüphane binası inşa edilmiştir [23].

Resim 5.20. Aksaray Vehbi Bey Caddesi [129]

Resim 5.21. Aksaray Vehbi Caddesi 2017

Çizelge 5.1. Cumhuriyet Dönemi 1926/1927 yılına ait Aksaray Vilayeti Merkez Kazasında Bulunan Birimlerler 1926/1927 TCDS S.528

Yıllar	Hükümet konağı	Mektep muhtelif	Cami	Mescid	Eczane	Otel	Han	Hamam	Ziraat Bahçesi	Kütüphane
1926-1927	1	15	7	20	1	1	14	2	1	1

A. Rıza tarafından 18 nisan 1933 tarihli Aksaray Vilayeti gazetesinde yazılan gazete yazısında Cumhuriyet yönetimi altında Aksaray vilayetinde yapılan işler şu şekilde ifade edilmiştir.

Bunlar:

- 250000 lira sermayeli Azmi Milli TAŞ.
- Azmi Milli TAŞ yaptırdığı elektrik fabrikaları
- Vilayet Çiftçi Kardeşler Kooperatif Şirketi
- 100.000 lira sermayeli Halk İktisat Bankası
- Hükümet Konağı
- Vali Konağı
- 25 yataklı Devlet Hastanesi
- Sıtma ile Mücadele Teşkilatı ve teşkilat aracılığıyla bataklıkların kurutulması ve tedavi
- Umumi Hapishane
- Kütüphane Binası ve matbaa – Vilayet gazetesi
- Orta Mektep
- Fidanlık Bahçesi
- Merkezde Gazi ve Koçhisarda Cumhuriyet ilk mektep binaları
- Merkezde Zafer ilk mektebi ve köylerde açılan mektepler
- Konya- Aksaray yolunun büyük bir kısmının şoseye çevrilmesi
- Ulu ırmak kenarında rıhtımlı, geniş Gazi Bulvarı ve bu bulvarın iki noktasından ayrılan ve uzatılan geniş ve güzel caddeler.
- Ulu camii restorasyonu ve caminin bugünkü yerine taşınması
- Türk Ocağı, Kızılay, Yeşilay, Hümaye-i Etfal, Halkevi, Halk Odaları [24,26].

Resim 5.22. Orhan Aksoy'un çekiminden 1960 Aksaray hava fotoğrafı

Fotoğraf 1960 yılında Türk Hava Kurumunda pilot olarak çalışan Orhan Aksoy tarafından çekilmiştir.

5.6. Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray Kenti İle İlgili Yapılan İmar Çalışmaları

Birinci Dünya Savaşından sonra hemen bütün Garp memleketleri, ölçsüz ve plansız şehirleşmenin sosyal ve ekonomik mahzurlarını görerek memleket ölçüsünde bir yerleşme politikasına sahip olma ihtiyacını hissetmişlerdir. 1930 senelerin buhranı sanayii ileri olsun olmasın hemen her memlekette yerleşme ile ilgili ve sanayi ihtilali devresinin tevlit ettiği mahzur ve meseleleri el ile tutulur bir hale getirmiştir [64].

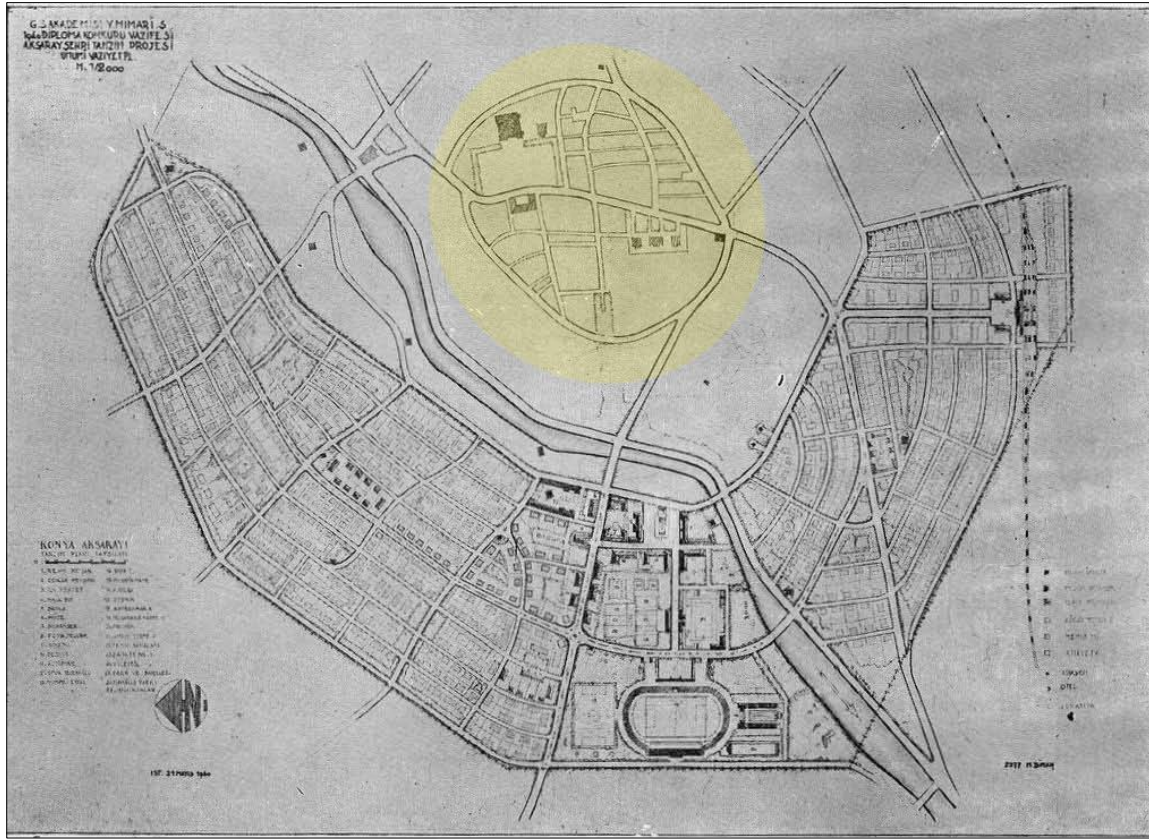
Milli Mücadelenin ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde ülkenin ihtiyaç duyduğu, eksik olduğu birçok alanlarda reformlar meydana gelmiştir. Bu reformlar arasında kentler için de yeni bir süreç başlamış, ülke genelindeki hemen hemen tüm kentler için imar planı çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Model bir kent yaratma çabasıyla başkent Ankara üzerinde etkin bir şekilde görülen bu çalışmalar Jansen planıyla kendini göstermektedir.

İkinci dünya savaşına kadar ki zaman diliminde Ankara dışında önemli bir kentleşme hareketine rastlanılmasa da bu doğrultuda yapılan hazırlıklar ve çalışmalar yer almıştır.

Aksaray imar planı çalışmaları için tespit edilen ilk süreç ise 1940'lı yıllarda Güzel Sanatlar Akademisinin Diploma Proje konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonraki zamanlarda Seyfi Arkan ve Celal Esat Arseven'in de Aksaray kenti için imar planları hazırlandığına dair kayıtlara rastlanılmış fakat bu planların orijinal çizimlerine ulaşamamıştır.

Akademi çalışmaları

Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimari Şubesi 1940 yılında dokuz öğrencinin aldığı Diploma Projesinin konusu olarak küçük bir şehircilik mevzusunu ele almıştır. Mimari Şubesi şefliği atölye profesörleri Arif Hikmet Holtay ve Sedat Hakkı Eldem ile şehircilik profesörü Seyfi Arkan'ın iştirak ettikleri görüşmeler sonucunda 1940 senesi diploma konkuru projesi olarak Konya- Aksaray'ın bir üçüncü tevsî kısmının tanzimini esas mevzuu olarak vermiştir. Anadolu'nun güney taraflarında orta büyüklükte (24.000 nüfus) bir şehrin etrafında büyük sanayi merkezleri kurulmaya başlayınca şehrin nüfusu artmış ve şehrin tevzii gerekmiştir. Dolayısıyla eski şehir merkezinden uzakta olmamak şartıyla yeni mahallelerin sağlanması gerekmiştir. Jüriye vekalet adına Mimar A. Gabriel ile Mimar Şevki Balmumcu ve Akademi tarafından davet edilen Mühendis Ziya Kocainan üye olarak katılmıştır [52].

Şekil 5.7. Aksaray Umumi Vaziyet Planı - Muhittin Binan [52]

Arkitekt dergisinde yapılan ifadelerle göre tasarlanan planda eski şehir bölgeleriyle tevsi kısmının irtibatı iyi bir şekilde sağlanmıştır. Tasarımında idari ve spor merkezleri birleştirildiği, yeşil alanların nehir kenarında, şehir haricinde giden yollar üzerinde ve spor sahasındaki kararlarının isabetli olduğu anlatılmaktadır. (Şekil 5.7.)

Vaziyet planı iyi görülen bu proje, teknik ve iktisadi yönden de uygun bulunmuştur. Memurlar için düzenlenmiş ikametgahlar, eski kent dokusuna daha yakın olup kuzey tarafına yerleştirilmiştir. (Şekil 5.8.)

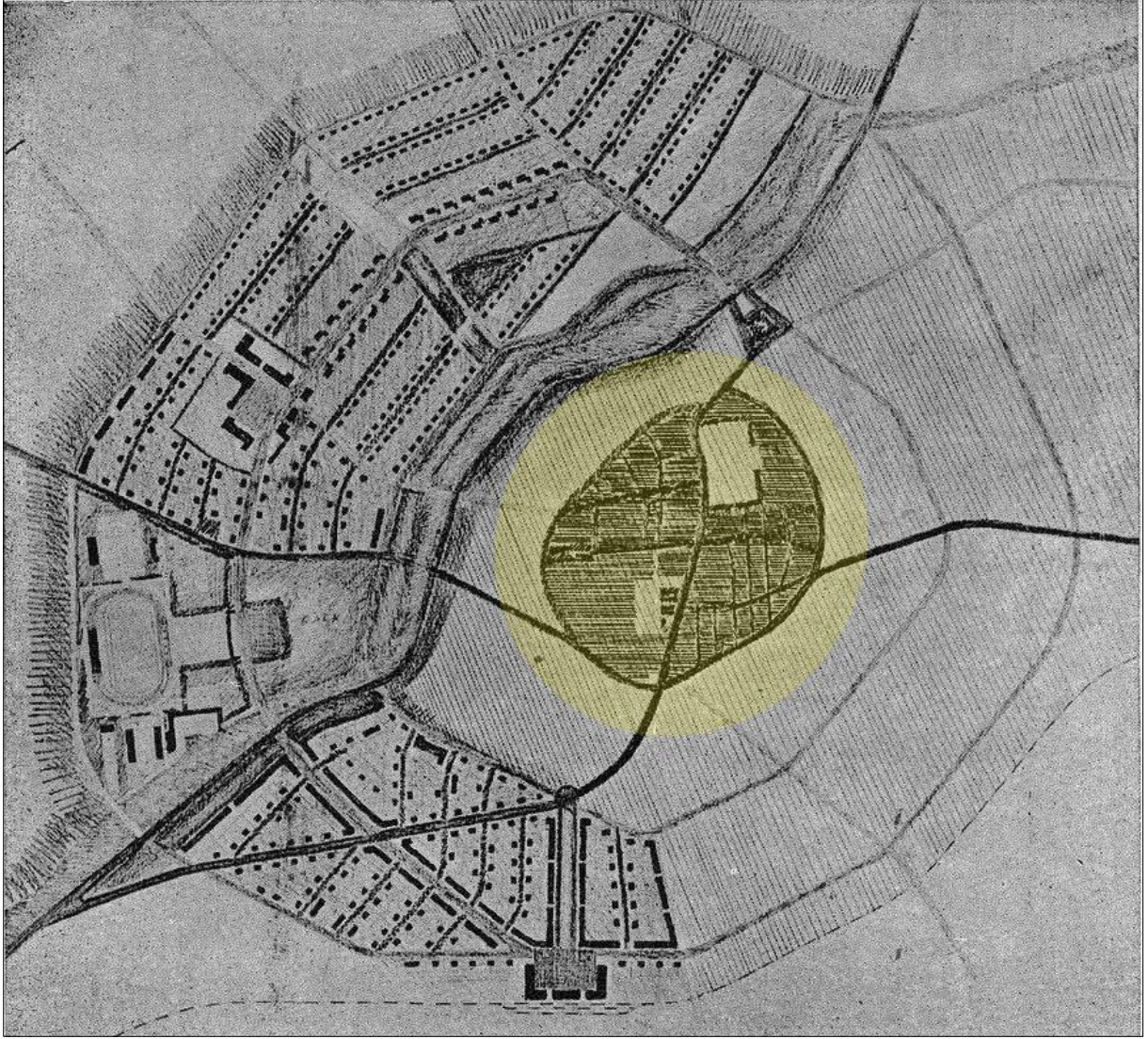
Projenin oldukça geniş ve detaylı bir şekilde, detaylara özen göstererek tasarlandığı belirtilmiştir. Şehirciliği ve trafik imkânları doğru bir şekilde hazırlandığı anlatılmaktadır. (Şekil 5.9.)

Şekil 5.8. Aksaray Umumi vaziyet planı - Necati Arsan [52]

Şekil 5.9. Aksaray Umumi vaziyet planı - Rıza Aşkan [52]

Mimar Seyfi Arkan ve Mimar Celal Esat Arseven Çalışmaları 1939 – 1948

Cumhuriyet ile birlikte kent ve kasabaların imar davası gündeme gelmiş Türk kent ve kasabaları için yeni bir safha açılmıştır. 1933 senesinde çıkarılan Yapı Yollar Kanununda her kent ve kasabaya bir harita ve imar yaptırma mecburiyeti belirtilmiştir.

Seyfi Arkan

Konya-Aksaray İmar Planı

Proje/Yapım Tarihi: 1938-1939

Mevcut Durumu: Bilinmemektedir.

İşveren: Belediyeler Bankası (İller Bankası) Arkan, 1956 [53]

Celal Esat Arseven

Celal Esat Arseven⁸ Kütahya ile Aksaray kasabasının şehir imar planlarını hazırlamıştır. [94]

Aksaray'ın 1948 tarihinde Arseven tarafından imar planı hazırlandığı bilinmektedir. Hazırlanan bu planın sadece kent merkezini içerdiği ifade edilmiştir. Planın yaklaşık 60.000 m²lik bir alanı içerdiği ve tasarlanan bu imar planının mekânsal gelişme açısından temel ilkesi tek merkezli bir kent olduğu belirtilmiştir. Konut adaları bu merkez etrafında düzenlemesi yapılmıştır [114].

---

⁸ 31 Mart 1909 isyanı sırasında Paris'te yaşamını sürdüren Celal Esat, İttihat ve Terraki Partisi'nin yönetimi tamamen eline geçirmesinden sonra, İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'un yakın tarihinde hem tıp, hem şehircilik alanında ün yapmış kişilerden olan operatör Cemil Paşa (Topuzlu) Şehremini (Belediye Başkanı) olmuştur. Celal Esat, onun yanında şehircilik uzmanı olarak çalışmaya başlamıştır. 1901 yılında Fransızca olarak yayınlanan eserinde Celal Esat Bey, şehircilikle şehir mimarisi konusunda başarılı çalışmalar sunmuştur. Dolayısıyla kendisine önce İstanbul Belediyesi'nde, önce Fen Müdürlüğü verilmiştir. Bu dönemde İstanbul'un planı üzerinde çalışmıştır. Aynı zamanda Kadıköy Belediyesi Müdürlüğü de yapar. Ankara şehir planı çalışmalarında müşavirlik yapmıştır. [94]

6. GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE AKSARAY KENTİNDE İNŞA EDİLEN ERKEN DÖNEM MİMARİ MİRAS ÖGELERİ (KATALOG)

19 yüzyıl başlarında mimaride “Yeni Klasikcilik” (neoklasizim) akımı ortaya çıkmış, bu doğrultuda birçok mühendislik yapıları inşa edilmiştir. Avrupa’daki Klasik üslubun yeniden kullanılması, mimari yapılardaki eklektik etkiler, ülkemizde de kendini göstermiştir. Özellikle Avrupa da mimarlık eğitimi gören mimarlar bu görüşten daha çok etkilenmişlerdir. İlk etapta ithal edilen malzemeler yapıların inşasında yer almış, ardından Osmanlı sınırları içerisinde yer alan malzemenin kullanılması ile de Ulusal Mimari akım meydana gelmiştir. Erken Dönemde Aksaray, Ulusal Mimari ve yeni klasik üslubu niteliklerini taşıyan mimari yapılar ile ön planda yer almıştır [24,26].

Dönemin mimarisini yansıtan örneklerde Avrupa eklektisizmi görülmektedir. I. Ulusal Mimari Akım, yapılarda Selçuklu ve Osmanlı eserlerindeki malzemeyi eklemeci bir üslupla kullanarak yapmayı ön görmektedir. Dönemin getirdiği eklemeci uygulamaların yanı sıra fonksiyonel etkiler de dikkatleri çekmektedir.

6.1. Eski Belediye Binası

Çizelge 6.1.Aksaray Eski Belediye Binası

Katalog 01	Adresi	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı
Belediye Binası	Zincirli Mahallesi Bankalar Caddesi	Tespit Edilemedi	1899	1975	Kamu Yapısı	Mevcut Değil

Yapı hakkında

Aksaray’da Belediye teşkilatı 1877 yılında kurulmuş, kagir iki katlı belediye binası ise 1899 yılında yapılmıştır.

Yanan belediye binamız 1899 yılında belediye başkanı merhum Terzizade Hasan Efendi (1899 – 1906) zamanında yapılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman devrinden kalma bedestene (kapalı çarşıya) bitişik, kısmen kerpiç ve kısmen taş ve ahşap olarak

yapılan bu binada evvela kaymakamlık Maliye, Hufus ve Evkaf daireleri ile mahkeme teşkilatı çalışmaya başlamıştır.⁹

Farklı tarihlerde tadilat görmüş olan binada Belediye Başkanı Ahmet Kadioğlu (1950-1954) zamanında Belediye Meclisi salonu genişletilmek ve muhasebe başkâtipliğin yer aldığı birimler ilave edilmek amacıyla esaslı tadilat ve ekleme yapılmıştır. Kaymakam Mehmet İzgi'nin Belediye Başkan vekilliği (1958-1959) döneminde ise yapının giriş kapısı ve balkonu betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir¹⁰.

Şehir Kulübü, Müftülük Dairesi ve elektrik ve su işletmesinin yer aldığı yapı ise eski Belediye binasına bitişik Kaymakam Selahattin Gedik (1934-1936) tarafından otel olarak yaptırılmıştır (Bkz.Resim 6.2). Belediye Başkanı Ali Gürün (1942-1950) döneminde bu yapı tadilat görmüştür. Bu ek binanın alt kısmı Toprak Mahsulleri Ofisi, askeri mehfel ve Şehir Kulübü olarak işlev görmüştür. Belediye binası bitişik vaziyette yer alan arasta yapısı uzun bir süre gazhane ve ambar olarak kullanılmış, kemerli bölmelerinden biri kısmı Belediye Başkanı Ahmet Kadioğlu (1950-1954) zamanında Şehir Kulübüne ilave edilerek lokanta halinde getirilmiştir.

Cumhuriyetin ilanı ile belediye binası olma özelliğini devam etmiştir. 1930'lu yıllarda ek yapılan bina 1975 yılının Aralık ayında çıkan yangın sonrası yıkılmıştır [96].

Plan – mekân özellikleri

Günümüzde mevcut olmayan yapının özgün planlarına ulaşamamıştır. Yapının özelliklerine bakıldığında dikdörtgen formda olan yapı bodrum katı hariç olmak üzere iki katlıdır. Bir hol etrafında dizilen odalar belediye için gerekli olan birim ihtiyacını karşılamak için tasarlanmıştır. Cumhuriyet döneminde 1930'lu yıllarda ihtiyaç dolayısıyla ikinci resimde görülen Dikdörtgen şekilde orijinal yapının ölçülerine yakın ek kısım bitişik olarak yapılmıştır. (Mehmet Emin Perek - Sözlü Görüşme) İki katlı muhtelif bölümleri olan yapının üç adet ambarı olduğu belirtilmiştir.

⁹ Belediye Binası (4) Sadi Ulurmak, Hasandağı Gazetesi – 28 Ocak 1975

¹⁰ Belediye Binası (5) Sadi Ulurmak, Hasandağı Gazetesi – 29 Ocak 1975

Cephe düzeni – süsleme

Oldukça sade bir görünüme sahip olan yapının cephelerinde düzgün kesme taş uygulanmıştır. Bodrum katta 4 adet ahşap doğrama yapılmıştır. Bodrum katın ne amaçla kullanıldığı tespit edilememiştir. Binaya basamaklardan oluşan bir platformdan çift kanatlı ahşap bir kapı ile giriş yapıldığı ifade edilebilir. Giriş katı pencere üstleri basık kemer uygulaması ile nihayetlenmiştir. Üst kat pencereleri ise yapının hemen hemen tümünde dikdörtgen çerçeve ile sonlanmıştır. Kapı pencere doğramaları ahşap olup, bir adet ana giriş kapısı yapılmıştır. Ana giriş kapısının hemen üstünde belediye reisinin hitap balkonu yer almıştır. Bu balkon genellikle cumhuriyet devri tüm belediye kaymakamlık ve valilik binalarında görülmektedir. Cumhuriyet Döneminde yapının etrafı korkuluklarla çevrilmiştir.

Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Hasandağı Gazetesinin 27 Ocak 1975 tarihli gazetesinde yer alan “Belediye 3” yazısında belediye binasının kısmen kerpiç kısmen ise kagir olduğu ifade edilmiştir. Yapının üst örtüsü Ahşap Kıрма çatıdır. Cephede katları ayıran silme yapıyı boydan boya çevrelemiştir. Düzgün kesme taş işçiliği kullanılmıştır.

Yapının çizimleri

Tespit Edilemedi

Yapının fotoğrafları

Resim 6.1. Aksaray Belediye Binası 1938 [130]

Resim 6.2. Aksaray Belediye binasına sonradan yapılan ek bina [127]

Resim 6.3. Aksaray Belediye Binası ve yakın çevresi [124]

6.2. Türk Ocağı Binası

Çizelge 6.2. Türk Ocağı Binası

Katalog 02	Adresi	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı
Türk Ocağı B.	Kurtuluş Caddesi	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	Ticari Yapı	Mevcut Değil

Yapı hakkında

Türk Ocaklarının temeli ülke genelinde 1911’de atılmıştır. Ocakların taşra örgütlerinde ocak kütüphanelerinin de yer aldığı ifade edilmektedir.

Eğitim ve kültür amacını barındıran dernek Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Ziya Gökalp tarafından Balkan Harbi yıllarında kurulmuştur. Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından bir müddet etkinliklerine devam eden dernek 1935 yılında kapatılmıştır.

Aksaray Türk Ocağının bilinen ilk başkanı Aksaray Mutasarrıfı Abdullah Sabri Beydir [24]. Yapı Türk Ocağı için kullanılmıştır.

Plan – mekân özellikleri

Günümüzde mevcut olmayan yapının orijinal planlarına ulaşamamıştır. Yapının eski fotoğraflarına bakıldığına, yapı imparatorluğun son dönem yapılarına özellikle geçiş devri yapılarına benzerlik göstermektedir. Bu durum Türk Ocağı yapısının Geç Osmanlı dönemi yapısı olduğuna işaret etmektedir. Yapı iki katlıdır. Dikdörtgen formlu plan yapısına sahip olan yapının alt kat planın boyutları üst kat planına göre daha küçüktür. Bu farklılık üst katta bir çıkma oluşumuna olanak kılmıştır. Dikdörtgen planlı bu yapı dönemsel eklemeleri dikkati çekmektedir.

Cephe düzeni – süsleme

Yapı klasik dönem olmak üzere çeşitli dönemlere ait eklemeler ile bu şeklini almıştır. Yapıda yerden dört basamakla yükseltilmiş bir adet ahşap kanatlı ana giriş kapısı olduğu yapının eski fotoğraflarında görülmektedir. Bu cephenin yapının ön(giriş) cephesi olduğu düşünülmektedir. Aynı cephede ana giriş kapısının yanında yer alan bir adet metal kapı ve yan cephede yer alan iki adet metal kapı ile birlikte 3 giriş daha olduğu söylenebilir. Cephenin her iki tarafında metal parmaklı kare formda küçük pencereler görülmektedir. Bu parmaklı pencere dizisinin üstünde çıkma altında çıkmayı destekleyen eğrisel formda payandalar yer aldığı görülmektedir. Üst kat ve alt katı birbirinden ayıran kirişler kat ayırımına işaret etmektedir. Tümüyle iki katlı bu yapıda özellikle üst katta yer alan terastaki sütun dizileri ve onları birbirine bağlayan yuvarlak kemerleri ile dikkati çekmektedir. Üst kat pencereleri hafif dışa taşırılmış taş malzeme ile çevrelenmiştir.

Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Çıkma altında yer alan payandalar kesme taştan yapılmış eğrisel formdadır. Yapının köşe taraflarında ahşap göğüslemelerin yer aldığı ifade edilebilir. Yapının döşemesinin ahşap olduğu düşünülmektedir. Üst örtü ahşap kırma çatılı olup bu adeta beden duvarına giriş yardımcıyla oturan bir görüntüye sahiptir.

Yapının çizimleri

Tespit Edilemedi.

Yapının fotoğrafları

Resim 6.4. Aksaray Türk Ocağı Chp ve Türk Muallimler Derneği Binası [124]

Resim 6.5. Türk Ocağı Binası [131]

Resim 6.6. Türk Ocağı Üst Örtü [124]

6.3. Tekel (İnhisar) Binası

Çizelge 6.3. Tekel (İnhisar) Binası

Katalog 03	Adresi	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı
Tekel Binası	Aksaray Kütüphane Yanı	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	1961/1962	Ticari Yapı	Mevcut Değil

Yapı hakkında

Erken Cumhuriyet döneminde Tekel Binası olarak adlandırılan yapının Geç Osmanlı Döneminde bir han yapısı olduğu düşünülmektedir. Yapım tarihi tespit edilemeyen yapının 1960'ların sonuna doğru yıkıldığı ifade edilmektedir. Yapıda Geç Osmanlı devri mimari yapıları ile benzerlikler mevcuttur.

Plan – mekân özellikleri

Günümüzde mevcut olmayan yapının planlarına ulaşamamıştır. Yapı iki katlı, dikdörtgen bir formdadır. Tekel binasına ait kiralanan birimlerin bu yapı içerisinde yer almasından dolayı, yapı Erken Cumhuriyet Döneminde Tekel Binası olarak anılmıştır.

Cephe düzeni – süsleme

İki katlı olarak inşa edilen bu yapıda özellikle payandalarla desteklenmiş çıkma vurgulanmıştır. Çıkmanın altında yer alan payandalar oldukça sık ve eğrisel formdadır. Bu payandalar ikinci bir katın varlığına işaret etmektedir. Katları birbirinden ayıran silme geometrik bir formda olup yapıyı çevrelemiştir. Yapının cephesinde üst katında sade dikdörtgen formlu ahşap pencereler yer almıştır.

Strüktür teknik – malzeme kullanımı

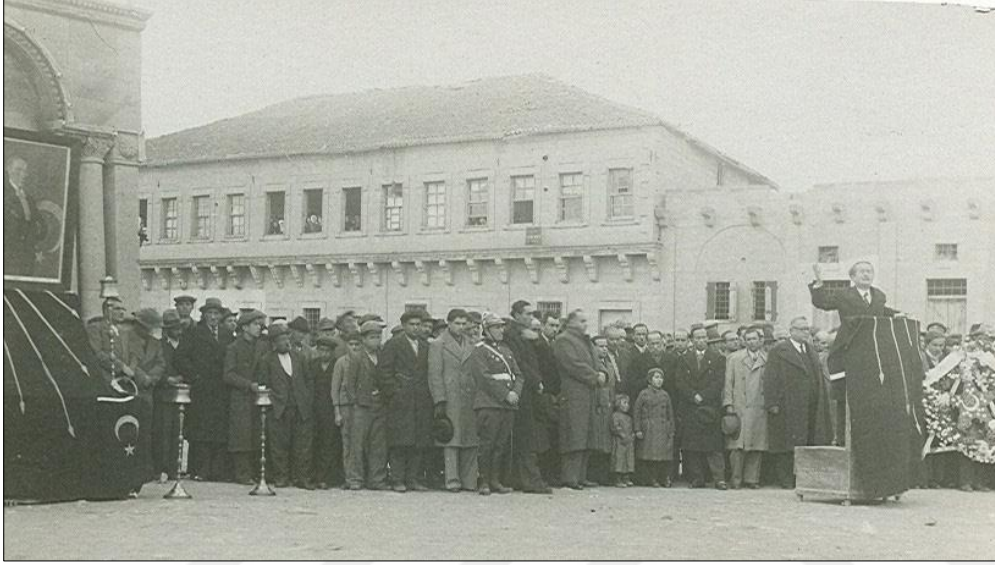
Yapının tümünde kesme taş malzeme hakimdir. Üst örtü ahşap kırma çatı şeklinde inşa edilmiştir. Çatıda saçak yoktur. Çatının üzeri kiremitle kaplanmıştır.

Yapının çizimleri

Tespit Edilemedi.

Yapının fotoğrafları

Resim 6.7. Aksaray Tekel (İnhisar) Binası [128]

Resim 6.8. Aksaray Tekel (İnhisar) Binası 1933 [124]

6.4. Askerlik Şubesi Binası

Çizelge 6.4. Askerlik Şubesi Binası

Katalog 04	Adresi	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı
Askerlik Şubesi Binası	Aksaray Lisesi Yanı	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	1957/1958	Askerlik Şubesi Binası	Mevcut Değil

Yapı hakkında

Erken Cumhuriyet Döneminde Askerlik Şubesi olarak kullanılan yapı Geç Osmanlı dönemi yapısıdır. Hangi tarihte inşa edildiği tespit edilemeyen yapının 1957-1958 yıllarında yıkıldığı söylenmektedir.¹¹ Yapının dönem içerisinde birçok tamirat geçirdiği o dönemlerde basılan Aksaray Vilayet gazetesinin sayılarında yer almaktadır. Bu tamirat ile ilgili haberlerden biri de gazetenin 13 Mart 1929 tarihli sayısında görülmüştür.

Plan – mekân özellikleri

İki katlı olarak inşa edilen yapı dörtgen formda yapılmıştır. Ön cephede ana giriş üzerinde yer alan çıkma girişi vurgulanmıştır. Yapının en önemli özelliği ana giriş cephesinin geometrik bir uyum içinde olmasıdır.

Cephe düzeni - süsleme

İki katlı olarak inşa edilen bu yapıda özellikle cephe dönem yapılarına göre dışa taşırılmış ve vurgulanmıştır. Ana giriş kapısı olan metal kapı, kanatlı ve dörtgen forma sahiptir. Giriş kapısına taştan yapılmış basamaklı bir platformdan ulaşıldığı ifade edilebilir. Sonraki dönemlerde yapının çevresi taş bahçe duvarı ile çevrelenmiştir. Kapının hemen iki yanında üst kat cumbasını taşıyan iki adet sütun yer almıştır. Ön Cephede çıkmadaki kemerli pencerenin altına asılmış olan üzerinde “Aksaray Askerlik Şubesi” yazılı tabela metalden yapılmıştır.

¹¹ Mehmet Emin Perek ile yapılan sözlü görüşme

Üst katta üç adet basık kemerli pencere yer almıştır. Çıkmanın üst örtüsünde süslemeler görülmektedir.

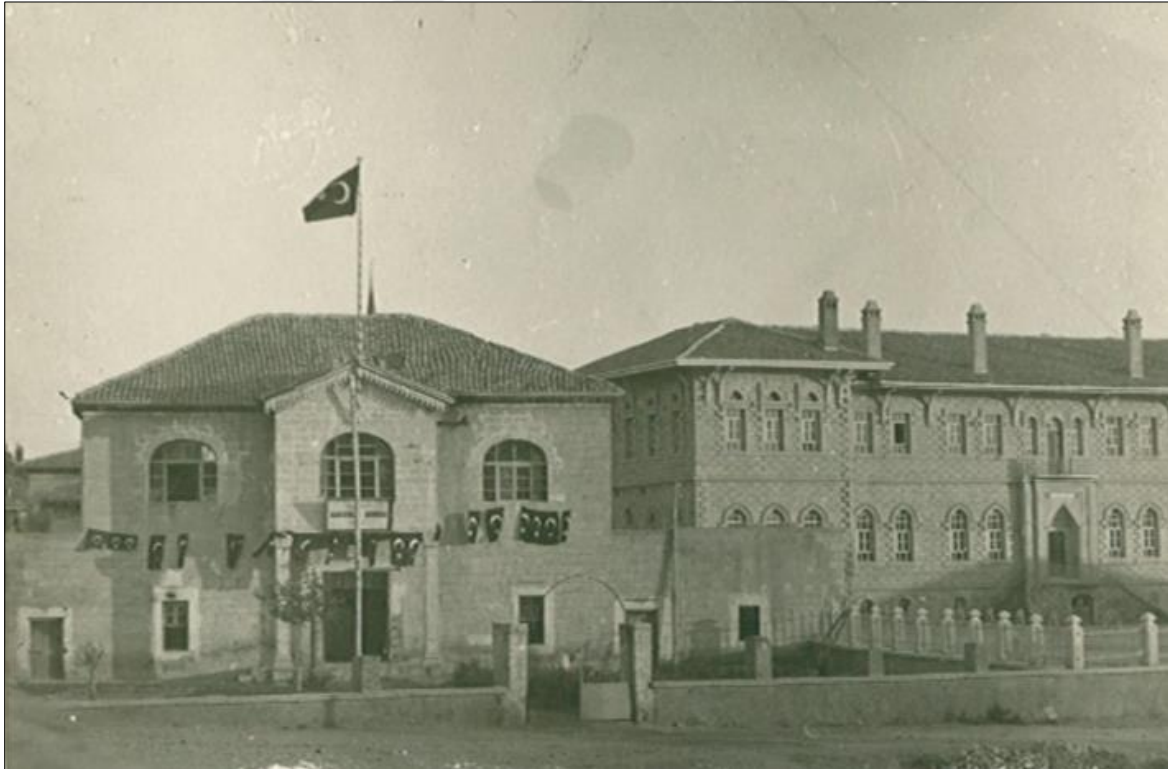
Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Tamamen kesme taş olan yapı cumhuriyet devri yapılarıyla benzerliklere sahiptir. Üst örtüde beşik çatı uygulaması görülmektedir. Üst kat çıkmanın kırma çatılı bir üst örtü ile nihayetlenir. Çatıda saçak yoktur.

Yapının çizimleri

Tespit Edilemedi.

Yapının fotoğrafları

Resim 6.9. Aksaray Askerlik Şubesi Binası Sağ Arka Tarafta Aksaray Orta Mektep [124]

Resim 6.10. Aksaray Askerlik Şubesi Binası [124]

6.5. Yollar İdaresi Binası

Çizelge 6.5. Yollar İdaresi Binası

Katalog 05	Adresi	Yapının Kadastrosu	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı	Bugünkü Sahibi Kurum
Yollar İdaresi Binası	Taşpazar Sok. Muhsin Çelebi Mahallesi	Pafta 8 Ada 572 Parsel 3	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	-	Konut	İdari Bina	Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yapı hakkında

Cumhuriyet Döneminde Yollar İdaresi Binası günümüzde ise Kültür ve Turizm Müdürlüğü olarak kullanılan yapının, 1914-1915 yıllarında yurt dışına gönderilen azınlıklardan birinin evi olduğu ifade edilmektedir. [26] Özel idare tarafından satın alınan yapı bir dönem vali konağı olarak kullanılmış daha sonraları Haşim Ağa isimli şahıs tarafından alınmıştır.

Plan – mekân özellikleri

Restorasyon sonrası işlev kazandırılan yapı iki katlıdır. Alt katı iç sofalı, üst katı ise dış sofalı plan tipine benzerdir. Yapı avluludur. Binanın girişi sağ yan tarafında bulunan bir avluya açılan çift kanatlı ahşap giriş kapısı ile sağlanmaktadır. Avlu kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup ihata duvarı ile çevrelenmiştir. Avlunun ortasında silindirik şekilde bir süs havuzu ve kuzeybatı duvarında ise dairesel kemerli bir çeşme yapılmıştır. Düzgün olmayan dörtgen formlu zemin katta iç sofa ve sofanın kuzey ve güney doğrultusunda odalar yer almaktadır. Mutfağa avludan ve iç taraftaki odadan olmak üzere iki ayrı giriş sağlanmaktadır. Günümüzde bu kısım depo olarak kullanılmaktadır. İki tarafından metal korkuluklu merdiven yapının batı cephesinde avlu içinden üst kata çıkışı sağlamaktadır. Bu merdivenlerin ulaştığı küçük giriş oda ve sofaya bağlanmaktadır. Üç taraftan sofayı çevreleyen odalar doğu batı yönünde dörtgen formdadır.

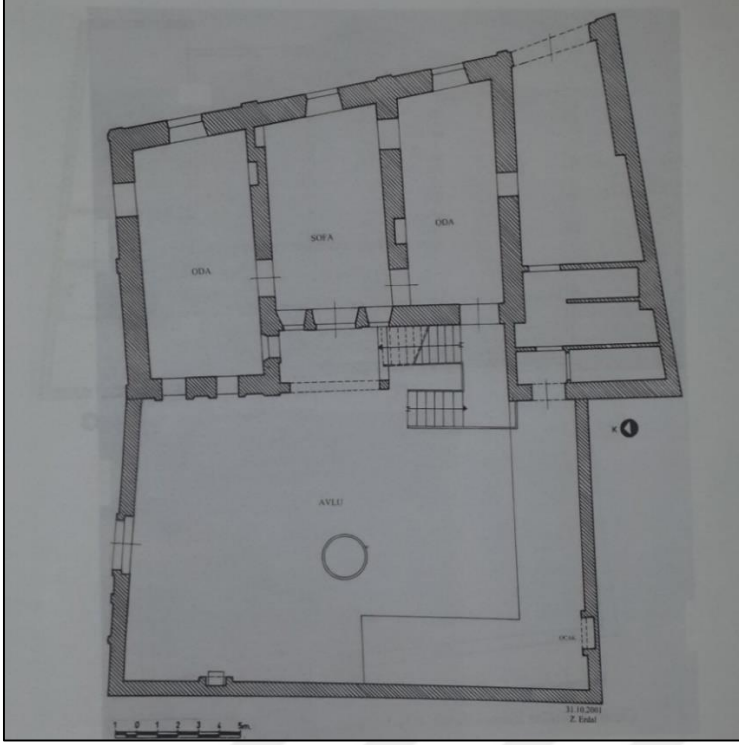
Cephe düzeni – süsleme

Günümüzde Kültür ve Turizm Müdürlüğü olarak kullanılan yapının en hareketli cephesi doğu cephesidir. Birinci kattaki gönyeli çıkmalar ile bu cepheye hareketlilik kazandırılmıştır. Çıkmalar güney taraftaki odada bir çıkmalarda ise üç adet profilli taşlar ile desteklenmiştir. Üst kat odaları kademeli olarak cumba şeklinde sokağa doğru bir biçim almıştır. Cephedeki pencereler dikdörtgen biçimlidir. Kat silmelerinde dendan motifleri bulunmaktadır. Yapının eski fotoğraflarında basık kemerli ahşaptan yapılmış bir kapının doğu cephesinde yer aldığı görülmektedir. Avlu tarafına bakan cephe de merdiven ve giriş revağı ile oldukça sadedir. Günümüzde bu kapı pencereye çevrilmiştir. Yapının güney cephesi ise yanındaki yapıya bitişik durumdadır. Kitabe bulunmaktadır.

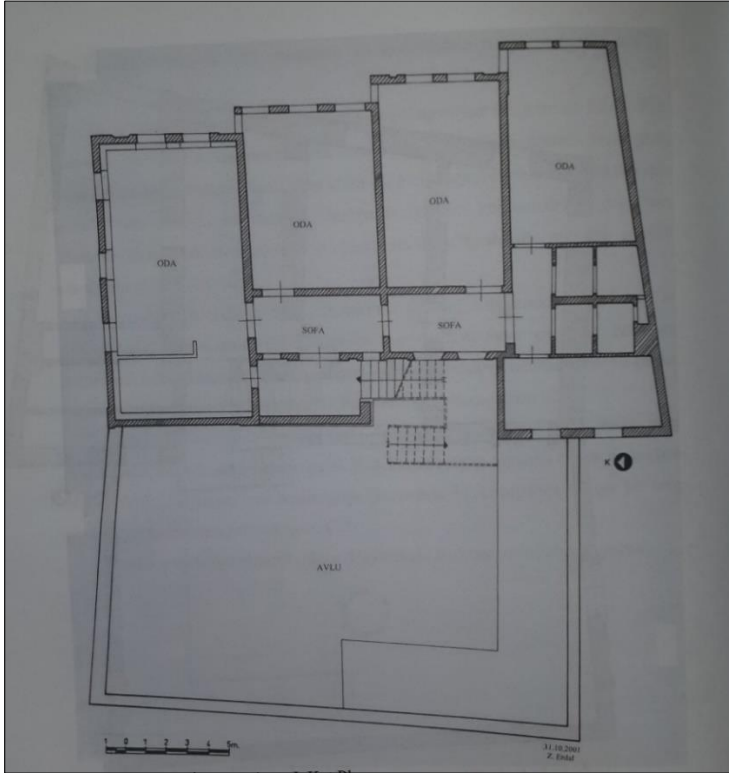
Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Yapı ince yonu ve kaba yonu kesme taş malzeme ile yapılmıştır. Odaların tavanları ahşap malzeme ile kaplamıştır. Odalar da süsleme ve nişlere ait herhangi bir iz görülmemiştir. Yapı dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Çatı ahşap ve kiremit kaplıdır.

Yapının çizimleri

Şekil 6.1.Yollar İdaresi Binası alt kat planı [15]

Şekil 6.2.Yollar İdaresi Binası üst kat planı [15]

Yapının fotoğrafları

Resim 6.11. Yollar İdaresi Binası ön cephe [132]

Resim 6.12. Yollar İdaresi Binası Günümüz [125]

Resim 6.13. Yollar İdaresi Binası arka cephe 2017

(a)

(b)

Resim 6.14. Yollar İdaresi Binası 2017 (a) Giriş kapısı, (b) avlu

6.6. Hastane Binası

Çizelge 6.6. Hastane Binası

Katalog 06	Adresi	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı	Bugünkü Sahibi Kurum
Hastane Binası	Hassas Mah. Cad. Mimarlar Odası Karşısı	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	-	Konut	Sağlık Birimi	İl Sağlık Müdürü

Yapı hakkında

Konut olarak tasarlanmış olan yapı, 1927 tarihinde özel idare tarafından Avukat İzzet Turan'a ait olan ev hastaneye elverişli bulunmasıyla 11.500 liraya satın alınarak hastaneye dönüştürülmüştür. 20 yataklı olarak faaliyete başlayan hastaneye ileriki yıllarda eklemeler yapılmıştır [19]. Kagir basit bir ev olan yapı 1945'li yıllara kadar kullanılmış, yıktırılarak yerine yenisi yaptırılmıştır. 1946'da inşa edilen yapıya 1955'de ilaveler eklenmiştir. Tip plan olarak Sağlık Bakanlığında alınarak inşa edilen yapının mimari yoktur. Nafia Bakanlığının kontrollüğü tarafından yerli ustalar ile yapılmıştır [24]. Günümüzde İl Sağlık Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır (Bkz. Resim 6.18).

Plan – mekân özellikleri

Dahili ve harici olmak üzere iki şubesi ve iki de mütehasıs tabip kadrosu olan yapı iki katlıdır. 25 yataklı bir hastane mevcut olup sekiz oda iki salon ve ayrıca mutfak ve avlusu bulunan bazı tadilat ve tamirat yapılarak ve mücavirindeki (komşu) iki bina da icar edilerek (kira) hastane haline getirilmiştir [19].

Cephe düzeni - süsleme

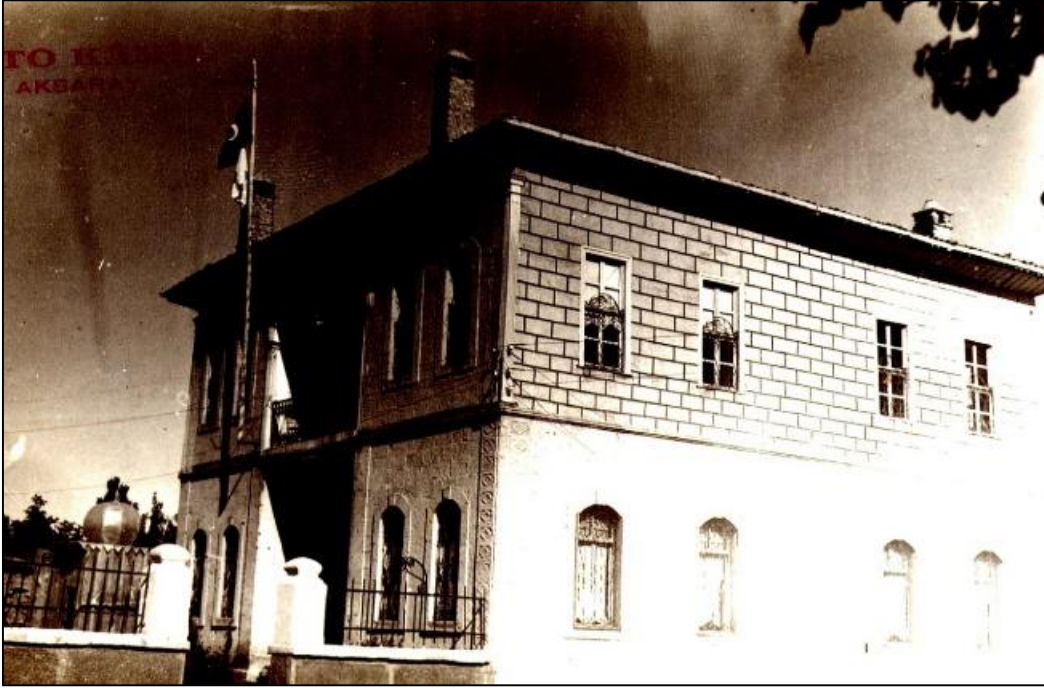
Yapının tüm cepheleri düzgün kesme taştan yapılmıştır. Köşe tarafları dışa taşırılmış dizgili taşlarla vurgulanmıştır. Cephedeki pencereler özgün halinde ahşap ve dikdörtgen formda yapılmıştır. Pencere sövelerinin üst tarafı kemer formda hafif dışa taşırılmış şekilde yapılmıştır.

Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Yapı kesme taştan yapılmıştır. Üst örtüsü kırma çatı olup kiremit ile örtülmüştür. Özgün halinde ahşap olan kapı ve pencereler günümüzde değiştirilmiştir. Saçak yapılmıştır.

Yapının çizimleri

Tespit Edilemedi

Yapının fotoğrafları

Resim 6.15. Aksaray Hastane Binası 1938 [130]

Resim 6.16. Aksaray Eski Devlet Hastanesi [124]

Resim 6.17. Aksaray Eski Devlet Hastanesi ek bina [124]

Resim 6.18. Yapının mevcut durumu 2017 – Elif Tektaş

6.7. Mimarlar Odası Binası (Tarihi İbrahim Kaya Konağı)

Çizelge 6.7. Mimarlar Odası Binası (Tarihi İbrahim Kaya Konağı)

Katalog 07	Adresi	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı
Mimarlar Odası	Hassas Mah. Cad.	Tespit Edilemedi	Tespit Edilemedi	-	Konut	Mimarlar Odası

Yapı hakkında

Tarihi İbrahim Kaya konağı Ulurmak kenarında inşa edilmiştir. Yapı II. Derece anıt eser olarak koruma altına alınmıştır. Mimarlar Odası Konya Şubesi Aksaray Temsilciliği tarihi konağı 2003 yılında satın almış, Mimarlık Odası Temsilcilik Hizmet Binasına dönüştürülmüştür (Bkz. Resim 6.21).

Plan – mekân özellikleri

Yapı iç sofalı plan tipine sahiptir. Konağı sokak ile bağlantısının doğrudan olduğu görülmektedir. Yapı bodrum katı ile birlikte 3 katlıdır. Odalar zemin katta sofanın etrafında

dizilmiştir. Yapının üst katı zemin katın benzeri şekilde yapılmıştır. Üst katta balkonlar yer almaktadır.

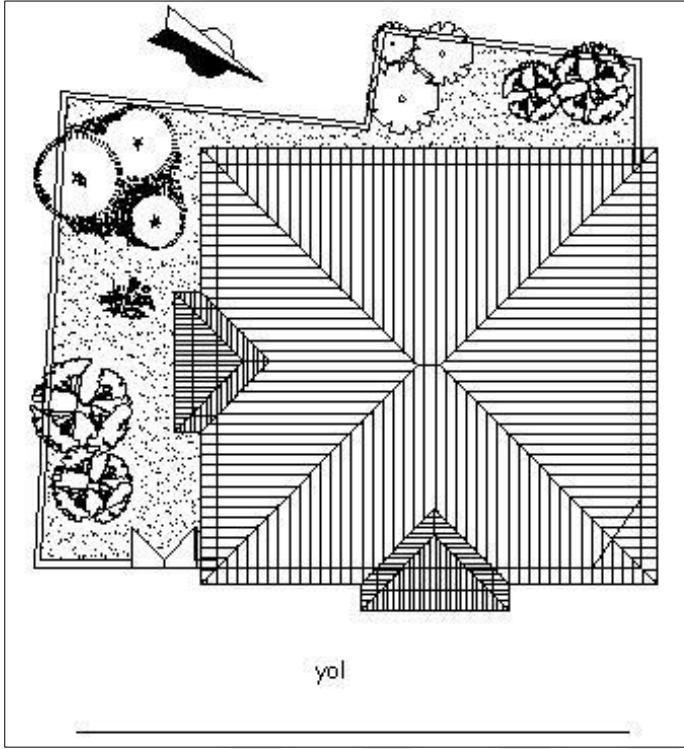
Cephe düzeni – süsleme

Tarihi İbrahim Konağının dış cephelerinde süslemeler görülmektedir. Cephelerde düzgün kesme taş kaplama kullanılmıştır. Girişlerin bulunduğu doğu ve güney cepheler birbirinin tekrarıdır. Girişlerin üzerinde taştan yapılmış konsolların taşıdığı kemerli balkonlar bulunmaktadır. Zemin katta geometrik formlarla süslenmiş üst katta ise sade olan pencereler sövelerle çerçevelendirilmiştir. Cephelerdeki köşe taşları pencere kenarlarında yapıldığı gibi hafif dışa çıkartılmış ve geometrik motifler kullanılarak yapılmıştır. Yapının batı ve kuzey cepheleri oldukça sadedir.

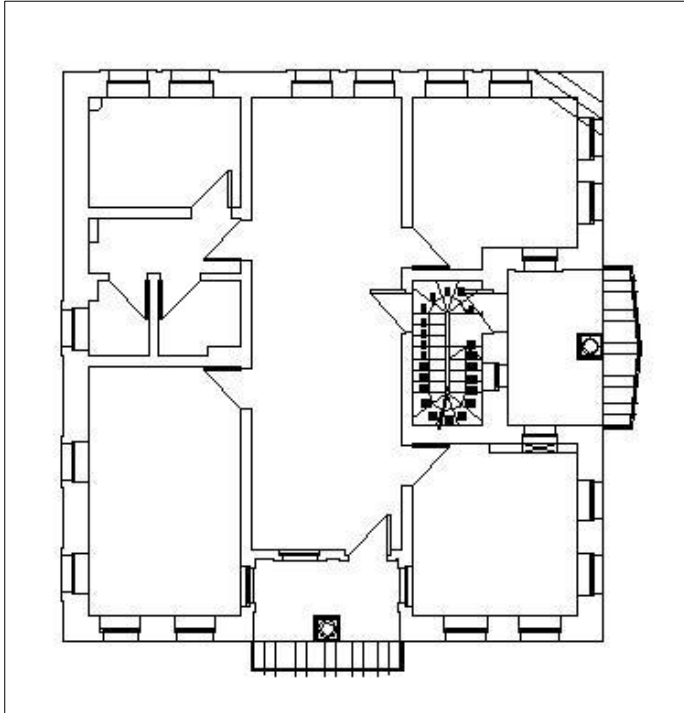
Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Zemin kat döşemesinden 150 cm aşağı inen bodrum kat duvarları taş duvar örgüsüdür. Alt kotlara doğru gidildikçe kireç harçlı moloz taş örgüsü ve düzensiz taş örgüsü olduğu belirtilmiştir. Yapının yatay taşıyıcı ve düz atkılı örtü sistemi kavak ağacından yapılmış ahşap kirişleme yapılmıştır. Yapının çatısı özgün ahşap iskeletli kırma çatıdır.

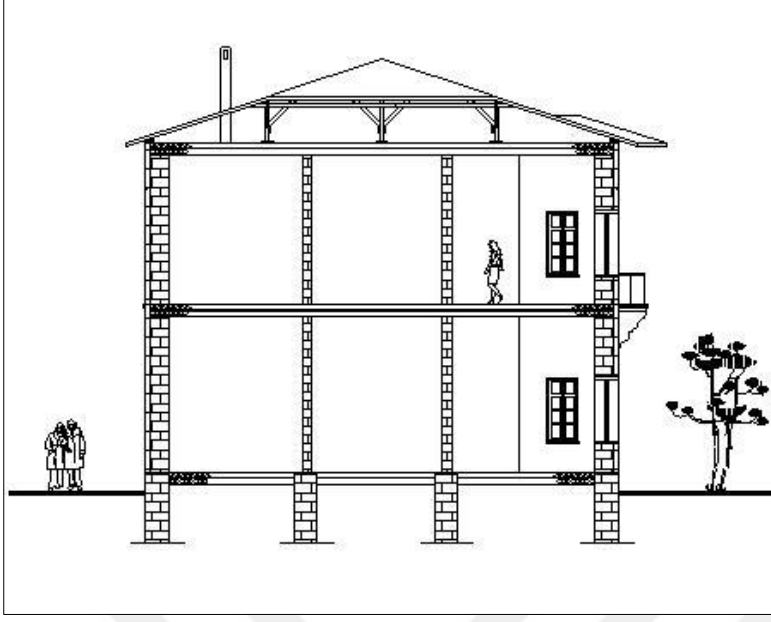

Yapının çizimleri

Şekil 6.3. İbrahim Kaya Konağı vaziyet planı [38]

Şekil 6.4. İbrahim Kaya Konağı kat planı [38]

Şekil 6.5. İbrahim Kaya Konağı aa kesiti [38]

Şekil 6.6. İbrahim Kaya Konağı ön cephesi [38]

Yapının fotoğrafları

Resim 6.19. İbrahim Kaya Konağı [127]

Resim 6.20. İbrahim Kaya Konağı, Baş Köprü ve çevresi [127]

Resim 6.21. Akşaray Mimarlar Odası (İbrahim Kaya Konağı) 2017

Resim 6.22. Akşaray Mimarlar Odası (İbrahim Kaya Konağı) doğu ve güney cepheleri 2017

Resim 6.23. Akşaray Mimarlar Odası batı ve kuzey cepheleri 2017

6.8. Zafer Mektebi

Çizelge 6.8. Zafer Mektebi

Katalog 08	Adresi	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı	Bugünkü Yerde
Zafer Mektebi	Taşpazar Mahallesi, Ankara Cad.	Tespit Edilemedi	1905/1906	1980'ler	Konut	Mevcut Değil	Aynı isimle yeniden inşa edilen okul binası

Yapı hakkında

Konaktan okula dönüştürülerek eğitim hizmeti vermiş olan yapının 1905-1906 yılları arasında inşa edildiği ifade edilmektedir. Zengin bir manifaturacı olan Mıtafyan Mihran Efendinin konağı olan yapı okul olmadan önce bir dönem vali konağı olarak kullanılmıştır [26]. Yapıya ilaveler yapılarak okula çevrilmiştir. Günümüzde ise yapı tamamen yıkılmış yerine yeni bina inşa edilmiştir. Yapı aynı isimde okul olarak hizmet vermeye devam etmektedir (Bkz. 6.26.).

Plan – mekân özellikleri

Yapı iki katlı dörtgen formda inşa edilmiştir. Sonraki dönemlerde eklemeler yapılarak genişletilmiştir. Geleneksel Türk evinin çıkma, furuş özelliklerine benzer elemanlar yapıda görülmektedir.

Cephe düzeni - süsleme

İki katlı, kırma çatılı bu yapıda ana cephe dışarı taşırılmıştır. Giriş çıkmaya benzer kütle hareketi üzerine yapılan üçgen alınlıkla vurgulanmıştır (Bkz. 6.24). Tamamen kesme taş malzemedен inşa edilen bu yapıda kat ayrımlarında yapılan konsollar (bingi) dikkati çekmiştir. Ana giriş kapısı iki kanatlı ve camekanlı olarak inşa edilmiştir. Ana girişin üstü batı mimari özellikli bir alınlıkla yapılmıştır. Tüm pencereler dikdörtgen formlu ve ahşap kanatlı olarak oldukça sade yapılmıştır. Yalnızca ön cephe çıkmasında yuvarlak kemerli pencere uygulaması dikkati çekmektedir. Diğer tüm pencerelere göre daha geniş ve kemerli bir formda uygulanmıştır.

Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Kagir bir yapıdır. Kesme taş ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Yapıdaki doğramalar ahşaptan yapılmıştır. Üst örtü kırma çatı olarak inşa edilmiştir. Çatının üzeri kiremit ile kaplanmıştır. Sonradan yapılan ek oldukça sade dikdörtgen formda ve kesme taştan yapılmıştır. Yapılan ek yapının hangi tarihte yapıldığı bilinmemektedir.

Yapının çizimleri

Tespit Edilemedi.

Yapının fotoğrafları

Resim 6.24. Zafer Mektebi 1930 [125]

Resim 6.25. Aksaray Zafer Mektebi ve sonradan yapılan ek bina [122]

Resim 6.26. Zafer İlkokulu yeniden yapılan bina 2017

6.9. Cumhuriyet Mektebi

Çizelge 6.9. Cumhuriyet Mektebi

Katalog 09	Adresi	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı	Bugünkü Yerde
Cumhuriyet Mektebi	Aksaray Lisesi Yanı	Tespit Edilemedi	1910	1975	Okul	Mevcut Değil	Yeni inşa edilen okul binası

Yapı hakkında

Cumhuriyet ilkokulu binası inşa edilmeden önce yerinde kerpiçten yapılmış bir rüştiye binası döneme hizmet vermiştir. Bu okul Ulurmağın taşması ile yıkılmış, yerinde 1909-1910 yıllarında rüştiye olarak kullanılmış olan yapı inşa edilmiştir. Rüştiyenin lağv edilmesi ile idadi olmuş, Lise binasının inşası ile oraya taşınmıştır [26].

Günümüze kadar gelmeyen yapının yerinde yakın tarihlerde inşa edilen bir okul binası mevcuttur.

Plan – mekân özellikleri

Günümüzde mevcut olmayan yapının planlarına ulaşamamıştır. Aksaray Lisesinin solundaki alanda inşa edilmiş olan tek katlı yapıdır. Orta bir mekan üzerine iki taraftan sıralanmış birimlerden oluşan bir plan kurgusuna sahiptir. İlk inşası sırasında kare planlı olan yapının daha sonraları hol kısmı uzatılarak yeni birimler eklenmiştir.

Cephe düzeni - süsleme

Okulun, plan kurgusunun dışardan anlaşıldığı sade bir cephe anlayışına sahip olduğu ifade edilmektedir. Yapının giriş kısmında girişi vurgulayan üçlü kemerli bir formda kolonlar ve üçgen alınlık yapılmıştır. Alınlığa göre dört meyilli topuz çatı tasarlanmıştır. Giriş kısmında bulunan pilastr ve üstünde yer alan süslü alın antik yapılardan alınmış mimari elemanı anımsatması bağlamında klasik anlayışın tutumunu anımsatmaktadır [26].

Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Kagir bir yapı olan okulun köşelerinde ve pencere sövelerinde taş örgüsü olduğu ifade edilmiştir. Pencere basık kemerli, duvarlar ise sıvalı olarak tarif edilmektedir. Pencere üzerinde metal parmaklıklar yapılmıştır. Pencere etrafını hafif dışa taşırılmış taş söveler çevrelemiştir. Sonraki dönemlerde fotoğraftan anlaşıldığı üzere okulun etrafı babalardan oluşan taş bahçe duvarı ile kapatılmıştır.

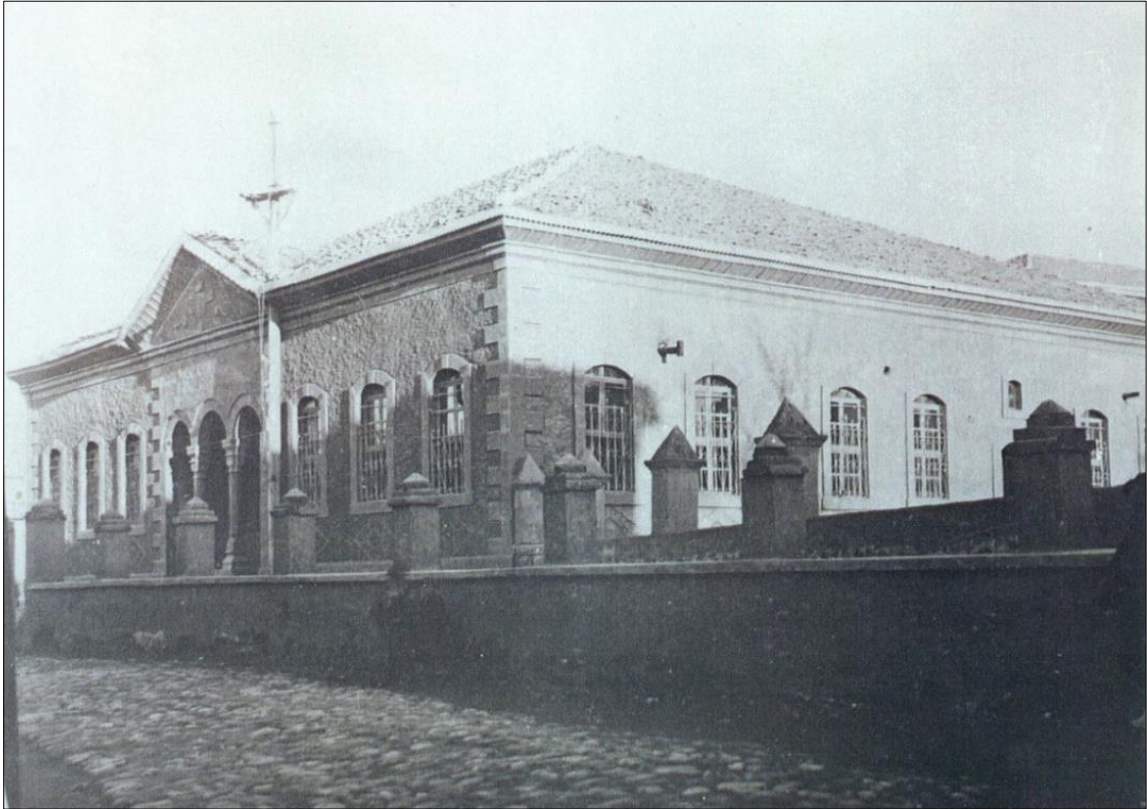
Yapının çizimleri

Tespit Edilemedi

Yapının fotoğrafları

Resim 6.27. Cumhuriyet Mektebi diploma töreni [122]

Resim 6.28. Cumhuriyet Mektebi 1925 [124]

Resim 6.29. Aksaray Ulurmak kenarında solda Cumhuriyet Mektebi [124]

Resim 6.30. Cumhuriyet Mektebi yerinde yer alan Aksaray Orta Okulu 2017

6.10. Aksaray Orta Mektep

Çizelge 6.10. Aksaray Orta Mektep

Katalog 10	Adresi	Yapının Kadastrosu	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı	Bugünkü Sahibi Kurum
Aksaray Orta Mektep	Nevşehir Caddesi Dere Mahallesi	Pafta 9 Ada 597 Parsel 36	Tespit Edilemedi	1923	-	Okul	Okul	Maliye Hazinesi

Yapı hakkında

Nevzat Topal Aksaray Lisesinin tarihsel sürecini şu şekilde ifade etmektedir.

1883 yılında Aksaray’da Rüştüye Mektebinin açıldığını, bu okulun 1916 tarihinde Numune mektebine dönüştürüldüğünü belirtmektedir. Bu okulun bugünkü Cumhuriyet İlköğretim Okulunun yerinde bulunduğu söylenmektedir. 1921 yılında ise okulların yeniden derecelendirilmesi ile birlikte İdadi düzeyine yükseltildiği ifade edilmektedir. Dönemin Aksaray valisi Abdullah Sabri Bey (Karter) tarafından yaptırılan bugünkü Aksaray Lisesi binasının önce Cumhuriyet İlkokulu olarak eğitime başladığı 1924-1925 eğitim-öğretim yılında ise ortaokul öğrencilerinin taşınmasıyla Aksaray Orta mektep adını almıştır.

Sonuç olarak kaynaklar doğrultusunda Aksaray’da 1921 yılında *İdadi Mektep* kurulmuştur. Günümüzde Aksaray Lisesi olarak adlandırılan bina ise bu tarihten sonra yapılmıştır. Bir yıl kadar Cumhuriyet İlkokulu olarak hizmet verdikten sonra Orta Mektep öğrencilerinin taşınmasıyla Orta Mektep adını almıştır. 1958 yılında Ortaokulun öğretim gördüğü bu binada Lise kısmı da açılarak Ortaokul ve Lise aynı binada eğitim görmeye başlamıştır. 1970 yılında ortaokul sınıfları lise bünyesinde ayrılarak Kılıçaslan Ortaokuluna taşınmıştır. Okulun adı da Aksaray Lisesi olarak değiştirilmiştir. Erken Cumhuriyet dönemi yapısı olan binada zaman içerisinde birçok onarım ve değişiklik yapılmıştır. Yapının bahçesinde daha lise binası inşa edilmeden önce yer alan Beramuniye Medresesine ait kalıntılar görülmektedir.

Plan – mekân özellikleri

Yapı bodrum katı ile birlikte üç katlıdır. Plan olarak dikdörtgen bir forma sahip olan yapı simetriktir. Yapının eğitime açıldığında dört sınıfı, bir adet laboratuvarı, bir iş atölyesi, bir toplantı ve konferans salonunun bulunduğu ifade edilmektedir. Yapıda Ön cephede bir adet ve arka cephede bir adet olmak üzere toplamda iki adet giriş kapısı yapılmıştır. Ön cephedeki

giriş kapısı günümüzde kilitli olup yapıya giriş arka kapıdan sağlanmaktadır. Yapıya girişler iki taraflı barok üslubu anımsatan metal korkuluklu merdiven ile yapılmaktadır. Giriş kapılarını karşılayan uzun ve geniş dikdörtgen şeklinde koridora birimler bağlanmıştır. Ön ve arka giriş kapıları birbirileri ile karşılıklı olarak koridoru ortalayacak şekilde tasarlanmıştır. Üst katta kendini tekrar eden bu koridor üzerinde derslikler sıralanmıştır. Üst kata arka giriş kapısının olduğu bölümde yer alan ahşap korkuluklu merdiven ile çıkılmaktadır. Bu merdivenin sahanlığında yarım daire şeklindeki niş göze çarpmaktadır.

Cephe düzeni - süsleme

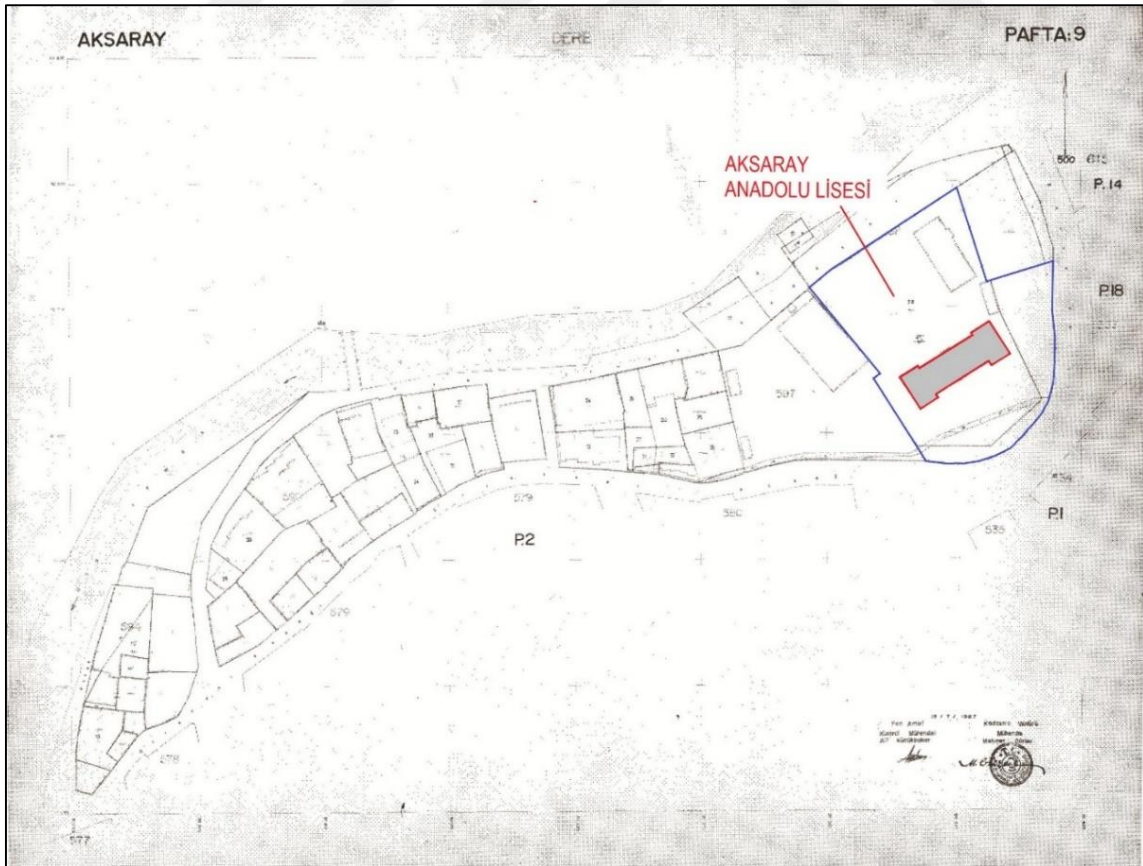
Yapının ön ve arka cepheleri birbirine benzemektedir. Binanın ön cephesinde tarihi kitabesi arka cephesinde ise binayı yaptıranın yazdırmış olduğu yapı kitabesi yer almaktadır. Birinci kata çıkan merdivenin sahanlığı, üst katın arka cephesindeki balkona göre alt seviyede olduğundan üst kattaki arka balkona çıkış yoktur. Süs balkon niteliğindeki bu kısım fonksiyonsuzdur. Giriş kapısının her iki yanında sütunlar ve üstünde demir balkon bulunmaktadır. Kapının üstünde yer alan üçgen biçimli stelaktit süslemeler yalancı sivri kemer ile çevrilmiştir. Bodrum kat pencereleri sivri kemerlidir ve boyutları küçüktür. Dikdörtgen formlu sivri kemerli üst kat pencereleri kabartmalarla süslenmiştir. Kat silmesi dış bükey kabartma şeklindedir. Yapıdaki ahşaptan yapılmış döşemeler, ara bölmeler ve tavanlar daha sonra beton ile değiştirilmiştir. Giriş merdivenlerinde Avrupa Barok etkisi görülmektedir. Giriş cephesinde mukarnaslı bir kapı görülmektedir. Benzer karakterde mukarnas Aksaray Ulu Cami giriş kapısı üzerinde görülmektedir. Klasik Selçuklu mukarnaslarına göre modifiye olmuş süslemede yabancı motiflerde görülmektedir. Yapının yan cepheleri birbirine benzemektedir. Üst katta yan bloklara denk getirilen geniş hacimler bulunmaktadır. Yan blokların çatısı orta bloğa göre daha yüksek kotta inşa edilmiştir.

Cephelerde yer alan silmeler, subasman seviyesinde alt katla üst kat arasında saçakla duvarın kesiştiği kısımda yapının etrafını sarmaktadır. Silmeler dönem yapılarının karakteristik elemanlarından biridir. Klasik Selçuklu motifleri taç kapıların üstünde balkon kapı ve pencerelerinin ve yan balkonların üst kat pencerelerinde görülmektedir. Saçak silmelerinde, iç kapı sövelerinde motifler göze çarpmaktadır.

Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Orta Mektep (lise) binası dönemin kısıtlı malzeme ve işçiliği ile inşa edilmiştir. İlk inşa edildiğinde çatısında alaturka kiremitler kullanılmış, ahşap işçiliğini ve saçak süslemeleri Konya'lı ustalar tarafından yapıldığı ifade edilmektedir. Saçak altlarında küfi yazılı levhalarla süslediği belirtilmiştir. Belirtilen ifadelerle göre çatının eski bir tarihte yandığı söylenmektedir. Yapı bölgedeki kesme taştan yapılmıştır. Çatı tamamen değiştirilmiştir. Yığma bir sistem olan yapının döşemelerinde volta tipi döşeme kullanılmıştır. Üst katın döşemesi meydana gelen yangından sonra betonarme olarak yapılmıştır. İç ve dış taşıyıcı duvarların malzemesi taştır. Daha çok roma mimarisinde görülen pramidal kesimli kesme taşlar cephelerde görülmektedir. Kapılar masif aynalı olup ahşaptan yapılmıştır. Yapının ilk inşa edildiğinde çatısının alaturka kiremit kaplı olduğu ve saçaklarda oluk bulunmadığı eski resimlerde görülmektedir

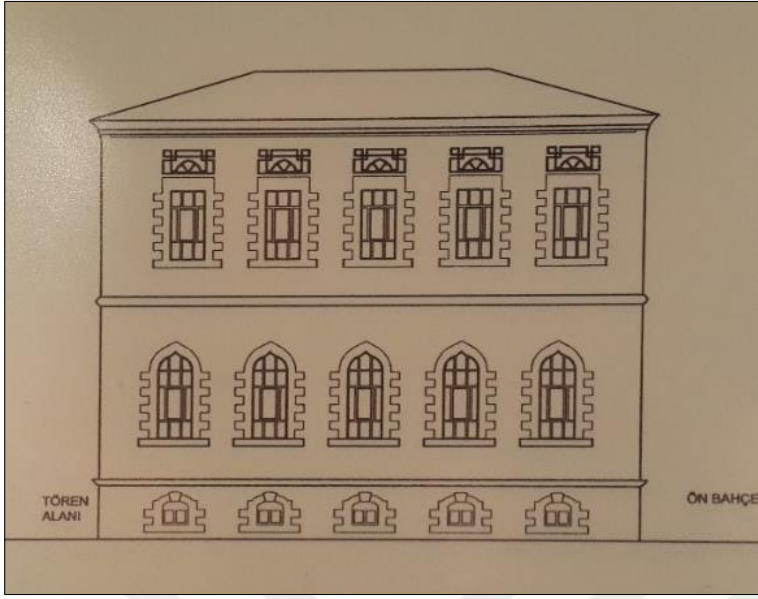
Yapının çizimleri

Şekil 6.07. 1967 Tarihli Pafta Aksaray Orta Mektep (Lise) [124]

Şekil 6.11. Aksaray Orta Mektep (lise) batı görünüşü [133]

Yapının fotoğrafları

Resim 6.31. Aksaray Orta Mektep (lise) doğudan görünüş [124]

Resim 6.32. Aksaray Orta Mektep (lise) [122]

Resim 6.33. Aksaray Orta Mektep (lise) ön cephe görünüşü 1953 [128]

Resim 6.34. Aksaray Orta Mektep (lise) günümüz [133]

Resim 6.35. Aksaray Orta Mektep (lise) iç mekan 2017 (a) alt kat koridor, (b) alt ve üst kat ayrımı, (c) merdiven detay, (d) üst kat koridor

Resim 6.36. Aksaray Orta Mektep (lisesi) 2017 (a) giriş merdivenleri, (b) giriş kapısı ve balkon, (c) balkonun kullanılmayan kapısı

6.11. Azm-i Milli Un Fabrikası

Çizelge 6.11. Azm-i Milli Un Fabrikası

Katalog 11	Adresi	Yapının Kadastrosu	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı	Bugünkü Sahibi Kurum
Azm-i Milli Un Fab.	Zinciriyeh Mahallesi, Zinciriyeh Sokak.	Pafta 8 Ada 569 Parsel 1	Tespit Edilemedi	1924	-	Un Fabrikası	Müze	Aksaray Belediyesi

Azm-i Milli Türk Anonim Şirketi ve Azm-i Milli Un Fabrikası hakkında

Kuva-yı Milliye' nin gözetiminde Kurtuluş Savaşı yıllarında ülkenin birçok bölgesinden idareciler ve halkın çabalarıyla kurulan cemiyete Azm-i Milli adı verilmiştir. Mücadele sonrası Aksaray'da Azm-i Milli ismiyle kurulan şirkette yine bölgedeki idarecilerin ve halkın desteği ile güç kazanmıştır. Savaş yıllarında olduğu gibi fabrikanın kuruluşu da milletin azmi ve desteği ile olmuştur [27]. Aksaray'ın sanayileşme politikası cumhuriyetin ilanından sonra ilk tesislerden olan Azmi Millî T.A.Ş.'in kurulmasıyla başlamıştır.

Aksaray'da sanayinin gelişmesinde lider bir kuruluş olan Azmi Millî T.A.Ş.'in şehrin gelişimine her yönden katkıda bulunmak, savaşlar sebebiyle perişan olan halkın asli ihtiyaçlarının karşılanmasında öncü olabilmek birinci vazifesidir. Azm-i Millî T.A.Ş.'in

kuruluşu ve kurucuları hakkında bilgi veren tüm kaynaklarda, müessisler genel olarak Vehbi Çorakçı, Aksaray Valisi Yusuf Ziya Günar ve Belediye Reisi Mehmet Sueri'nin müşterek çalışmaları olduğu belirtilmektedir. 1924 yılında, Ziraat Bankası, Sanayi Maden Bankası, Aksaray Belediyesi, Aksaray Özel İdare Teşkilatı ve Aksaray halkı desteği ile kurulmuştur [27].

Sermayesi 27000 lira olan şirket kanunevvel 926 tarihinden itibaren çalışmaya başlamıştır. Şirket o yıllar bir müdür, bir muhasip (sayman) bir elektrik mütehassısı ve bir fabrika ustası tarafından idare edilmiştir. İdare heyeti ise Ankara'da bulunmuştur. Kente iki saat mesafede yer alan boğaz mevkiindeki fabrikası ulu ırmak mecrası üzerinde yer almıştır. Vali Ziya Bey'in teşvikleri ve eski mebus Vehbi Beyin yardımlarıyla elektrik fabrikası inşa edilmiştir. Elektik üreten bugaz fabrikası ve deşik fabrikası Anonim şirketi olarak idare edilmiştir [19].

Vilayet İdare Hususiyeti, Vilayet Belediyesi, Ziraat Bankası, Sanayi Maden Bankası ve Aksaray halkının iştirakiyle oluşan Azmi Milli Türk Anonim Şirketi fabrikayı yaptırmıştır. Un fabrikası 270 bin liraya mal olmuştur [113].

Yapı Erken Cumhuriyet Döneminde Un fabrikası olarak inşa edilmiştir. Un Fabrikasından elde edilen unlar her tarafta fazla rağbet kazanmış Ankara, Mersin, Konya, Niğde, Kırşehir vilayetlerine ihracat yapılmıştır. Un Çoğunlukla ticaret içindir. Fabrikanın zemin katında ahalinin mahalli ihtiyacını giderecek elektrikle müteharrik (karıştırıcı) birde kara değirmen yer almıştır. Yevmiye (Günlük) İstihsal (üretme) on beş ton kırma undur. Vilayette bunların dışında 11 adet köy değirmeni bulunmaktadır [19].

Yapı Türkiye'nin çalışır durumda olan tarihi fabrika binası olma özelliği taşımaktadır.

Plan – mekân özellikleri

Alman bir mimar tarafından inşa edildiği öne sürülen yapı dikdörtgen planlıdır. Dört katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının en üst katında uzun dar dikdörtgen formda bir balkon bulunmaktadır. Birinci katı diffüzör, ikinci katı vals, üçüncü katı sasör, dördüncü katı ise elek olarak işlev sırasına göre adlandırılmıştır. Yapının birinci katından son katına kadar çıkan basit formda bir asansör bulunmaktadır. Un Fabrikası için ihtiyaç duyulan tüm makine ve parçalar günümüzde yapıda mevcut olup yapının içerisinde sergilenmektedir. Yapıya ön

cepheden girişi sağlayan iki giriş kapısı vardır. Girişlerden biri iki yöne uzanan merdivenlerin keşiştiği noktada oluşan platform üzerinde yer almaktadır. Platform üzerinden direk diffüzör katına giriş sağlayan kapı ahşap kemerli çift kanatlıdır. Bu giriş platformunun üzeri daha sonraki dönemlerde örtülmüştür. Yapıya bitişik nizamda yapılmış arşiv olarak kullanılan bölümün yüksekliği fabrikanın ikinci kat seviyesine kadar yükselmektedir.

Cephe düzeni – süsleme

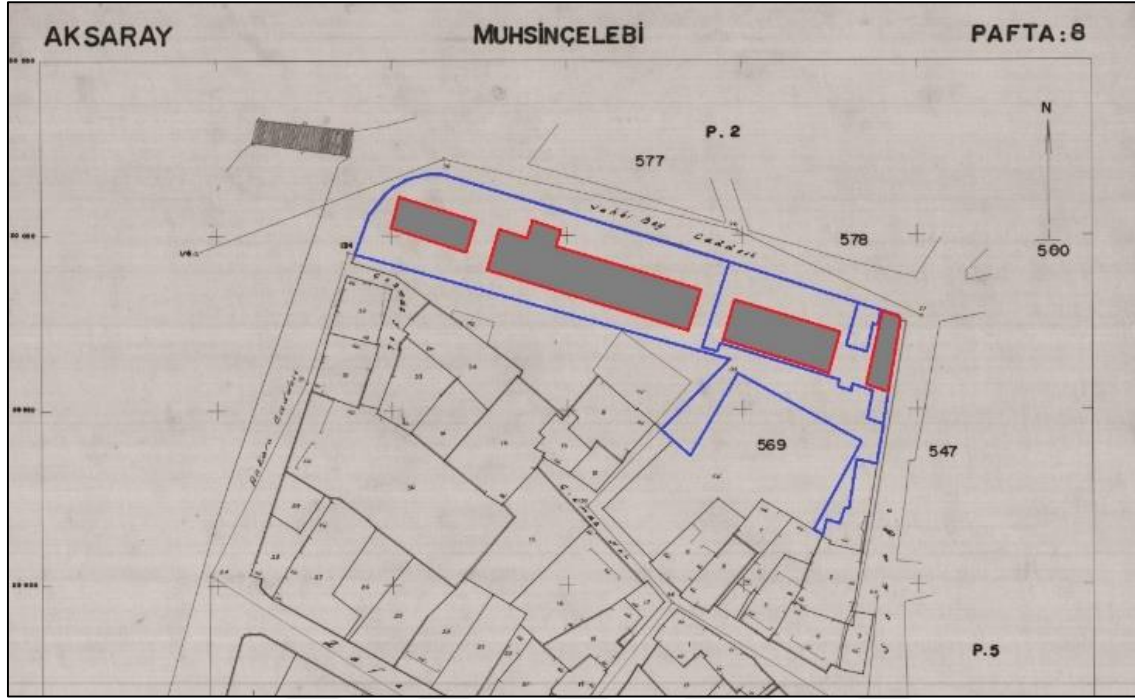
Sade bir görünüme sahip olan yapının ön ve arka cepheleri birbirine benzer şekilde yapılmıştır. Ön Cephede arkada cepheden farklı olarak en üst katında balkon bulunmaktadır (Bkz. Resim 6.40). Yuvarlatılmış kesme taş ve tuğla ile yapılan cephelerde birinci, ikinci ve üçüncü katlarda ahşaptan yapılmış kemerli pencereler yer almıştır.

Bu pencereleri çevreleyen dışa doğru taşırılmış taş söveler bulunmaktadır. Yapının son katındaki pencereler ise dikdörtgen formludur. Çatının altında yan cephelerde bulunan etrafı tuğlalar ile çevrelenmiş daire şeklindeki pencereler yapıya farklı bir görünüm katmıştır. Yapının dört cephesinde de ikinci katın pencerelerinin alt seviyelerinde başlayıp dördüncü katın pencerelerinin alt seviyelerinde biten dikey doğrultuda dışa taşırılmış taş plaklar ile cepheler vurgulanmıştır. Yapıda katları birbirinden ayıran silmeler yapılmamıştır. Ön ve Arka Cephelerde yatayda devam eden taş silme görülmektedir.

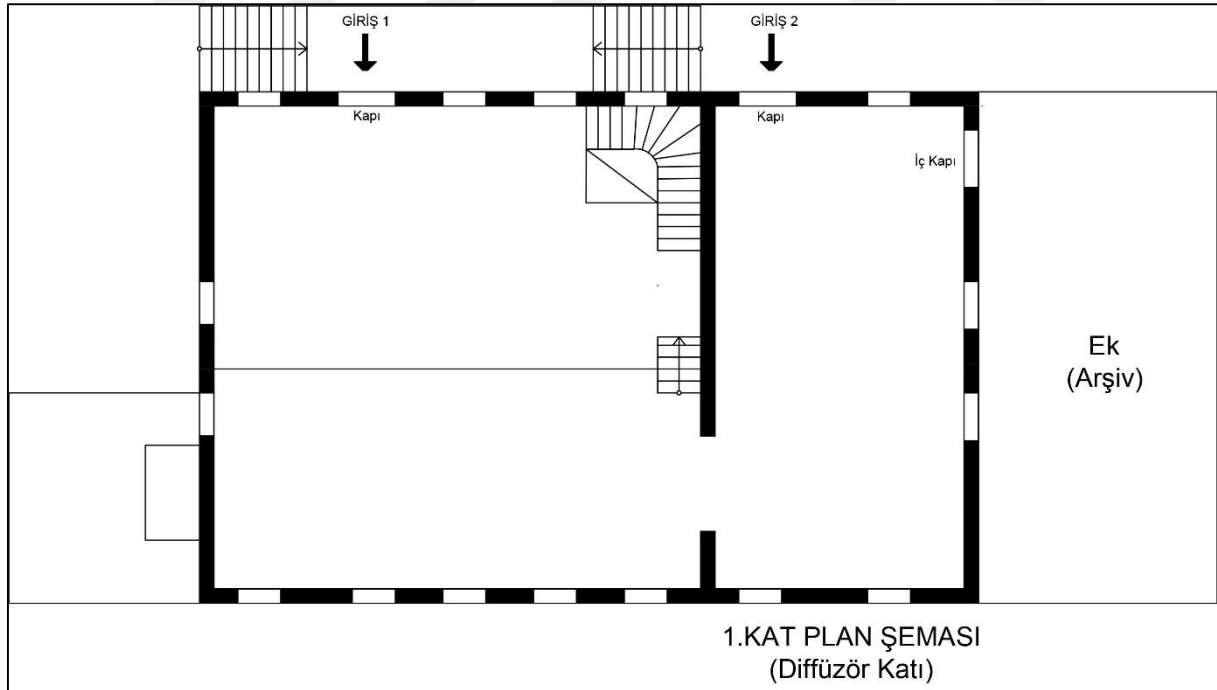
Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Taş ve tuğla ile inşa edilmiş olan yapı günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Üst Örtü sistemi beşik çatı olup üzeri kiremit ile kaplanmıştır. Saçak yoktur. Fabrikanın katlardaki zemin kaplamaları ahşap olarak yapılmıştır. İç mekânda katlar arası geçişi sağlayan basamaklar mozaiktir.

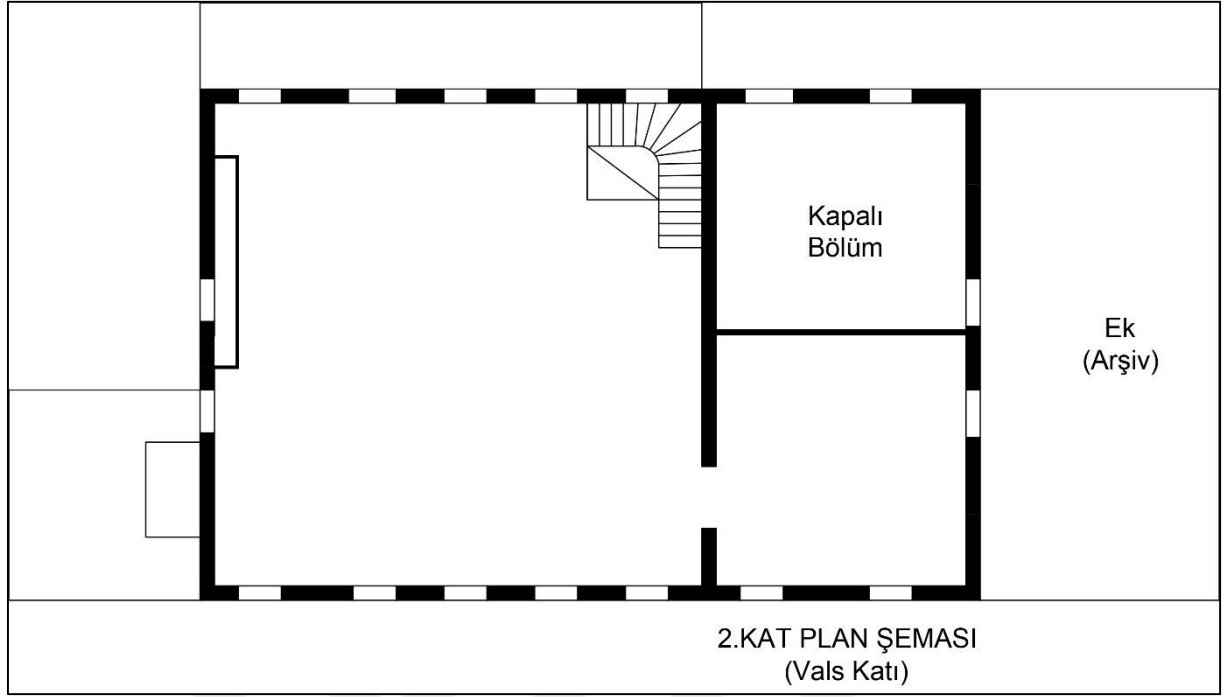
Yapının çizimleri

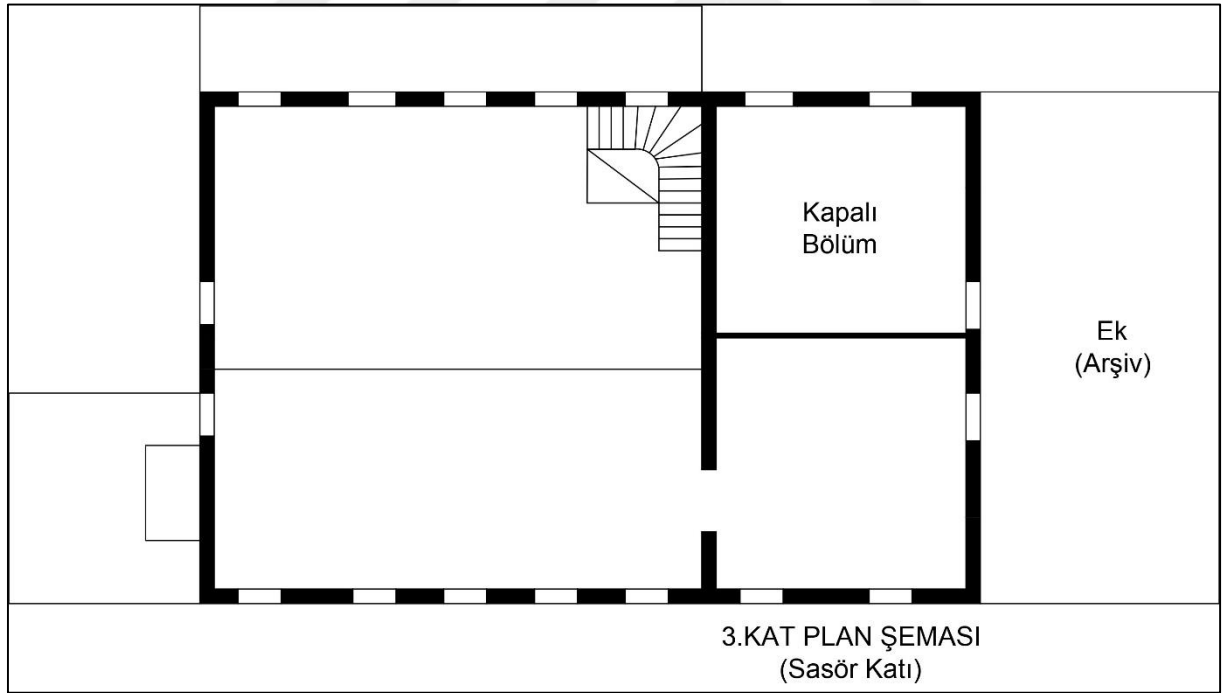
Şekil 6.12. 1967 Tarihli Pafta Azm-i Milli Un Fabrikası [124]

Şekil 6.13. Azm-i Milli Un Fabrikası birinci kat plan şeması

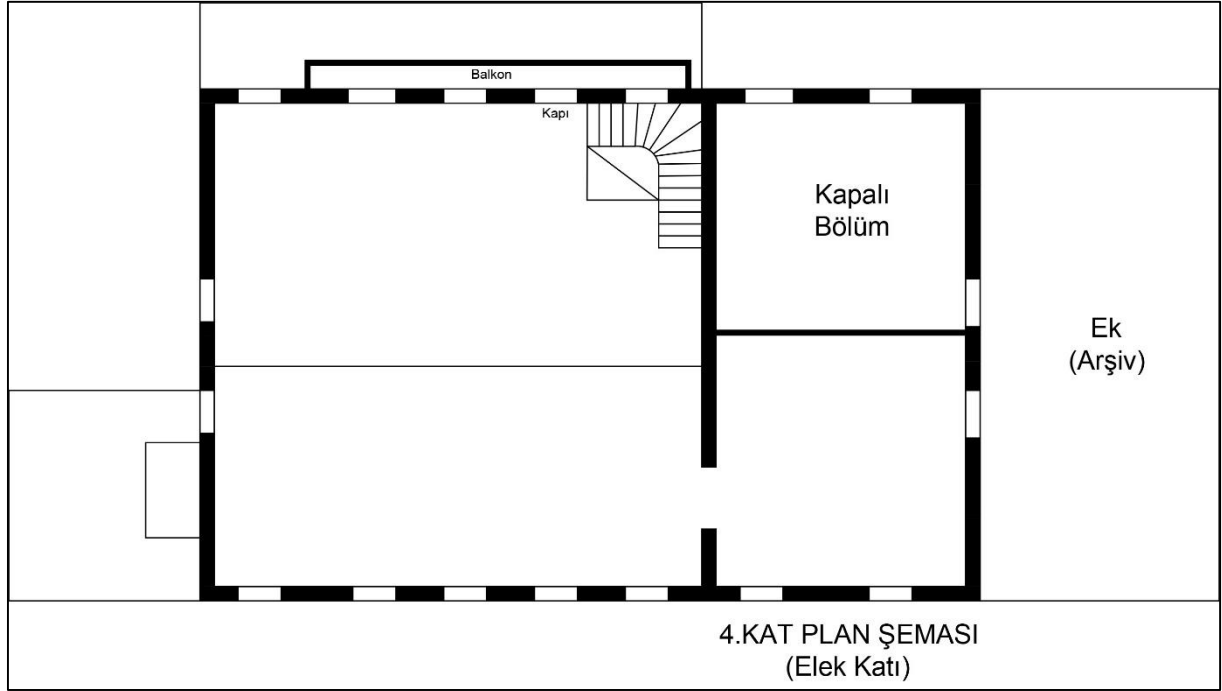

Şekil 6.14. Azm-i Milli Un Fabrikası ikinci kat plan şeması

Şekil 6.15. Azm-i Milli Un Fabrikası üçüncü kat plan şeması

Şekil 6.16. Azm-i Milli Un Fabrikası dördüncü kat plan şeması

Yapının fotoğrafları

Resim 6.37. Azm-i Milli Un Fabrikası 1926, (a)ön cephesi, (b) yan cephesi [134]

Resim 6.38. Azm-i Milli Un Fabrikası 1932 [122]

Resim 6.39. Azm-i Milli Un Fabrikası¹² [127]

¹² Yapının bir dönem tüm cephesinin sıva ile kaplandığı görülmektedir.

(a)

(b)

Resim 6.40. Azm-i Milli Un Fabrikası cephe görünüşleri I 2017 (a) ön cephe (b) yan cephe

(a)

(b)

Resim 6.41. Azm-i Milli Un Fabrikası cephe görünüşleri II 2017 (a) arka ve yan cepheler, (b) arka cephe ve otopark

Resim 6.42. Azm-i Milli Un Fabrikası birinci (diffüzör) katı 2017

Resim 6.43. Azm-i Milli Un Fabrikası ikinci (vals) katı 2017

Resim 6.44. Azm-i Milli Un Fabrikası üçüncü (sasör) katı 2017

Resim 6.45. Azm-i Milli Un Fabrikası dördüncü katı (elek) katı 2017

6.12. Aksaray Halk Kütüphanesi

Çizelge 6.12. Aksaray Halk Kütüphanesi

Katalog 12	Adresi	Yapının Kadastrosu	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı	Bugünkü Sahibi Kurum
Aksaray Halk Kütüphanesi	Hükümet Caddesi, Ulukapı (Hamidiye) Mahallesi	Pafta 1 Ada 535 Parsel 6	Galip Bey	1926	-	Kütüphane ve Matbaa	Kütüphane	Aksaray Valiliği

Yapı hakkında

19 yüzyılın ikinci yarısı ile 20. Yüzyılın başlarında halk kütüphaneleri demokrasi gereklilikleri ile ortaya çıkmış ve ülke çapında hızla yayılmıştır. [82] 1925-1926 yıllarında Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Hars Dairesi Müdürlüğü görevinde bulunan Dr. Hamit Zübeyir Koşay, hazırladığı raporda kütüphanelerin durumunu ele almış, halk kütüphanesi bulunmayan illerde, ilçe ve bucaklarda da kütüphaneler açılacağını belirtmiştir [81].

Aksaray'da Selçuklu döneminde kitaplar için Zinciriye Medresesinde kitaplıklar yapılmış, Osmanlı döneminde ise Ulu Camii ve merkezdeki bazı camilerde yer ayrılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Aksaray'da Milli Kütüphane'nin temelleri atılmıştır. Kütüphane binasının alt katında 12000 lira ya mal olan bir matbaa kurulmuştur [24].

Kent merkezinde belediye meydanında yer alan kütüphane, Ulu Cami'nin kuzey tarafında olup belediye parkı sınırları içerisinde yer almaktadır. 28 Haziran 1921 de arsa istimlakine il idare meclisi kararı ile başlandığına Temmuz 1921 tarihli tapu senedinde yer aldığı ifade edilmiştir. [21] 1921 yılında yapımına başlanan Kütüphanenin arsa istimlak kararı 1923 yılında Edirne valiliğine atanan Aksaray valisi Abdullah Sabri Karter tarafından aldırılmış yapımı ise 1926 yılında Vali Yusuf Ziya Güler tarafından tamamlanmıştır.

Erken Cumhuriyet Döneminin ilk kütüphane yapılarından biridir. Yapıda küçük onarımlar ve iç bölmelerde değişimler yapılmıştır. Kütüphane dışında bu yapının umumi toplantılar ve konferanslar içinde kullanıldığı alt kısmında ise Vilayet Matbaası bulunduğu belirtilmiştir. [19] 29 Aralık 1926 tarihli Aksaray Vilayet gazetesinde yayınlanan bilgiye göre yapının mimarının mühendis Galip Bey olduğu anlaşılmaktadır.

Plan – mekân özellikleri

Aksaray Kütüphanesinde plan şemasına bakıldığında giriş holünün solunda yer alan iki odadan biri kitaplar için diğeri ise kütüphane memuru için ayrılmıştır (Bkz Şekil 6.18). Mekan eksenleri ve giriş ekseninin bu eksenlere göre seçimine benzer bir kurgusu Vefa Atıf Efendi kütüphanesinde karşımıza çıkmaktadır. Her iki yapının da planı boylamasına simetri durumunu birer küçük ilave bozmaktadır [21].

Bodrum katı ile birlikte iki katlı yapıdır. Dikdörtgen planlıdır. Üst katta sivri ve yuvarlak kemer formlu pencereler yer almaktadır. Alt katta ise yuvarlak kemerli pencereler yer almaktadır. Üçgen çatı ile kapatılmış giriş kapısı gömme biçimdedir. Planda en büyük mekan, üçüncü boyutta belirgin hale getirilmiştir. Benzer rasyonel tutum Aksaray Lisesinde de görülmektedir.

Cephe düzeni - süsleme

Yapının planı dış cepheye yansımaktadır. Ön Cephede bir adet ve arka cephede bir adet olmak üzere yapıda iki giriş kapısı bulunmaktadır. Her iki girişe merdiven ile ulaşılmaktadır. Giriş kapısının her iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Sarı ve mavi çiniler giriş kapısının üst kısmında yer almaktadır. Arka cephede ikinci bir giriş kapısı bulunmaktadır. Giriş kapısının üzerinde yer alan sivri kemerin her iki tarafında birer adet zengi düğümü motifi göze çarpmaktadır. Düğümlerin üzerinde rozet motifleri yer almaktadır. Dendan motifleri kemeri ve rozetleri çevrelemiştir. Kitabesi vardır [26]. Cephede subasman seviyesinde ve saçak birleşimlerinde duvarlarda çepeçevre saran kalın silmeler bulunmaktadır. saçak duvar birleşimlerinde silmelerde kufi¹³ yazı ile hazırlanmış taş kabartmalı ve kakmalı kelime-i tevhit levhalar ve kitabeler yaptırılmıştır. Aksaray ve çevresinde yer edinmiş ekleme elemanlar kullanılmıştır. Yapıda tek kemer içine yapılmış ikiz kemerler, kufi yazılı levhalar, giriş kapısının ve arka kapının üstünde Selçuklu geometrik düğümü, cephelerde çeşitli yerlerde yer alan kabaralar görülmüştür. Çiçek motiflerinde yer yer klasik Osmanlı Eserlerinde var olan stilize laleyi hatırlatan bezemeler ve sütunçelerin kaidelerinde antik yumurta motifine benzeyen şekiller yapılmıştır.

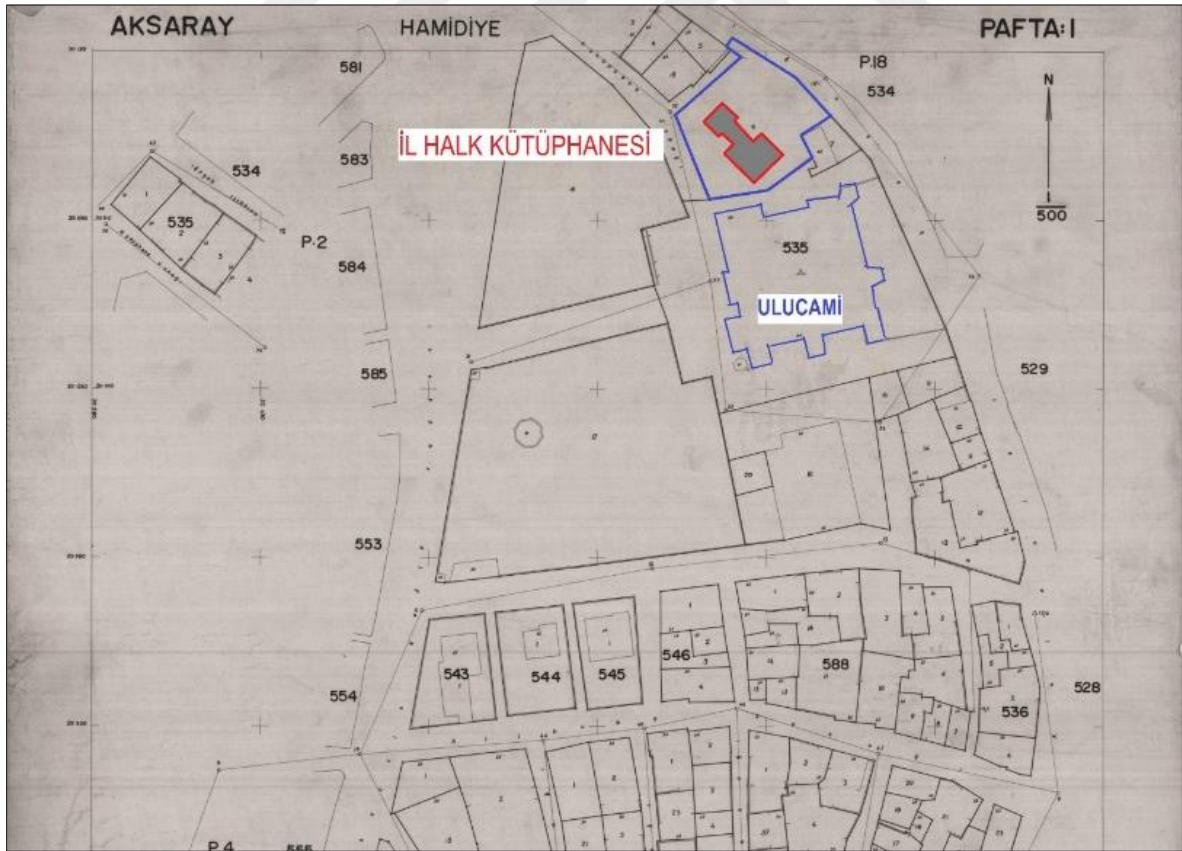
¹³ Düzenli, köşeli, dik ve yatay harfleriyle geometrik çizgilere dayanan arap yazısı

Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Yapı kesme taştan yapılmıştır. Ön cepheden tek sıra merdiven ile binaya giriş yapılmaktadır. Kat tavanları ve üst çatı formu ahşap kaplamadır. Çatı kiremit ile örtülmüştür. Kütüphane binasının çatı kısmında bütünlük arayışına gidilmiştir. Kıırma çatı olarak yapılmıştır. Kütüphanenin döşemeleri volta tipidir. Okuma salonu yer döşemesi iki kademedede geçilmiştir. Günümüzde ise ahşap lamine kaplıdır.

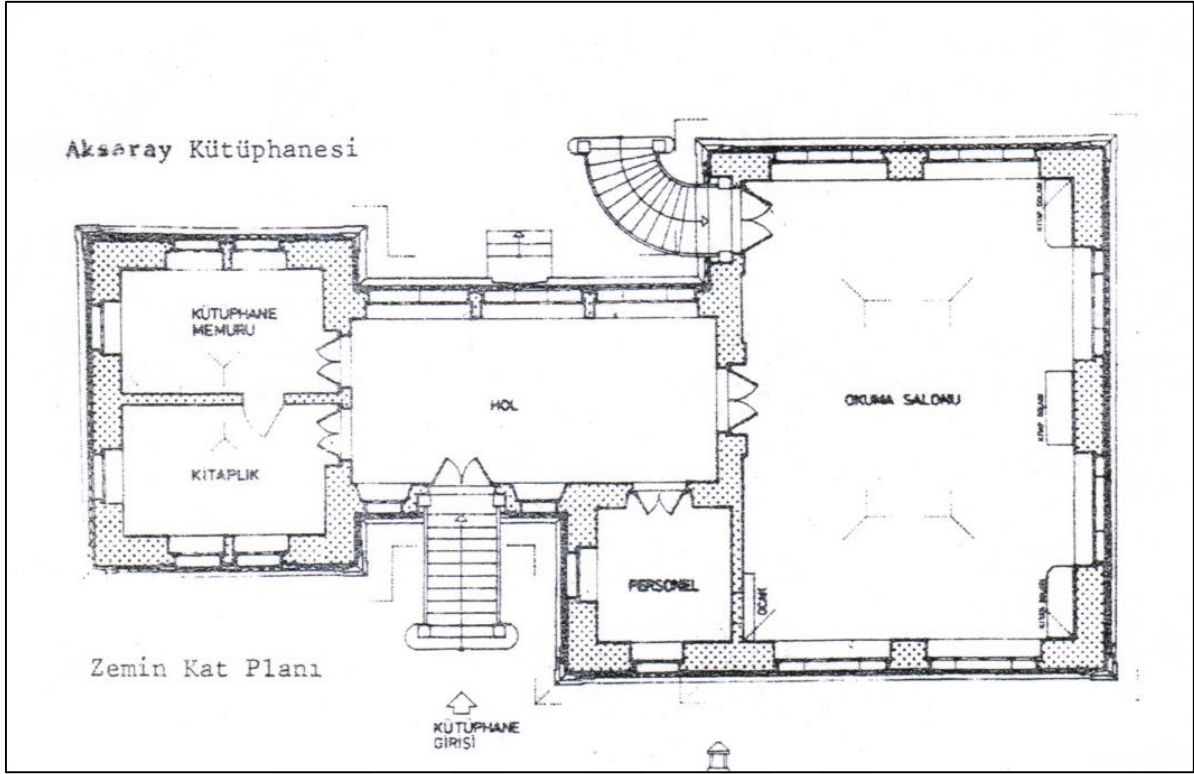
Yapının duvarları karakteristik silmeli ve bosajlı kesme taştan yapılmıştır. Bosajlı taş duvar örgü eski Roma dönemi yapılarında kullanılmıştır. Bosaj duvar kenarları dikdörtgenler prizması biçiminde yontulmuş taş blokların ön yüzleri hafif dış bükey bırakılmış ve kaba ya da düz olarak işlenmiş duvar örgü biçimidir [22].

Yapının çizimleri

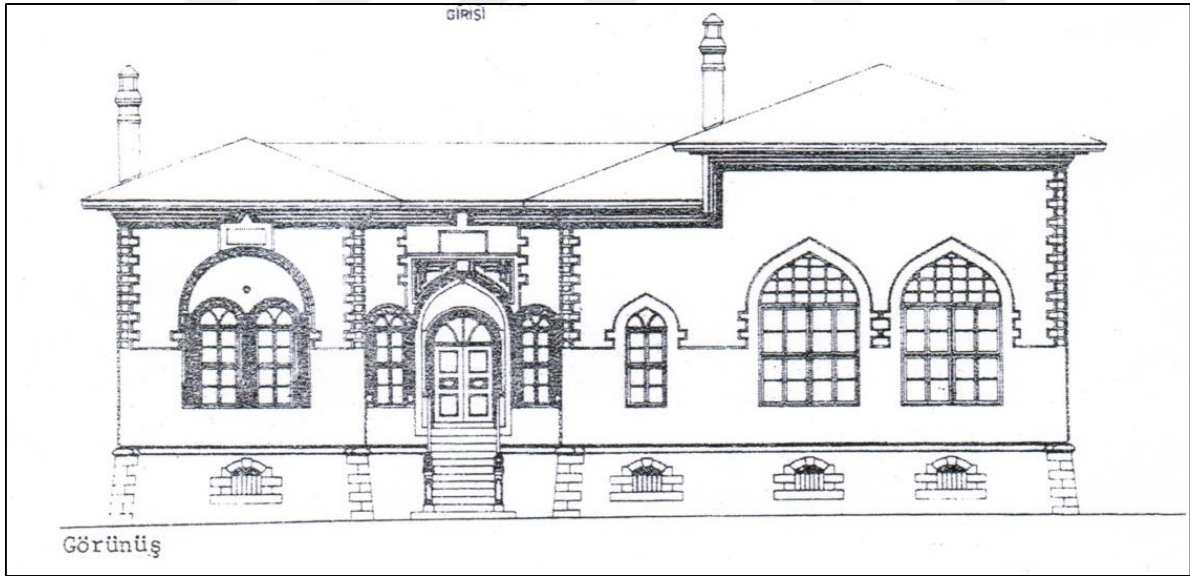

Şekil 6.17. 1967 Tarihli Pafta Halk Kütüphanesi [124]

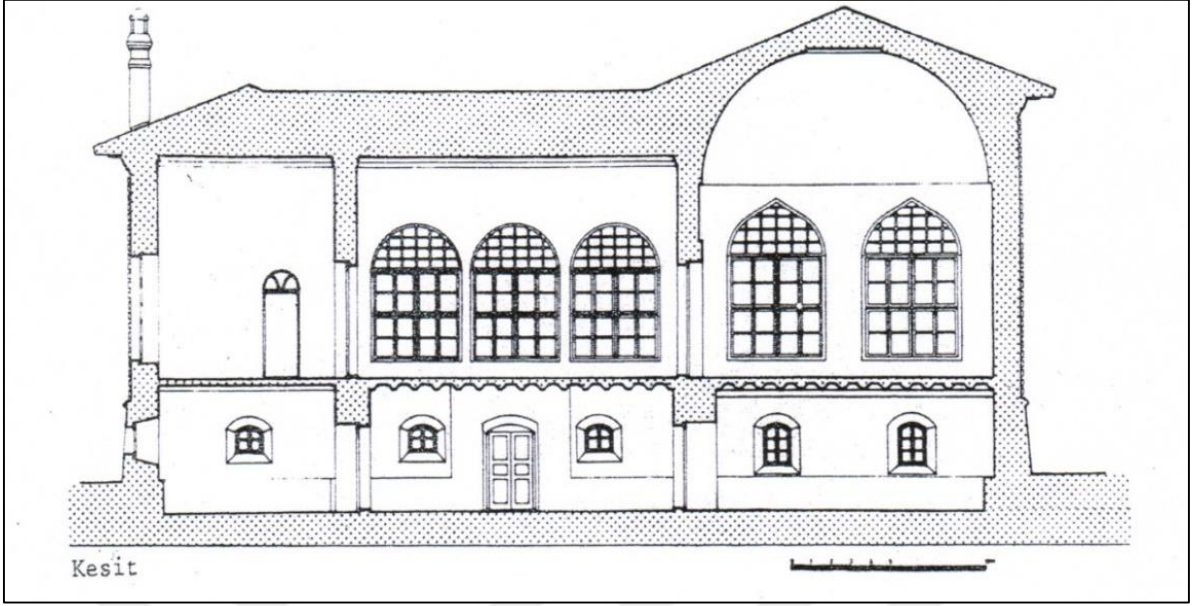

Şekil 6.18. Aksaray Kütüphanesi planı [135]

Şekil 6.19. Aksaray Kütüphanesi görünüşü [135]

Şekil 6.20. Aksaray Kütüphane kesiti [135]

Yapının fotoğrafları

Resim 6.46. Aksaray Halk Kütüphanesi ön görünüş [122]

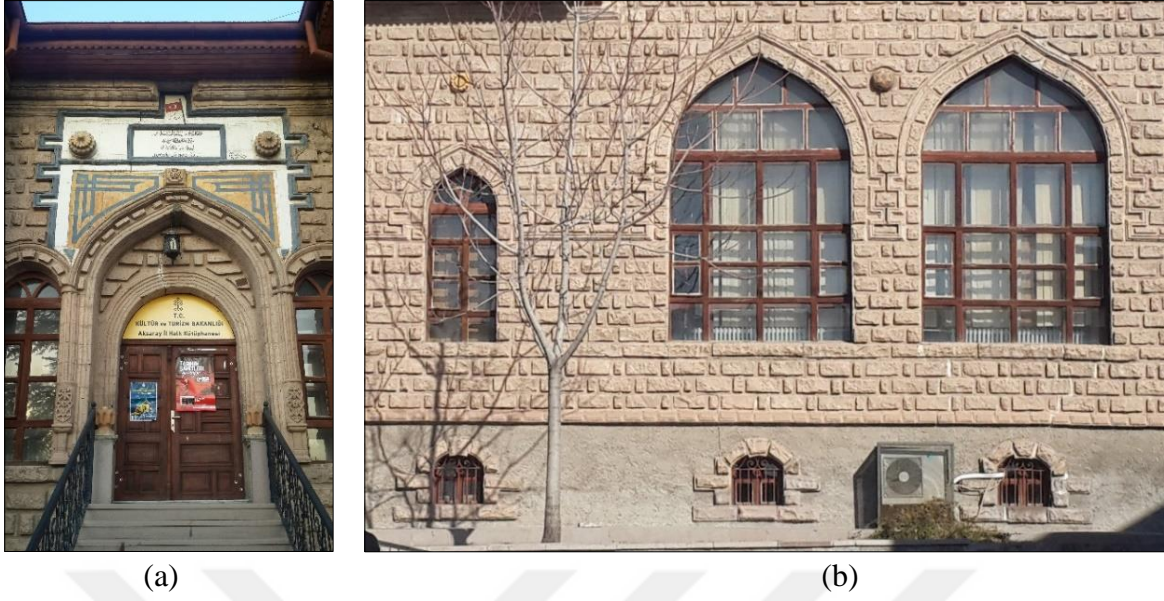

Resim 6.47. Aksaray Halk Kütüphanesi 1940 sonları [135]

Resim 6.48. Aksaray Halk Kütüphanesi 2017

Resim 6.49. Aksaray Halk Kütüphanesi ön cephe 2017 (a) giriş kapısı, (b) pencere detay

Resim 6.50. Kütüphane iç mekan 2017

6.13. Hapishane

Çizelge 6.13. Hapishane

Katalog 13	Adresi	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı
Hapishane	Şifahane Mahallesi, 3152. Sok. No:3	Tespit Edilemedi	1926	-	Ceza Evi	Ceza Evi

Yapı hakkında

Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen yapı günümüzde hapisane olarak kullanılmaya devam etmektedir. Eski kent merkezinden oldukça uzak bir konumda yer alan yapı Erken dönem içerisinde inşa edildiği için çalışma kapsamına alınmıştır. Yapının incelenmesi ve fotoğraf çekimi yasak olduğundan yapı hakkındaki elimizdeki mevcut bilgiler oldukça sınırlıdır.

Plan – mekân özellikleri

Dikdörtgen formdaki kale duvarları ile çevrili olan hapisane birbirleri ile ilişkilendirilmiş blok yapılardan oluşmaktadır. Bu yapılar tek veya iki kattan oluşmaktadır. Yapılardan hol etrafında sıralanmış birimler ile oluşturulmuş bir plan düzeni hâkimdir. Kale duvarların dört köşesinde de nöbet kuleleri diye adlandırılmış burçlar yer almaktadır. Burçlarda dışarı açılan küçük kare formda pencereler bulunmaktadır. Ön cephede yer alan giriş kapısı ile hapisaneye giriş yapılmaktadır.

Cephe düzeni - süsleme

Yapıları çevreleyen sur duvarlarının yüksekliği iç taraftan 8 m dış taraftan ise 6-6,5 metre olduğu ifade edilmiştir. Yapıların cepheleri oldukça sadedir. Herhangi bir süsleme ve kitabe bulunmamaktadır.

Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Yapılar taştan yapılmıştır. Yığma sistemle inşa edilmiş yapıların üst örtüleri kırma ve beşik çatılarla kapatılmıştır. Yapıların üzeri kiremit ile örtülmüştür. Duvar kalınlıkları 80 cm civarındadır. Kale duvarları sıvasız boyasız kırma taşlardan yapılmıştır.

Yapının çizimleri

Tespit Edilemedi

Yapının fotoğrafları

Resim 6.51. Hapishane 2017

Resim 6.52. Hapishane havadan fotoğrafı [127]

Resim 6.53. Hapishane maket resmi 2017

6.14. Hükümet Konağı

Çizelge 6.14. Hükümet Konağı

Katalog 14	Adresi	Yapının Kadastro	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı	Bugünkü Sahibi Kurum
Hükümet Konağı	Hükümet Meydanı Hükümet Caddesi	Pafta 6 Ada 559 Parsel 22	Mimar Hrant	1927/1929	-	Hükümet Konağı	Valilik Binası	Maliye Bakanlığı

Yapı hakkında

Kent merkezinde yer alan ve Aksaray'ın önemli iki meydanından birininin çeperinde bulunan Hükümet Konağı, Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığının örnekleri arasındadır. Osmanlı ve Selçuklu Dönemlerinin mimari özelliklerinin batı formlarıyla harmanlanarak yöre malzemesi ve işçiliği ile inşa edilmiştir. O dönemin sınırlı imkânlarıyla ile yapımına başlanan Hükümet Konağının inşaatı ile dönemin valisi Yusuf Ziya Gülnar bizzat ilgilenmiştir.

İçinde bulunduğu meydan da her iki yanında Adliye ve Defterdarlık (Maliye) Binaları bulunmaktadır. Temmuz 1929 tarihli Aksaray Vilayet gazetesine göre 12.500 liraya

müteahhitine ihale edilmiştir. O dönemler Vilayet makamı, mektupçuluk, mektubi ve idare heyeti kalemleri, sıhhat müdürlüğü ve kalemleri, muhasebeyi hususiye müdürlüğü ve kalemi, mühendislik kalemi yeni yapılan hükümet konağına nakledilmiştir [26].

Dönem içinde Anadolu'daki termik santrale sahip nadir kentlerden biri olan Aksaray bu vasıta ile hem yeni inşaatı yapılan hükümet konağında hem de kuzeyinde ve güneyinde bulunan Adliye ve Maliye binalarında elektrik tesisatı yapılmasına olanak sağlamıştır.

Valilik Binası olarak işlev gören tarihi konak Aksaray'ın Niğde'ye ilçe olarak bağlanması ardından uzun yıllar bu özelliğini devam ettirememiştir. Tarihi kentin 1989 yılında tekrar il olmasının ardından Valilik binası kimliğini yeniden kazanmıştır.

Plan – mekân özellikleri

Plan bakımından iç sofalı ev şemasını andıran yapı bodrum katı ile birlikte dört katlıdır. Hem planlama bakımından hem de cephe düzeninde simetri esas alınmıştır.

Bodrum katta bir ana hol ve bu ana hole bağlanan sıralı birimler bulunmaktadır. Taşıyıcı duvar niteliğinden dolayı daha kalın duvarlara sahip olan bodrum kata sekizgen biçimde tasarlanmış bir merdiven ile geçiş sağlanmaktadır. Su deposu ve mutfak ise merdivenlerin her iki yanında yer almaktadır. Geniş bir kemer bodrum katta ana holün doğusunda yer alan bölümlere geçişi sağlamaktadır.

Yapıya Zemin kattan basamaklarla yükseltilmiş portikodan giriş yapılmaktadır. Girişi karşılayan 3 kapının ardından koridor yer almaktadır. Günümüzde bu üç kapıdan yalnızca iki sütun arasında yer olan orta kapı işlev görmektedir. Üçgen biçimli kemerler ile koridordan ana hole geçiş sağlanmaktadır. Ana holün doğu, kuzey, güney taraflarında valilik ofisleri bulunmaktadır. Merdivenler ve merdivenlerin yanındaki tuvaletler ana holün batısında yer almaktadır. Özgün projelerde de olduğu gibi merdiven yanındaki ıslak hacimler ana holün kuzey ve güney duvarları arasındadır. Kuzey yöndeki odalar ile güney yönde bulunan odalar arasında geçiş zemin katta görülmektedir.

Her türlü valiliğe bağlı bölümlere hizmet edecek şekilde tasarlanmış olan konakta valilik ofisi ve buna ağırlık birimler ise birinci katta bulunmaktadır. Birinci kat planı da ana hol

boyunca dizilmiş bölümlerden meydana gelmektedir. Holün batı tarafında yer alan merdivenler ve ıslak hacimler ile üçgen kemerli bir kapı ile girilen valilik makamı karşılıklı konumda yer almaktadır.

Birinci kat planı ile benzer tasarlanan ikinci kat planı yapının son katını oluşturmaktadır. Büyük kemerli kapılar ile ana hole geçiş sağlamaktadır. Toplantı odası ana holün doğu tarafında bulunmaktadır. Kemerli bir kapı ile bu toplantı salonuna giriş yapılmaktadır. Merdivenlerin kuzeyinde özgün depo bulunmaktadır. Zemin kaplaması taş mozaiktir. İç mekânda ahşap kapılara rastlanılmaktadır.

Cephe düzeni – süsleme

Hem cephe düzeni hem de planlama bakımında yapının formu simetriktir.

Hükümet Konağının ön cephesi doğu cephesi olmak üzere meydana bakmaktadır (Bkz Resim 6.56). Cepheler arasında üzerinde en fazla süsleme bulunduran cephedir. Tüm cephelerde olduğu gibi ön cephede de simetrik olarak tasarlanmıştır. Dikdörtgen planlı yapıda ön cephe (doğu) dışa doğru bir çıkma oluşturmaktadır. Çıkmanın bodrum katı ön cephede granit ile kaplanmıştır ve her iki yanında (kuzey ve güney yönlerinde) girişe doğru yönelen merdiven bulunmaktadır. Merdivenler ile yapının giriş platformunu oluşturan portikoda düşey oturtulmuş kagir korkuluklar vardır. Orta kısımları dökme mozaik olan kesme taştan yapılmış iki adet sütun portikonun kenarında yer almaktadır. (Bkz. Resim 6.63). Sütun başlıkları bitkisel şekillerin ve mukarnas birleşiminden meydana gelen kompozit başlık formundadır (Bkz. Resim 6.66). Girişin yer aldığı çıkma payeler ile sarılmıştır. Payelerin zemin katta başlangıç kısmında bitkisel bezeme vardır. Kare çerçeve ile sarılmış bitkisel motifli Kütahya çinileri ise bitiş noktalarında yer almaktadır. Mavi, beyaz ve kahverengi bitki motifleri içeren çiniler ile süslenmiş madalyonun yerleştirildiği volütler ön cephede yer almaktadır. Volütlerin birleşimi ile yükseltilmiş kıvrılarak yukarı çıkan alınlık payelerin üstündedir. Lale motifi birleşimin olduğu yerde vazo şekli içinde görünen kare tabanlı üzerine işlenmiştir. Bu süslemenin üzerinde lotus çiçeği şekli yer almaktadır.

Madalyonun üst orta kısmında palmet motifinin yer aldığı volütler küçük alınlık şeklinde yapılmıştır. Yapıda kemerli pencereler görülmektedir. Cephe de katlar birbirinden yatay

silmeler ile ayrılmaktadır. Ön cephede ki çıkmanın tam ortasında bodrum kat seviyesinde içe doğru şekillenen yarım daire görülmektedir. Doğu cephesinin zemin kat pencereleri basık kemerli ve silme içerisine alınmış şekildedir. Birinci kat pencereleri zemin kat pencerelerine benzer özellikte olup silme ile çevrelenmiş dikdörtgen formları kilit taşları ile ön plana çıkarılmıştır. Üçlü kartuş dizisi şeklinde pencere altları yapılmıştır. Üstlerine alınlık şeklinde süsleme yapılmış ikinci kat pencereleri ise yarım silme içerisinde dikdörtgen biçimindedir. İkinci kat pencerelerinin üst tarafında ön cephe çıkmasında yer alan volütlü alınlıklara benzer şekilde süslenmiş alınlık yer almaktadır. Alınlıklar iki kabartma volüt ortasına gelecek şekilde ters palmet şeklinde yapılmıştır. Cephe boyunca paye şeklinde düşeyde süregelen bezemenin tabanı, çıkmadaki gibi bitkisel motiflerle süslenmiştir. Üst kısmında ise bitkisel bezemeli madalyon bulunmaktadır. Madalyonun ortasında ön cephedeki çıkmada giriş kısmında bulunan Kütahya çini süslemeye benzer süsleme görülmektedir. Cephenin köşe taraflarında yer alan taşlar kabartılmış ve bu bölümde payeler meydana getirilmiştir. Cephenin en üst katında kademeli silme görülmektedir ve cephe boyunca yatay da devam etmektedir. Silmenin üst tarafında kartuş serilerine benzer kagir korkuluklar yer almaktadır. Korkulukların kesişme noktaları masif palmet çiçek motifli babalar ile tamamlanmıştır.

Kuzey cephe ön cephe deki giriş çıkmasının devamı şeklinde yapılmıştır. Portikoya bağlanan merdivenler cephenin zemin ve bodrum katlarını meydana getirmektedir. Diğer cephelerde olduğu gibi kuzey cephede de silmeler ile katlar birbirinden ayrılmıştır. Bu silmeler kesme taştan yapılmıştır. Pencerelerin altında da ön cephe de olduğu gibi kartuş dizisi bulunmaktadır. Yapının ikinci katında pencereler sivri kemerlidir. Kilit taşı kabartmalar pencere çevresinde bulunmaktadır. Kütahya çinilerinden yapılmış bitkisel bezemeler bu cephede de karşımıza çıkmaktadır. Bezemelerin ortasında ay yıldızlı kabartma bulunmaktadır. Cephede kademe kadem devam eden silme göze çarpmaktadır. Yapıda çatıyı çevreleyen taş parapetler belirgin bir şekilde görülmektedir. Babalardaki palmet motifi kuzey cephesinde de kullanılmıştır. Katlardaki pencereler ön cephedeki pencereler ile benzerlik göstermektedir. Bodrum kat pencereleri daha küçük boyutta ve dikdörtgen formdadır. Diğer cephelerde olduğu gibi katlar birbirinden silmelerle ayrılmaktadır. Kemerli pencereler zemin katta silme içerisinde görülmektedir.

İkinci katta pencereler yarım silme ile sarılmış dikdörtgen formdadır. Yapının diğer cephelerine göre daha da abartılmış kilit taşına benzer kabartmalar ikinci kat pencerelerinin

üstündeki silmelerin ortasında bulunmaktadır. Vazodaki çiçek motifli süsleme giriş cephesindeki gibidir. Yapının kuzey cephesi diğer cephelere göre daha yalındır.

Güney Cephesi kuzey cephe ile aynı niteliklere sahiptir.

Batı cephesinin en önemli özelliği tasarımın ana öğelerinden biri olan art nouveau etkisi gibi sekizgen biçimindeki merdivenin yapının bu kısmında bulunmasıdır. Ön plana çıkarılarak bu kütle baskın hale getirilmiştir (Bkz. Resim 6.57). Islak hacimlerin yer aldığı çıkıntılar bu kütlelerin her iki tarafındadır. Cephenin kurgusu sekizgen formlu merdivene göre düzenlenmiştir. Dikdörtgen biçimli pencereler merdivenin çıkış yönüne doğru yer almıştır. Bu amaçla cephe hareketlilik kazanarak merdivenlere dikkat çekilmiştir. Kuzey, güney, doğu cephelerinden farklı olarak güney cephesinde pencere sıraları düşey silmelerle ayrılmıştır. Ayrı ayrı düşey pencere sırası bu silmeler aracılığıyla cephe boyunca vardır. Cephe de yatay silmeler pencerelerin üzerinde bulunan kartuşlu süsleme dizisinin üstüne yerleştirilmiştir. İkinci kat pencereleri aynı boyutta ve kare şeklinde olup kartuşlu süslemelere sahiptir. Bütün köşelerde paye şeklinde yer alan kabartmalar ile cephelerin bitişleri desteklenmiştir. Vazo üzerinde çiçek süslemeler bu cephede de yer almaktadır. Batı cephesindeki çıkmayı oluşturan kütle dışında ki cephe düzeni kuzey ve güney cepheleri ile benzer niteliktedir. Tarihi binadaki bitkisel motifli ve mukarnaslı kompozit kolon başlıkları, kagir merdiven korkulukları ve kemerli pencereleri ile anıtsal niteliğindeki giriş ifadesi ile dönemin mimarisine referans ettiği görülmektedir.

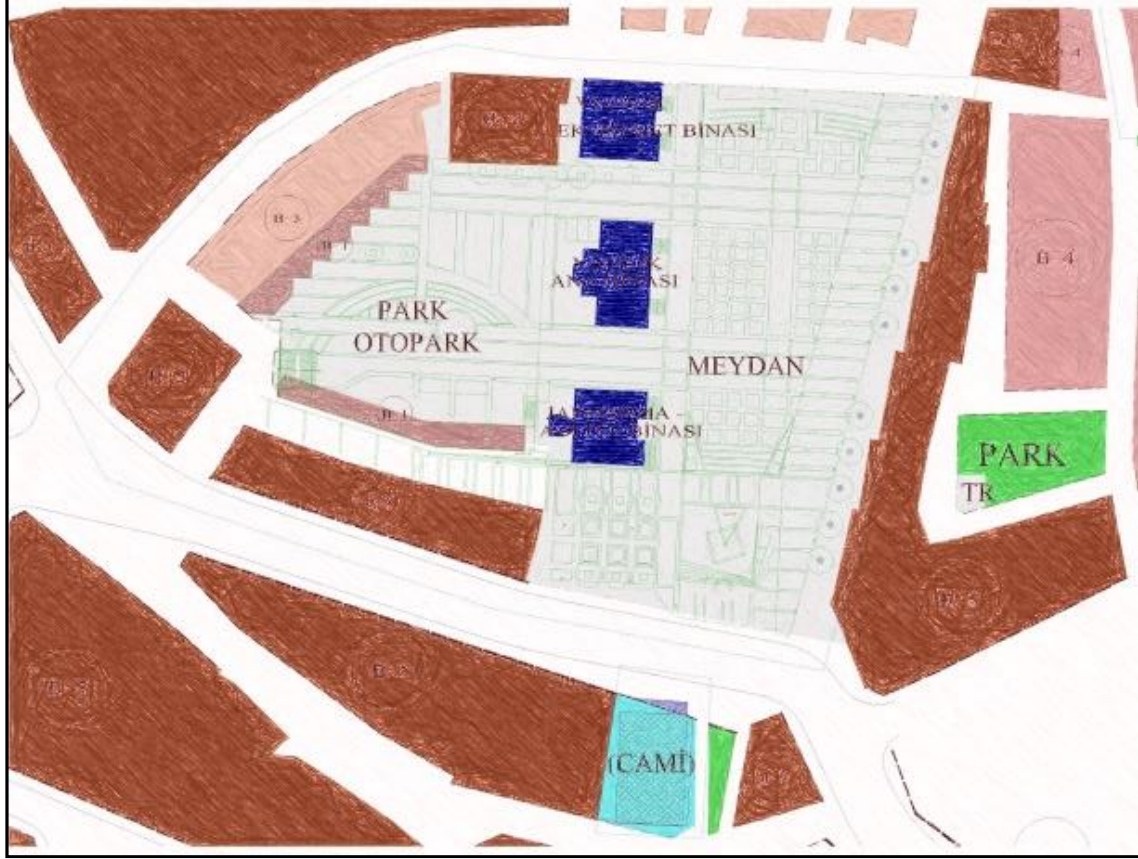
Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Tarihi bina sarı kesme tuf taşından kagir strüktür tarzında yapılmıştır. Geniş açıklıklı kemerler ile geçinilen yapıda döşemeler volta tipidir. Duvarları kesme taş olan yapı yığma yapıdır. Yapının bodrum katında bulunan duvarlar taşıyıcı niteliktedir ve üst katlardaki duvarlara göre daha kalındır. Yapıda girişi ifade eden ön cephede ki çıkmanın bodrum katı granit ile kaplanmıştır. Yer yer bazı duvarlarda tuğla örgüde görülmektedir. Merdivenin bir kısmında ve kapı eşiklerinde restorasyonu öncesi mozaik kaplamaya rastlanıldığından özgün halinde zeminin mozaik kaplama olduğu düşünülmektedir.

Ahşap kırma çatının üzeri kiremit ile örtülmüştür. Ahşap strüktürlü aynalı tonoz çatının bir parçası olarak devam etmektedir. Bu tonoz yalancı kubbe olup bakır sac ile kapatılmıştır.

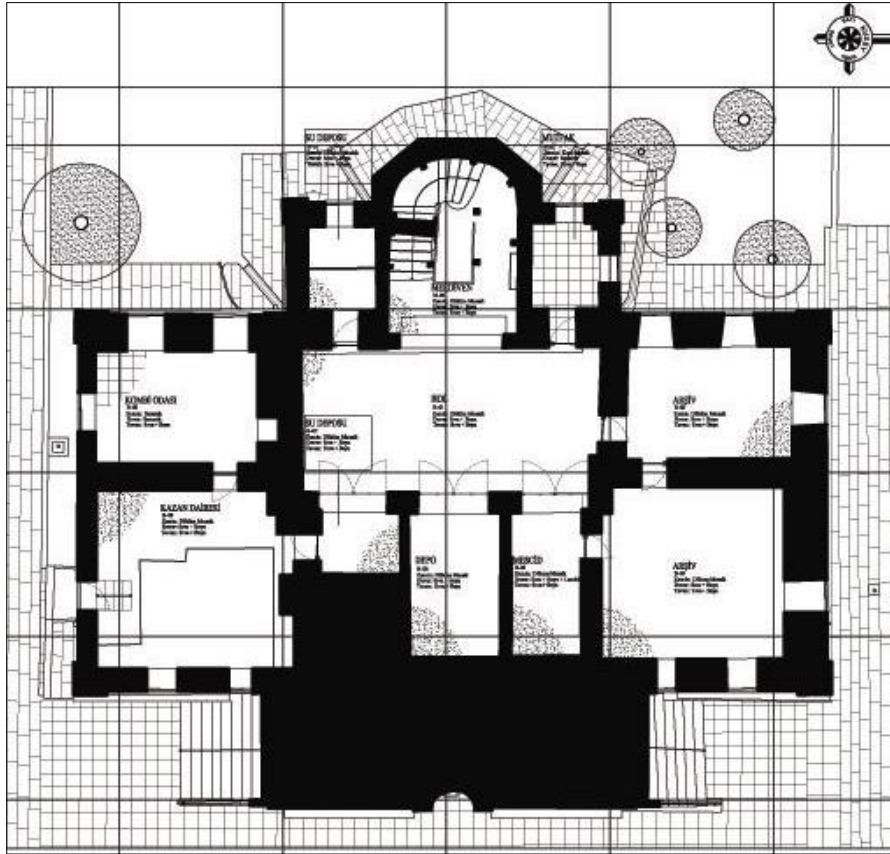
Çatıdaki korkuluk korkuluk babaları Selçuklu ve Osmanlı mezar taşlarının ve klasik yapı babalarının şekil ve motiflerine benzemektedir.

Yapının çizimleri

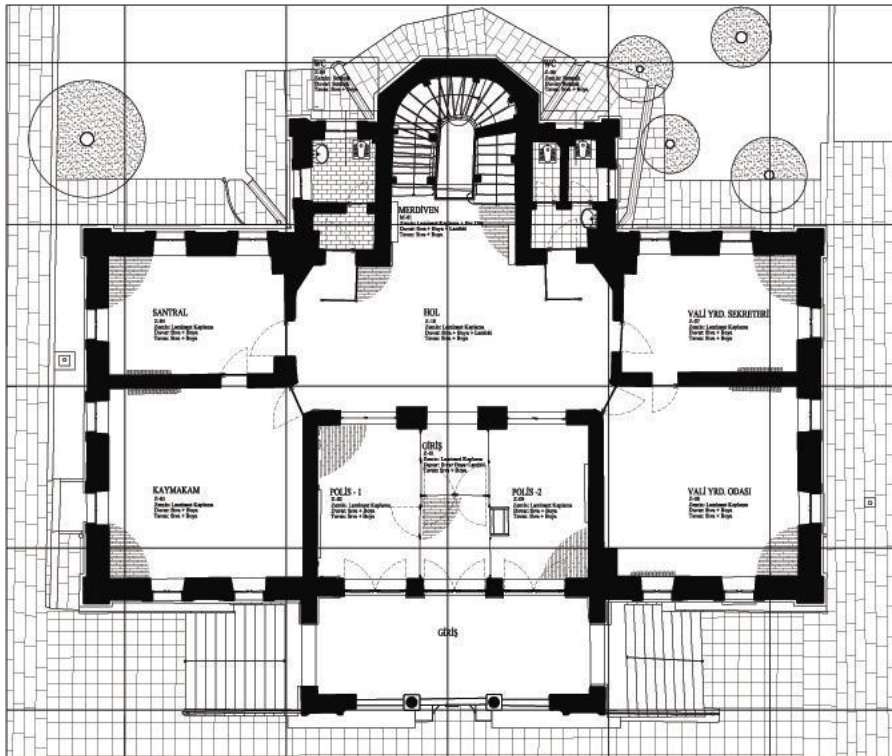

Şekil 6.21. Hükümet Konağı vaziyet planı [69]

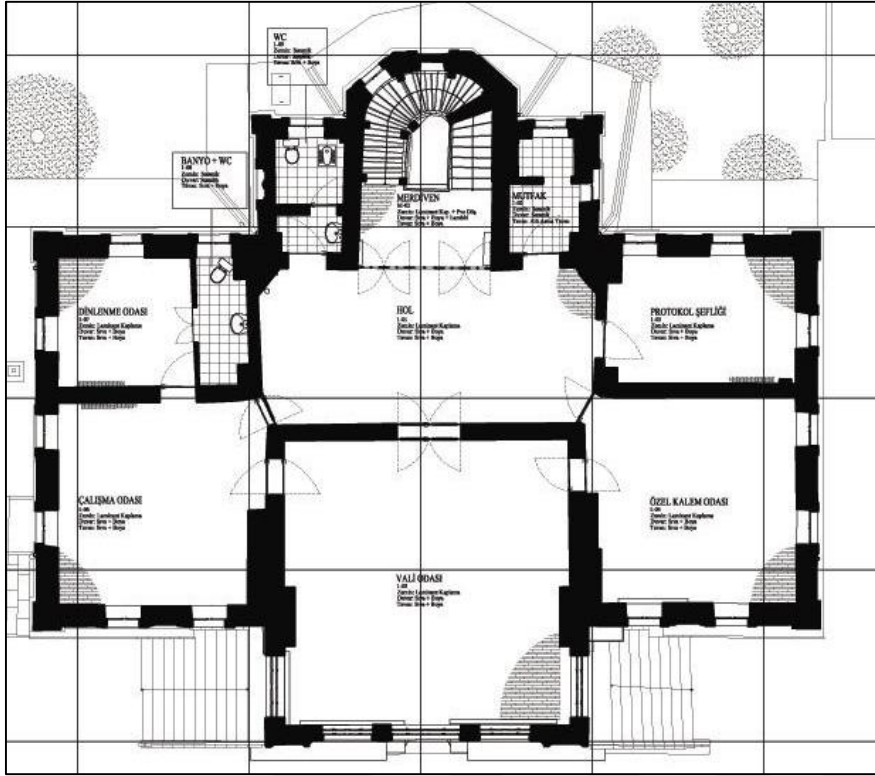

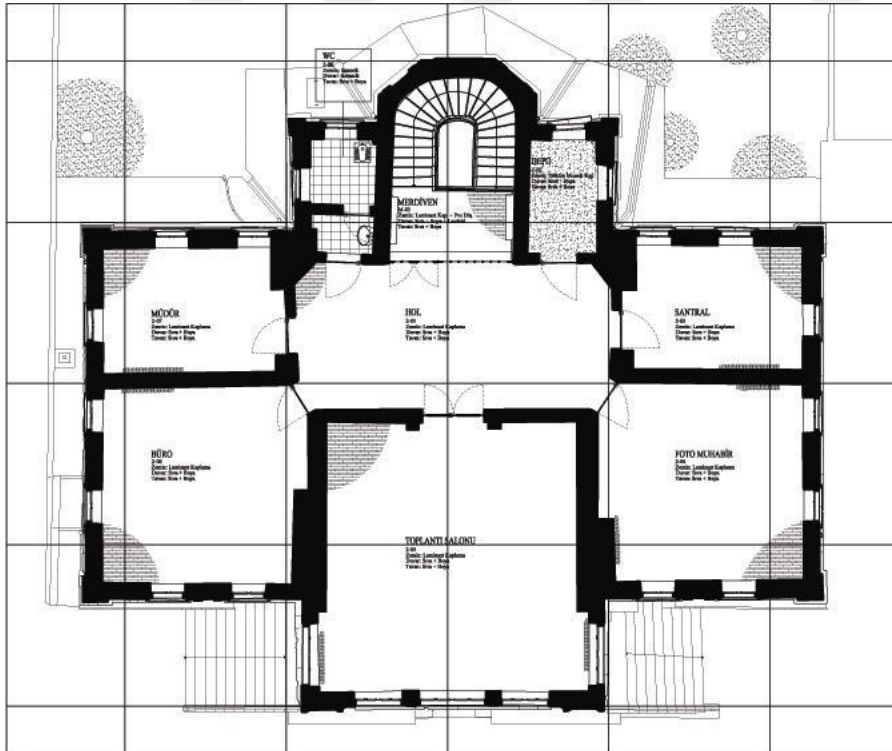
Şekil 6.22. Hükümet Konağı rölöve çizimleri - bodrum kat planı [69]

Şekil 6.23. Hükümet Konağı rölöve çizimleri - zemin kat planı [69]

Şekil 6.24. Hükümet Konağı rölöve çizimleri - birinci kat planı [69]

Şekil 6.25. Hükümet Konağı rölöve çizimleri, ikinci kat planı [69]

Yapının fotoğrafları

Resim 6.54. Hükümet Konağı ve Adliye Jandarma Binası [122]

Resim 6.55. Hükümet Konağı ön cephe ve arka cephe [122]

Resim 6.56. Hükümet Konağı ön cephesi [125]

Resim 6.57. Hükümet Konağı batı cephesi [68]

Resim 6.58. Hükümet Konağı kuzey cephesi 2013 [68]

Resim 6.59. Hükümet Konağı güney cephesi 2013 [68]

(a)

(b)

(c)

Resim 6.60. Hükümet Konağı I(a) girişi, (b) zemin katta yer alan kemerli geçiş, (c) kapı [68]

Resim 6.61. Hükümet Konağı II (a) birinci katta yer alan kemerli giriş, (b) özgün basamak, (c) bodrum katta yer alan kemerler [68]

Resim 6.62. Hükümet Konağı III (a) valilik makamına giriş, (b) kapı süsleme, (c) ikinci kat kemerli giriş 2013 [68]

Resim 6.63. Hükümet Konağı portiko

Resim 6.64. Giriş çıkmasında yer alan alınlık

Resim 6.65. Ön cephede yer alan pencerelerin geometrisi ve süslemeleri

Resim 6.66. Portikoda yer alan sütunlar

6.15. Adliye ve Jandarma İdaresi Binası

Çizelge 6.15. Adliye ve Jandarma İdaresi Binası

Katalog 15	Adresi	Yapının Kadastrosu	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı	Bugünkü Sahibi Kurum
Adliye Jandarma İdaresi Binası	Hükümet Meydanı Hükümet Caddesi	Pafta 6 Ada 559 Parsel 22	Tespit Edilemedi	1923/1932	-	İdari Bina	İdari Bina	Maliye Bakanlığı

Yapı hakkında

Aksaray'ın önemli sembol binalarından biri olan Adliye ve Jandarma İdare Binası geçmiş referansları aracılığıyla meydana getirilmiş olsa da Erken Cumhuriyet Döneminin son yapı teknolojileri ile inşa edilmiştir. O dönemin modern kurgusuyla yapının tesisat ve alt yapı sistemlerinin oluşturulduğu görülmektedir.

Yapılan araştırmalara göre yapımın inşaatına 1923 yılında başlanıldığı Aksaray'ın 1929 tarihli fotoğraflarına bakıldığında tamamlanmış olduğu bu tarihten itibaren yapının iç mekân donatılarının yapımına devam edildiği tespit edilmiştir. Aynı zamanda Aksaray Vilayet Gazetesinin 17 Temmuz 1929 tarihli basımında inşaatların hızla devam ettiği ile ilgili bir yazı dizisine rastlanılmıştır. Dolayısıyla Adliye ve Jandarma Binasının yapımının 1929 yılından sonra ve 1932 yılından önce bittiği düşünülmektedir. Aksaray Hükümet Konağının Aksaray Kültür Envanterinde Hrant adından Ermeni bir mimar tarafından tasarlandığı ifade edilmiştir. Adliye ve Jandarma yapısının da aynı mimar tarafından tasarlandığı tahmin edilmektedir. Fakat buna dair herhangi bir yazılı kaynağa rastlanılmamıştır. O dönemde yapılan bu üçlü tarihi bina dizisi dönemin vilayet gazetesinde oldukça yer almış, yapıların grkemliliğinden bahsedilmiştir. Kentsel ve mimari bağlamda dönemin hatırı sayılı örneklerinden olan Adliye ve Jandarma Binası 1973 yılında yeni Adliye Sarayı inşa edilene kadar işlevini srdrmştir. Erken Cumhuriyet Dönemi yapısı olan tarihi adliye binası farklı dönemlerde birçok onarım geçirmiştir.

Plan – mekân zellikleri

Tarihi yapı bodrum katı ile birlikte üç katlıdır. Oldukça sade bir planlaması olan tarihi yapı dikdörtgen şeklinde bir hol, iki tarafına dizilmiş odalar ve holün iki ucuna yerleştirilen çıkmalardan meydana gelmektedir. Geçirdiği onarımlar ile günümüzde çoğu bölümlerdeki odalar genişletilmiş yahut daraltılmış, pencerelerin bir kısmı değiştirilmiştir. Binanın bodrum kat planına bakıldığında dikdörtgen biçimindeki holün kuzey ve güney taraflarına dizilmiş mekanlar ile holün doğu tarafında giriş ve batı tarafında ıslak hacimlerin olduğu kısım yer almaktadır. Planlamada bodrum katın doğu tarafında ahşap kapı ile kapatılmış bodrum girişi olduğu ifade edilmektedir. Girişi dikdörtgen biçimli bir hol karşılamaktadır. Bu giriş dışında bu kata özgün projede dışarıdan başka bir giriş bulunmamaktadır. Zemin Kat planı da bodrum kat planına benzer kurgu ile tasarlanmıştır. Ana giriş kısmına bir portiko yer almaktadır ve bu giriş ana hole açılmaktadır. Portikoya sağ ve sol tarafında bulunan merdiven ile ulaşılmaktadır. Giriş kapısının iki sütunu vardır.

Cephe düzeni - süsleme

Yapının meydana bakan ve giriş kısmının yer aldığı cephe dönemin özelliklerini yansıtan muntazam bir niteliktedir.

Ön cephe (doğu cephe) de yer alan giriş çıkması yapıya anıtsallık özelliği katmaktadır. Çıkmanın olduğu kütle iki tarafında yer alan ana kütleyle göre daha yüksektedir. Yapıya giriş iki taraflı bir merdivenin birleştiği portiko üzerinden sağlanır. Gövdesi dökme mozaik olan, taban ve başlıkları tuf taşından yapılan iki adet sütun portikonun ön cephesinde yer almaktadır. sütunların tabalarında bitkisel motif, başlıklarında ise mukarnas ve bitkisel motif olan kompozit süsleme yer almaktadır. Portikonun üst kısmında geometrik bitkisel motifli çini süsleme yer almaktadır. Bu süslemenin tam ortasında ise “Adliye ve Jandarma İdaresi” yazmaktadır (Bkz. Resim 6.70). Cephede büyük sivri kemeri kilit taşı ile kabartılmış üçlü pencere bulunmaktadır. Pencerelemin üzerinde bitkisel çini motifler görülmektedir. Kaba taşla yapılmış bodrum kat kotunda çıkmanın ve ana kütlemin olduğu kısımda pencereler yer almaktadır. Giriş çıkmasının köşe tarafında paye şeklinde cephe boyunca devam eden kabartmalar görülür. Payeler bir adet turkuaz küre ile bitirilmiştir (Bkz Resim 6.71). Zemin kat ve birinci katta yer alan silme içine alınmış, kemerleri kilit taşı ile kabartılarak vurgulanmış pencereler kemerlidir. Katlar birbirinden silmeler ile ayrılmaktadır. Üst kısmında çiçek motifi olan payeler yapının köşelerinde yer almaktadır. Cephe boyunca çatıya kadar uzanmakta ve üstlerinde birer vazo motifi bulunmaktadır. Çatı kornişi oryantalist bir tutum ile karşımıza çıkmaktadır.

Kuzey cephe ise üç parçadan oluşmaktadır. Birinci bölüm çıkmayı, ikinci bölüm ana kütle üçüncü bölüm ise ıslak hacimleri içermektedir. Kuzey cephe de bodrum kaba taşla kaplanmış cephenin kalan yerleri ise kesme tuf taşı olarak yapılmıştır. Güney cephe batı cephesine benzer bir biçimde yapılmıştır. Giriş merdivenlerinin üst tarafında çerçeve şeklinde bir kabartma yer almaktadır. Kabartmanın üzerinde bulunan bitkisel çini motifli sivri kemerli pencere geniş saçaklı kırma çatı ile bitmektedir. Ön cephe ye göre daha sade olan kuzey cephesinde de pencereler silme içinde ve basık kemerlidir.

Batı cephesinde biri ana kütle diğeri ise ıslak hacimlerin bulunduğu kütle olmak üzere iki kütle ayıt edilmektedir. Bu cephede de katlar yatay silme ile birbirinden ayrılmakta, köşelerde payeler ve payelerin üstü vazo süslemelerle son bulmaktadır. Pencerelemin en boyları merdivenin bulunduğu kısımda daha küçüktür. Pencerelemin basık kemerli silme içinde ve kemerleri kilit taşları ile kabartılmış şekildedir.

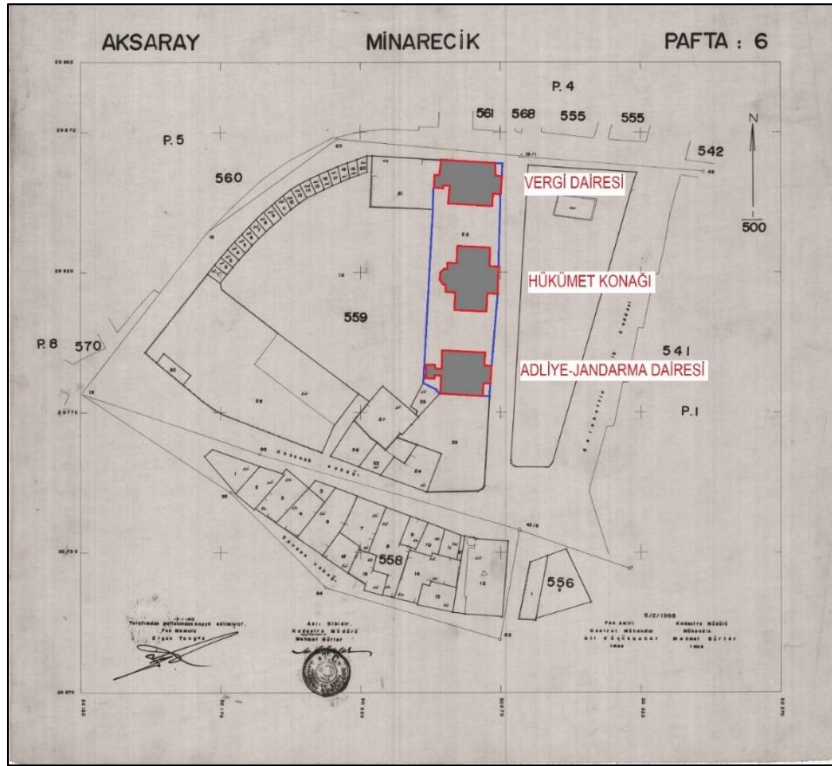
Güney cephe batı cephesine benzer şekilde tasarlanmıştır. Katlar birbirinden yatay silme ile ayrılmıştır.

Strüktür teknik – malzeme kullanımı

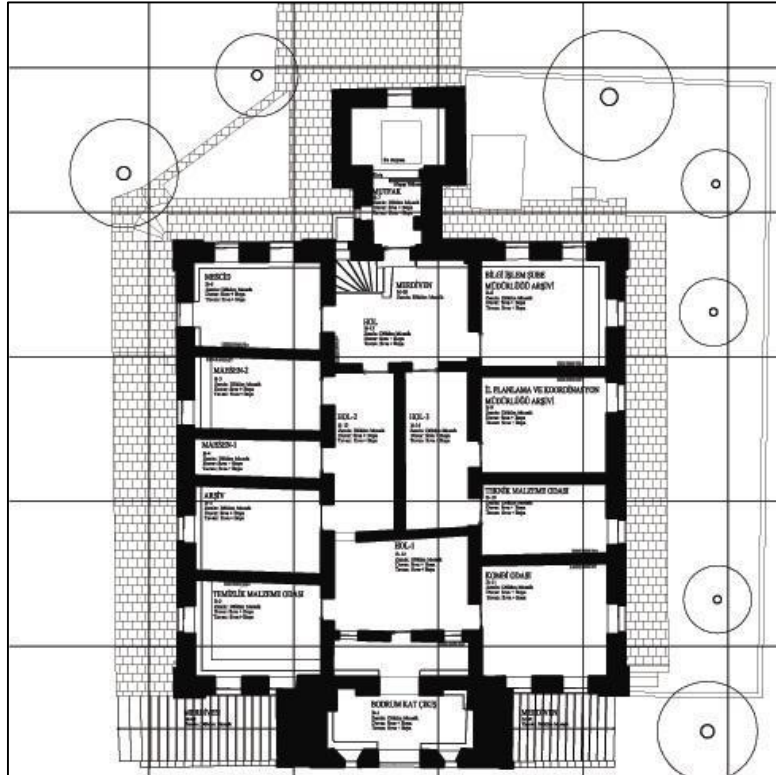
Yığma sistem olan yapı kalker taşı ile inşa edilmiştir. Düz çatı formuna sahip yapının oyma taş korkulukları vardır. Yapı marsilya kiremitlerle kapatılmış kırma bir çatıya sahiptir. Çatının etrafı tuf taşından yapılmış kartuş serili parmaklıklar bulunmaktadır. Giriş kütesinin bulunduğu yerde geniş saçaklı çatının alt bölümü ahşap kaplama olarak yapılmıştır. Fakat günümüzde betonarme olarak değiştirilmiştir. Yapıda bodrum kat iç yüzeylerinde yığma harman tuğla dış yüzde yığma sıralı moloz taş örgü sistemi tespit edilmiştir. Zemin kat seviyesindeki dış duvarlarda 15-20 cm kalınlığında yığma kesme taş tekniği ile inşa edilmiştir. Yapının özgün halinde döşeme kaplamaları mozaik olarak yapılmıştır. Yapının bodrum kat duvarlarının kalınlığı diğer katlara göre daha fazladır. Giriş merdivenleri merdiven korkulukları ve portikoda yer alan korkuluklar tuf taşından yapılmıştır. Duvarlar kesme tuf taş, portikonun kolon başlıkları ve tabanları tuf taşı, çatı kenarındaki korkuluklar kesme taştan inşa edilmiştir. Yapıdaki pencere denizlikleri kesme tuf taşından yapılmıştır. Kırma çatı strüktürü ahşap makaslardan, pencere ve kapılar ahşaptan yapılmıştır. Yapının özgün halinde tavanlar ahşaptır fakat günümüzde sıva ve boya yapılmıştır. Yine çatı saçak altları ahşap olarak tasarlanıp yapılmış günümüzde ise betonla kapatılmıştır.

Yapının çizimleri

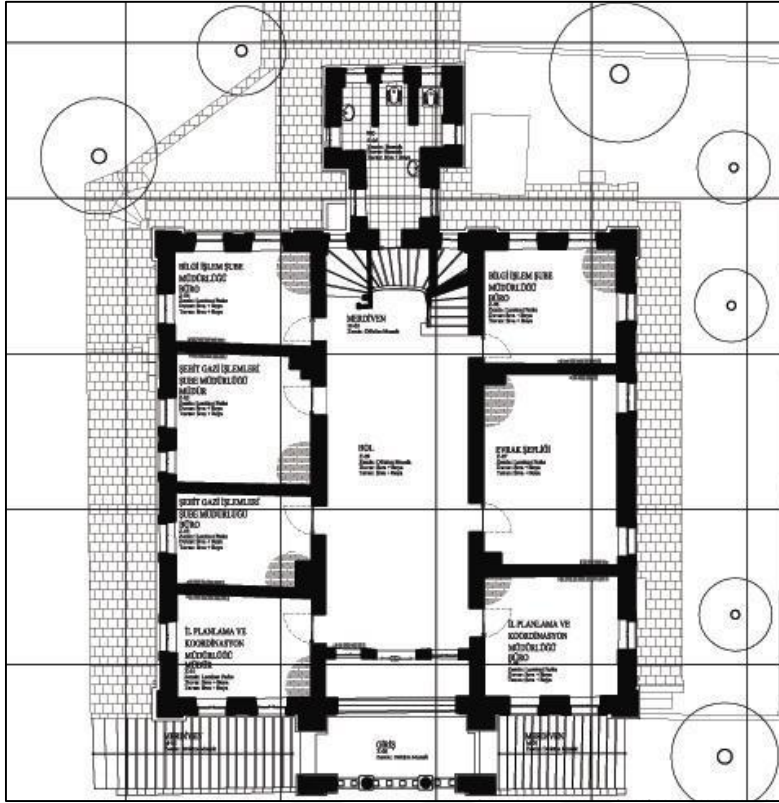

Şekil 6.26. 1967 Tarihli Pafta Adliye ve Jandarma İdare Binası [124]

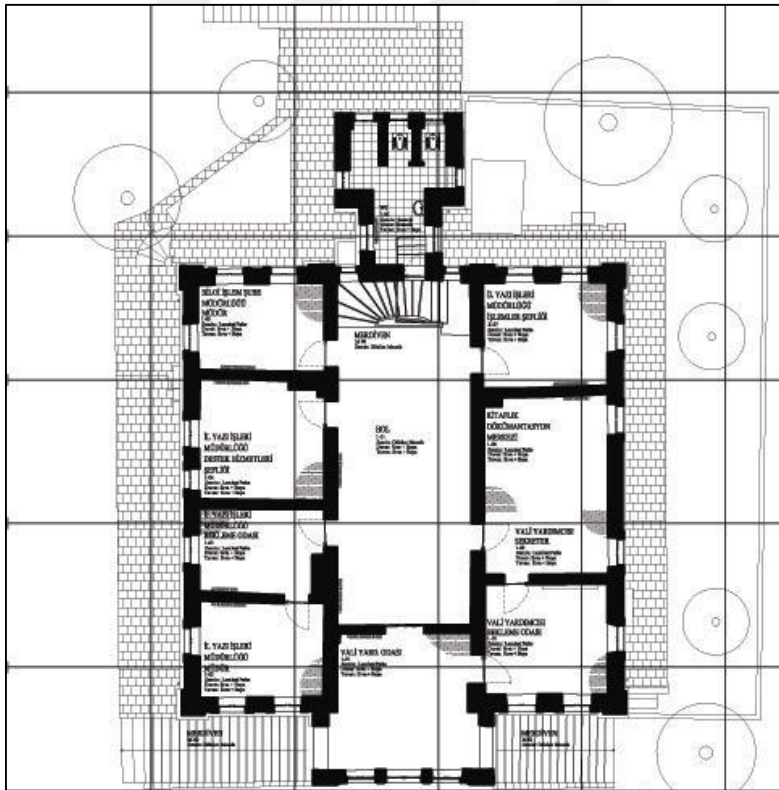

Şekil 6.27. Adliye ve Jandarma İdare Binası bodrum kat rölöve planı [72]

Şekil 6.28. Adliye ve Jandarma İdare Binası zemin kat rölöve planı [72]

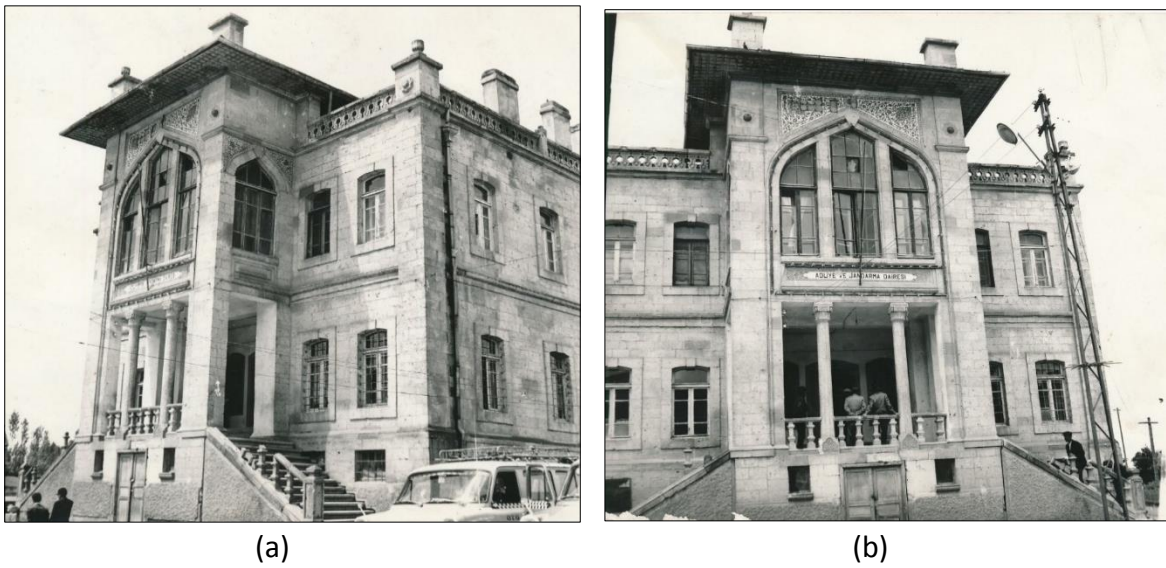

Şekil 6.29. Adliye ve Jandarma İdare Binası birinci kat rölöve planı [72]

Yapının fotoğrafları

Resim 6.67. Adliye ve Jandarma Binası 1941 [125]

(a)

(b)

Resim 6.68. Adliye ve Jandarma Binası ön cephe (a) giriş, (b) portiko [122]

Resim 6.69. Adliye ve Jandarma İdare Binası 2017

Resim 6.70. Yapının girişindeki portiko

Resim 6.71. Yapının girişi çıkmasının köşelerinde yer alan payeler [72]

(a)

(b)

Resim 6.72. Adliye ve Jandarma İdare Binası iç mekan (a) merdivenler (b) detay

Resim 6.73. Adliye ve Jandarma İdare Binası birinci katındaki ıslak hacim

6.16. Defterdarlık (Maliye) Binası

Çizelge 6.16. Defterdarlık (Maliye) Binası

Katalog 16	Adresi	Yapının Kadastrosu	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı	Bugünkü Sahibi Kurum
Defterdarlık (Maliye) Binası	Hükümet Meydanı Hükümet Caddesi	Pafta 6 Ada 559 Parsel 22	Tespit Edilemedi	1923/1932	1970	İdari Bina	İdari Bina (1989'da Replikası)	Maliye Bakanlığı

Yapı hakkında

Erken Cumhuriyet Döneminde Hükümet Konağı Binası ve Adliye – Jandarma Binası ile birlikte tasarlanmış olan Maliye Binasının inşasına 1927 yılında başlanmıştır. Selçuklu ve Osmanlı mimari öğelerinin batı formları ile harmanlanarak inşa edilen bina, 1929 yılında tamamlanmıştır. I. Ulusal Mimari akımının özgün örneklerini görmemizin yanı sıra yerel malzeme ve işçilikte ön planda tutulmuştur.

İlk Cumhuriyet yapılarından biri olan Maliye Binası 1970'li yıllarda yıkılmış; Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Tarafından 1979 yılında tescillenmesiyle 1989 yılında

aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir. Günümüzde Valilik Ek Binası olarak kullanılan yapının özgün taşıyıcı sistemi kagir olmasına rağmen, ikinci kez betonarme sistemle inşa edilmiştir.

Plan – mekân özellikleri

Yapı ilk inşa edildiği dönemde dikdörtgen bir holü ve bu holün kuzey ve batısına dizilmiş ofis bölümlerinden oluşmuştur. Holün batısında ıslak hacimlerin yer aldığı bir kütle ve doğu tarafında ise giriş kısmının olduğu bir kütle yer almıştır. 1989 yılında ikinci kez inşa edilen bu yapının planı ilk plan anlayışından farklıdır. Günümüzdeki yapıya plan açısından bakıldığında eski plana göre bir kat daha eklendiği görülmektedir. Bodrum artı üç katlı bir yapıdır. Mevcut yapının bodrum kat planlaması incelendiğinde kattaki birimler kazan dairesi, kombi odası, su deposu gibi teknik ihtiyaçların giderildiği görülmektedir. Ayrıca arşiv kısmı da yine bodrum katta yer almaktadır.

Merdiven ile çıkılan bir platform aracılığıyla yapıya zemin kattan giriş verilmiştir. Girişi karşılayan bir rüzgarlığın ardından ana hole geçilmektedir. Pvc, alçıpan gibi ayırıcı teknik yöntemlerle duvarlar ofis birimlerine bölümlenmiştir. Merdiven holün kuzeybatı tarafında yer almaktadır. Ana hol ve etrafına dizilmiş ofis bölümleri birinci katta yer almaktadır. Holün kuzeybatı ucunda tekrar eden merdiven ve güney tarafında ise ıslak hacimler yer almaktadır. Özgün yapıda var olmayıp günümüzdeki yapıda inşa edilen ikinci kat, birinci ve zemin kat ile benzer nitelikleri taşımaktadır. Farklı olarak ana holün merdiven kovanına açıldığı boşlukta ahşap kapı sistemi yer almaktadır.

Cephe düzeni – süsleme

Yapının ön cephesi, girişin olduğu çıkma ve ana kütlede meydana gelmektedir. Hükümet konağı ve Adliye-Jandarma yapılarında olduğu gibi giriş, iki merdivenin birleştiği çıkmanın olduğu yerde bulunan platform ile sağlanmaktadır. Cephede katları birbirinden ayırmak üzere silmeler bulunmaktadır. Giriş tarafında yer alan geniş sivri kemerli pencere düzeni özgün yapıdakine uygun şekilde yapılmış aslına benzer çini motifler kullanılmıştır.

Ana kütleinin doğu cephesinde kilit taşları kabartma ile vurgulanmış kemerli pencereler yer almaktadır. Bu pencereler kuzey cephesinde de görölmektedir. Cephe kartuş serili korkuluk düzeni ile bitmektedir. Cephe boyunca düşeyde devam eden payeler, korkulukları köşelerde birleştirmektedir. Vazo süslemeleri payeler üzerinde yer almaktadır. Üzerinde küre motifi bulunan iki kare tabanlı parapetler korkulukların arasına konmuştur. Birinci katta yer alan silme içine alınmış altında çerçeve biçiminde kabartma süsleme bulunan kemerli pencere göze çarpmaktadır. En üst katta ise çini motifli süslemeler sivri kemerli pencere üzerine yerleştirilmiştir. Sivri kemer formulu üst kat penceresinin üst tarafında çinilerin olduğu süslemeler vardır. Yapının güney cephesi kuzeydeki cephe ile aynı özellikleri taşımaktadır. Batı cephesinde bodrum katları dikdörtgen pencere sırası görölmektedir. Basık kemerli silme içinde kilit taşları kabartılarak vurgulanmış pencereler bulunmaktadır. Silmeler ortalarına yerleştirilmiş pencerelerin varlığından kesintiye maruz kalmıştır. Kıırma çatıyı çevreleyen kartuş merdiven kovanının bulunduğu yerde kesintiye uğramıştır. Merdiven kovanının üst tarafında eğimli beton üst örtü olan ve saça kotundan daha üste doğru devam eden bir kütle yer almaktadır. Yapının giriş çıkmasının ön ve yan cephelerinde, ikinci kat kotunda sivri kemer ile oluşturulmuş panolarda çini süslemeler bulunmaktadır. Turkuaz renkli yarım küreler doğu cephe üst kat pencerelerinin kuzey ve güney üst köşelerine yerleştirilmiştir. Giriş kısmında bulunan kolonların başlıklara oyma taştan mukarnas ve çiçek motifli kompozit süslemeler ile form kazandırılmıştır. Ayrıca cephelerdeki taş silmeleri pencere silmeleri, saksı ve küre motifleri yapıda yer alan süslemeler olarak ifade edilebilmektedir.

Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Özgün taşıyıcı sistemi yığma olan yapının yıkılmasının ardında, yapı yeniden betonarme olarak inşa edilmiştir. Yapının döşemeleri 20-25 cm arasında değişen betonarme tabliyeler olmakla birlikte yapıda geniş açıklıklar kemerle geçilmiştir. Sarı kesme tuf taşından yapılmıştır. Ön cephede çıkmanın olduğu kısım kiremit kaplı çatı diğer kısımlar ise düz çatıdır. Tavan kaplamalar ahşaptır. Pencereler benzer detay ve geometriye sahiptir. Marsilya kiremitlerle kaplı olan çatı kırma çatıdır.

Yapının fotoğrafları

Resim 6.74. Adliye ve Jandarma Binası - Hükümet Konağı - Defterdarlık Binası [124]

Resim 6.75. Aksaray Defterdarlık Binası [124]

Resim 6.76. Hükümet Konağı - Defterdarlık Binası [127]

Resim 6.77. Defterdarlık (Maliye Binası) ön cephe 2017

(a)

(b)

(c)

Resim 6.78. Defterdarlık (Maliye) Binası 2017 (a) giriş merdivenleri, (b) arka cephe (c) yan cephe

(a)

(b)

Resim 6.79. Defterdarlık Binası iç mekan 2017 (a) Zemin katta orta mekan (b) birim

6.17. Vali Konağı

Çizelge 6.17. Vali Konağı

Katalog 17	Adresi	Yapının Kadastrosu	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanım	Bugünkü Kullanım	Bugünkü Sahibi Kurum
Vali Konağı	Nakkaş Mahallesi, Kaymakamlık Caddesi Üzeri	Pafta 20L-III Ada 1985 Parsel 9	Tespit Edilemedi	1927/1930	-	Konak	Kültür Evi	Aksaray Valiliği

Yapı hakkında

Erken cumhuriyet dönemi karakteristik mimari niteliklerini taşıyan konak 1933-1989 yılları boyunca Kaymakam Konağı olarak varlığını sürdürmüştür. Önemli simgelerden olan yapı 1990 yılında restore edilmiş ve 1997 yılına kadar Vali Konağı olarak hizmet vermiştir. Yapı 2007 yılından bu yana Aksaray Kültür Evi olarak kullanılmaktadır.

Plan – mekân özellikleri

Cephede yapılan kütle hareketleriyle düzgün olmayan dörtgen planlı yapı, kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. Bodrum dahil olmak üzere üç katlı dikdörtgen planlı bahçeli bir yapıdır. Yapının iç sofalı plan tipine yakın olduğu görülmektedir. Bodrum katına girilememiştir. Zemin katta iç mekandaki kapılar düz lentolu olup vitraylı süslemeleri ile oldukça yüksektir. Kemerle ikiye ayrılmış mermer kaplı giriş ünitesine sofa, merdiven ve ıslak hacimler bağlanmaktadır. Sofaya ise üç oda açılmaktadır. Üst kata çıkan merdivenin sağ tarafında mutfak yer almaktadır.

Cephe düzeni – süsleme

Yapıyı ve bahçesini üstü kiremit kaplı harpušta çatıyla örtülü geniş bahçe duvarı çevrelemektedir. Yapının girişi ön bahçeden sağlanmaktadır. Yapının dört cephesi de kütle hareketleri bakımında oldukça zengindir. Tek korkuluklu mermer basamaklı merdiven ile zemin kattan yapıya giriş yapılmaktadır (Bkz. Resim 6.83). Yivli başlıklı profilli babalardan destek alan taş ajurlu korkuluklar merdivene karakteristik özellikler katmaktadır.

Çift kanatlı ana giriş kapısı ise kemerli ahşap kapıdır. Merdivenin üstü daha sonradan yapılan sundurma ile örtülmüştür. Kuzey cephe de yer alan alt ve üst taraflarında ve her iki tarafında bulunan kabarlarda ve cephenin en üst kısmında çini süslemeler yapılmıştır. Cephede bodrum kat pencereleri düz lentolu diğer iki katta bulunan pencere ve kapılar ise kemerlidir.

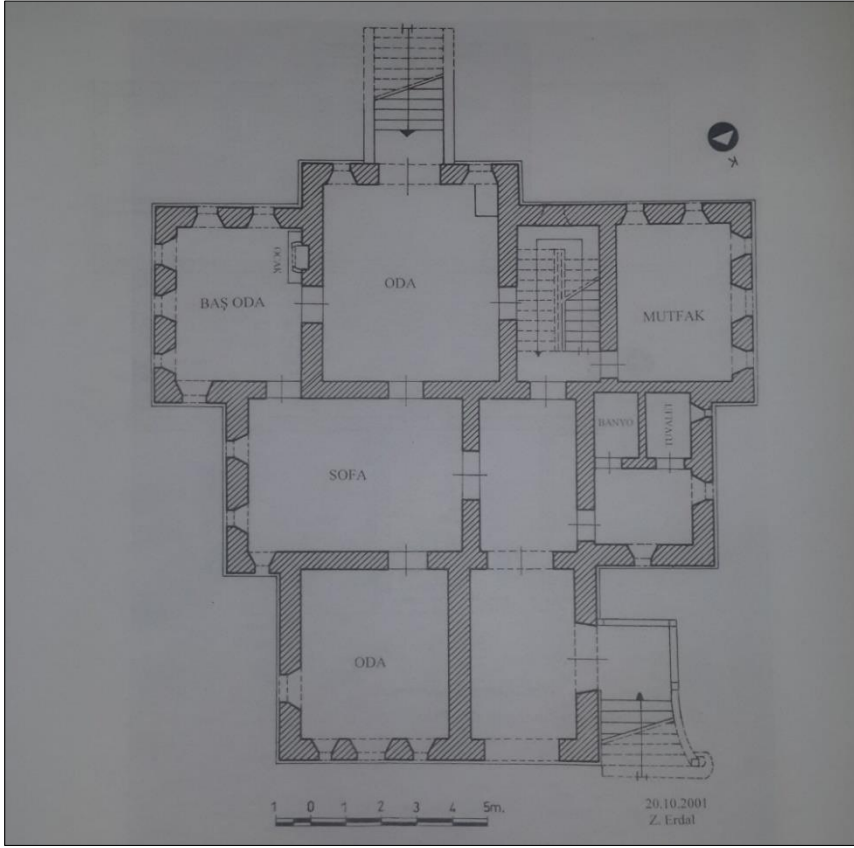
Yapının ön cephesinde üst katlardaki pencerelerde sivri kemer alt katlardaki pencerelerde ise basık kemer formuna benzer geometriler kullanılmıştır. Yapıda cephede kabartma süslemeler ve mavi beyaz kahverengi çinilerden yapılmış bitkisel motifli süslemeler yer almaktadır. Kitabesi vardır. Cepheler boyunca devam eden yüzeyden dışarı doğru taşırılmış kat silmeleri, katları birbirinden ayırmaktadır.

Yapının kuzey cephesinde zemin kat kotunda üçlü pencere grubunun altında yer alan üç adet çini kitabe kartuşlar ile çevrelenmiştir. Yan yana dizili olan bu kitabelerde Latin alfabesiyle yazılmış harfler lacivert renkte ve beyaz zemin üzerine yazılmıştır. Bitkisel bezemeli bordürlerle kuşatılmış kitabeler arasındaki boşluklarda taştan yapılmış küçük zencefil motifleri bulunmaktadır.

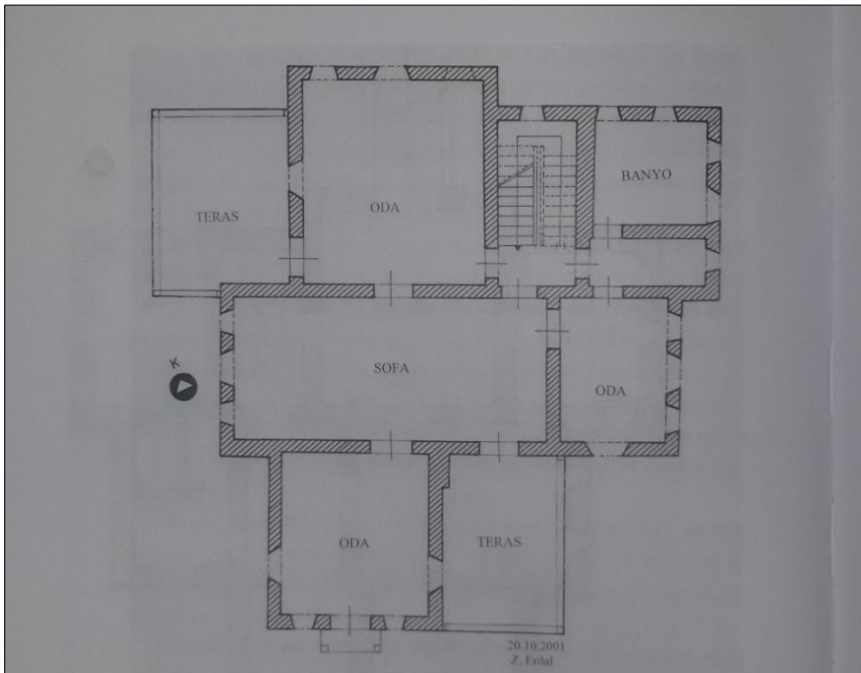
Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Bölgedeki kesme taştan yapılmıştır. Oyma taştan yapılmış korkuluklar ile balkon çevrilidir. Yapının kuzeybatı ve güneybatı taraflarındaki köşelerinde birinci kat düzeyinde terasları taştan yapılmıştır. Korkulukları ajurlu, kapı pencerelerin üst tarafları ve zemin kat giriş ünitesinin bahçe yönündeki büyük kemerli açıklığındaki vitraylı süslemeler cephede oldukça vurgulu bir etki yaratmaktadır. Odaların zeminleri birbirinden farklı parkelerle yapılmıştır. Çatı ahşaptır ve alaturka kiremit ile kaplıdır.

Yapının çizimleri

Şekil 6.31. Vali Konağı alt kat planı [15]

Şekil 6.32. Vali Konağı üst kat planı [15]

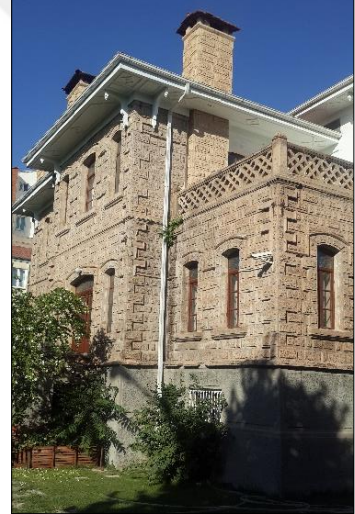
Yapının fotoğrafları

Resim 6.80. Vali (Vilayet) Konağı [125]

(a)

(b)

Resim 6.81. Vali Konağı 2017 (a) ön cephe, (b) arka cephe

(a)

(b)

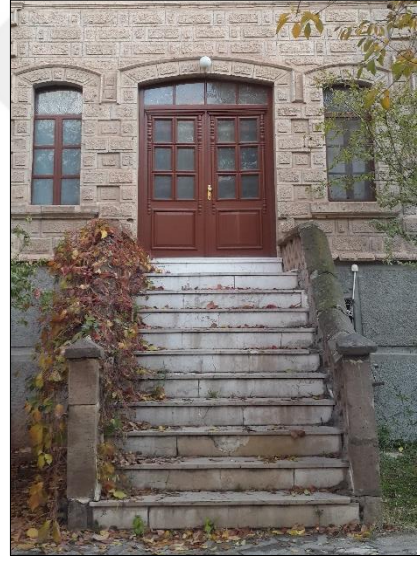
Resim 6.82. Vali Konağı II 2017 (a) giriş merdiveni , (b) yan ve arka cephe görünüşü

(a)

(b)

(c)

Resim 6.83. Vali Konağı III 2017 (a) ön cephe giriş merdiveni (b) basamak - korkuluk detay (c) arka cephe girişi

Resim 6.84. Vali Konağı IV 2017 (a) giriş holü, (b) vitray camlı teras kapısı (c) ön cephe balkon

6.18. Gazi Mektebi

Çizelge 6.18. Gazi Mektebi

Katalog 18	Adresi	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı
Gazi Mektebi	Şeyh Hamit Mahallesi	Tespit Edilemedi	1930	-	Okul	Okul

Yapı hakkında

Yusuf Ziya Gülnar döneminde yapılan Gazi Mektebi Şeyh Hamit Mahallesinde yer almaktadır. Aksaray eski kent merkezi ve yakın çevresi ile tanımlı alandan uzak mesafede inşa edilmiş olan Gazi Mektebi, Erken Cumhuriyet Dönemi yapısı olduğu için çalışmaya dahil edilmiştir.

Plan – mekân özellikleri

Dikdörtgen planlı yapı simetriktir. İki katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının zemin katında yer alan 4 sınıf güney-batı, güney-doğu, kuzey-batıya doğru yerleştirilmiştir. Bir tarafı açık olan

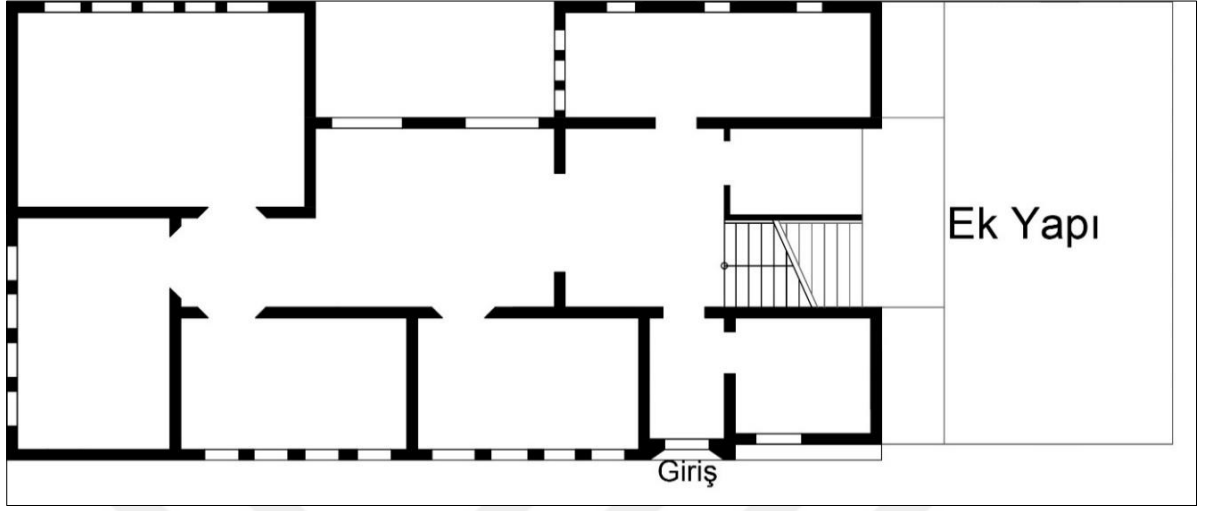
holü saracak formdadır. Giriş eksenini ile holün birleştiği alanda üst kata çıkan merdivenler yer almıştır. Islak Hacimler (tuvaletler) giriş ekseninin karşı tarafında kendilerine ayrılmış bahçeye açılan küçük bir holde yerleştirilmiştir [26]. Yapının eski fotoğraflarına bakıldığında yapının girişinin değiştiği görülmektedir.

Cephe düzeni - süsleme

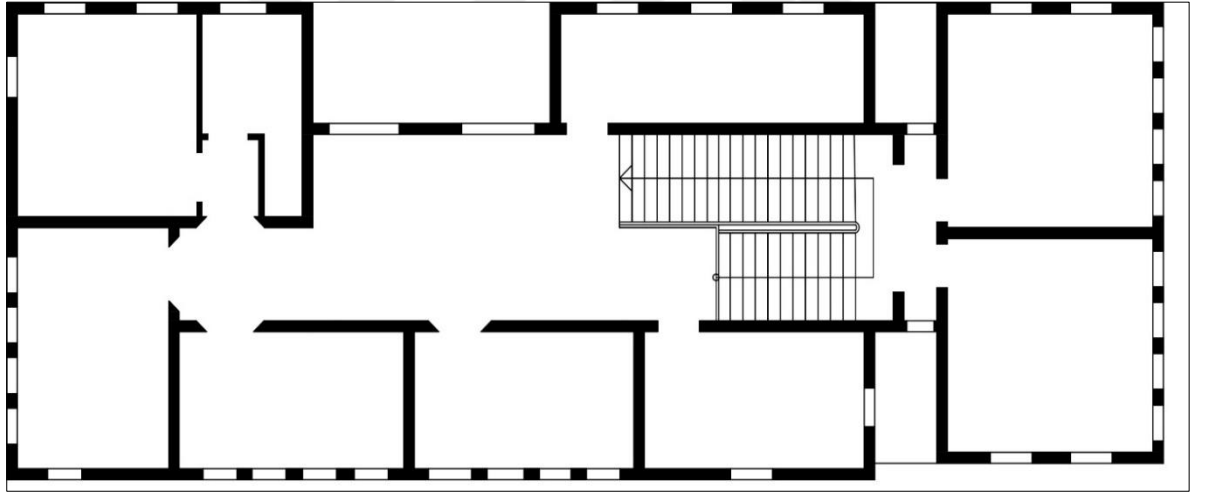
Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarından olan mektebin cepheleri sıvanmış kapı ve pencere kenarları dışa doğru taşırılmış taş sövelerle çevrelenerek vurgulanmıştır. Yapının giriş cephesinin yalın ve süslemesiz olduğu yapının fotoğraflarından anlaşılmaktadır. Giriş kapısının üstü hafif çıkma şeklinde yapılmıştır. Dikdörtgen formda olan yapının arka cephesinde yapıyı ortalamayan dörtgen şeklinde bir açıklık bırakılmıştır. Bu açıklığın üstü örtülmüştür. Bu açıklığın sağ ve sol üst köşelerinde 45 derecelik açılarla taş plaklar ile hareket kazandırılmış, açıklık vurgulanmıştır. Açıklığın ön ve yan cephelerindeki pencereler diğer cephelerdeki pencerelere göre oldukça küçük yapılmıştır. Günümüzde bu pencereler değiştirilmiştir. Arka cephenin alt kat sağ tarafında 5 adet dikdörtgen formda ahşap pencereler yer almıştır. Üst katta ise 3 adet dikdörtgen forma daha geniş pencereler yapılmıştır.

Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Çalışma dönemi yapıları arasında ilk defa dış cephede yapının özgün halinde sıva kullanımı ile karşılaşmıştır. Bir adet giriş kapısı ve bol pencereli bu yapı dikdörtgen planı ve üst örtüdeki çatı uygulaması ile dikkati çekmiştir. Günümüzde ise bu çatı kırma çatı olarak değiştirilmiş üstü kiremit ile örtülmüştür.

Yapının Çizimleri

Şekil 6. 33. Gazi Mektebi alt kat plan şeması

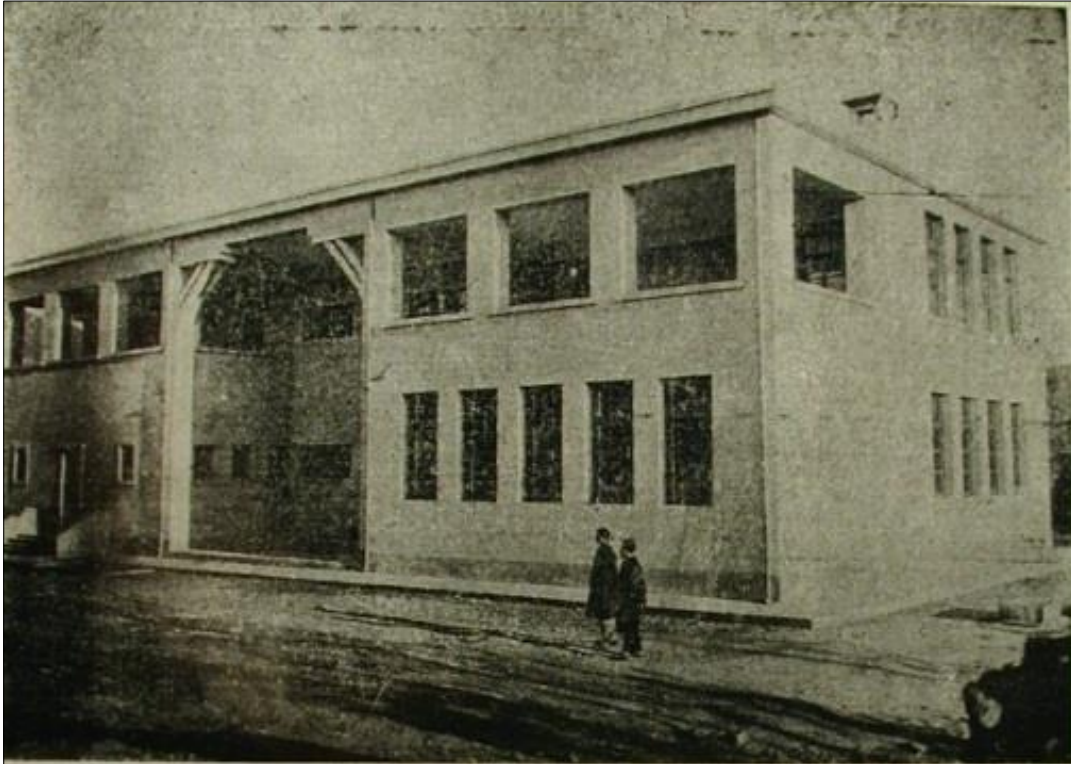

Şekil 6. 34. Gazi Mektebi üst kat plan şeması

Yapının fotoğrafları

Resim 6.85. Gazi Mektebi [128]

Resim 6.86. Aksaray Vilayet Gazetesi Gazi Mektebi

Resim 6.87. Gazi İlkokulu mevcut durumu 2017

Resim 6.88. Gazi İlkokulu yan cephesi 2017

Resim 6.89. Gazi İlkokulu ön cephesi 2017

(a)

(b)

Resim 6.90. Gazi İlkokulu iç mekan 2017 (a) alt kat iç mekan kapı detay, (b) üst kat koridor

6.19. Halk Evi

Çizelge 6.19. Halk Evi

Katalog 19	Adresi	Mimarı	Yapım Yılı	Yıkım Yılı	Orijinal Kullanımı	Bugünkü Kullanımı	Bugünkü Yerde
Halk Evi	Ptt Caddesi, Ulu Cami Yanı	Tespit Edilemedi	1932	1950'den sonra	Halk Evi	Mevcut Değil	Çay Bahçesi

Yapı hakkında

Cumhuriyet döneminin kültür ve eğitim kurumları arasında yer alan halk evleri o dönemler de ülkenin birçok yerinde açılmıştır. Aksaray da Halk evi 26 Şubat 1932'de hizmete girmiştir. Halkevlerine bütün vatandaşlar bir araya gelebilmek temel amaçlardan biridir. Halk evinin ilk kurulma şartlarından biri bulunduğu yerde bir kütüphane ve okuma odası yapılması olmuştur [82].

Plan – mekân özellikleri

Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarından olan yapı iki katlıdır. Dikdörtgen formda bir plan yapısına sahiptir.

Cephe düzeni - süsleme

Oldukça sade bir cephe düzeni olan yapıda giriş cephesinde iki parçalı kütle hareketi belirgindir. Yapı asimetrik cephe düzeni ve farklı pencere tipleri ile modern özellikler göstermektedir. Giriş çıkmasının olduğu yapı kütleleri ile yapıyı tamamlayan ana kütlelerin büyüklükleri arasındaki farkın oldukça fazla olduğu resimlerden anlaşılmaktadır. Cephede dikdörtgen pencere açıklıkları ve girişin hemen üstündeki çıkmayı taşıyan sütun dönemin mimari özelliklerini vurgulamaktadır. Ana giriş kapısı ahşap çift kanatlıdır. Giriş kapısını karşılayan bir platform ile yapıya giriş sağlanmıştır. Cephede katları birbirinden ayıran siltmeler yapıda yoktur. Saçak yapılmamıştır. Çatı altını tüm cephede yağmur giderleri için yapılmış borular çevrelemiştir.

Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Yapıda kesme taş kullanılmıştır. Üst örtüsü kırma çatıdır. Çatının üstü kiremitle örtülmüştür. Cephelerde alt katta büyük dikdörtgen pencereler yer alırken üst katta dörtgen formda alt kata göre daha küçük pencereler yapılmıştır. Pencerelerin etrafı oldukça sade ve sövesizdir.

Yapının çizimleri

Tespit Edilemedi

Yapının fotoğrafları

Resim 6.91. Halk Evi [128]

Resim 6.92. Halk Evi 1940 [124]

6.20. Gazhane (Tiyatro) Binası

Çizelge 6.20. Gazhane (Tiyatro) Binası

Katalog 20	Adresi	Yapının Kadastrosu	Mimarı	Yapım Yılı	Orijinal Kullanım	Bugünkü Kullanım	Bugünkü Sahibi Kurum
Gazhane Binası	Büyük Bölcek Mahallesi	Ada 2423 Parsel 1	Tespit Edilemedi	1937- 1938	Depo	Tiyatro	Aksaray Belediyesi

Yapı hakkında

Cumhuriyet Dönemi sivil mimarlık örneklerinden olan yapı patlayıcı ve dinamik deposu olarak kullanılmıştır. Yapı 1978 yılında fonksiyonel olarak değişikliğe uğramış Aksaray Belediyesi Tiyatro Salonuna dönüştürülmüştür.

Plan – mekân özellikleri

Gazhane binası tek katlı olup dikdörtgen planlıdır. Cephedeki pencereler dikdörtgendir. Ön Cephe ve Yan Cephe de yer almak üzere yapının iki giriş kapısı vardır.

Cephe düzeni – süsleme

Yapının dört cephesi de taş ile yapılmıştır. Kütle hareketleri ile zengin olan cephelerde pencereler dikdörtgen formda olup ahşaptan yapılmıştır. Yapının köşeleri dışa doğru taşırılmış taş örgülerle vurgulanmıştır. Pencere ve kapıların etrafı taş söveler ile çevrenmiştir. Yapının ana cadde üzerindeki cephesinde kapı üzerinde kitabesi yer almaktadır. Kitabe latin harflerle yazılmıştır. Yapı taş duvarları, kapı pencere söveleri, köşe bitişleri ile Osmanlı Geç dönemindeki Klasik üsluplu fabrika yapılarıyla benzer cephe özellikleri gösterir.

Strüktür teknik – malzeme kullanımı

Yapının üst örtü sistemi iki kademeli beşik çatı şeklinde yapılmıştır. Üstü kiremit ile kapatılmıştır. Yığma sistemle inşa edilen yapıda ağırlıklı olarak taş ve ahşap malzeme kullanılmıştır.

Yapının çizimleri

Tespit Edilemedi

Yapının fotoğrafları

Resim 6.93. Gazhane (Tiyatro) Binası [122]

Resim 6.94. Tiyatro Binası kitabenin olduğu cephe

Resim 6.95. Tiyatro (Gazhane) Binası iç mekan [132]

Resim 6.96. Tiyatro olarak kullanılması için yapılan tadilat [132]

Resim 6.97. Tiyatro Binası ön giriş cephe 2017

Resim 6.98. Tiyatro Binası sağ yan cephesi 2017

Resim 6.99. Tiyatro Binası kitabesi - süslemeler 2017

7. DEĞERLENDİRME

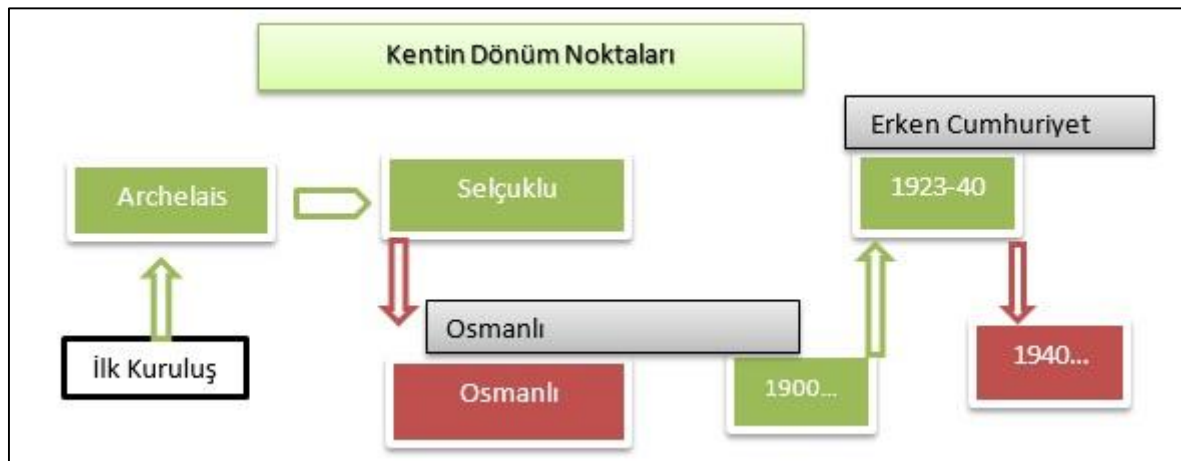
7.1. Aksaray Eski Kent Merkezi ve Yakın Çevresinin Geç Osmanlı – Erken Cumhuriyet Dönemleri Bağlamında Değerlendirilmesi

“Rasyonel bir çerçevede kentlerin gelişmesinin altı analitik ölçüye göre tespit edilmesi beklenmektedir. Bunlar sırasıyla 1-Karakter 2- Büyüklük 3- Yoğunluk 4- Doku Özellikleri 5- Merkezleşme Eğilimleri ve Mekandaki genel dağılış biçimleridir [63].”

Türkiye deki şehirlerde bu basit kıstasların bile nazara alınmaması “Türkiye’deki şehirleşme tipi”ni adeta boşlukta bırakmaktadır. Buna rağmen yine de Burgess’in üç şehir tipiyle Türkiye’deki karşılaştırmak incelemeyi tamamlayıcı bir rol oynayacaktır. Türk kentlerine genel bir bakış attığımızda kent tipolojisinin tam bir prototipi olmasa da tek merkezli halkalar tipinden ziyade çok kesimli şehir tipi ile çok merkezli şehir tipine yaklaştığı görülür [62].

Aksaray’ın Neolitik Dönemden beri (M.Ö. 7000-6000) var olduğu ve tarihi dönemler içinde bir çok döneme ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Aksaray tek merkezli bir kent olmakla birlikte bu kentin ilk yerleşim bölgelerini Şamlı, Seyit Hamit ve Dere Mahalleleri oluşturmaktadır.

Çizelge 7.1. Aksaray kentinin dönüm noktaları

Çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Aksaray'ın eski kent dokusunu değerlendirdiğimizde kentin bir merkez çevresinde gelişen kale kenti olduğu ifade edilebilir. Tanıklık ettiği dönemler boyunca bu merkez üzerinden gelişen kent, zaman içerisinde bu merkez etrafında çok kesimli bir büyüme gösterse de eski merkezin canlılığını her dönemde koruduğu görülmektedir. Selçuklular döneminde ikinci kez inşa edilen bu kente, dönem özelliklerini taşıyan mimari yapılar inşa edilmiş ve bu yapıların birçoğu kentte referans veren nitelikli yapılar olmuştur. Kısmen de olsa sonraki dönemlere işlevlerini yitirmeden gelebilen yapılar olmuştur.

Kentin en parlak ve gelişme gösteren dönemi II. Kılıçarslan döneminde olmuştur. Karamanoğulları döneminde kentte daha çok idari olarak değişimler yapılmıştır. Roma ile Bizans devirlerinde kullanılan, Anadolu Selçuklu ve Karamanoğulları dönemlerinde geliştirilen çarşı diye adlandırılan Mineracik Mahallesinde paralel yol ağlarıyla eski kent dokusu canlılığını korumuştur. Kenti o dönemler geliştiren ve canlı kılan hanların, çarşıların ve pazarların olduğu bölgelerdir. II.Kılıç Arslan Hanı, Sarraf Mutafyan Hanı bu durumu kanıtlayan nitelikli yapılardandır. Ulu Cami'nin güneyindeki meydan ise açık Pazar olarak kullanılmıştır.

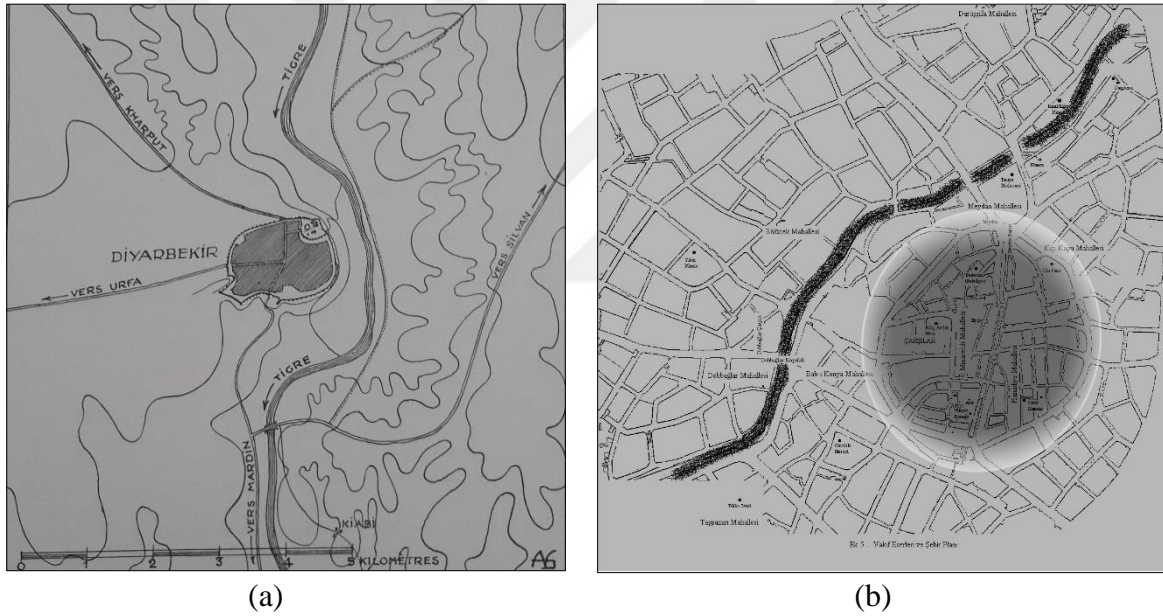
Araştırmalar doğrultusunda sur dışında Zinciriye Medresesi ile Ulu ırmak batısında Debbağlar Çarşısı, su içinde Minarecik Mahallesi'nde Debbağlar Köprüsüne giden yolun sonlarında Ulu Caminin batısında Kasaplar Çarşısı, Mineracik Mahallesinde bedesten (arasta) içinde Bezciler Çarşısı, sur dışında Hamidiye ve Hacı Hasanlı Mahallelerinin birleştiği kısımda Kalealtı Caddesi üzerinde Demirciler Çarşısı, Demirciler Çarşısı yakınında yahut iç taraflarında Kılıççılar Çarşısı, sur dışında yer aldığı tahmin edilen Boyacılar Çarşısı olduğu ifade edilmektedir [46].

Osmanlı dönemine kadar gerek kentin imarı gerekse kente kazandırılan mimari yapıları ile en verimli çağlarını yaşayan Aksaray, Fatih'in İstanbul'u fethetmesi üzerine kentin önemli zanaatkar, ilim, ticaret adamlarının iskan politikasıyla İstanbul'a götürülmesi sonucu kent boşalmış, eski hareketliliğini yitirmiştir. Osmanlı döneminde kentte önemli bir yatırım söz konusu olmamıştır.

Gittikçe gerileme kaydeden Aksaray'ın tekrar hareketlilik kazanması Osmanlı'nın son döneminde doğan modernite çabalarıyla olmuştur. Aksaray 1866 yılında belediye olmuş, bu

dönemden sonra Cumhuriyet'in kurulması ve müteakibindeki hızlı gelişme sonucu kente yatırımlar yapılmıştır. Aksaray'ın 1920'lerde tekrar vilayet olmasıyla birçok faaliyetlerde kentte yer almıştır. Dönemin mimari niteliklerini yansıtan birçok kamu yapıları 1920 - 1938 yıllarında inşa edilmiştir. 1933 yılında Aksaray'ın tekrar ilçe ye dönüştürülmesi Cumhuriyetin ilanıyla kazandığı birçok önemli nitelikleri birer birer kaybetmeye başlamıştır.

Tanzimat sonrası Osmanlı kentlerinde, çoğunlukla, yeni bulvarlar, batılı üsluplarla bezenmiş yapılar ve kamu binalarından oluşan yeni merkezin, geleneksel kent merkezinin dışında bir yere inşa edilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde bu durum Diyarbakır¹⁴ örneğinde karşımıza çıkmaktadır. Aksarayda ise geleneksel merkezin hep kullanılmaya devam edilmesi, şehir merkezinin kale sınırlarının dışına çıkmaması görülmektedir [104].

Şekil 7.1. Aksaray Kale kenti ile Diyarbakır Kale kentinin kıyaslanması (a) Diyarbakır Kale Kenti [80], (b) Aksaray Kale Kenti Nevzat Topal planından uyarlanarak hazırlanmıştır.

Aksaray gibi bir kale kenti olan Diyarbakır Kalesi de verimli bir nehir kenarında tepelik üzerine kurulmuştur. İç ve dış kale olmak üzere iki kısımdan oluşan Diyarbakır kalesinin,

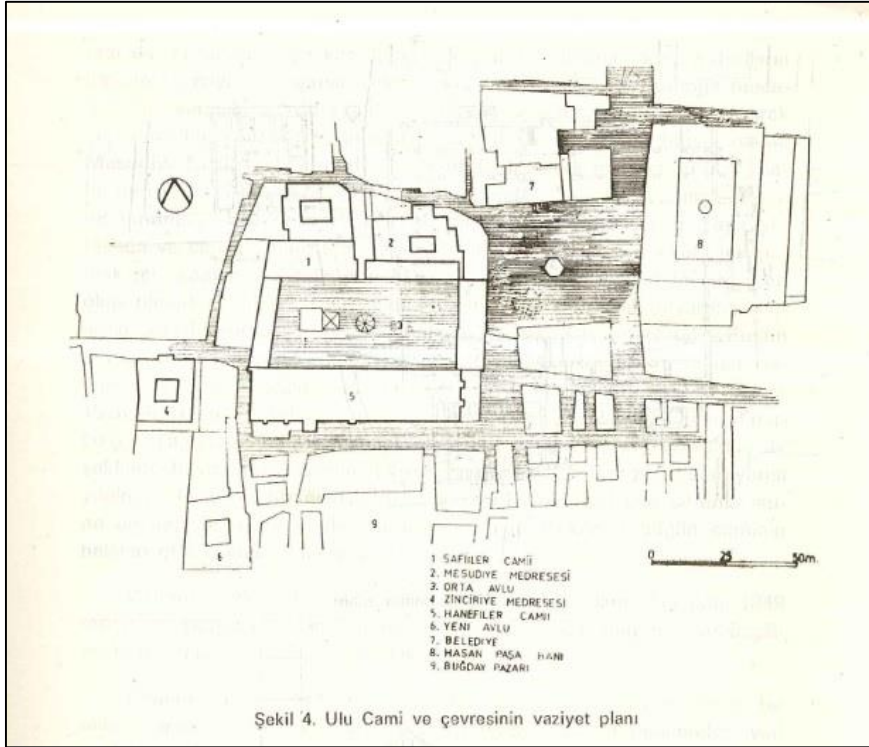
¹⁴ Diyarbakır, 19. yüzyılın sonlarına kadar surların çevrelediği Suriçi ile sınırlı kalmış, 1869-75 arasında Vali Kurt İsmail Paşa döneminde sur dışına açılma hareketleri başlamıştır. Kolorduya ait kışlalar, orduya ait yönetim binaları, cami, hastane binası ve ıslahhane bu dönemde yapılmıştır. Sur dışına doğru esas gelişme ise 1930'lu yıllarda başlamıştır. Bu dönemde Diyarbakır, iki ayrı merkeze sahip kentlerden biridir: Birincisi yeni yönetim binalarının, kamu kurumlarının ve çevrelerinde yer alan yeni konut alanları ile Yenişehir bölgesi, ikincisi ise eski kent dokusunun yer aldığı, surlarla çevrili Suriçi bölgesidir. 1930'lu yıllara kadar Suriçi'nde yer alan İçkale bölgesi, kentin başlıca kamu yapılarının yer aldığı yönetim merkezi olmuştur [87].

savunma yapısı niteliği, konumu, bölümleri ile Aksaray Kale kentine benzer özellikler gösterdiği söylenebilir [87]. Aksaray'da kale surları izleri ile şekillenen merkez Erken Cumhuriyet döneminde de aktif olarak varlığını sürdürmüş, geçmişe ait özelliklerini koruyabilmiştir. Kale kentlerinde yer alan, daha önceki dönemlerde inşa edilmiş olup, kentin yapı taşlarını oluşturan Ulu cami, Şadırvan, Zinciriye medresesi, Buğday pazarı, han, medrese ve daha geç döneme ait belediye yapısı gibi mekânsal birimler kent merkezi içinde Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde de aktif olarak yer almıştır. Benzer durum Diyarbakır Kale kentinde görülmektedir (Bkz Şekil 7.2.-7.3.). Aksaray'da kent merkezini şekillendiren surların sadece izleri kalmıştır. Çeşitli onarım ve restorasyonlar ile günümüze kadar gelen Diyarbakır Kalesi surları ise varlığını korumuştur.

1930'lara kadar eski kent merkezi ile tek merkezli kale kenti niteliğini devam ettiren Diyarbakır Kalesi, Aksaray Kale kenti ile benzer niteliktedir. 1930'lardan sonra Yenişehir bölgesinde oluşturulan ikinci bir merkez ile Diyarbakır, Erken Cumhuriyet Döneminde ve sonrasında tek merkezli kent anlayışının sürdüğü ve ikinci bir merkezin görülmediği Aksaray'dan ayrılmaktadır. Yenişehir, Dağkapı, Urfakapı ile İstasyon arasındaki geniş sahada 1930'larda yapılan planlamanın ardından 1935'te sur dışına inşa edilen tren garı ve garın yapılması ile o dönemin kentlerine kazandırılan istasyon caddeleri yeni merkezin aktif noktaları olmuştur. Aksaray'da tren garı inşa edilmemiştir. Bu durumun kentte ikinci bir merkez oluşmamasının nedenleri arasında sayılabilir.

Şekil 7.2. Metin Sözen - Diyarbakır Kalesi Ulu Cami ve çevresi

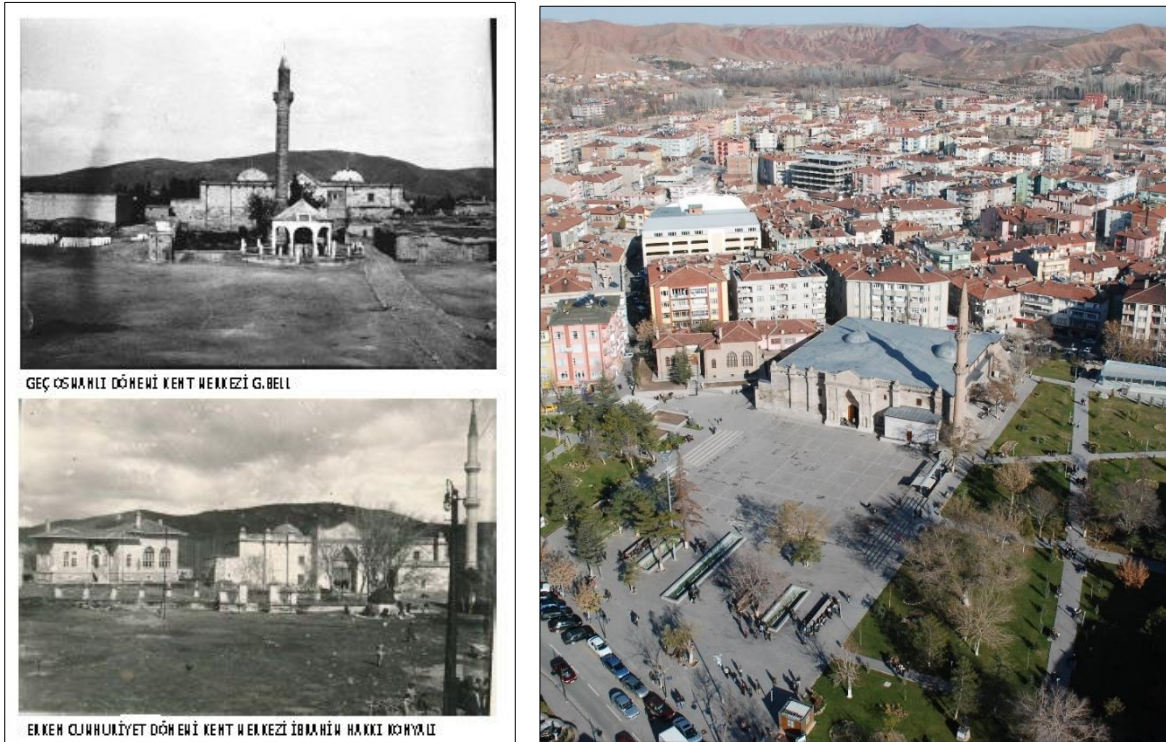
Şekil 7.3. Aksaray Kalesi Ulu Cami ve çevresi¹⁵

¹⁵ Nevzat Topal'ın planı üzerinden yeniden düzenlenmiştir.

Aksaray Vehbi Bey Caddesi'nin kuzey tarafı ile Bankalar Caddesi'nin batı tarafındaki alan ve Belediye'nin yer aldığı alan Anadolu Selçuklular döneminden Geç Osmanlı – Erken Cumhuriyet dönemlerinde de canlılığını koruduğu görülmektedir. Günümüzde hala bu doku kentin aktif ticaret merkezini oluşturmaktadır.

Geç Osmanlı döneminde eski kent üzerinde büyük çaplı bir Mekânsal ve demografik gelişme olduğu söylenemez. Aksaray'da 1899 yılında inşa edilen Belediye Binası neredeyse tüm idari kurumların hizmet verdiği tek yapı niteliğindedir. Belediye Binası inşa edilmeden önce kiralanan dükkan içerisinde belediye hizmetlerinin verilmesi, ancak 1930'larda konakların inşaatı ile idari birimlerin yeni yerlerine geçmesi üzerine Belediye'nin kendi binasına taşınması kent içinde ihtiyaç duyulan mekânsal birimlerin Erken Cumhuriyet Döneminde tedarik edildiğini göstermektedir.

Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray'ın eski kent merkezi ve yakın çevresini incelediğimizde tarihi kale izlerinin döneme yansıdığını ve bu izlerin sınırları içinde kent için önemli olan iki meydanın yer aldığını görülmektedir.

Resim 7.1. Ulu Cami – Kütüphane binası ile tanımlı meydan

Bu meydanlardan İlki Ulu Cami, Halk Kütüphanesi, Halk Evi ve Belediye binaları ile tanımlanmış meydandır. Osmanlı Döneminde Ulu Cami ile sınırlı olan bu alan buğday pazarı olarak işlev görmüştür. Geç Osmanlı Döneminde Belediye Binasının, Erken Cumhuriyet Döneminde ise Halk Kütüphanesi ve Halk Evi yapılarının inşası ile meydan tanımını kazandığı ifade edilebilir.

Resim 7.02. Adliye ve Jandarma, Hükümet Konağı ve Defterdarlık Binaları ile tanımlı meydan

İkinci meydan ise Vilayet Konağı, Adliye - Jandarma ve Maliye yapılarının inşası ile oluşturulmuş olan meydandır. Bu üç yapı inşa edilmeden önce (1920'ler öncesi) bu bölgede kerpiç evler yer almıştır. Vali Yusuf Ziya Gülnar döneminde kamulaştırılmış olan bu alan, hükümet yapılarını tanımlayan önemli bir meydan niteliğini kazanmıştır.

Bu meydanın Erken Cumhuriyet döneminin eski kent merkezine kazandırdığı yeni bir meydan olduğu söylenebilir. Cumhuriyetin farklı yıllarında inşa edilmiş konut dokusu ve Geç Osmanlıdan kalan konutlar bu meydanın doğusunda yer almaktadır. Meydanın kuzeyinde ticari birimlerin bulunduğu çarşı ve güneyinde ise 1958 yılında yine yerel malzemeler kullanılarak inşa edilmiş Kurşunlu Cami yer almaktadır. Konut ve ticaret alanlarının bu eski kent merkezine canlılık kattığı görülmektedir. Aksaray Orta Mektep (Lisesi), Cumhuriyet Mektebi, Hastane yapılarının inşa edildiği bölge dönem özelliklerini gösteren kente yeni dönemde kazandırılan alanlar arasındadır.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte başlayan yeni dönemde Aksaray'da eski kale izlerinin olduğu tarihi çekirdek dokunun, kent merkezi olarak devam ettiğinin bir diğer göstergesi dönemin nitelikli endüstriyel yapısı olan Azmi Milli Un fabrikasının inşası olmuştur. Fabrikanın

karşısında yer alan Zinciriye Medresesi ve Ali Paşa Hamamının olduğu alan, Un Fabrikası ve Vehbi bey caddesinin Debbağlar köprüsü ile birleştiği noktada yine Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilen Vali Konağı ile yeniden şekillenmiştir.

Resim 7.3. Aksaray Orta Mektep (Lisesi), Askerlik Ocağı Binası, Cumhuriyet Mektebi [129]

Resim 7.4. Aksaray Vali Konağı, Hamam, Vehhibey Caddesi [122]

1932 Yılında Azmi Milli Un Fabrikasından çekilmiş olan fotoğrafta (Bkz. Resim 7.4.) Hamam, Bölcek (Başköprü) Köprüsü, Cami, Fevzi Karabece Evi, H. Esat Tatlı Pimar Evi, Vilayet Konağı, Fahri Evi, Ali Gürün Evi görülmektedir.

Kentin en can alıcı noktalarından olan çarşı ve pazarlar oldukça ön planda yer almıştır. Osmanlı zamanında ticari işlerden ziyade bağ bahçelerde çalışan Müslümanlar, Cumhuriyet'in ilanı ile Rumların ve Ermenilerin elinde olan çarşı pazarlarda görülmeye başlamıştır. Konakların yakınlarında yer alan Sebze Pazarı ve Ulu Cami'nin önünde kurulan Buğday Pazarı dönemin hareketli noktalarında olduğu ifade edilebilir.

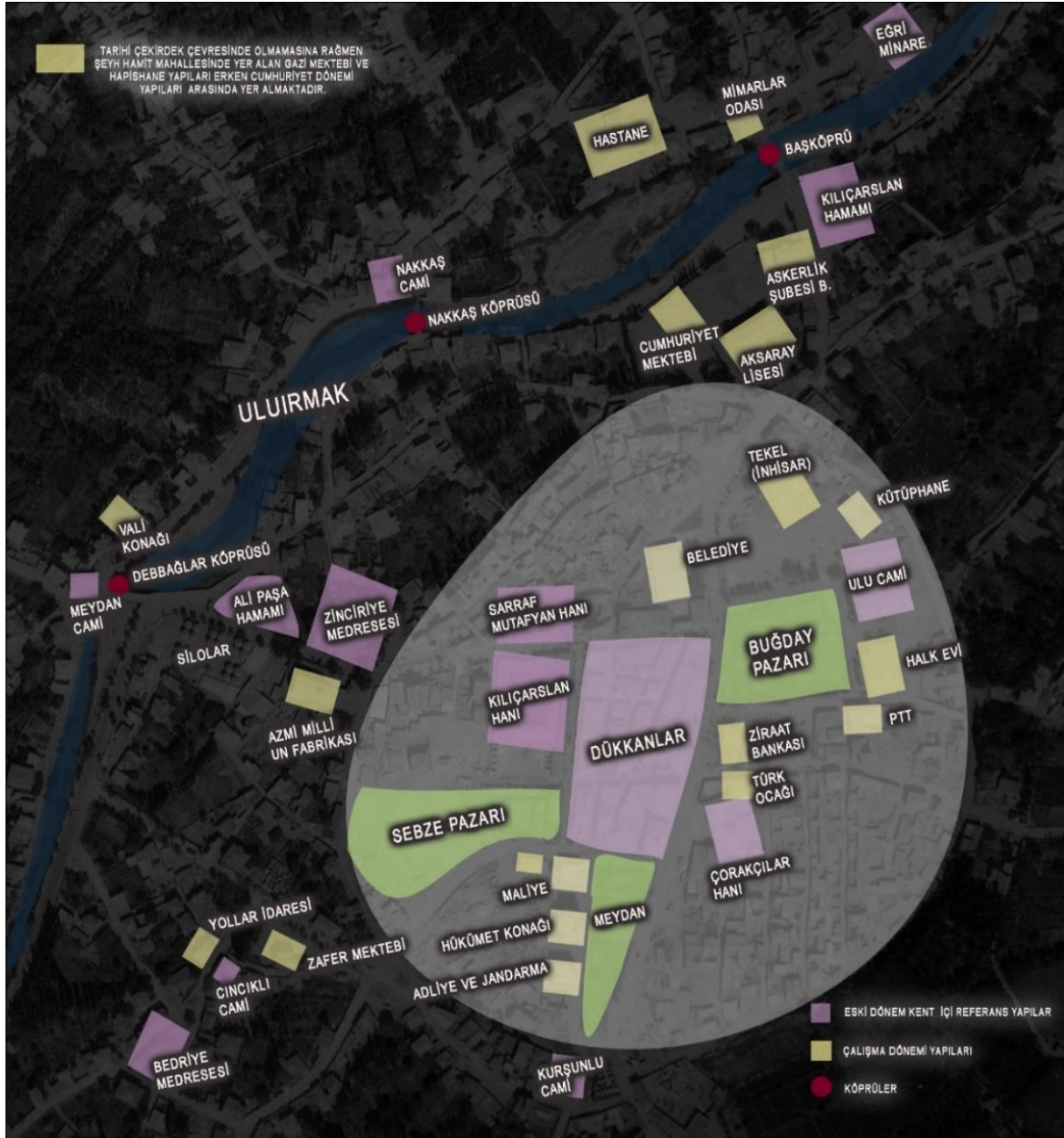
Resim 7.5. Sebze Pazarı ve arkada idari yapılar [128]

Resim 7.6. Buğday Pazarı [122]

Aksaray Eski Kent Merkezi ve Yakın çevresinin tek merkez üzerinden çok yönlü bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Kale surlarının izleri ile oluşan bu merkezin Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde aktif olarak varlığını koruduğu, kentte ikinci bir merkez oluşmadığı tespit edilmiştir. Aksaray'a planlanan demir yolunun yapılmaması, kentte gar binasının olmaması, o dönemler gar binasının inşası ile oluşan ve kentlerde ikinci ve yeni bir merkez oluşumunu sağlayan İstasyon Caddesi Aksaray'da meydana gelmemiştir.

Şekil 7.4. Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde eski kent merkezi ve yakın çevresinde inşa edilen yapılar¹⁶

¹⁶ Yapıların yerleri Aksaray hava fotoğrafı üzerinden gösterilmiştir.

Sultan II. Mahmut zamanında oldukça etkili bir hale gelen ampir üslup Osmanlılara has bir karakter kazanmıştır. Avrupa'daki gibi stilize edilmiş hayvan figürleri Osmanlı yapılarında uygulanmamıştır. Sultan Abdülaziz dönemlerine gelindiğinde Yunan sanatından Hint sanatına kadar gelmiş geçmiş tüm üslupların karışık olarak eklektik bir tavırla uygulandığı dönemin eserlerine bakıldığında görülmektedir. Osmanlı mimarlığında 18. yüzyılın barok ve rokoko etkilerinden sonra neo-klasik üslup görülmüş, 1860'lardan sonra inşa edilen yapılarda görülen seçmeci tutum ile geleneksel değerlerden giderek uzaklaşmıştır. II. Abdülhamit döneminde inşasına ağırlık verilen kamu kuruluşları için taşra teşkilatında Osmanlı Ampiri, neoklasik üslup kullanılmıştır. Yapılarda doğu romantizmi içinde yüzeylerde bölgesel-ulusal etkiler yer edinirken, neo-rönesans, neo-barok veya neo-gotik biçimleri de uygulanmıştır. İstanbul dışındaki yerlerde geleneksel özellikler konut mimarlığında yer almaya devam etmiştir. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile milliyetçilik hareketleri güçlenmiş ve mimarlıkta bu hareketlerden etkilenmiştir. Dönemin karışık uygulamalarından rahatsız olan genç mimarlar, ulusal bilinci yaratma amacıyla, mimarlığı batılı kaynaklardan arındırmak istemiştir. Osmanlı ve Selçuklu mimarlığının klasik değerlerini cephelerde uygulanması ile başlayan mimari üslup, Cumhuriyet'in ilk yıllarında varlığını sürdürmüştür. Bu akımın öncüleri olan Mimar Kemalettin ve Mimar Vedat, klasik devir eserlerini baz alarak yeni klasik üslubu oluşturan eserler yapmışlardır. Bu akım hükümet tarafından desteklenmiş; okul, kışla, tren istasyonu, kütüphane, vb. çoğu binaların milli üslupta yapılması talep edilmiştir [34,35,84,103,111,112].

Cumhuriyetten önce ve sonra, Avrupa'daki Klasik etkiye dönüş ve mimarideki eklektik davranışlar, ülke de de etkisini göstermiştir. Avrupa da eğitim görmüş mimarların bu görüşten etkilenmeleri bu akımın ülkede yayılmasına neden olmuştur.

Başta İstanbul olmak üzere Anadolu kentlerinde inşa edilen yapılarda olduğu gibi Aksaray kentinde de inşa edilen Erken Dönem yapılarında bu üslup kendini göstermektedir. Bu döneme ait Aksaray mimari yapılarında Selçuklu eserlerindeki taş işliğine rastlanılmaktadır. Toplumdaki fikir akımları mimari ve sanatta da kendini göstermektedir. Avrupa'nın yeni klasikçi tavrı Osmanlı etkisi ile harmanı bu devrin yapılarında kendini göstermektedir.

Aksaray Geç Osmanlı – Erken Cumhuriyet Dönemlerini ihtiva eden çalışmada eski kent merkezinde inşa edilen, kurum yapısı olarak işlev yüklenen 20 adet yapı değerlendirmeye

alınmıştır. Yapılar eski kent merkezinde ağırlıklı olarak Dere, Zincirli, Minarecik, Hamidiye, Hacı Hasanlı, Muhsin Çelebi ve Taşpınar Mahallelerinde yer almaktadır.

Değerlendirmeye alınan 20 adet yapının 9'u Geç Osmanlı Dönemi 11'i ise Erken Cumhuriyet Dönemi yapıları arasında sıralanmıştır. Bu yapılardan Halk Evi, Türk Ocağı Binası, Tekel Binası, Askerlik Şubesi Binası ve Cumhuriyet Mektebi günümüzde mevcut değildir. Maliye Binası, Belediye Binası ve Zafer Mektebi yapıları ise yıkılmış yerine yeniden aynı işlevi ve ismi devam ettiren yapılar inşa edilmiştir. Maliye Binası özgün yapısının replikası olmasına rağmen, Belediye Binası ve Zafer Mekteplerinin özgün yapıları ile benzerlikleri yoktur. Gazi Mektebi ve Hastane yapıları ise özgün hallerini büyük oranda değiştiren onarımlar görek günümüze kadar gelebilmişlerdir. Yollar İdaresi, İbrahim Kaya Konağı, Aksaray Orta Mektep (Lisesi), Kütüphane, Hapishane, Hükümet Konağı, Adliye ve Jandarma Binası, Vali Konağı, Gazhane yapıları günümüzde mevcut olup aktif olarak kullanılmaktadır.

Çizelge 7.2. Çalışma dönemleri yapılarının gruplandırılması I

DÖNEM YAPILARI	
Geç Osmanlı Dönemi Yapıları	Erken Cumhuriyet Dönem Yapıları
<ul style="list-style-type: none"> • Eski Belediye Binası • Türk Ocağı Binası • Tekel (İnhisar) Binası • Askerlik Şubesi Binası • Hastane (Konak) • Yollar İdaresi Binası (Konak) • Aksaray Mimarlar Odası (Konak) • Zafer Mektebi (Konak) • Cumhuriyet Mektebi 	<ul style="list-style-type: none"> • Aksaray Orta Mektebi(Lisesi) • Azm-i Milli Un Fabrikası • Milli Kütüphane • Hapishane • Hükümet Konağı • Adliye - Jandarma Binası • Defterdarlık Binası • Vali Konağı • Gazi Mektebi • Halk Evi • Gazhane Binası

Çizelge 7.3. Çalışma dönemleri yapılarının gruplandırılması II

Nitelikler	Erken Cumhuriyet Dönem Yapıları	Geç Osmanlı Dönemi Yapıları
Günümüze Gelen Yapılar	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aksaray Orta Mektep 2. Azm-i Milli Un Fabrikası 3. Kütüphane 4. Hapishane 5. Hükümet Konağı 6. Adliye Binası 7. Vali Konağı 8. Tiyatro (Gazhane) Binası 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yollar İdaresi Binası (Konak) 2. Aksaray Mimarlar Odası (Konak)
Günümüze Gelmeyen Yapılar	<ol style="list-style-type: none"> 1. Halk Evi 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türk Ocağı Binası 2. Tekel (İnhisar) Binası 3. Askerlik Şubesi Binası 4. Cumhuriyet Mektebi
Günümüze Değişim Geçirerek Gelen Yapılar	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gazi Mektebi 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hastane (Konak)
Günümüze Yeniden İnşa Edilerek Gelen Yapılar	<ol style="list-style-type: none"> 1. Maliye Binası 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zafer Mektebi (Konak) 2. Eski Belediye Binası

7.2.1.Yapıların plan – mekân özellikleri bağlamında değerlendirilmesi

Osmanlı İmparatorluğu varlığını sürdürebilmek için batılılaşma hareketleri ile meydana getirdiği yeniliklerle batıdan bazı modelleri almış bazılarını da bilinçli olarak almamıştır. Reformist tutuma rağmen geçmişten gelen gelenekler ve kalıplardan da vazgeçilmemiş, yeni inşa edilen yapıların yanında eski yapılarda varlığını devam ettirmiştir [103].

Çalışma dönemleri içerisinde Aksaray’da inşa edilen yapılara baktığımızda plan ve mekan kurgusunda geleneksel özellikler varlığını devam ettirdiği gibi batılı etkilerin de yer aldığı görülmektedir. Aksaray’da Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde inşa edilen bu yapılar kat sayıları bakımından değerlendirildiğinde, genelde tek katlı yahut iki katlı olarak inşa edilmiştir. Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilen Azm-i Milli Un Fabrikası dönemin kent merkezindeki en fazla kat sayısına sahip olan yapısı niteliğindedir.

Çizelge 7.4. Geç Osmanlı Dönemi yapılarının kat sayıları açısından değerlendirilmesi

Kat Sayıları	Eski Belediye Binası	Türk Ocağı Binası	Tekel Binası	Askerlik Şubesi Binası	Hastane	Yollar İdaresi Binası	Aksaray Mimarlar Odası (Konak)	Zafer Mektebi (Konak)	C. Mektebi
Tek Katlı									Ø
İki Katlı	O	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	
İkiden Fazla									
O (Orijinal Yapıda Bodrum Mevcut) Ø (Orijinal Yapıda Bodrum Mevcut Değil) Not: Yapıların bodrum katları, var yok şeklinde sembolize edilerek kat sayı adetlerine dâhil edilmeden değerlendirme yapılmıştır.									

Çizelge 7.5. Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarının kat sayıları açısından değerlendirilmesi

Kat Sayıları	A. Orta Mektep (lisesi)	Azmi Milli	Kütüphane	Hapis hane	Hükümet Konağı	Adliye Binası	Maliye Binası	Vali Konağı	Gazi Mektebi	Halk Evi	Gazhane
Tek Katlı			O								Ø
İki Katlı	O					O	O	O	Ø	Ø	
İkiden Fazla		O			O						
O (Orijinal Yapıda Bodrum Mevcut) Ø (Orijinal Yapıda Bodrum Mevcut Değil) Not: Yapıların bodrum katları, var yok şeklinde sembolize edilerek kat sayı adetlerine dâhil edilmeden değerlendirme yapılmıştır.											

Yüzyıllar içinde oldukça büyük bir gelişme kaydeden Türk evleri yapıldığı bölgelerin iklim, doğa ve kültür vb. özelliklerine göre memleketin uzak yakın birçok yerleşim yerinde muhtelif ev tipleri ile şekillenmiştir. Türk evlerinde, yöresel malzeme, iklim, geleneksel özellikler gibi farklı etmenlerden dolayı farklılıklar olsa da, planın ana hatları açısından benzerdir. Evler tek, iki yahut üç katlı olarak da inşa edilmiştir. Planı oluşturan temel elemanlar odalar, sofalar, geçit ve merdivenlerdir. Odalar sofa üzerine açılmış; bu sofa bir veya iki taraflı bir sokak formunda olduğu gibi, ortada bir meydan niteliğinde de olabilmektedir. Genelleme yapılacak olursa sofalar dış , iç ve orta olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır [89,91].

Çalışma dönemi yapıları arasında plan kurgusunda doğrudan Türk evi özelliklerini taşıyan yapıların varlığının yanı sıra Türk evine benzer özellikler taşıyan yapılar da yer almaktadır. Yapıların bazılarında ihtiyaç doğrultusunda sonradan yeni birimler eklenmiştir. Geç Osmanlı döneminde inşa edilen Hastane, Yollar İdaresi Binası, günümüzde Mimarlar Odası olarak kullanılan İbrahim Kaya Konağı özgün halinde konak olarak inşa edilmiştir. Konut

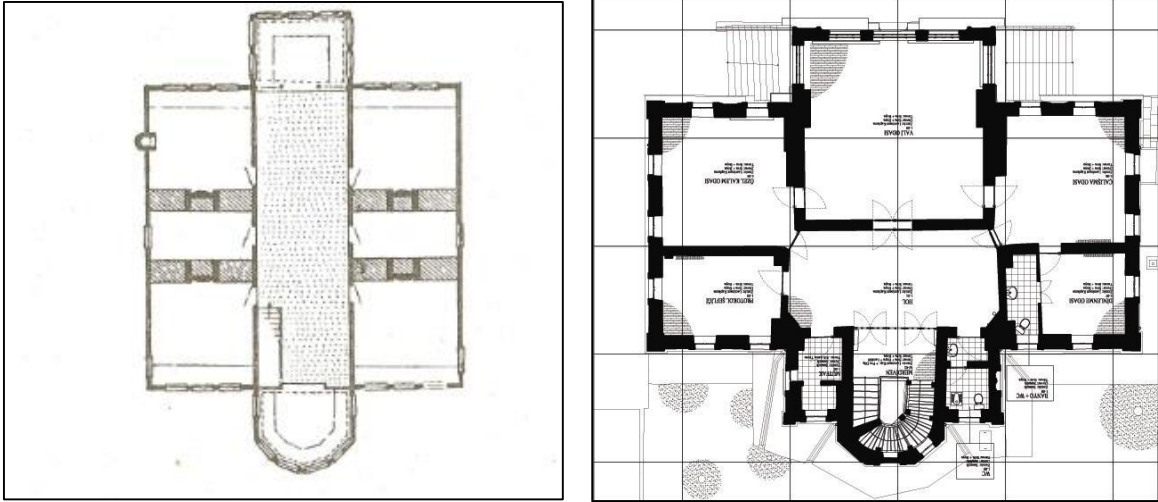
özellikleri taşıyan bu yapılar, uygulanan gerekli eklemeler ve onarımlar sonrası, Aksaray'da kurumların mekan ihtiyacını karşılamak üzere kullanılmıştır. Sonrasında kamu yapılarının ihtiyacını gidermek üzere kiralanmış yahut satın alınmış bu yapılarda sofanın varlığı kesindir. Özgün halinde konak olarak inşa edildiği ifade edilen Zafer Mektebinin üçgen alınlığı ve çıkmayı taşıyan sütun özellikleri ile belirsizlik uyandıran yapı ile ilgili sofaya dair net bir yorum yapılamamaktadır. Askerlik Şubesi, Belediye Binası gibi kagir, batı etkili, anıtsal cepheli kamu yapılarının planlarının orta mekanları, türk evinin sofası ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Türk evlerinde oda sofa gibi birimlerde, arsanın formu, sokak dokusu ve manzaradan istifade etme gibi etmenlerden dolayı meydana gelen farklı düzenlemeler uygulanmış, evlerin planlarına ve cephelerine bu şekil değişikliklerinin yansımaları bilinçli olarak yapılmıştır. Aksaray Yollar İdaresi Binasını bu açıdan incelediğimizde yapının üst katının sokak dışına hareketli bir şekilde dışa doğru taşınarak planlandığı görülmektedir.

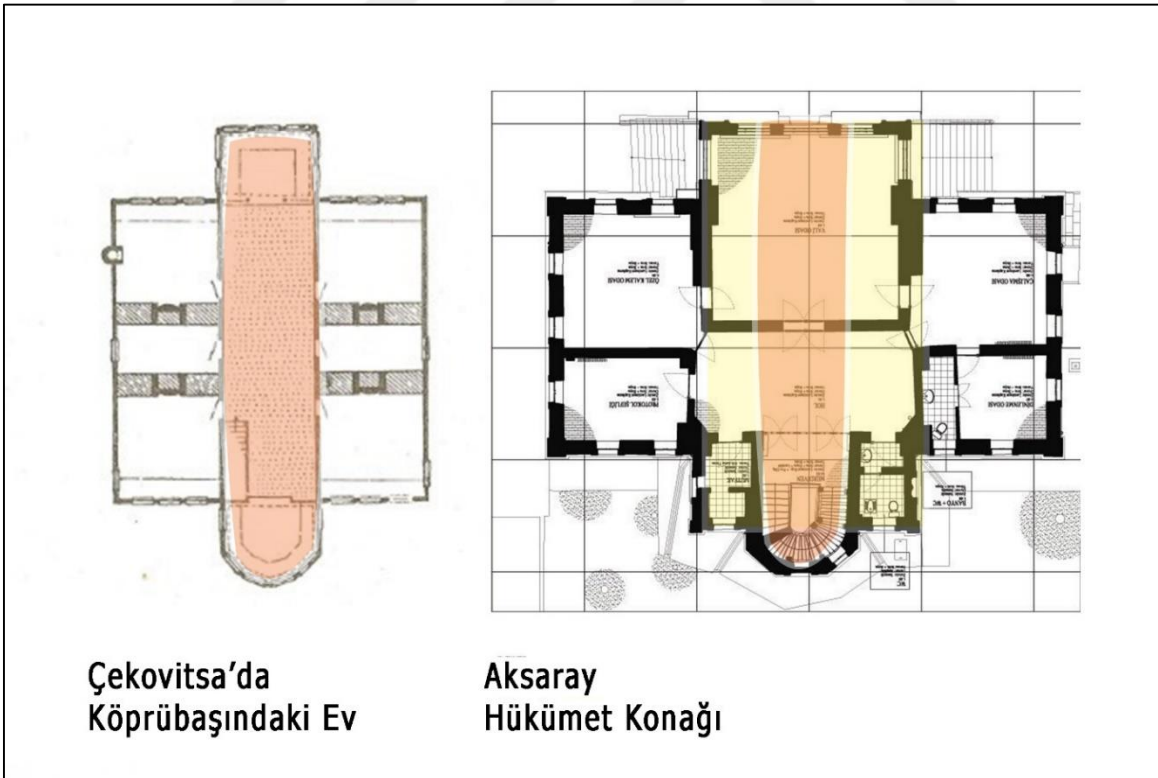
Şekil 7.6. Yollar İdaresi Binasının değerlendirilmesi

Cumhuriyetin ilanı ile inşa edilmiş olan Hükümet konağını incelediğimizde yapının bodrum ve zemin katlarındaki orta mekanın orta sofalı, birinci ve ikinci katlarındaki orta mekanın ise iç sofaya benzediği söylenebilir. Konağın batısında yer alan ve üst katlara çıkan merdiven çokgen şeklindedir. Merdiven boşluğunu oluşturan bölüm dış cepheden taşırılarak orta mekan ile bütünlüğü korunmuştur (Bkz. Şekil 7.7.).

Şekil 7.7. İkiyüzlü sofalı Türk evi planı [91] Şekil 7.8. Hükümet Konağı orta mekan

Bu tasarım, Sedat Hakkı Eldem'in çalışmalarındaki (Şekil 7.8.) Sırbistanda, Çekovitsada, Köprübaşındaki ev tipinde görülen ikiyüzlü iç sofalı plan tipini anımsatmaktadır. Evdeki sofanın iki ucunda bulunan köşklerde güçlü bir vurgu vardır.

Şekil 7.9. Çekovitsa'da Köprübaşındaki Ev ve Aksaray Hükümet Konağı plan özellikleri bakımından değerlendirilmesi

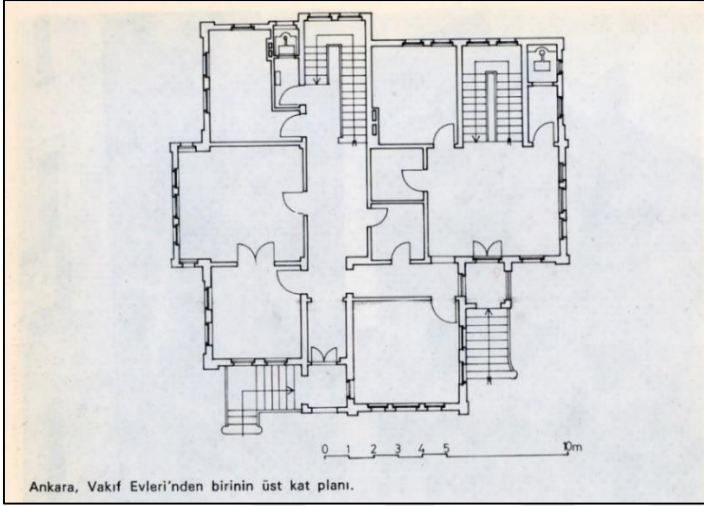
Konaktaki sofanın bir yüzü dış cepheye doğru taşınarak merdiven boşluğu yapılması ve bu kütleli formunun köprübaşındaki evin sofa ucundaki köşkün formuna benzediği söylenebilir. Hükümet konağındaki çokgen etki daha çok batılı dönem karakteristiğidir. Bu etki hem kamusal yapıları hem de konutları etkilemiştir.

Avrupa'daki Neo-Klasizm akımının etkisiyle Cumhuriyet vatandaşı için oluşturulan kamu binalarında; simetrik, aksiyel ve geometrik formlar kullanılmıştır [103,115].

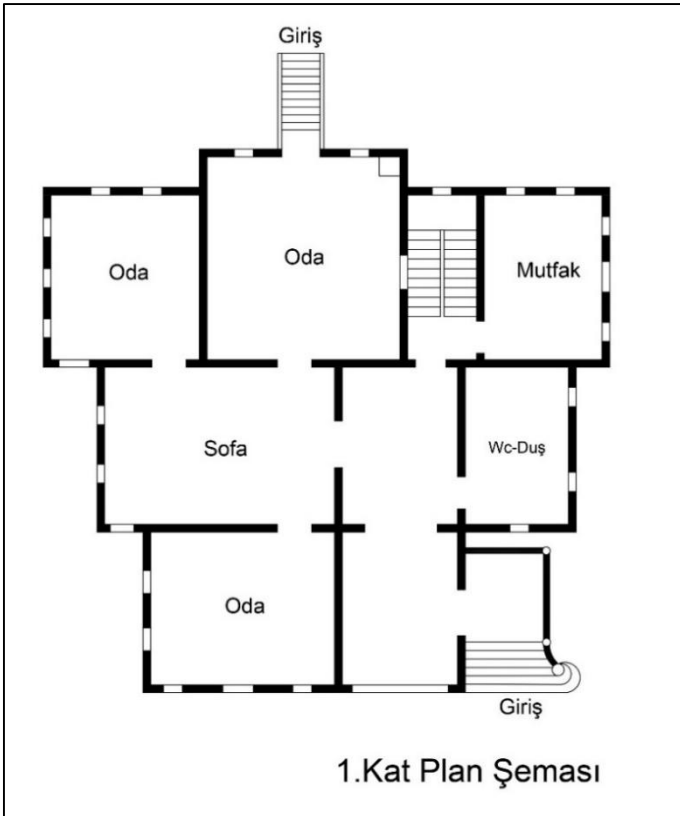
II. Abdülhamit döneminde batı etkilerinin yoğun bir şekilde görüldüğü imar çalışmalarından oluşan kentsel düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler kapsamında, hükümet konakları, redif daireleri, okullar, hastaneler gibi kamu yapıları projeler hazırlanmıştır. Bu kapsamda hazırlanan projelere göre, büyük hükümet konakları için uzayan geniş hollü şemaların yanında, daha küçük hükümet konaklarında ve diğer idari yapılarda ise üç kollu şemalar bulunmaktadır. Osmalı taşra kentlerinde sıklıkla tekrar eden bu plan şeması için, Diyarbakır Ergani (Şekil 7.10), Çanakkale Bayramiç, Eskişehir Seyitgazi, Erzincan Kuruçay Hükümet Konakları örnek olarak verilebilir. Aksaray'da Hükümet Konağı, Adliye ve Jandarma Binası ve Maliye Binalarının plan kurgusunda da, yukarıda bahsedilen plan şemalarına benzer bir şekilde üç kollu geniş bir hol etrafında örgütlenmiş birimlerin yer aldığı görülmektedir [118].

Aksaray'daki Erken Cumhuriyet döneminin en önemli yapılarından biri olan Vali Konağı bir konut yapısıdır. Yapının plan-mekan örgütlenmesinde sofayı kullanma durumu söz konusudur. Vali konağının plan kurgusu, koridorlu şemayı kullanan Kemalettin Bey'in iki katlı Vakıf evleri (Şekil 7.12.) ile oldukça benzer özellikler göstermektedir. Cephe ve kütle düzenleri olarakta benzer nitelikler taşımaktadır.

Şekil 7.12. Metin Sözen'den Ankara Vakıf Evleri planı

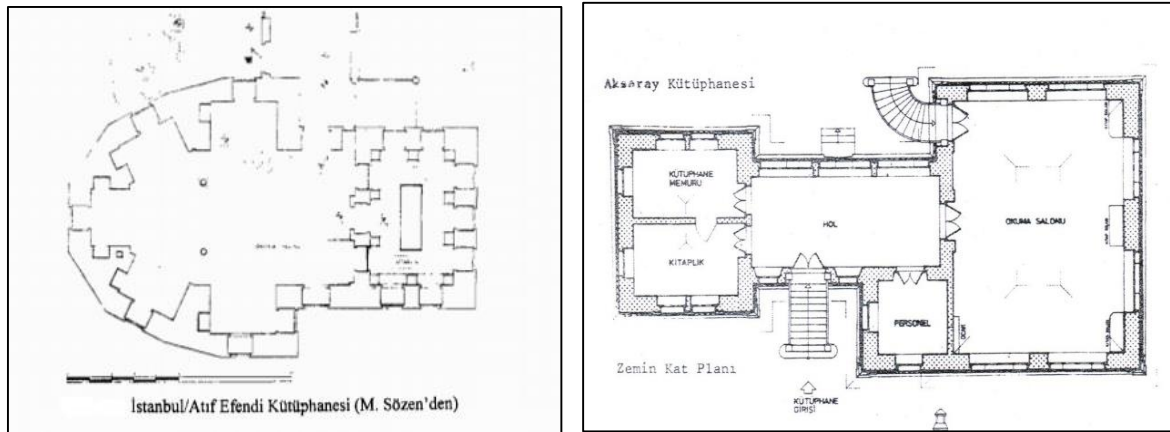

Şekil 7.13. Aksaray Vali Konağı plan şeması

Kitapları medreselerde ve camilerde saklama geleneği 17. Yüzyıldan itibaren bırakılmıştır. Bunların yerine kitapların korunması ve halkın kitaplardan faydalanabilmesini sağlama amacıyla kütüphaneler yapılmıştır. 1661 yıllarında inşa edilen Köprülü Kitaplığı bu duruma bir geçiş örneğidir. Bu süreçle birlikte görülmeye başlanan müstakil kütüphanelerde sürekli bir plan şeması arayışına gidilmiştir. Kimi kütüphaneler de hazine kısmı (kıymetli kitaplar) okuma salonlarının tam ortasında sergilenirken, kimilerinde ise okuma salonlarının dışında bırakılmıştır [21].

Ülkedeki kütüphanelerin buldukları yerlere baktığımızda, kütüphanelerin genelde şehirlerin merkezi konumundaki Ulu Camilerin hemen yanında inşa edilmiş olmaları rastgele bir özellik olmadığı bilinmektedir [85].

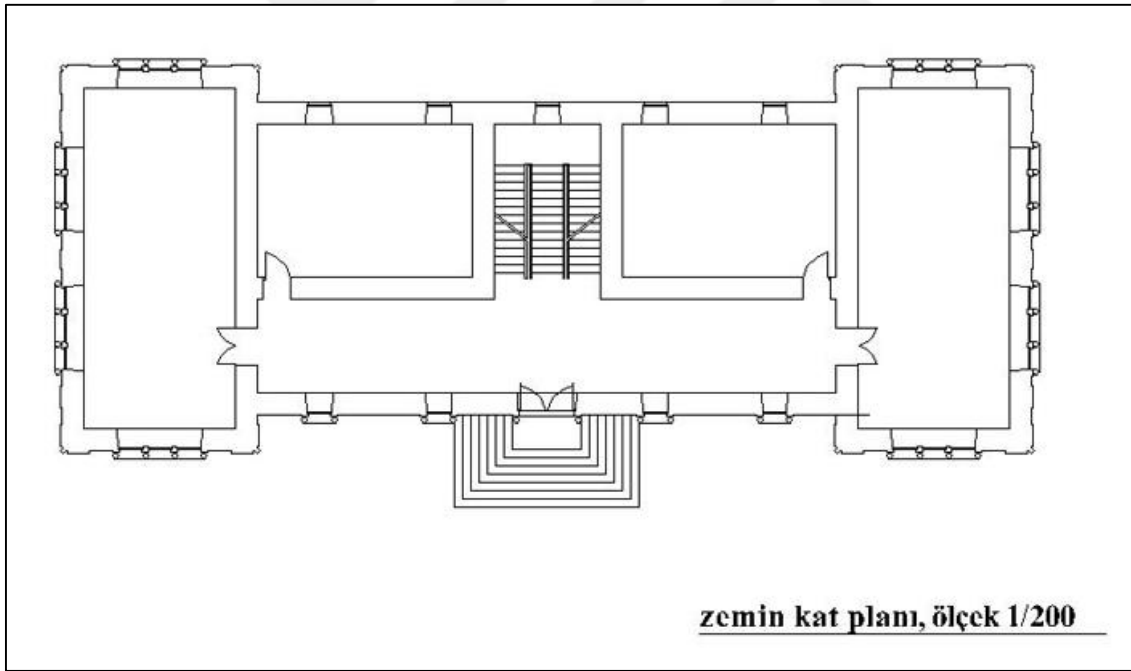
Aksaray'daki bir diğer ulusal mimarlık örneği kütüphane binası dönemin özelliklerini yansıtan nitelikli yapılar arasında olduğu söylenebilir. Aksaray Kütüphanesi, bünyesinde okuma salonu, dışında kitap deposu ve muhtelif odaları içermektedir. Yapı plan ve mekân organizasyonu açısından geleneksel mimari nitelikleri taşımaktadır. Mekan eksenleri ve giriş ekseninin bu eksenlere göre seçimine benzer bir kurgusu Vefa Atıf Efendi kütüphanesinde görüldüğü ve her iki yapının da planı boylamasına simetri durumunu birer küçük ilave bozduğu ifade edilebilir.

Şekil 7.14. Atıf Efendi Kütüphanesi – Aksaray Halk Kütüphanesi

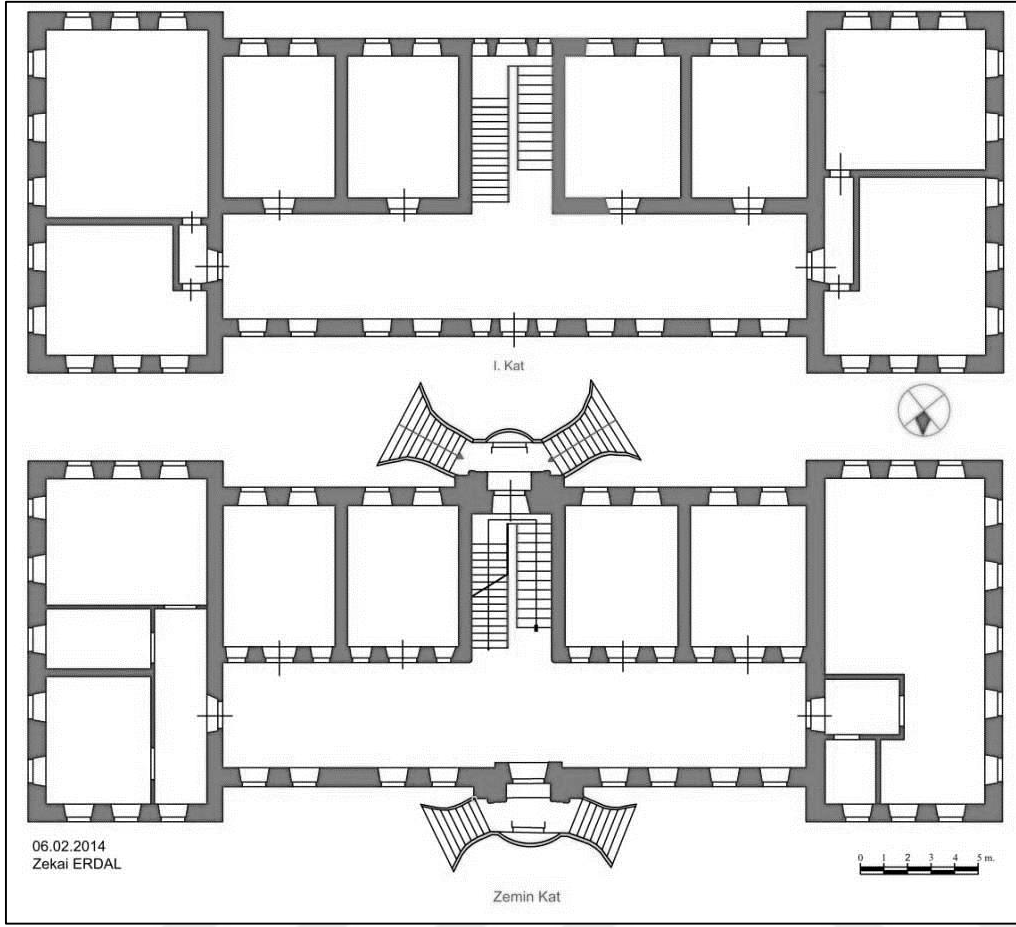
Ön ve arka olmak üzere iki girişi olan yapının ön(ana) girişi orta mekana, arka girişi ise okuma salonuna bağlanmaktadır. Orta mekandan yapı içindeki birimlere direk geçilebilmektedir. Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi ile benzer nitelikler gösterdiği söylenebilir.

Fransa'dan getirilen plan tipi klasik şema, Osmanlı'ya 1870'lerin sonunda gelmiştir. Dönemin birçok okul yapısında uygulanmış olan bu plan şeması Beaux_Art'ın bir etkisi olarak birinci ulusal dönem yapılarında da kullanılmıştır (Z. Çelik). Aksaray Lise Binasının plan ve mekân özellikleri değerlendirildiğinde bu klasik şemanın Aksaray Orta Mektep (Lise) Binasına uyarlandığı görülmektedir. Yapının alt ve üst katlarında aynı plan şeması uygulanmıştır. Sınıflar oldukça geniş ve yüksek olup uzunca bir koridor şeklindeki orta mekana açılmaktadır. Köşelerdeki büyük hacimler, özgün halinde sınıflar, üst katta girişin üstünde yer alan merdiven ile tipik klasik şema özelliklerini göstermektedir. Bu düzene benzer bir tutum 19. Yüzyıl sonlarında inşa edilmiş olan Bergama rüştiye binasının planında da görülmektedir (Şekil.7.15). Erken Cumhuriyet Dönemi yapısı olan Kadıhanı İlköğretim Okulunun plan tipi ile Aksaray Orta Mektep plan tipinde büyük oranda benzerlikler görülmektedir.

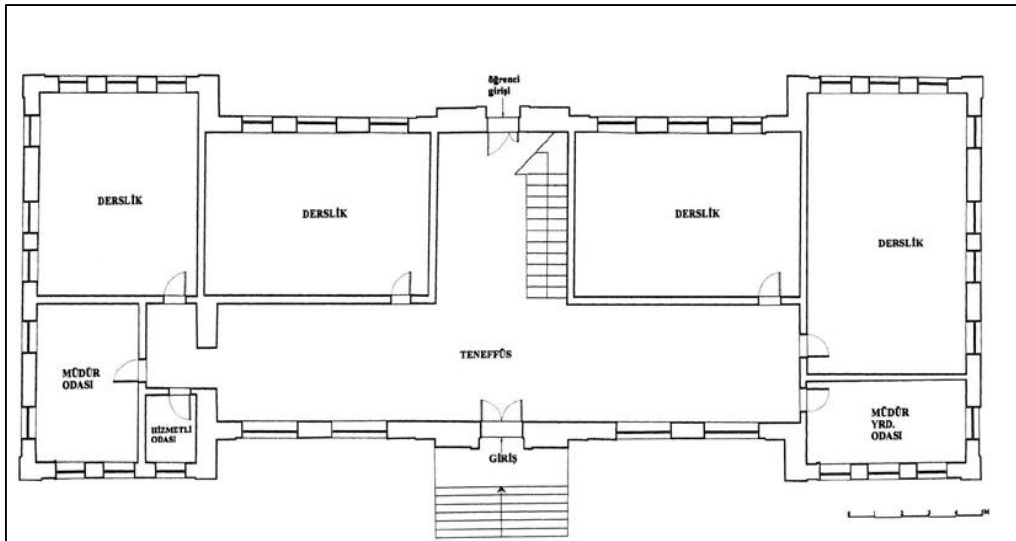

Şekil.7.15. Önder Aydın arşivinden Bergama Rüştiye Binası planı

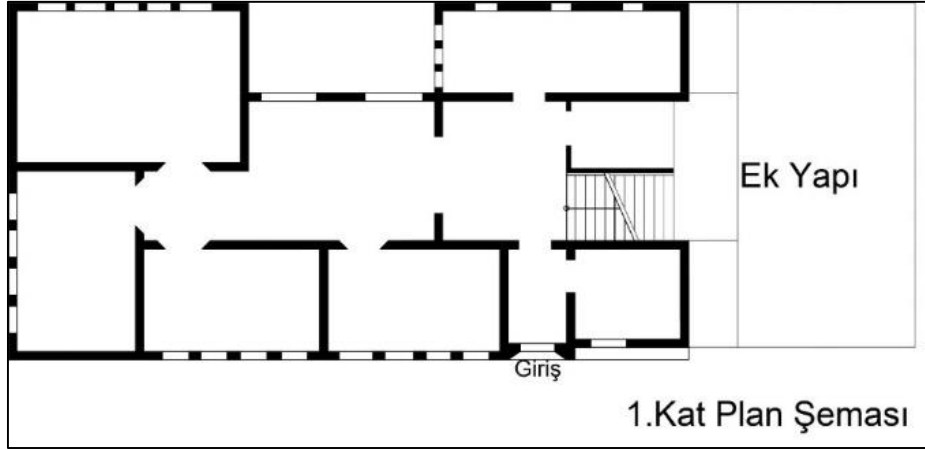

Şekil 7.16. Aksaray Orta Mektep (Lise) kat planları [39]

Şekil 7.17. Kadınhanı İlköğretim Okulu planı [39]

Daha geç dönemde inşa edilen Gazi Mektebinde ise benzer uzunca bir koridor ile oluşan orta mekan üzerine birimlerin dizilişi dikkati çekmektedir

Şekil 7.18. Aksaray Gazi Mektebi plan şeması

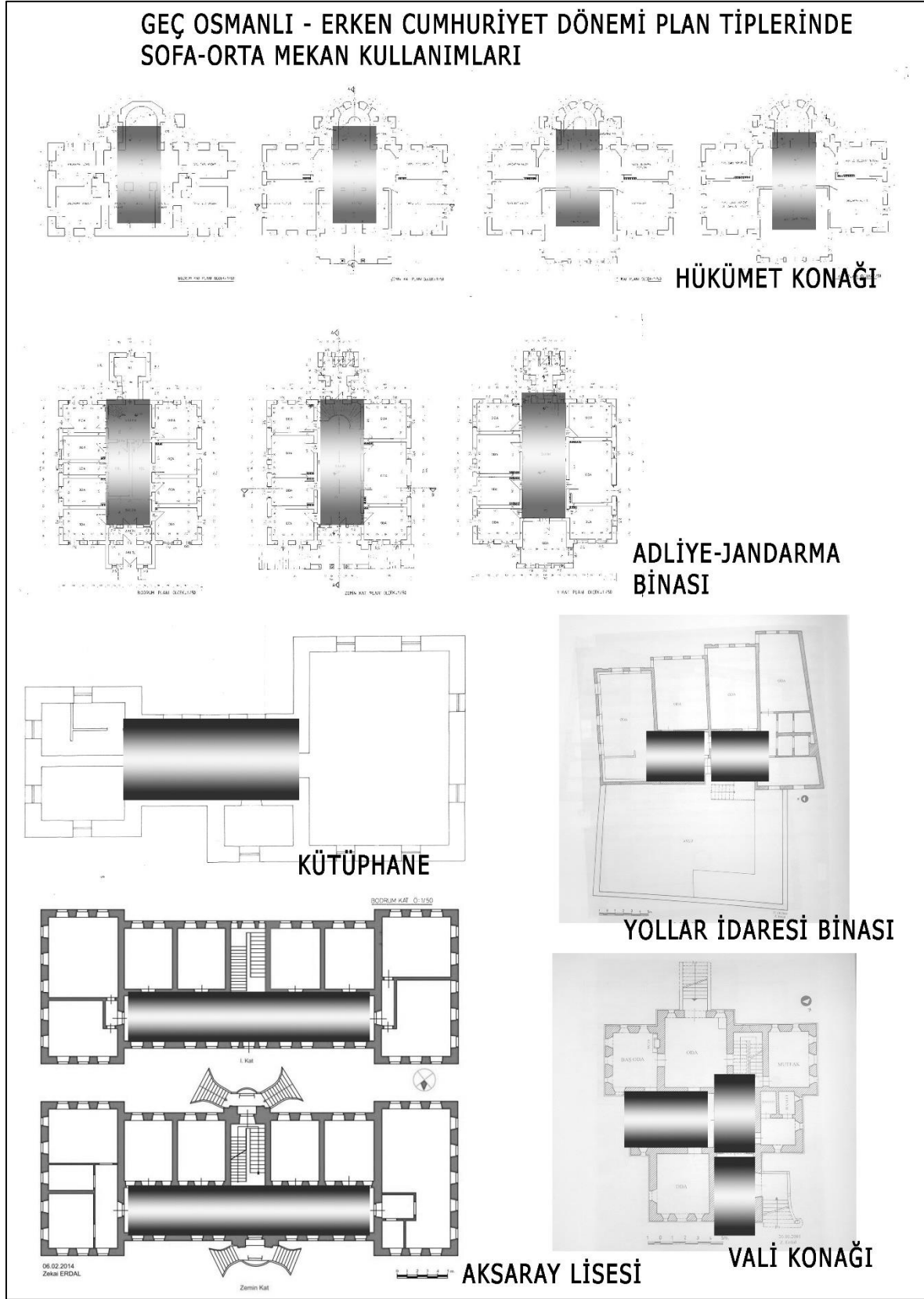
Çizelge 7.6. Geç Osmanlı Dönemi yapılarının plan özellikleri açısından değerlendirilmesi

Yapılar (I)	Plan Özellikleri							
	Sofa	Orta Mekan	Çıkma	Avlu	Bahçe	Bahçe Duvarı	Teras	Balkon
Eski Belediye Binası		+			±	±		+ ±
Türk Ocağı Binası		+	+				+	
Tekel (İnhisar) Binası		+	+					
Askerlik Şubesi Binası		+	+		+	+		
Hastane (Konak)	+		+		+			
Yollar İdaresi Binası (Konak)	+	+	+	+				
Aksaray Mimarlar Odası (Konak)	+		+		±	±		+
Zafer Mektebi (Konak)		+	+					
Cumhuriyet Mektebi		+			±	±		
+ (Orijinal Yapıda Mevcut) - (Orijinal Yapıda Yok)								
± (Orijinal Yapıya Sonradan Eklenen)								

Çizelge 7.7. Erken Cumhuriyet dönemi yapılarının plan özellikleri açısından değerlendirilmesi

Yapılar (II)	Plan Özellikleri							
	Sofa	Orta Mekan	Çıkma	Avlu	Bahçe	Bahçe - Kale Duvarı	Teras	Balkon
Aksaray Orta Mektep		+			+	+		+
Azmi Milli Un Fab		+						
Kütüphane		+	+					
Hapishane		+			+	+		
Hükümet Konağı		+	+					
Adliye ve Jandarma		+	+					
Maliye Binası		+	+					
Vali Konağı		+	+		+	+	+	+
Gazi Mektebi		+	+		±	±		
Halk Evi		+	+					
Tiyatro (Gazhane)		+			±	±		
+ (Orijinal Yapıda Mevcut) - (Orijinal Yapıda Yok)								
± (Orijinal Yapıya Sonradan Eklenen)								

Çalışma dönemi yapılarından Azmi Milli Un Fabrikası Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatı ile Aksaray'da kurulmuştur. Dönemin günümüze ulaşan önemli endüstriyel miraslarından biri olan dikdörtgen formlu yapı, iki bloklu yine dikdörtgen formlu olan İzmir Tuzakoğlu Un fabrikası ile benzer olduğu söylenebilir.

Şekil 7.19. Çalışma dönemlerindeki yapıların dönem özellikleri bağlamında sofa - orta mekan kullanımı

7.2.2. Yapıların cephe düzeni - plastik etkiler – strüktürel bağlamda değerlendirilmesi

Tanzimat'la başlatılan, Cumhuriyet döneminde sürdürülen batılılaşma çabaları düşünsel açıdan aynı temele dayanmakla birlikte, yöntem ve uygulamalar açısından önemli farklılıklar içermektedir. Osmanlı modernleşmesinde öncelikli olarak üst yapı kurumlarının yeniden düzenlenmesi hedeflenirken, Cumhuriyet modernleşmesinde sadece bu kurumların değil, aynı zamanda çağdaşlaşmayı sağlayacak bütün toplumsal yapının değiştirilmesi hedeflenmiştir [116].

Geç Osmanlı – Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen yapılarda batılılaşma çabası içerisinde aynı amaç doğrultusunda hareket edilsede, mimaride kullanılan üsluplar, yöntemler ve uygulamalar yerel ve ekonomik şartlar doğrultusunda farklılıklar gösterebilmektedir. Kentlere ve şartlara göre özelleşen ve farklılaşan örnekler Aksaray'da da karşımıza çıkmaktadır.

Aksaray'daki yapıları cephe bağlamında değerlendirdiğimizde yapılarda cephe düzenini oluşturan birden fazla mimari tutumdan bahsetmek mümkündür. Çalışma dönemleri içerisinde inşa edilmiş yapılarda Ampir/Neoklasik üslup, geleneksel konut anlayışı, Birinci Ulusal Mimarlık, Modern Klasisizm gibi mimari üslupların etkileri ağırlıklı olarak görülmektedir.

Geç Osmanlı Döneminde inşa edilmiş olan kagir, batı etkili ve anıtsal cepheli kamu yapılarının cephelerinde Ampir/Neoklasik etkiler yer almaktadır. Belediye Binası, Türk Ocağı, Tekel Binası, Askerlik Şubesi Binası, Cumhuriyet Mektebi, Zafer Mektebi yapılarında bu etkiler cephe düzenlerinde belirleyici olmuştur.

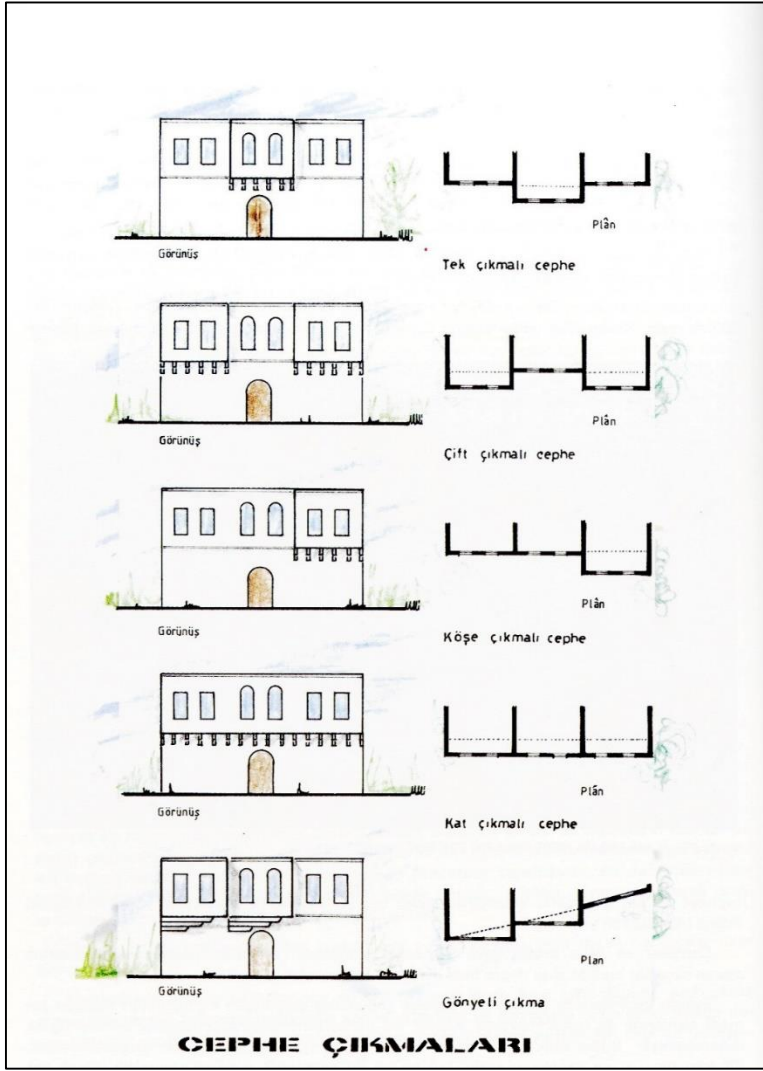
Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmiş olan yapılarda cephede kütle düzenini etkileyen üç farklı durum söz konusudur. Birincisi Osmanlı kamu yapılarından gelen plan şemalarının cepheye katkısıdır. Bu durum Aksaray'da inşa edilen Hükümet Konağı, Adliye ve Jandarma Binası, Maliye Binalarında yer almaktadır.

İkincisi ise Birinci Ulusal Mimari akımın kullandığı bozar ekolünden gelen Aksaray Orta Mektepte (Lisesi) görülen beşli bölünme ile cephe düzeninde oluşan kütle hareketleridir.

Üçüncüsü ise Vali konağında görünen fonksiyon gerekliliklerinin ve asimetrik düzenin cephelere yansmasıyla oluşan yapılardaki kütle bölümlenmeleridir [117].

Geleneksel konut olarak inşa edilip kurumların mekânsal ihtiyacını karşılamak amacıyla kiralanan yahut satın alınan yapılar adı altında sıralanan Yollar İdaresi Binası, Hastane ve İbrahim Kaya Konağında cephelerde geleneksel Türk evi özellikleri görüldüğü söylenebilir.

Şekil 7.20. Geleneksel Türk Evi cephe çıkmaları

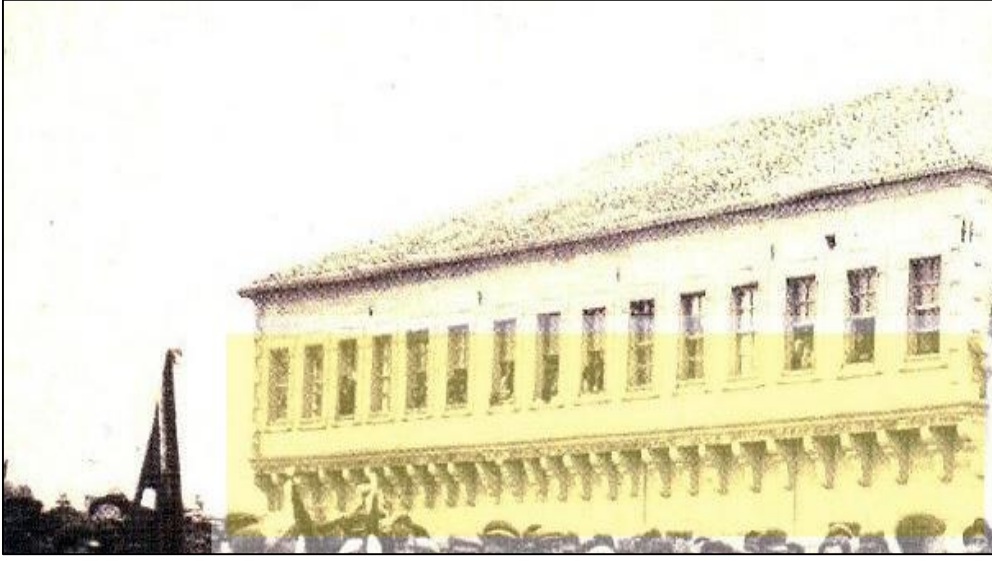

Resim 7.7. Yollar İdaresi Binası gönyeli çıkma¹⁸

Şekil 7.6 da Sedat Hakkı Eldem testere dişi tarzında işlenmiş cephede oluşan bu tip çıkmaların Türk evine özel karakteristik niteliklerden birini teşkil ettiğini belirtmiştir. Bu karakteristik özelliğin bir benzerini Yollar İdaresi Binasının ön cephesinde görüldüğü ifade edilebilir. Yapının alt katı ise sokak geçiş alanını daraltmamak maksadıyla düz yapılmıştır. Cephesinde geleneksel konut özelliklerine ait gönyeli çıkma tipi (Bkz. Resim 7.7) görülen Yollar İdaresi binasında aynı zamanda taşma yapan söveli dikdörtgen pencereleri, yataydaki kat silmeleri ve belirginleştirilmiş köşe bitişleri ile batılı klasik özellikler de yer almaktadır.

Aksaray'da Geç Osmanlı Dönemi yapıları olup konut olmamalarına rağmen cephelerinde çoğunlukla Geleneksel Türk Evinde yer alan çıkmaya benzer bir mimari tutumun varlığı görülmektedir.

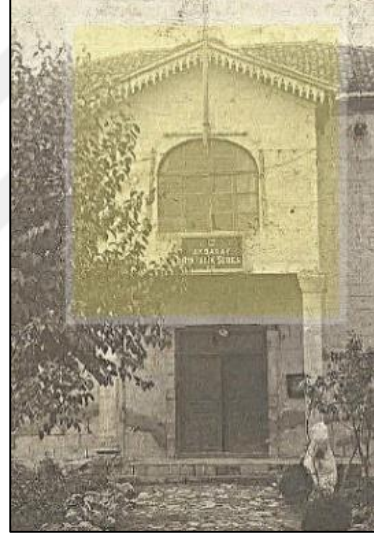
¹⁸ Katalog fotoğrafları üzerinden vurgulanmıştır.

Resim 7.8. Tekel Binası

Resim 7.9. Zafer Mektebi girişi

Resim 7.10. Askerlik Şubesi Binası girişi

Tekel Binasında (Bkz. Resim 7.8.) kat çıkmalı cephe düzenine benzer bir tutum görülürken, Zafer Mektebi (Bkz. Resim 7.9.) ve Askerlik Şubesi (Bkz. Resim 7.10.) yapılarında geleneksel türk evinin tek çıkmasına benzer bir uygulama ile giriş ve giriş cephesi vurgulanmıştır. Zafer mektebi çıkma ve çıkma altındaki furuşları ile geleneksel konut özelliklerine benzerlikler gösterse de üçgen alınlık ve sütunları ile ampir/neoklasik bir tutum sergilemektedir.

Aksaray Orta Mektep (Lisesi) ve Kütüphane Binasında kütle bölünmeleri ile Birinci Ulusal Mimarlık akımını yansıtmaktadır. Cephelede yerel motifleri kullanma çabası yer

almaktadır. Bulunduğu bölgeye bağlı Türk-İslam öğelerinin Milli öge olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Aksaray Orta Mektep (Lise) Binasında çatının altından giden dış sırası silme ile pencere söveleri ve köşe bitişlerindeki belirginleştirilmiş taş elemanlar klasik; balkon formu barok, saçaklar ve saçakaltı bezemeleri Osmanlı geleneksel Türk evi mimarisi özellikleri taşır. Dolayısıyla eklektik bir tutum cephe de yer almaktadır.

Erken Cumhuriyet Dönemin yapılarından Hükümet Konağı, Adliye ve Jandarma Binası, Maliye Binası ve Vali Konağının kütle bölünmeleri ve cephe düzenlerini değerlendirdiğimizde birinci ulusal mimari akımının hakimiyeti söz konusudur. Hükümet konağında görülen geleneksel tutumun yanı sıra yapının ön cephesinin ilk iki katındaki pencereler, silmeler, kilit taşları, sütun elemanları ile oluşturulan Neo-klasik tutumun, üçüncü katta volütlü dinamik silmeler, alın bitişi, eliptik kartuşlar, pencere üstlerindeki bezemeler gibi elemanlarla Barok bir hal aldığını görülmektedir. Benzer durum Vali konağı için de söz konusudur. Cephede yer alan balkon ve altındaki süsleme öğeleri, vazodan kıvrılan dallar, merdivenki uygulamalar ile de barok ve ampir etkiler geleneksel öğelerle birlikte uygulanmıştır. Konakların cephelerinde pencerelerinde birinci ulusal mimari üslup hakimken sepet kulplu kemerler batılı bir kemerdir. Osmanlının kullandığı kemer cinsinin batı etkisi ile farklılaştırılarak kullanıldığı görülmektedir. Selçuklu ve Osmanlı öğeleri ile birlikte barok ampir etkilerin yer aldığı konaklar ve Vali konağı kütle bölünmeleri ve cephe düzeninde Birinci Ulusal Mimari üslubun yanı sıra eklektik bir yaklaşımın varlığından da söz edilebilir.

Erken Cumhuriyet dönemi yapısı olan Vali Konağı Birinci Ulusal Mimarlık Üslubunun yanı sıra barok klasik etkilerle de eklektik bir tutum sergilemektedir. Cephe düzenindeki tutumu, kütle bölünmeleri ile yapı, dönemin Birinci Ulusal Mimari akımının öncü mimarlarından Mimar Kemalettin'in vakıf evleri (Bkz. Resim 7.12.) ile oldukça benzerlik göstermektedir.

Resim 7.11. Aksaray Vali Konağı

Resim 7.12. Vakıf Evleri Mimar Kemalettin

Daha geç dönemde inşa edilen Halk evi yapısı, asimetrik cephe düzeni, küteselliği, taşı kullanması, cephe düzeninde ihtiyaç doğrultusunda oluşan doluluk boşlukları ile modern klasisit özellikler yansıtmaktadır. Halk Evinin girişi (Bkz. Resim 7.13.) İstanbul Üniversitesi Botanik ve Zooloji Enstitüsü binasının giriş kısmını (Bkz. Resim 7.14.) andırmaktadır.

Resim 7.13. Halk Evi girişi

Resim 7.14. İstanbul Üniversitesi Botanik ve Zooloji Enstitüsü, 1936

Azm-i Milli Un Fabrikası ve Gazhane (Tiyatro) Binası oldukça yalın ve tek parçalı kütlesi ile Neo-klasiktir. Fabrika binasının cephelerinde köşe bitişleri, kemer formları, pencere söveleri, üçgen alınlıktaki yuvarlak pencereleri, belirginleştirilmiş kilit taşları, silmeler, pilastırları ile Neo-klasik üslup özellikleri göstermektedir. Gazhane binası ise taş duvarları, kapı pencere söveleri, köşe bitişleri ile Osmanlı Geç dönemindeki Klasik üsluplu fabrika yapılarıyla benzer cephe özellikleri taşımaktadır.

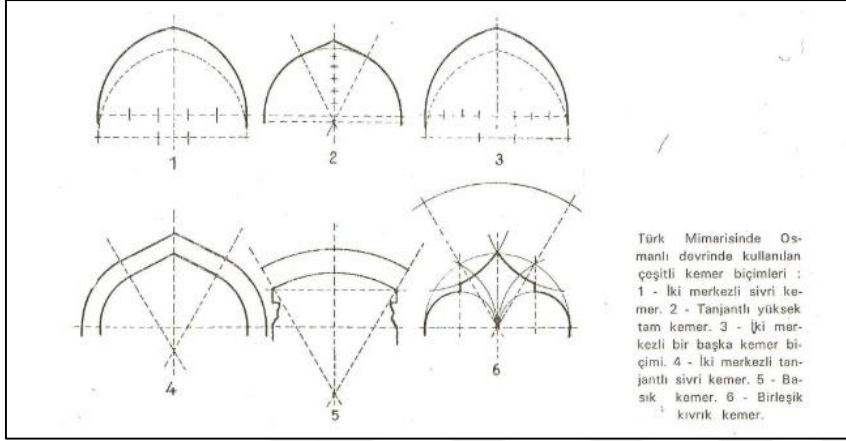
Çizelge 7.8. Çalışma dönemlerindeki yapıların cephe düzenleri

Yapılar		Ampir/ Neoklasik	Geleneksel Konut	Birinci Ulusal	Eklektik	Modern Klasisit	Tespit Edilemedi
GEÇ OSMANLI DÖNEMİ YAPILARI	Belediye Binası	✓					
	Türk Ocağı	✓	✓				
	Tekel Binası	✓	✓				
	Askerelik Şubesi	✓					
	Hastane Binası	✓	✓				
	Yollar İdaresi	✓	✓				
	İbrahim Kaya Konağı	✓	✓				
	Zafer Mektebi	✓					
	Cumhuriyet Mektebi	✓					
	Aksaraay O.Mektep			✓			
ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ YAPILARI	Azmi Milli U Fabrikası	✓					
	Kütüphane Binası			✓			
	Hapishane						✓
	Hükümet Konağı			✓	✓		
	Adliye Binası			✓	✓		
	Maliye Binası			✓	✓		
	Vali Konağı			✓	✓		
	Gazi Mektebi	✓					
	Halk Evi					✓	
	Gazhane Binası	✓					

Cephelerde kemer ve sütunlar, sütun başlıkları, kornişler, süve pervazları, silmeler, süslemeler , mukarnaslı giriş kapıları, süsleme öğeleri kullanılmıştır.

Kemer - sütun

Osmanlı yapılarında genellikle iki türlü kemer kullanılmıştır. Biri sivri kemer öteki ise basık kemer formunda olan bu kemerler kapı pencere olmak üzere birçok mimari elemanında kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 7.21. Osmanlı'da kullanılan kemer tipleri [84]

Aksaray'da inşa edilen yapıların çoğunda Türk mimarisine özgü olan kemerler görülmektedir. Taş kemer uygulamalarında yerli geleneklerin devamlılığı söz konusudur. Osmanlı yapılarında kapıların kemerlerini destekleyen dik ayaklarda çoğu zaman mukarnas şeklinde yapılmış küçük konsollar yer almıştır. Kemer kaidesinin biraz aşağısında yerleştirilmiş olan bu konsollar yalnız kapı dik ayaklarını süsleyen profil olmaz aynı zamanda kemer ağırlığını çeker. Osmanlı devrinde inşa edilen sütunlar silindir şeklinde oluksuz süsüz ve düz bir gövdeden ibaret olarak yapılmıştır. Dönemin sonlarında ve erken dönem Cumhuriyet yapılarında eklemeci uygulamalarda bu sütunlar kullanılmıştır. Sütun başlıkları ise şataflı (baklava) ve mukarnas olmak üzere iki tip ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Yapılardaki silmeler oldukça sade düz görünümde taş yahut ahşap malzemeden yapılmışlardır.

Resim 7.15. Cumhuriyet Mektebi kemer, sütun uygulamaları

Resim 7.16. Türk Ocağı Binası kemer sütun, taş konsol

Resim 7.17. Hükümet Konağı portiko, korkuluk, sütun

Resim 7.18. Hükümet Konağı portikosunda yer alan kolonların başlıkları

Resim 7.19. Aksaray Mimarlar Odası giriş kemer, sütun, sütun başlığı, taş konsol

Geç Osmanlı Döneminde inşa edilen yapılarda uygulanan kemerli giriş, sütun ve sütun başlıkları oldukça benzer nitelikler göstermektedir. Özellikle bu elemanların girişte kullanılması ve girişi vurgulaması oldukça dikkat çekicidir. (Bkz. Resim 7.15, 7.19). Kemer ve sütunların Aksaray'da yer alan geleneksel konutlarda da oldukça sık görülmektedir. Benzer uygulamalara kurum yapılarında da yer almıştır.

Hükümet Konağı, Adliye ve Jandarma Binası ve Maliye Binasının üçünde de II. Abdülhamit döneminde inşa edilen konaklarda görülen iki yönlü merdivenle oluşturan giriş platformunda yer alan üst katın giriş çıkmasını taşıyan sütunların olduğu görülmektedir. Safranbolu Hükümet konağında buna benzer bir örnek karşımıza çıkmaktadır.

Konsollar (Furuşlar)

Duvarları dolma olan yapılarda üst katların ve balkonların terasların çıkıntılı kısımlarını desteklemek için ahşap yahut taş konsollar (furuşlar) yer almaktadır. Aynı zamanda süsleme elemanı olarak ta kullanılmıştır. Kagir yapılarda bu kirişlerin yerini aynı stilde taştan yapılmış konsollar (furuşlar) almıştır. Aksaray'daki özellikle konaktan döndürme mektep, hastane, gibi kurum yapılarında oldukça karşımıza görülmektedir.

Resim 7.20. Yollar İdaresi Binası ahşap kat silmesi,taş konsol (furuş)

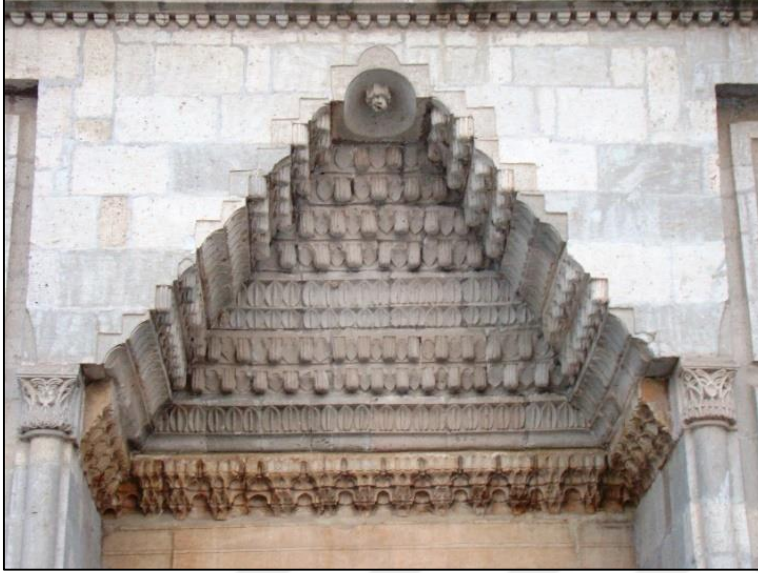

Resim 7.21. İbrahim Kaya Konağı (Mimarlar Odası Binası) taş konsollar, taş kat silmesi

Mukarnas

Birçok İslam mimari yapılarında yer alan mukarnaslar (İstalaktitler) her yöreye ve devre göre değişiklik göstermiştir ve dönemlerin mimari akımlarına göre uyarlanarak kullanılmıştır.

Türklerdeki mukarnaslar daha çok düz çizgi, Araplarda ve İnanlarda eğrisel çizgiler ağırlıktadır. Düz bir alandan yuvarlak bir alana geçmek için oldukça fazla kullanılmışlardır. Aksaray'daki Erken Dönem Cumhuriyet yapılarında kornişlerde söve pervazlarında hücrelerde, taç kapılarında ve sütun başlıklarında yer aldığı görülmektedir.

Resim 7.22. Aksaray Ulu Cami taç kapı, mukarnas

(a)

(b)

Resim 7.23. Aksaray Orta Mektep (Lisesi) taç kapı (a) mukarnaslı giriş kapısı, (b) giriş kapısındaki sütun

Aksaray Orta Mektep binasının iki cephesinde de giriş kapılarının üzerinde Anadolu Selçuklu dönemine ait anıtsal taç kapılara benzetilmiş portaller yapılmıştır. Mukarnaslarla yapılan vurgu oldukça dikkat çekicidir. Aksaray Orta Mektep (Lise) Binasının girişlerindeki mukarnaslar (Bkz. Resim 7.23.) ile Ulu Cami taç kapısındaki mukarnaslar (Bkz. Resim 7.22.) benzer özellik göstermektedir. Kütüphane ve Aksaray Orta Mektep (Lise) Binalarının taç kapılarında Anadolu Selçuklu ile Osmanlı dönemi portallarının bir yansıması olduğu söylenebilir. Düz lentolu ve kavsaralı okul kapısı binanın her iki cephesinde de vardır. Kapılardaki kavsara sivri kuşatma kemeri ile çevrelenmiştir. Çeşitli geometrik formlara sahip bezeme bulunan kaval silme, sarkıt, badem ve basit mukarnaslar ile kavsaralar meydana getirilmiştir. Bir diğer dikkat çekici nokta ise Ulu Cami taç kapı uygulaması ile Aksaray Orta Mektepte uygulanan portalin benzer olmasıdır. Aksaray Orta Mektep binasının portallerinde, sütun başlıklarında ve kaidelerinde yaprak, penç, kıvrım dal motifleri görülmektedir. Cephede üst kat pencere aralarında yer alan konsolların alt tarafında ters palmet, kabartma çiçekler ve yaprak motifleri yapılmıştır.

Kütüphane binasının ana giriş kapısının her iki kenarında duran eski fotoğraflara bakıldığında korkuluk taşları olarak görülen, yüzeyinde boşaltmalar yapılmış geometrik formda dolu taş yer almaktadır. Yuvarlak kemerli açıklık ile sivri kemerli bir kuşatma kemeri ile sarılı portaller her iki kapıda da görülmektedir. İki giriş kapısının üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Kitabenin yanındaki kabara, ve renkli geometrik motifler zengiler dönemi motifleri anımsatmaktadır. Giriş kapısının yanındaki sütuncelerin alt taraflarında ve kaidelerinde iri kabartma yaprak, çiçek, dal, lale, rumi motifleri görülmektedir.

Resim 7.24. Zinciriye Medresesi süslemeleri I

Resim 7.25. Zinciriye Medresesi süslemeleri II

Resim 7.26. Kütüphane süsleme

Selçuklu ve Osmanlı motiflerinin oldukça sık kullanıldığı Aksaray Kütüphanesinde görülen örneklerin benzerleri kentte yer alan Selçuklu ve Osmanlı yapılarında da görülmektedir. Zinciriye Medresesinde benzer örnekler karşımıza çıkmaktadır.

Çizelge 7.9. Geç Osmanlı Dönemi yapılarında plastik etkiler

Plastik Etkiler	Eski Belediye Binası	Türk Ocağı Binası	Tekel Binası	Askerlik Şubesi Binası	Hastane	Yollar İdaresi Binası	Aksaray Mimarlar Odası (Konak)	Zafer Mektebi (Konak)	C. Mektebi
Kemerler	-	+	-	+	+	-	+	+	+
Bindirme - Çıkma	-	+	+	+	+	+	+	+	-
Mukarnaslar	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sütun - Sütun Başlıkları	-	+	-	+	-	-	+	+	+
Üçgen Alınlık Portiko	-	-	-	+	-	-	+	+	-
Giriş Platformu	+	-	-	+	+	-	-	+	-
Söve- Pervaz	-	-	-	-	+	+	+	-	+
Furuşlar (Konsollar)	-	+	+	-	-	+	+	+	-
Silmeler	+	+	+	-	+	+	+	+	-
Kabartma Süsleme	-	-	-	-	-	-	+	-	-
Kitabe Tabela	+	+	+	+	+	+	+	+	+
+ (Orijinal Yapıda Mevcut) - (Orijinal Yapıda Yok)									

Çizelge 7.10. Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarında plastik etkiler

Plastik Etkiler	Aksaray Orta Mektep (Lise)	Azmi Milli	Kütüphane	Hapis hane	Hükümet Konağı	Adliye Binası	Maliye Binası	Vali Konağı	Gazi Mektebi	Halk Evi	Gazhane
Kemerler	+	+	+		+	+	+	+			
Bindirme - Çıkma					+	+	+	+		+	
Mukarnaslar	+				+						
Sütun - Sütun Başlıkları	+		+		+	+	+			+	
Üçgen Alınlık Portiko					+	+	+				
Giriş Platformu	+	+	+		+	+	+	+		+	+
Söve- Pervaz	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Furuşlar (Konsollar)											
Silmeler	+		+		+	+	+	+			
Kabartma Süsleme	+		+		+	+	+	+			+
Kitabe Tabela	+	+	+	+	+	+	+	+			+
+ (Orijinal Yapıda Mevcut) - (Orijinal Yapıda Yok)											

Resim 7.27. Adliye ve Jandarma Binası, Hükümet Konağı, Defterdarlık Binası ön cepheleri [125]

Adliye ve Jandarma Binası, Hükümet Konağı, Defterdarlık Binalarının cephelerinde geleneksel Türk evlerinde sıkça görülen çıkmalara benzer kütle hareketleri görülmektedir.

Klasik dönem motiflerinin bulunduğu bezemeler, çiniler cephelere yerleştirilmiştir. Klasik döneme referans veren çinilerin süslemelerin yanı sıra cephelerdeki belirgin üçgen alınlıklar, iri volütler, köşe kısımlara yerleştirilmiş vazolar ise Batılılaşma döneminin eklektik anlayışını yansıtmaktadır. Hükümet Konağı, Adliye ve Jandarma Binası ve Maliye Binasındaki sütunların başlıklarında bitkisel bezeme, sarkıt ve basit mukarnaslar olduğu görülmektedir. Bu sütun başlıkları Osmanlı dönemine referans vermektedir. Klasik Türk süsleme motifleri profilli altlıkların dış tarafı gören cephelerinde bulunmaktadır. Başlık ve kaideleri özellikle Hükümet Konağının ki olmak üzere gösterişli ve dikkat çekicidir. Konakların meydana bakan cephelerinde Türk çini kompozisyonlarının uygulandığı görülmektedir. Palmet, rumi, hançer, yaprak, penç, hatai, kıvrık dal, çiçek, gibi şekiller bu kompozisyonlar içinde görülen motiflerdendir.

Aksaray Lisesi ve Kütüphane binasının cepheleri rustik tarzda yapılmıştır. Dolayısıyla cephedeki blok halindeki taşların derzleri oldukça belirgin görünmektedir. Yapılardaki pencere ve kapıların kemerleri iri kaval silmelerle belirgin hale getirilmiştir.

Resim 7.28. Antik Yunan Mimari taş örgü örneği

Resim 7.29. Kütüphane duvar

Resim 7.30. Aksaray Orta Mektep (Lisesi) duvar örgü, silme, söve 2017

Resim 7.31. Kütüphane duvar örgü,
Silme,söve 2017

Resim 7.32. Kütüphane silme,söve, pencere düzeni

Rustik Taş Cepheleri, çini süslemeleri ve vitraylı camları ile önemli bir diğer yapı ise Vali Konağıdır. Aynı zamanda bu yapının en güzel kısımlarından biri ise Barok üslupla yapılmış olan giriş merdivenidir. Aksaray Lisesi Giriş Merdivenlerinde ise aynı üslupla uyarlanmış bir tutum yer almaktadır.

Resim 7.33. Aksaray Vali Konağı giriş merdiveni,
korkuluk, basamak detayı

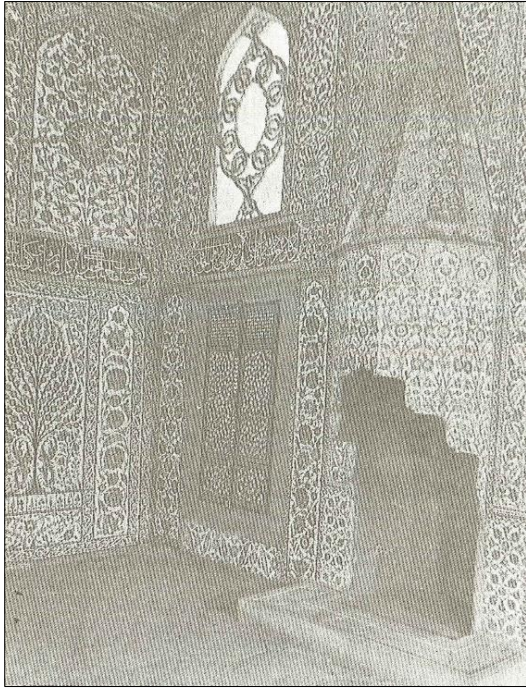

Resim 7.34. Aksaray Vali Konağı
detay 2017

Süslemeler – kitabeler

Aksaray’da Birinci Ulusal mimari akımı nitelikleri ile yapılmış yapılarda yer alan çiniler üzerine işlenen süslemeler zencerek, bitkisel şekiller, yıldız, düğüm motifi yer almaktadır. Taş malzemeler üzerine ise kabara, ok ucu, baklava, ay, yıldız gibi motifler uygulanmıştır. Klasik Türk sanatının özelliklerinin dönem yapılarına uygulandığını gösteren önemli ayrıntılardır. Yapılarda oldukça sık bir şekilde Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemi motifleri kullanılmıştır.

Aksaray Vali Konağında cephede görülen Türk çini kompozisyonlar, ön cephedeki balkon ve ocak yaşmağında da uygulanmıştır. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemi motifleri, taş süslemelerinde kullanılmıştır.

Resim 7.35. Yeni Cami çinili ocağı

Resim 7.36. Vali Konağı çinli ocak 2017

Arseven’ nin Türk Sanatı kitabında yer alan Yeni Cami Çinili Ocağı ile Vali Konağında uygulanmış ocaktaki benzerlik Vali Konağında Selçuklu ve Osmanlı eklemelerinin görüldüğüne dair güzel bir örnektir.

XII. yüzyılda Roma stili yerini Gotik üslubun hâkim olması üzerine mimari anlayışta çatının bir dizi kolon ve kiriş sistemine taşıttırılması fazla ağırlık taşımayan duvarlarda daha çok ve

geniş pencere boşlukları yapılmıştır. Bu pencerelerde oldukça sık uygulanmaya başlayan vitraylı camlar bu dönemin en popüler etkisi olmuş birçok tarihi yapıda uygulanmıştır. Aksaray Vali Konağında iç mekân ve dış mekân camlarında oldukça sık olarak kullanılmış olan vitraylı camlarda eklemeci bir üslupla uygulanmıştır. Hükümet Konağının iç mekan kapı ve cam üstü pencerelerinde camlarda kısmen vitray uygulanmıştı. Günümüzde bunlar mevcut değildir.

Resim 7.37. Vali Konağında kullanılan vitraylı camlar 2017

Yapı planlama ve vitraylı süsleme nitelikleri ile batılılaşma dönemi etkisinde olduğu, cephe düzenlemesi ve süslemelerine bakıldığında (çini bezemeler) geleneksel Türk Özelliği görülmektedir. Yapı Balkon, giriş merdivenleri, süslemeler (çini, alçı, vitraylı), parke kaplamalar ve terasları ile Aksaray'daki geleneksel Türk evi örneklerinden oldukça uzaktadır.

Resim 7.38. Vali Konağında cephe ve balkondaki çini uygulamaları 2017

Resim 7.39. Gazhane Binası süsleme motifi örnekleri 2017

Aksaray'da inşa edilen yapıların kitabelerin yazılarında kufi, sülüs, rika hatları da görülmektedir. Aksaray Orta Mektep (Lise Binası) ve Kütüphane Binası kitabelerinde ma'kılı yazı kullanılmıştır. Kitabeler çatı seviyelerine yakın bölümde kabartma ve oyma tekniğinde yapılmıştır. Adliye ve Jandarma Binası, Hükümet Konağı, Defterdarlık Binası, Yollar İdaresi Binası, Vali Konağı, Gazhane Binalarında ise Latin alfabesi uygulanmıştır.

Resim 7.40. Aksaray Lisesi Kitabe örneği

Resim 7.41. Kütüphane Binası kitabe örneği

Resim 7.42. Kütüphane Binası kitabe ön cephe örneği 2017

Aksaray’da Erken Cumhuriyet Döneminde göze çarpan bir diğer önemli yapı ise dönemin endüstriyel mirasın nadir örneklerinden biri olan Azm-i Milli Un Fabrikasıdır. Dört katlı dikdörtgen formda inşa edilen yapı oldukça sade bir cephe anlayışı içermektedir. Yakın dönemde inşa edilen İzmir Tuzakoğlu un fabrikası ile benzer özellikler göstermektedir.

1908 yılında inşa edilmiş olan Fabrika Osmanlı vatandaşı olan Yuan Tuzakoğlu ve Vasil İstefanidi’nin girişimleriyle kurulmuştur. Buharla çalıştığı bilinen yapıda Azm-i Milli Un Fabrikası gibi dikdörtgen planlı olup dört farklıdır. Farklı olarak yapı iki bloktan oluşmaktadır.

İlerleyen dönemlerde üretim, depolama ve hammadde üretim biçimleri değişmiş, dolayısıyla endüstriyel mirası oluşturan bu yapılara olan ihtiyaç azalmıştır [86]. Bu tür işlevsel olarak günümüzde kullanılmayan yapılar genellikle müze olarak işlev görmektedir. Azm-i Milli Un Fabrikası da mevcut olarak müze şeklinde varlığını sürdürmektedir. Tuzakoğlu Fabrikası da Kent Koleji olarak yeniden işlevlendirilen yapı günümüzde varlığını sürdürmektedir.

	İzmir Tuzakoğlu Un Fabrikası	Azmi Milli Un Fabrikası
Tarihi	1908	1924
Plan-Mekan Özellikleri	Dikdörtgen planlıdır. İki bloktan oluşmaktadır.	Dikdörtgen planlıdır. Bitişik nizamda tek bir yapısı mevcuttur.
Cephe Strüktür Malzeme	Dört katlıdır. Almaşık duvarlıdır. Beşik çatılıdır. Kemerli pencereleri vardır. Son katta fransız balkonları bulunmak Tuğla kat silmeleri ve söveleri vardır.	Dört katlıdır. Kesme yığma taş duvarlıdır. Beşik çatılıdır. Kemerli pencereleri vardır. En üst katında balkon mevcut Taş söveleri vardır.
Günümüzdeki Durumu	Yapı iyi durumdadır. Kent Koleji olarak işlevlendirilmiştir. geçip, farklı işlevlerle kullanıldığı için fabrikaya ait mekanizmalar mevcut değidir.	Yapı iyi durumdadır. Müze olarak işlevlendirilmiştir. Fabrikanın mekanizmaları korunarak yapı içinde sergilenmektedir.
Yapının Tarihi Görünüşü		
Yapının Günümüzdeki Görünüşü		

Şekil 7.22. İzmir Tuzakoğlu Fabrikası - Aksaray Azm-i Milli Un Fabrikası

Aksaray’da Geç Osmanlı Dönemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilen yapılarda üst örtüsü olarak kırma çatının ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı’nın son dönem genel olarak yapılarında saçak çok fazla görülmemektedir. Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilen Hükümet Konağı kentteki çatı tipleri arasında farklı kimliği ile dikkati çekmektedir.

Çizelge 7.11. Geç Osmanlı Dönemi yapılarında üst örtü

Üst Örtü	Eski Belediye Binası	Türk Ocağı Binası	Tekel Binası	Askerlik Şubesi Binası	Hastane	Yollar İdaresi Binası	Aksaray Mimarlar Odası (Konak)	Zafer Mektebi (Konak)	C. Mektebi
Beşik Çatı	+								
Kırma Çatı		+	+	+	+	+	+	+	+
Düz Çatı									
Tonoz Çatı									
Saçak	+	+			+	+	+	+	
Kiremit Kaplı	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Korkuluk Parapet									
+ (Yapıda Olan)									

Çizelge 7.12. Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarında üst örtü

Plastik Etkiler	Aksaray Orta Mektep (Lisesi)	Azmi Milli	Kütüphane	Hapis hane	Hükümet Konağı	Adliye Binası	Maliye Binası	Vali Konağı	Gazi Mektebi	Halk Evi	Gazhane
Beşik Çatı		+									+
Kırma Çatı	+		+	+	+	+	+	+	+	+	
Düz Çatı				+					+		
Tonoz Çatı					+						
Saçak	+		+	+		+	+	+		+	+
Kiremit	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Korkuluk-Parapet					+	+	+				
+ (Yapıda Olan)											

Hükümet Konağı yapısında üst örtü sistemi diğer yapılara göre farklılık göstermektedir. Çatıda uygulanmış olan aynalı tonoz formundaki örtü Türk mimarisine uzak bir nitelik olup batılı formların Anadolu kentine uyarlanmış şekli olduğu söylenebilir.

Resim 7.43. Hükümet Konağı giriş çıkmasında yer alan alınlık aynalı tonoz çatı

Resim 7.44. Adliye ve Jandarma Binası çatı

Kütüphane binasının çatı kısmında bütünlük arayışına gidilmiştir. Kıırma çatı olarak yapılmıştır. Bu durum mimaride yapmak istenen hedefler arasında yer almaktadır. Klasik Osmanlı Mimarisin de de bu tutum görülmektedir. İstanbul Eminönü Yeni Cami Valide Köşkünün ve giriş rampasının çatısı genel olarak örnek gösterilebilir [21].

(a)

(b)

(c)

(d)

Resim 7.45. Üst Örtü Karşılaştırma (a) Aksaray Orta Mektep (Lisesi), (b) Kütüphane Binası çatı üst (c) Kütüphane binası çatı ön (d) Adliye ve Jandarma Binası, Hükümet Konağı, Defterdarlık Binası

7.2.3. Yapılarda malzeme kullanımının değerlendirilmesi

Ortası moloz, dışı kesme taş duvar yapımı Yakın Doğu'ya Roma Mimarisinden kalmıştır. Anadolu'da Hristiyan çağında yaygın olan bu teknik, Türk çağında da anıtsal mimarinin başlıca duvar konstrüksiyon uygulamasıdır [89].

Dönemin yapıları yığma ya da betonarme karkas şeklinde inşa edilmiştir. Çoğunlukla ahşap malzemeden yapılmış, az da olsa çeliğin de yer aldığı makaslar, kiremit kaplı çatılar yapıların üst örtü sisteminde kullanılmıştır.

Aksaray'daki Geç Osmanlı ve Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi yapılarında kentin yakın çevresinden tedarik edilen, ahşap kerpiç ve taş ağırlık malzemelerin yoğun olarak kullandığı görülmektedir. Üst örtü, tavan uygulamalarının çoğunda ahşap malzeme kullanılmıştır. Taş, Kerpiç, Metal, Tuğla, Mozaik, Mermer, Çini, Alçı, Vitray gibi malzemeler yapıların iç ve dış mekanlarında yapısal ve süsleme elemanlarının dönemin mimari niteliklerine göre uygulanmıştır. Dayanaksız bir malzeme olduğundan dolayı kerpiç daha az tercih edilmiştir. Dayanıklı bir malzeme olan mermer aynı zamanda verdiği görsel etkiden dolayı tercih edilmiş olan yapı malzemeleri arasında yer almıştır. Mermerin yapılması ve işlenmesi meşakkatli bir iş olduğundan çoğunlukla tarihi yapılardan sökülerek devşirme olarak kullanılmıştır. Kesme taş ağırlıklı olarak tüm yapılarda kullanılmıştır.

Resim 7.46. Adliye ve Jandarma Binası zmin katı dış duvarında yapılan raspa sonucu ortaya çıkan harman tuğla

Resim 7.47. Hükümet Konağı çatı da ahşap uygulamalar

Resim 7.48. Adliye Jandarma Binası temel tahkik çukuru kazısında moloz taş uygulaması

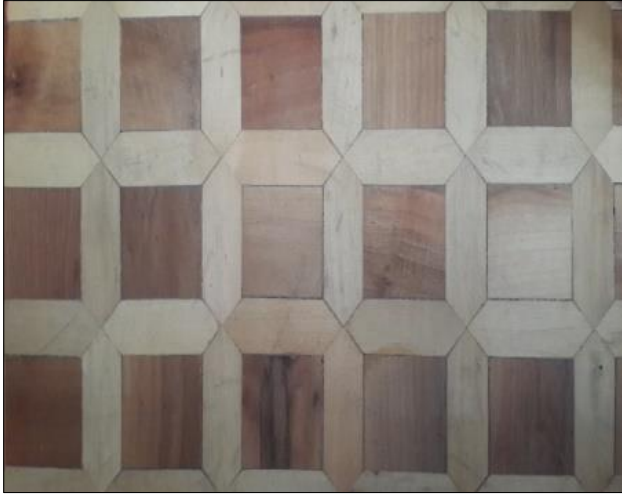
Sol üstte çukurun konumu, sağ üstte iki ayrı tretuvar tabakası. Sol altta ve sağ altta, binanın bodrum kat seviyesindeki horasan harçlı sıralı moloz taş duvar örgüsü ile su basman seviyesindeki çimento sıvalı yüzey.

Aksaray'da 1923'te yapımı biten Lise binasının daha çok yerli malzeme ile inşa edildiği cepheler de ve planlarda dışardan getirilmiş malzemeler kullanıldığı ifade edilebilir. Yapımında yerli malzemenin oldukça fazla kullanıldığı Aksaray Orta Mektep (Lisesi) binasında cephelerde Avrupa'dan ithal edilen malzemeler görülmektedir. Bu binanın yapımının ardından inşası tamamlanan Kütüphane Binasında çevresel ve yerli malzemeler yer almıştır. Ulusal Mimari akımda tamamen yerli malzeme olması gerekirken yapıların çoğunda ithal malzemelere rastlanılmıştır.

Hükümet konağında yabancı malzeme kullanımının dönemin diğer inşa edilen yapılara göre fazla olduğu yapıda yerli öğeler ve kültürümüze ait karakteristik özelliklerin yanı sıra Avrupa klasikçiliğinin etkisi görülmektedir.

Adliye ve Jandarma Binaları, Hükümet konağının inşasının tamamlanmasının ardından inşa edilmiş olan yapılarda yabancı malzemelere az rastlanılmaktadır. I. Ulusal Mimari akımın etkileri daha net görülmektedir.

Plan ve mekan organizasyonu açısından geleneksel mimari özellikleri taşıyan kütüphane yapısında yerli malzeme ve çevreden bulunan malzemelerin kullanıldığı görülmektedir. Kütüphane binasında Lise binasına oranla daha çok Selçuklu ve Osmanlı malzemelerine yer verilmiş olması eklemeciliğin ulusal mimariye doğru kaydığının bir göstergesi olduğu söylenebilir.

Resim 7.49. Vali Konağı kalan tek özgün ahşap zemin kaplama 2017

Resim 7.50. Kütüphane duvar kaplama 2017

(a)

(b)

Resim 7.51. Azm-i Milli Un Fabrikası (a) ahşap zemin (b) ahşap tavan

Çizelge 7.16. Çalışma dönemlerinde yapıların genel değerlendirilmesi

KATALOG (Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Aksaray Kenti ve Mimarlığı)	Yapıların Durumu			Yapıların Kat Sayıları		Yapıların Plan Özellikleri						Yapıların Cephe Düzenleri						Yapıların Üst Örtüleri					
	Mevcut	Yok	Replika	1	2	2 +	Orta Mekan	Sofa	Çıkma	Avlu Bahçe	Balkon Teras	Ampir/ Neoklasik	Geleneksel Komut	Birinci Ulusal	Eklektik	Modern Klasik	Tespit Edilmedi	Beşik Çatı	Kırma Çatı	Tonoz Çatı	Düz Çatı		
01 Eski Belediye Binası	✓	✓		✓			✓		✓	✓	✓	✓						✓					
02 Türk Ocağı Binası	✓	✓		✓			✓			✓	✓	✓							✓				
03 Teke (İnhisar) Binası	✓	✓		✓			✓		✓			✓							✓				
04 Askerlik Şubesi Binası	✓	✓		✓			✓		✓			✓							✓				
05 Hastane	✓			✓			✓			✓	✓	✓							✓				
06 Yollar İdaresi Binası	✓	✓		✓				✓			✓	✓							✓				
07 Aksaray Mimarlar Odası	✓	✓		✓				✓		✓	✓	✓							✓				
08 Zafer Mektebi	✓	✓		✓			✓					✓							✓				
09 Cumhuriyet Mektebi	✓	✓		✓			✓					✓							✓				
10 Aksaray Orta Mektep	✓	✓		✓			✓				✓	✓							✓				
11 Azamı Milli Un Fabrikası	✓	✓				✓	✓			✓	✓	✓						✓					
12 Kütüphane	✓	✓					✓					✓							✓				
13 Hapishane	✓	✓		✓			✓			✓		✓							✓				✓
14 Hükümet Konağı	✓	✓		✓			✓		✓			✓							✓				✓
15 Adliye - Jandarma Binası	✓	✓		✓			✓		✓			✓							✓				✓
16 Defterdarlık Binası	✓	✓		✓			✓		✓			✓							✓				✓
17 Vali Konağı	✓	✓		✓			✓		✓			✓							✓				✓
18 Gazî Mektebi	✓	✓		✓			✓					✓							✓				✓
19 Halk Evi	✓	✓		✓			✓					✓					✓		✓				✓
20 Garzane Binası	✓	✓		✓			✓			✓	✓	✓						✓					✓

Not: Yapıların kat sayılarına bodrum katları dâhil edilmiştir.

8. SONUÇ

Uzun bir tarihi geçmişi olan Aksaray Anadolu'daki heterojen kültür alanı içerisinde oldukça önemli bir konumda yer almıştır. Antik çağda Garsaura olarak bilinen kent Kapadokya Krallığı zamanında yeniden kurulmuş Kral Archelaos tarafından Archelais adını almıştır. Birçok defa Bizans ve Araplar arasında el değiştiren kentin Danişmetliler'in Kapadokya'yı fethetmesi üzerine Türklerin eline geçmesi kent için önemli bir dönüm noktası olmuştur. I. Kılıç Arslan zamanında Anadolu Selçuklular'ın bu bölgeyi almasıyla kent, tarihte büyük gelişmeler kaydettiği döneme girmiştir. Bu dönemde önemli bir iskân ve askeri üs olan Aksaray'ın, Sultan Mesud (1116-1155) zamanında kalesi tamir edilmiş, kentte dini ve kamu yapıları inşa edilmiştir. Kentteki büyük atılımlar II. Kılıç Arslan zamanında olmuştur. Karamanoğulları ile Osmanlılar arasında el değiştiren Aksaray Fatih Sultan Mehmet döneminde tekrar Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. İstanbul'un Osmanlı topraklarına katılmasıyla doğan zorunlu göçler sonucunda tüccar, sanatkâr, âlim gibi önemli şahsiyetlerin İstanbul'a yerleştirilmesi, kentin zayıflamasına neden olmuştur. Dönemin önemli yapısı eski kent merkezinde yer alan Kanuni Sultan Süleyman zamanında inşa edilmiş olan Arasta yapısıdır. Osmanlı döneminde Aksaray'ın gelişmesi adına ciddi bir imar çalışması yapılmamış, Osmanlı yapılarının büyük bir çoğunluğu, geç dönemde inşa edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında birçok Anadolu Kentinde olduğu gibi Aksaray'da da kentin gelişimi adına yeni atılımlar meydana gelmiştir. Bu dönemde vilayet kimliğine sahip olan Aksaray'da hızlı bir gelişme görülmesine rağmen, kentin 1933 yılında Niğde'ye bağlanması bu hızlı gelişimin duraksamasına neden olmuştur.

Bir kale kenti olan Aksaray; Konya, Diyarbakır kaleleri gibi dairesel planlı olup bir tepe üzerinde inşa edilmiş, kalenin yakınından geçen Ulurmak kentteki gündelik ihtiyaçları karşılamada ve kentin gelişimini sağlamada etkin bir rol oynamıştır. Kale surları üzerinde yer alan Konya, Meydan, Demir ve Kiçi kapı doğrultularında yer alan yollar Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde de aktif olarak kullanılmıştır.

Osmanlı döneminde yatırımların daha çok batıya kayması Aksaray'ın önemini yitirmesi gibi nedenlerle kent, diğer kentlerin aksine imar faaliyetlerinde yeterli gelişme gösterememiştir. Bu nedenle Geç Osmanlı yapılarında anıtsal nitelikten uzak, konut yapıları ile ilişkili, mütevazı bir tutumun görüldüğü ifade edilebilir.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte çağdaş toplum düzeyine ulaşma arzusu ile yapılan atılımlar tüm ülke genelinde olduğu gibi Aksaray vilayetinde de yer bulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Aksaray'daki siyasi ilişkilerin olumlu yönde olması ile kentte yapılan girişimler sonucu değişimin kentsel mekâna yansıdığı söylemek mümkündür. Aksaray'ın önemli isimlerinden Vehbi Çorakçı'nın meclisteki yeri ve Mustafa Kemal Atatürk'e olan yakınlığı bu siyasi ilişkilerin olumlu yönünün göstergesidir. 1920'li yıllarda Anadolu'nun ortasındaki Aksaray'ın vilayet kimliğinin kazanmasından Cumhuriyetin ilk yıllarındaki iktisadi yönden gelişiminde Vehbi Çorakçı'nın girişimleri ile oluşan siyasi gücün payı büyük olduğu görülmektedir.

Kentte meydana gelen imar çalışmalarında eski kale sınırları ve yakın çevresi ile tanımlı kent merkezinin dönem yapılarının inşa edilmesinde öncelikli olarak tercih edildiği görülmektedir. Azmi Milli Un Fabrikası sayesinde un ile birlikte kentin elektrik ihtiyacının giderilmesi, konaklar ile oluşan yeni bir meydan ve idari yapılarla yönetim merkezinin Aksaray'da yer edinmesi bu olumlu gelişmelerin getirisi olmuştur. Ülke genelinde reformist hareketler sonucunda eski merkezin yanı sıra ikinci bir kent merkezinin oluşumu ile birlikte gelişme gösteren kentlerin aksine Aksaray tek merkezde gelişim gösteren nadir kentlerden biri olmuştur. Tipik bir durum olan, Anadolu kentlerinin çoğunluğunda görülen Ulu Caminin odak oluşturduğu meydan Aksaray'da da yer almaktadır. Bu eski meydan ve konakların inşası ile oluşan yeni meydanın birbirine bağlanması dönem içerisinde meydana gelen gelişmeler arasında dikkat çeken noktalardandır.

Aksaray'da çalışma dönemi içerisinde inşa edilmiş ulusal mimari örneklerde Avrupa'dan esinlenen eklerin varlığı görülmektedir. Geç Osmanlı Dönemi idari yapılar ve okullardan gelen plan özelliklerinin bir süreklilik olarak var olmasının ve geleneksel konut plan-mekân elemanlarıyla oluşan benzerliklerin Aksaray'ın kendine özgü kentsel ve mimari kimliğini güçlendirdiği ifade edilebilir. Ulusal Mimari akımı, Selçuklu ve Osmanlı eserlerinde bulunan malzemeleri eklektik bir üslupla kullanmışlardır. Dönemin imkânları ile inşa edilen bu eski yapıların elemanları fonksiyonel bir amaca yönelmeden estetik bir kabul ile yapılmıştır. Tercih edilen plastik biçimler, yapı malzemelerinin kullanımı, seçilen strüktürel sistemler, özetle mimari nitelikler Geç Osmanlı döneminde kullanılan seçmeci tutum ve bir nevi devamı niteliği olan Birinci Ulusal Mimari akım özelliklerini içeren Erken Cumhuriyet dönem yapılarında benzerlikler göstermektedir. Yapıların cephelerinde yer bulmuş, Barok ve Ampir/Neoklasik etkiler görülmektedir. Aksaray'ın Erken Cumhuriyet Dönemi

yapılarının Birinci Ulusal döneme özellikli,farklı, yerel öğelerle katkıda bulunduğu yapılardaki eklektik tutumlarda gözlenmektedir. Çalışma dönemlerinde inşa edilen yapılarda batılı ve yerel motiflerin mimaride birlikte kullanıldığı görülmüştür. Böylece eski kent merkezi ve yakın çevresinde yer alan yapılan üzerinden yapılan değerlendirme itibariyle, Aksaray kentinin batılılaşma hareketlerine ve Cumhuriyet'in çağdaş kent yaratma çabaları üzerine yaptığı girişimlere cevap verdiği ancak bunu kendine özgü yerel detaylar kullanarak yaptığı söylenebilir.

Değerlendirmeye alınan mimari yapılarının birçoğu günümüze ulaşabilmiştir. Günümüze ulaşan yapıların bir kısmı yeniden inşa edilerek aynı isimle, bir kısmın da ise birçok ekleme ve onarımlar yapılarak günümüze gelebilmeleri sağlanmıştır.

Çalışma dönemi içerisinde incelenen yapıların bazıları bugün özgün işlevlerini devam ettirebildikleri gibi bazılarının ise özgün işlevlerini yitirdikleri görülmektedir. Bu yapılar günümüz yaşamının gerektirdiği bir işlevle bütünleştirilerek kent içinde aktif olarak yer almıştır. Yapıların günümüze kadar gelebilmeleri olumlu bir durum olarak izah edilebilirken, özgün işlevleri dışında yapılara farklı işlevler verilmesi yapının özgünlüğünü olumsuz yönde etkilediği yapılan incelemeler sırasında gözlemlenmiştir.

Adliye ve Jandarma binası, kuzeyinde yer alan Vilayet Konağı ve Maliye binaları ile birlikte o dönemde "harabe" olarak nitelendirilen kerpiç evler ve dükkânlar içinde, geniş pencereleri ve yeni tarz mimarisi ile Aksaray için büyük bir yeniliktir.

Hükümet Konağı, Adliye - Jandarma Binası ve 1980'lerde ikinci kez yeniden inşa edilen Maliye Binası, "replika" niteliğinde de olsa yeni Cumhuriyet rejiminin yapısal kazanımları olarak Aksaray'da önemli bir yer tutmaktadır. Konaklar (Maliye Binası inşa edildiğinden bu yana, yeniden yapım süresi hariç tutulmak koşuluyla) işlevini sürdürmeye devam etmekte ve kentin önemli bir ögesi olma niteliğini korumaktadır. Yapıların o dönemin yaşamında dönüm noktası olan yeni Cumhuriyet'e tanıklık etmeleri, geçmişte kalmış mimari niteliklerin izlerini yansıtmaları ile tarihe güçlü bir değer kazandırmıştır.

Endüstriyel Miras yapıları arasında yer alan Azmi Milli Un Fabrikası dönemin önemli yapılarından biri olarak günümüze ulaşabilmiştir. Dönemin özelliklerini taşıyan Gazhane Binası ise günümüzde Tiyatro olarak kullanılan bir diğer endüstriyel miras yapısıdır.

Kurtuluş savaşı sonrası ülkenin içinde bulunduğu şartlar düşünüldüğünde kısıtlı imkânlarla rağmen Aksaray'da dönem özelliklerini taşıyan farklı yapı tipleri bir arada görünen kentin Erken Cumhuriyet döneminde verimli ve hızlı bir gelişme kaydettiği anlaşılmaktadır. Özellikle kentin Osmanlı Dönemindeki durumu ile kıyaslandığında bu ilerleme oldukça kıymetli ve önemli bir gelişmedir. Aksaray'da meydana gelen başarılı gelişmelerin yanı sıra tarihi yapıların yok edilmesi gibi bazı olumsuzluklar da yaşanmıştır. Ervah Mezarlığı civarındaki Selçuklu dönemine ait 20 adet kümbetin Azmi Milli Un Fabrikası ve Belediyenin birçok inşaatlarında kullanılmak üzere tuğla ihtiyacını gidermek için yıkılması, tarihi birçok eserin yitirilmesi bu durumu ifade eden örneklerden biridir. Geç Osmanlı döneminde inşa edilen yapıların çoğunun Cumhuriyet ile birlikte yeniden işlev verilerek kentte yer edinmesi ve kısa zamanda kente kazandırılan konaklar, lise binası, kütüphane, fabrika, gazhane, halk evi, ilkokul binaları, yapılan yeni yollar ile yakalanan yükselme, Aksaray'ın Niğde'ye bağlı bir ilçe durumuna geçmesiyle düşüşe geçmiştir. Aksaray'ın 1920'lerde kazandığı vilayet kimliği bu derece kendine özgü gelişmelerin hız kazanmasında önemli bir rol oynarken, kentin siyasi anlaşmazlıklar sonucu alınan karar ile ilçeye dönüştürülmesi Cumhuriyet'in ilk yıllarında gösterdiği olumlu gelişmelerin hız kaybetmesine neden olmuştur. İnşa edilen dönem yapıları özgün kullanımından uzak kalmış, Aksaray'a ait birçok malzeme ve ekipman Niğde'ye taşınmıştır.

KAYNAKLAR

1. Aksaray Belediyesi (2013). Aksaray (Merkez) İlave, Revizyon İmar Planı Araştırma Raporu, Cilt 1, *Aksaray*, 6-165.
2. Aksaray Valiliği (2000). *On Bin Yıllık Kültür Şehri*. Aksaray: Aksaray Valiliği, 13-47.
3. Bay, M. (2013). *Salnamelerde Aksaray*. Aksaray: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları (8), 42-249.
4. Aksaray Valiliği, (1994). *Aksaray Yıllığı*, Aksaray: Aksaray Valiliği.
5. Ahiler Kalkınma Ajansı (2013). TR71 Bölge Planı 2010-2013, *Aksaray*.
6. Ankara İller Bankası (1977). Aksaray (Niğde) Raporu, *Ankara*.
7. Aksaray Valiliği (2011). *Osmanlı Belgelerinde Aksaray Vilayeti*. Aksaray: Aksaray Valiliği Kültür Yayınları, 58-224.
8. Steadman, S. R., McMahon, G. (2011). *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: (10,000-323 BCE)*. USA: Oxford University.
9. Konyalı, İ. H. (1974). *Abideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi*, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 3(1), 119-1060.
10. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2008). Aşıklı Höyük Kazısı, 1996-2007 Kazıları Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına Türkiye Arkeolojisi, Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 49.
11. Darga, M. (1998). *M.Ö. II. Bin yıl Orta ve Son Tunç Çağı*. Kapadokya. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı, 64.
12. Uğur, B. (2013). *Tarihsel Süreç İçerisinde Aksaray Kenti*. Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Lefkoşa.
13. Aktüre, S. (1994). *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 134-140, 168-175.
14. Esin, U. (1998). *Paleolitikten İlk Tunç Çağı'nın Sonuna Tarih Öncesi Çağların Kapadokyası: Doğal Çevre ve Kültürler-Yazı Öncesi Kültürleri*. Kapadokya, İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı, 65.
15. Erdal, Z. (2016). *Aksaray Evleri*. Ankara: T.C. Aksaray Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları (no:7), 23-164.
16. Gabriel, A. (1962). *Niğde Tarihi*. (Çev. A. K. Tütenk). Bengi Matbaası. (Eserin orijinali 1931'de yayımlandı), 63.
17. Kılıç, K. S. (1995). *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiyede İl Yönetimi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

18. Şaşmaz, M. (2008). *Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 78.
19. Mektupçu, H. (1931). *Aksaray Mektupçusu*. Aksaray: Aksaray Vilayet Matbaası, 3-49.
20. *Aksaray Vilayet Gazeteleri*, “15 Kasım 1926 - 13 Nisan 1927 - 11 Mayıs 1927 – 9 Mayıs 1928 tarihli sayılar”, Aksaray.
21. Yüksel, E. U. (1981). Niğde–Aksaray Kütüphanesi, *Mtre Bülteni*, 12_14 Nisan.
22. Sarı, E. (2016). *Medeniyetler Tarihi*. İstanbul: Noktaekitap, 3-152.
23. Perek F. Z. (1998). *Büyük Devrim Çağında Aksaray 1910-1930*. İstanbul: Boyut Grafik ve Merkez Matbaacılık, 3-108.
24. Altınpınar, H. (2001). *Cumhuriyetten Günümüze Aksaray Tarihi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
25. Karaca, M. S. (1946). Aksaraydaki Tarihi Eserler. *Konya Halkevi Aylık Kültür Dergisi*, 91-92, 28-29.
26. Yüksel, U. (1979). *Aksaray I. Ulusal Mimari Örneklerinden İdari Ve Kültürel Yapılar*. Yeterlilik Çalışması, Konya Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, Konya.
27. Gül, M. (2014). *Aksaray Azm-İ Milli T.A.Ş.* Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, Birinci Baskı, 30-50.
28. Çetintürk, N. (1987). *Aksaray (Niğde) Ve Çevresindeki Türk Eserleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
29. Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet Basım, 11-13.
30. Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4(2), 91.
31. Erdal, Z., Gül, M. (2014). *Aksaray Dağarcığı - Vali Abdullah Sabri Bey'in Aksaray Notları*. Aksaray:Yeni Aksaray Matbaası, 27-40.
32. Boyut Yayıncılık Grubu (2003). *Ankara 1910-2003*. İstanbul: Boyut Kitapları Mimarlık Ve Kent Dizisi 8, 7-49.
33. Faroqhi, S. (1994). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler – Kent Mekanında Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650*. (Çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2. Baskı, 12-19.
34. Aslanoğlu, İ. (2010). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat 3. Basım, 26-69.
35. Sözen, M. (1996). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1-63.

36. Alpagut, L. (2012). *Cumhuriyetin Mimarı Ernst Arnold Egli*. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 68-98.
37. Görür, M. (1991). *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
38. Ünsal, R. A. (2017). *Aksaray Mimarlar Odası Binası Ve Yeniden İşlevlendirme Süreci*, II. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, Aksaray.
39. Erdal, Z. (2014). *Aksaray'da Türk Devri Mimarisi*. Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
40. Çelebi, E. (1896). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. İstanbul: İkdam Matbası Cilt 3, 192-93.
41. Çelebi, K. (2011). *Cihannüma*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
42. Muallim, H. (1928). *Hasan Dağı'nda İlmi Cevelan*. Aksaray: Aksaray Vilayet Matbaası.
43. Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: MEB.
44. Tekeli, O. (2008). *Aksaray Vilayeti Tarihi, 1926-1933*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 78-110.
45. Texier, C. (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. (Çev. Ali Suat: Latin Harflerine Aktaran Kazım Yaşar Kopruman; Sadeleştiren Musa Yıldız) Ankara: Enformasyon ve Döküman Hizmetleri Vakfı, III.
46. Topal, N. (2006). *Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri*. Basılmamış Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
47. Totaysalgır, G. (1930). *Aksaray Vilayeti Dahilinde Bulunan Türk Eserleri*, Konya.
48. Turan, O. (1993). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
49. Yörük, D. (2005). *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*. Konya :Tablet Kitapevi.
50. Oral, M. Z. (2004). Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 223-240.
51. Şaşmaz, M. (2014). *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, II.Cilt, 51.
52. Sayar, Z. (1940). Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimari Şubesi Diploma Projeleri, *Arkitekt Dergisi*, 55-68.
53. Cengizkan, A., İnan, A. D., Cengizkan, N. M. (2012). *Modernist Açılımda Bir Öncü Seyfi Arkan*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası, Seyfi Arkan Anma Programı Dizisi, 521.

54. Cephaneçigil, V. G. (2009). *Geç Osmanlı Ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Mimarlık Tarihi İlgisi ve Türk Eksenli Milliyetçilik (1873-1930)*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
55. Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları (Toplu Eserler - 20), 29-164.
56. Tekeli, İ. (2011). *Anadolu'da Yerleşme Sistemleri ve Yerleşme Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları (Toplu Eserler - 20), 237-251.
57. Aru, K. A. (1998). *Türk Kenti Türk Kent Dokularının İncelenmesine ve Bugünkü Koşulları İçinde Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Araştırması*. İstanbul: Yapı – Endüstri Merkezi Yayınları, 87-135.
58. Aktüre, S. (1981). *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
59. Sakaoğlu, N. (2010). *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Kentleri*. 1939, İstanbul: Deniz Kültür Yayınları, 140-142.
60. Dumont, P., François, G. (1996). *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Baskı.
61. Ortaylı, İ. (1976). Osmanlı Kadısının Taşra yönetimindeki Rolü Üzerine. *Amme idaresi Dergisi*, 9(1), 104-105.
62. Sezal, İ. (1992). *Şehirleşme*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 21-65.
63. Keleş, R. (1972). *Şehirciliğin Kuramsal Temelleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
64. Yavuz, F. (1955). *Şehirciliğimizin Bugünkü Durumu ve Genel Meseleleri. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları 7-12 Haziran 1954*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları, No:1, 18-32.
65. Yenen, M. (1955). Türk Şehirleri ve Türkiye'de Şehircilik. *İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları 7-12 Haziran 1954*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yayınları No:1, 85-90.
66. Aliağaoğlu, A., Uğur, A. (2012). *Şehir Coğrafyası*. İstanbul: Nobel Yayıncılık 2. Basım, 23-65.
67. Aktüre, S. (1975). 17.Yüzyılın Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehirsal Yapının Değişme Süreci. *Odtü Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1(1), 101-128.
68. Uysal, Y. Y. (2013). *Aksaray Vilayeti Hükümet Konağı (Vilayet Binası) Proje Ana Raporu*. Aksaray: Aksaray İl Özel İdare.
69. Uysal, Y. Y. (2013). *Aksaray Vilayeti Hükümet Konağı (Vilayet Binası) Rölöve Raporu*. Aksaray: Aksaray İl Özel İdare.

70. Uysal, Y. Y. (2013). *Aksaray Vilayeti Hükümet Konağı (Vilayet Binası) Restitüsyon Raporu*. Aksaray: Aksaray İl Özel İdare.
71. Uysal, Y. Y. (2013). *Aksaray Adliye - Jandarma Binası Proje Ana Raporu*. Aksaray: Aksaray İl Özel İdare.
72. Uysal, Y. Y. (2013). *Aksaray Adliye - Jandarma Binası Rölöve Raporu*. Aksaray: Aksaray İl Özel İdare.
73. Uysal, Y. Y. (2013). *Aksaray Maliye Dairesi Binası (Valilik Ek-1 Binası) Proje Ana Raporu*. Aksaray: Aksaray İl Özel İdare.
74. Yavuz, Y., Özkan, S. (2007). *Ulusal Bir İfade Bulmak: Birinci Ulusal Üslup Modern Türk Mimarlığı*. (ED.R. Holod, A. Evin, S. Özkan), Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, 55-68.
75. Montani Efendi, de Launay, M. (1873). *Usul-i Mi'mari-i Osmani*(Çev. Gündoğdu, R., Ovalıoğlu, İ, Önal, E.F., Ekici, C.) İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
76. Gül, M. F. (2011). *Eski(me)yen Aksaray Fotoğrafları*. Aksaray: Aksaray Ticaret Odası Yayınları.
77. Arseven, C. E. (1956). *Türk Sanat Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 435.
78. Yenice, T. K., Dülgerler, O. N. (2014). Mimarlar Odası Aksaray Temsilciliği Hizmet Binası: Tarihî İbrahim Kaya Konağı, *Mimarlık Dergisi*, 375.
79. Diez, E., Aslanapa, O., Koman, M. M. (1950). *Karaman Devri Sanatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Sanat Tarihi Enstitüsü No 7, 177-183.
80. Gabriel, A. (1940). *Voyages Archeologiques dans la Turquie Orientale, II Planches, Institut Français D'archeologie De Stamboul*, Paris: E.De. Boccard, 89-93.
81. Baysal, J. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. 5. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 1306-1310.
82. Keseroğlu, H. S. (1983). Milli Kütüphane. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 5. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 1310-1322.
83. Sezgin, H. (1984). *Türk Ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Yayın No 5, 190-210.
84. Arseven, C. E. (1973). *Türk Sanatı*. İstanbul: Cem Yayınevi, 138-201.
85. Eroğlu, B. (1998). *XVII.-XIX. Yüzyıllarda İç, Batı ve Güneybatı Anadolu'da Kütüphane Mimarisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü., Konya.
86. Nartkaya, E. (2016). *Eğitim Yapısı Olarak Yeniden İşlevlendirilen Endüstri Yapılarında Mekân Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Karabük.

87. Sözen, M. (1971). *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*. İstanbul: Diyarbakır Tanıtma ve Turizm Derneği Yayını, 17-31.
88. Dalkılıç, N., Halifeoğlu, F. M. (2011). Erken Cumhuriyet Döneminde Diyarbakır'da Kamu Binaları: 1923-1950 Dönemi. *Mimarlar Odası Mimarlık Dergisi*, 358, 74-79.
89. Kuban, D. (1982). *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 65-209.
90. Arık, R. O. (1975). *Türk Sanatı Türk Medeniyet ve Sanatına Dair Arkeolog Gözü İle Anadolu*. İstanbul: Dergah Yayınları, 13-81.
91. Eldem, S. H. (1968). *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İkinci Baskı, 11-147.
92. Aslanapa, O. (1989). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 300-327.
93. Sey, Y. (Editör). (1999). *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*. İstanbul: Tepe Mimarlık Kültürü Merkezi, 105-313.
94. Sinemoğlu, N. (2000). Celal Esad Arseven. *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri 1994 Mimar Sinan Üniversitesi Oditoryumu*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, 17-25.
95. Kuran, A. (2000). Yüzyıl Osmanlı Mimarisi. *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri 1994 Mimar Sinan Üniversitesi Oditoryumu*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Matbaası, 234-241.
96. İller Bankası, (1949). *Belediyeler Yıllığı*. Ankara: Ankara İller Bankası, Cilt 1, 84-89.
97. T.C. Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2010). *Aksaray Kültür Envanteri*. Aksaray: Kayıhan Baskı, 21-37,141.
98. Yıldırım, F. (2016). *Seyyahların Gözünden Aksaray ve Çevresi*. Aksaray: T.C Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları – 5, 85-180.
99. Fırat, N. İ. (2005). Konya'daki Eski Sanayi Mektebi. *T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıflar Dergisi*, XXIX, 345-373.
100. Atasoylu, Z. (1998). *Aksaray Evleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
101. Taş, N. (1998). *Aksaray Evleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
102. Aydın, Ö. (2012). Sultan II. Abdülhamit Dönemi Yapılarında İmparatoru / İmparatorluğu Temsil Eden Semboller, *Mimarlık Dergisi*, 314.
103. Aydın, Ö. (2006). *Son Dönem Osmanlı Mimarlığında Batılı Klasik Oranların Kullanımı Üzerine Bir Araştırma: Sultan II. Abdülhamid Devri (1876-1909) Hükümet Konaklarında Sütun Düzeni Analizi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

104. Kaynar, H. (2000). *Şehir İktidar İlişkisi Çerçevesinde Osmanlı Modernleşmesi ve Osmanlı Şehirleri*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
105. Özkan, S. (1994). Aksaray İli Arkeoloji Araştırmalarına Toplu Bir Bakış. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX , 159–172.
106. Öztürk, G. E. (2008). 19. ve 20. yüzyıllarda Niğde Sancağı'nın İdari Taksimatı. *Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine*. İstanbul:Kitapevi, 50-75.
107. Ösen, S. (2008). Arşiv Belgeleri ve Şeriye Sicillerine Göre Niğde 1888-1894. *Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine*. İstanbul: Kitapevi Yayınları 83-107.
108. Türkiye Diyanet Vakfı (2001). *İslam Ansiklopedisi*, Eskişehir: MEB Yayınları, C.9, 50.
109. Gener, İ. Büyük Kurtuluş Savaşı'nda Aksaray. *Hasandağı*, 2, 2-12.
110. Gül, M. F. (2011). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Aksaray'ın Önemli Müteşebbisi: Vehbi (Çorakçı) Bey'in Hayatı, Siyasi Ve İktisadi Faaliyetleri, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, 135-152.
111. Özkan, S. (1973). Mimar Vedat Tek (1873-1942). *Mimarlık Dergisi*, 121-122, 45-51.
112. Bozdoğan, S. (2014). *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
113. Topal, N. (2009) . *Muallim Sapançalı Hüsnü Hasan Dağında İlmi Cevelan*. Konya: Kömen Yayınları, 20-51.
114. Ünlü, Z. (2015). *Aksaray Kentinin Planlama Tarihi ve Mekansal Gelişimi Sunumu*, Aksaray il özel idare
115. Batur, A. (2001). Milli Olarak Adlandırılan Mimari Eğilimler, *Mimarlık*, 298, 44.
116. İnel, A. (2001). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. *Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları
117. Yavuz, Y. (1981). *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi*, Ankara: Odtü Mimarlık Fakültesi.
118. Çetintürk, N., Aydın, Ö. (2006). Tazimat Sonrası Hükümet Konakları, *Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu*. Proje No: 06-2003/49, Ankara.
119. Fahri, Ç. (1995). *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, I, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
120. TBMM Arşivi, 363 NSD, Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

121. İnternet: Aksaray (2017). URL:
<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.hittitemonuments.com%2Faksaray%2Faksaray02.jpg&date=2018-01-22>. Son Erişim Tarihi: 22.01.2018.
122. İbrahim Hakkı Konyalı Vakfı Kütüphanesi Arşivi (no: 2528, 4876,2632, 2575, 2547, 2648, 2696)
123. Bekir Deniz Arşivi.
124. Mustafa Fırat Gül Arşivi.
125. Aksaray İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi.
126. Aksaray Müze Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi .
127. Aksaray Belediyesi Fotoğraf Arşivi.
128. Arif Yavuz Arşivi Fotoğraf (Aksaray emekli tarih öğretmeni şahıs arşivi).
129. Kamil Saraçoğlu Fotoğraf Arşivi (Aksaray fotoğrafçısı).
130. Cemalettin Perek Fotoğraf Arşivi (Şahıs arşivi).
131. İnternet: URL:
<http://www.webcitation.org/query?url=https%3A%2F%2Fwww.peramezat.com&date=2018-01-22>. Son Erişim Tarihi: 22.01.2018.
132. Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi.
133. Aksaray Lisesi Fotoğraf Arşivi.
134. Türk Tarih Kurumu Fotoğraf Arşivi.
135. Aksaray Kütüphane Fotoğraf Arşivi.

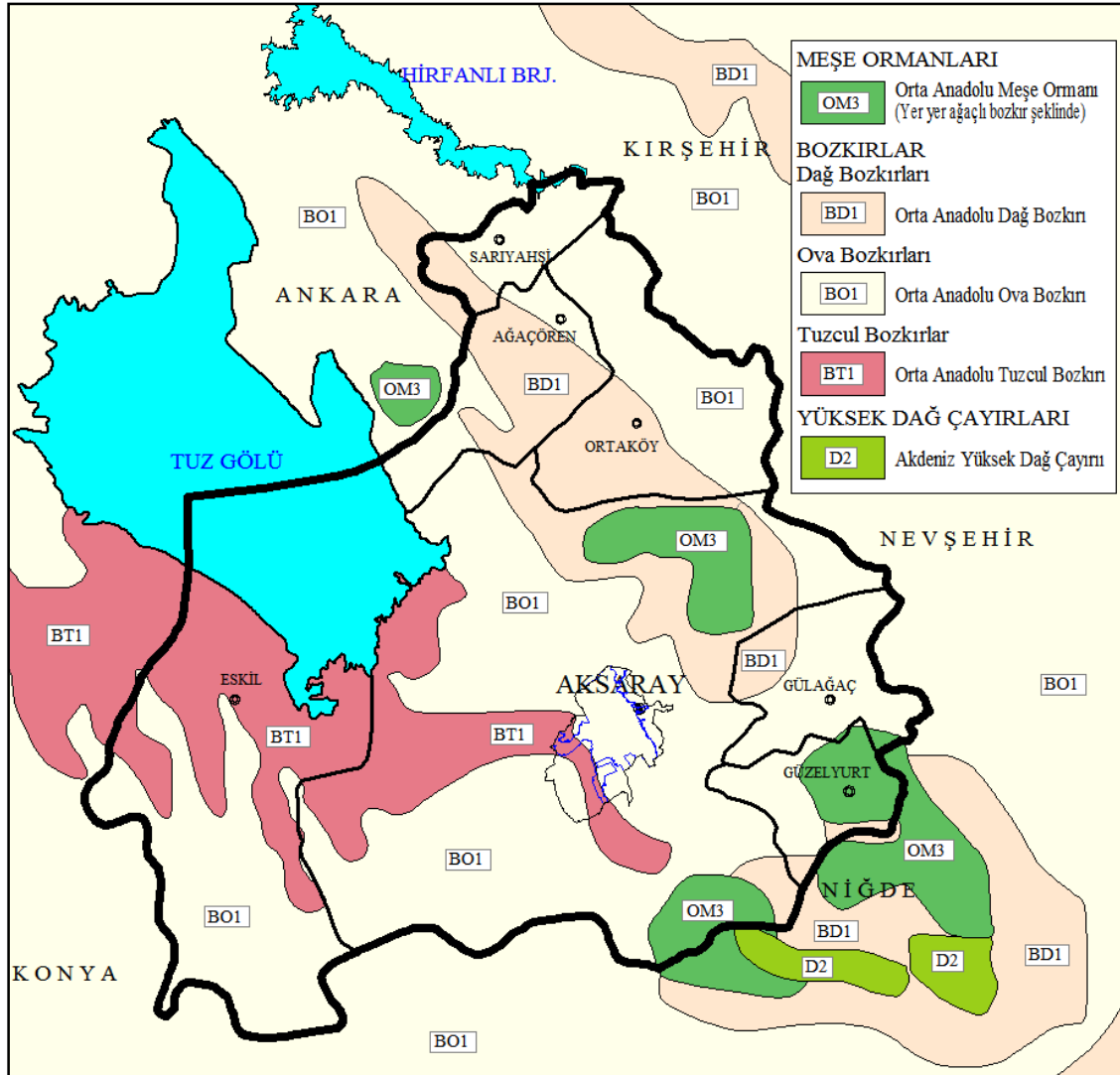
EKLER

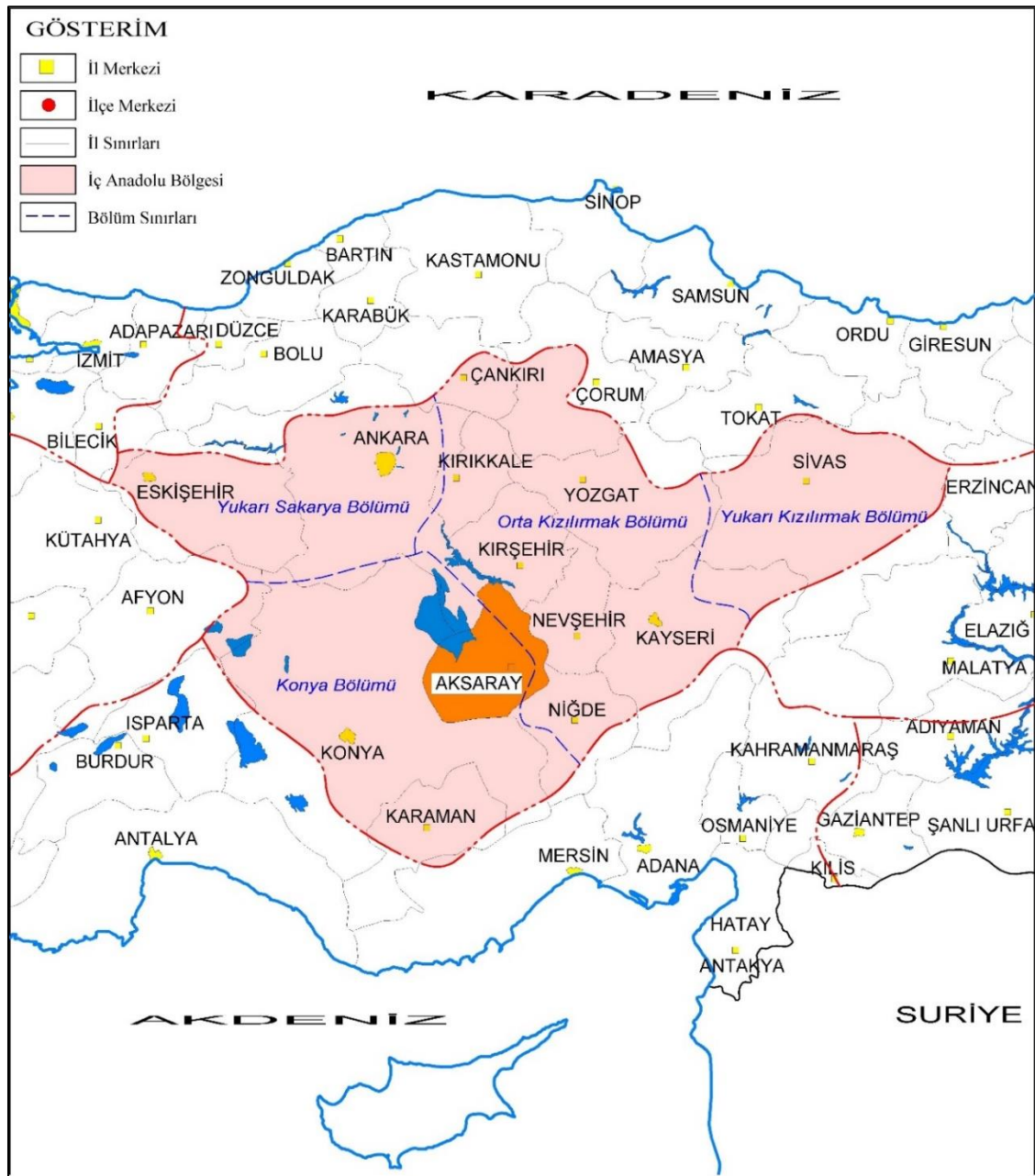

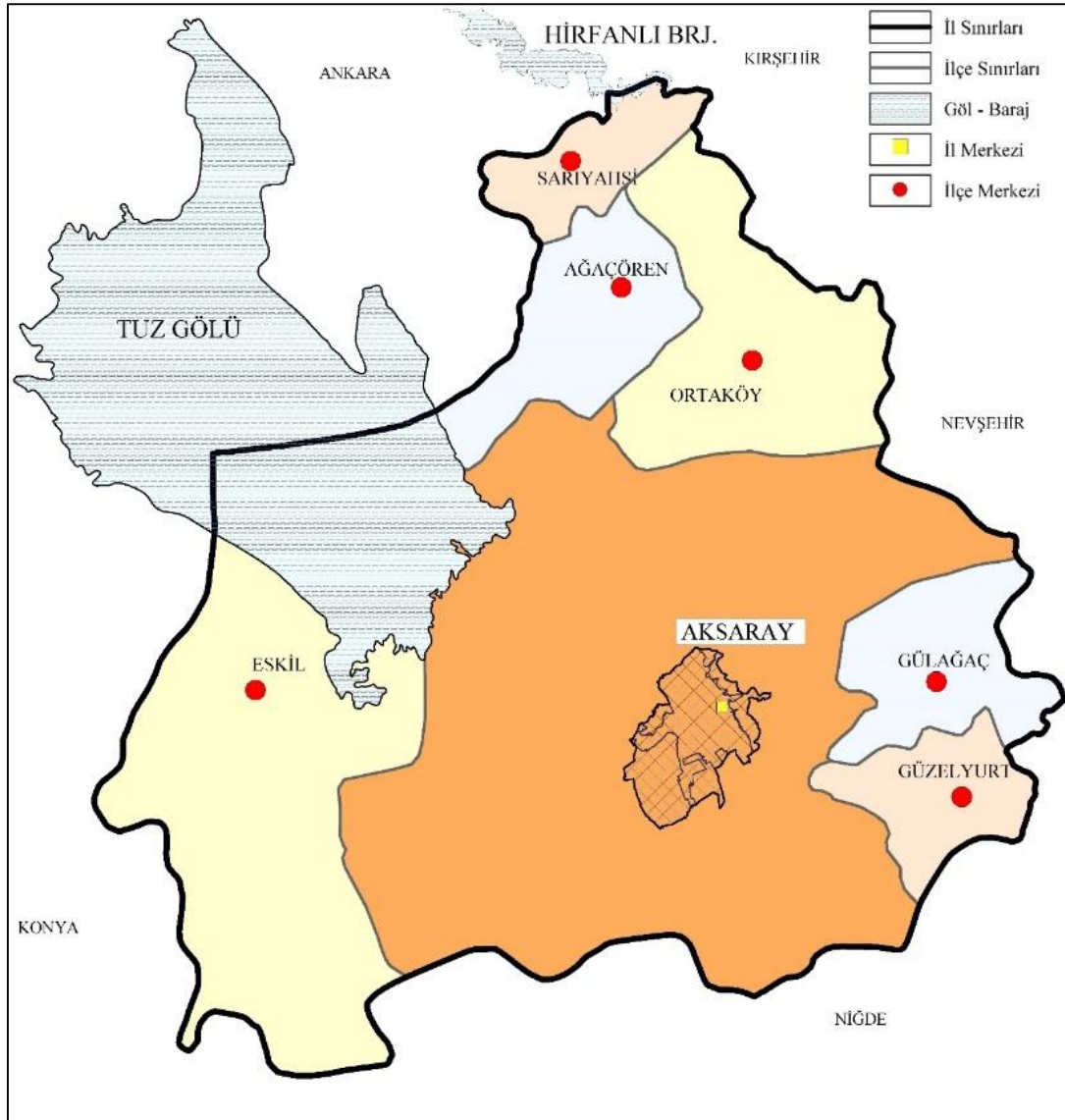
EK -3. Aksaray İli Bitki Örtüsü – Aksaray Belediyesi

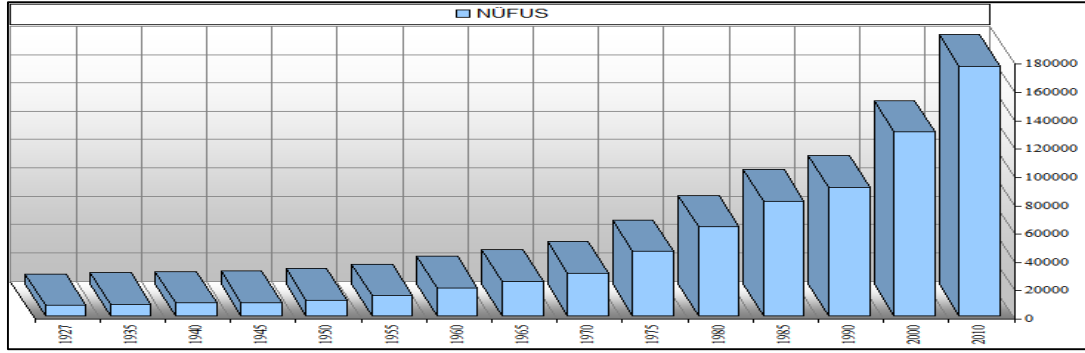
EK -4. Aksaray İl İdari Bölünüş – Aksaray Belediyesi

EK -5. Aksaray İlçe İdari Bölünüş – Aksaray Belediyesi

EK-6. Aksaray Nüfusun Gelişimi (1927-2010) – Aksaray Belediyesi

EK -8. Aşıklı Höyük yerleşmesinin konut alanı (10,000-323 BCE)

Figure 5.3a. The dwelling area of the ninth and eighth millennium B.C.E. settlement of Aşıklı Höyük.

EK -9. Ankara İller Bankası – Aksaray Plan Listesi

AKSARAY ** (MERKEZ - AKSARAY)		2000 Nüfusu: 129949	
1.ci Pl.:	C.ESAT ARSEVEN	12/02/1948	
2.ci Pl.:	EMANET	14/01/1967	5000:5 / 1000:41 (19)
3.ci Pl.:	EMANET	04/07/1972	(5)
4.ci Pl.:	M.ALİ TOPALOĞLU	22/10/1985	5000:21 / 1000:14 (13)
		142	
ALTINKAYA (MRK.BAĞLI - AKSARAY)		2000 Nüfusu: 2350	
1.ci Pl.:	ORHAN ÖZGÜNER	27/11/1978	2000:5 / 1000:6
2.ci Pl.:	EMANET	26/12/2001	1/5000:2 1/1000:12 (23)
PL.NUF: 2600 (2015)		PL.AL: 84 Ha.	
ARATOL (MRK.BAĞLI - AKSARAY)		2000 Nüfusu: 2859	
1.ci Pl.:	BELEDİYE-O.ERİŞEN	15/06/1996	1000:23
PL.NUF: 26500 (2010)		PL.AL: 535 Ha.	

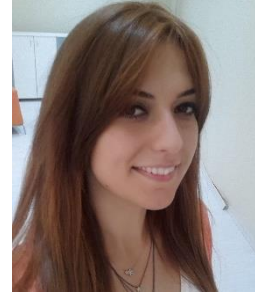

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : TEKTAŞ, Elif
 Uyuğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 14.10.1988, İzmir
 Medeni hâli : Bekar
 Telefon : 0 (506) 115 05 20
 e-mail : eliftektas@gazi.edu.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi / Mimarlık	Devam Ediyor
Lisans	Çukurova Üniversitesi / Mimarlık	2011
Lise	Malatya Anadolu Lisesi	2006

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2015 - Halen	Gazi Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2014 - 2015	Batman Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2013 - 2014	Erbu İnşaat	Mimar
2013 - 2012	Soydemir Mimarlık.	Mimar
2012 - 2011	Panel Cephe	Mimar
2011 - 2010	Ragıp Buluç Mimarlık	Mimar

Yabancı Dil

İngilizce, Osmanlıca

Hobiler

Tenis, Yüzme, Fotoğrafçılık, Sinema, Tiyatro

GAZİ GELECEKTİR..